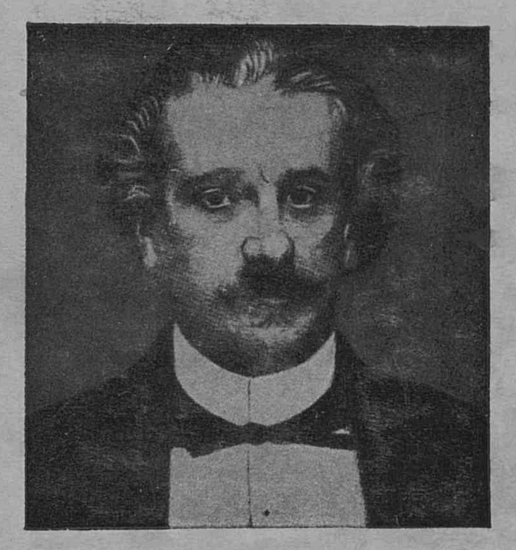
SCRIITORII CLASICI ROMÂNI · CUGETAREA
CU COMENTARII

AL. ODOBESCU

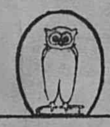

OPERE ALESE

II

ISTORICE, FILOLOGICE, ARHEOLOGICE, etc.

EDIȚIE ÎNGRIJITĂ DE
ALEXANDRU IORDAN

CUGETAREA * GEORGESCU DELAFRAS

AL. ODOBESCU

OPERE ALESE

II

SCRIERI ISTORICE, ISTORICO-LITERARE, FILOLOGICE, FOLKLORICE, ARHEOLOGICE, ETC.

SCRIITORII CLASICI ROMÂNI • CUGETAREA
CU COMENTARII

AL. ODOBESCU

OPERE ALESE

II

SCRIERI ISTORICE, ISTORICO - LITERARE, FILOLOGICE, FOLKLORICE, ARHEOLOGICE, etc.

CU UN STUDIU INTRODUCTIV
NOTE ŞI GLOSAR
DE

ALEXANDRU IORDAN
DOCTOR IN LITERE

CUGETAREA — GEORGESCU DELAFRAS
BUCUREŞTI IV — STRADA POPA NAN Nr. 21

1155 - 941

PREFAȚA

După volumul cuprinzând opera literară, acest de-al doilea volum prezintă laolaltă cele mai de seamă scrieri ale lui Alexandru Odobescu, în domeniul filologiei, istoriei naționale, istoriei literare, arheologiei și istoriei artelor.

In introducerea ce precede textul — ca o completare a expunerii biografice din primul volum — am găsit cu cale să înfățișăm și laturi mai puțin cunoscute din preocupările sale, acelea în legătură cu școala și teatrul, înlesnind astfel cunoașterea cât mai deplină a multilateralei și fecundei sale activități.

Ca și pentru primul volum, și de data aceasta, în reeditarea textului ne-am slujit de ediția apărută în anul 1887 ; am făcut excepție doar pentru Câteva ore la Snagov, *pentru care am folosit textul din* Revista Română *(1862), acesta fiind cel mai complet, evitând astfel omisiunile ce s'a făcut în edițiile de până acum.*

Pentru a înlesni viitorilor cercetători, studierea întregii activități publicistice a lui Odobescu, am adăogat la sfârșitul introducerii, o bibliografie completă a operei sale.

Păstrând neschimbat fondul limbii lui Odobescu, am redat textul în forma corespunzătoare ortografiei curente.

Glosarul ce urmează va ajuta la înțelegerea cuvintelor cu o circulație mai redusă.

INTRODUCERE

Analizând în primul volum activitatea şi valoarea operei literare a lui A. Odobescu, ne revine sarcina de a înfăţişa în această introducere, celelalte laturi ale preocupărilor sale.

* * *

Şcoala : Pentru Alexandru Odobescu, funcţiunile şi demnităţile ce le-a deţiuut nu au fost decât prilejul de a-şi închina întreg rodul muncii şi priceperii lui, instituţiilor pe care le-a servit.

De aceea, timpul cât a fost însărcinat cu diferite misiuni în Ministerul Instrucţiunii, şi după aceea chiar, atenţia lui creatoare s'a îndreptat către o mai raţională şi demnă organizare a învăţământului românesc.

Pentru buna funcţionare a învăţământului primar, Odobescu cerea, în mod imperios, pregătirea şi selecţionarea învăţătorilor, o metodică alcătuire a manualelor şi clădiri sănătoase pentru localul şcolii [1]).

Promotor al ideii întemeierii şcolilor săteşti, el vedea roadele acestora depinzând de îndrumarea practică, ce urma să fie dată fiilor de ţărani, care, spunea el „trebuesc învăţaţi să-şi îndeplinească cu succes şi progres, profesiunea lor de cultivatori ai pământului şi rolul lor de cetăţeni ai patriei" [2]).

Progresul învăţământului secundar, depindea, după părerea lui, de îndrumarea pe care această şcoală o va da elevului, pentru cariera de mai târziu.

Realizarea practică o vedea Odobescu în bifurcarea

---

1) *Al. Odobescu :* Scrieri literare şi istorice, Buc. 1887 ; vol. III, p. 357 cfr. şi *I. R. Pogoneanu :* Studii, Buc. 1910, pp. 93—96 ; şi *Revista Pedagogică,* I, pp. : 107—128.

2) *I. R. Pogoneanu :* op. cit. p. 96.

învățământului secundar, sistem dovedit astăzi cel mai nimerit, după numeroasele reforme ale acestei școli, până mai acum câțiva ani [3]).

Dar Alexandru Odobescu n'a fost numai un teoretician al organizării învățământului, ci și un îndrumător pe tărâmul practic. Despre aceasta vorbește în chipul cel mai edificator, mărturisirea inginerului St. Petrescu, fost elev al Școlii Normale Superioare, care ne dă prețioase relațiuni de modul cum a condus Odobescu această școală, timp de trei ani.

Conferințe cu variate subiecte, ținute de personalități de seamă, din vieața culturată și științifică românească alternau cu reprezentații de teatru și concerte muzicale, care formau spiritualicește pe elevi. Profesori străini fuseseră aduși pentru predarea limbilor franceză și germană, a căror curentă conversație el o socotea de primă necesitate pentru un absolvent al acestei școli. Cu bunele maniere își deprindea el însuși elevii, prin procedeul de a invita în fiecare zi la dejun, câte patru din ei, cărora indirect le servea exemple, de modul cum trebue să se poarte în societate.

Neputând uita că și dincolo de Dunăre și Carpați, trăiesc frați de sânge, el obținuse aprobarea ca înafară de cei 30 de elevi bursieri prin concurs, să fie admiși fără concurs, 10 Macedoneni și 2 Ardeleni [4]).

Tot în calitate de director al Școlii Normale Superioare, a întemeiat cel dintâi gimnaziu de aplicație, pentru învățători și studenți [5]).

Ca autor de manuale didactice, Alexandru Odobescu a ilustrat fiecare regulă teoretică, prin exemplificări din cele mai concludente. Iată, de pildă, cum înțelegea el să lămurească întrebuințarea trăsurii de unire: „Spată-lată a fost încă de mic-mititel un pierde-vară, un târâe-brâu, un om-de-nimica, un fără-de-lege. Ca copil el se furișa printre florile cele înalte, printre floarea-soarelui, printre moțul-curcanului, ca să fure pepeni din grădină. Mai târziu și-a luat lumea 'n cap. „Nu cumva dusu-s'a el la Lacul-Sărat ?“. „Ba s'a dus și de-acolo a fugit la Balta-

---

3) *Al. Odobescu :* op. cit. vol. II, pp. : 303—316.

4) *Șt. Petrescu :* Odobescu educator, în „Convorbiri Literare“, LXVII (1934), pp. 740—746.

5) *G. N. Costescu :* Alexandru I. Odobescu, în „Invățământul primar“ III (1897), p. 355.

Albă, la Vălenii-de-Munte... până a ajuns la Turnu-Severinului [6]).

Ca profesor universitar, a introdus în învăţământul nostru superior, o disciplină nouă — arheologia — pe care a ştiut să o facă atât de atrăgătoare, încât cursurile lui, erau urmărite cu cel mai viu interes nu numai de studenţi, ci şi de un numeros public [7]).

El a iniţiat şcoala arheologică românească pe baze ştiinţifice, într'o epocă în care chiar în Apus, această disciplină era încă sub influenţa romantismului şi a diriguit gustul publicului spre sferele senine ale artei.

* * *

Teatrul : Cu mai bine de un sfert de veac în urmă, s'a pus pentru prima oară în discuţie, activitatea de autor dramatic a lui Alexandru Odobescu, atribuindu-i-se chiar, paternitatea dramei „Vlaicu-Vodă".

Dacă această dramă este a lui Alexandru Davila ori a lui Alexandru Odobescu, credem că nu o poate dovedi în mod definitiv decât o minuţioasă analiză a expresiilor şi vocabularului ei, comparativ cu cele întrebuinţate de cei doi scriitori, în celelalte opere ale lor. Până atunci însă *Vlaicu-Vodă* rămâne a lui Alexandru Davila, aşa cum e trecută astăzi în istoria literaturii noastre dramatice, lipsindu-l prin aceasta, poate, pe Odobescu de una din operele cu care se mândreşte literatura românească.

Dar, chiar fără Vlaicu-Vodă, activitatea de autor dramatic a lui Alexandru Odobescu ni se înfăţişează destul de bogată atât prin scrieri originale, cât şi prin traduceri şi localizări, după cum o dovedesc manuscriptele-i păstrate la Academia Română.

Inainte de a vorbi însă de această latură a preocupărilor sale literare, găsim cu cale să arătăm că Odobescu este legat de desvoltarea artei dramatice la noi şi prin funcţiile ce a deţinut în conducerea teatrului. Astfel la 23 Decembrie 1873 a fost numit membru în Comitetul Teatrelor, ca succesor al lui C. Esarcu, iar în 1875, director administrativ al Teatrului Mare, denumit de el Teatrul Naţional. In această ultimă calitate, Alexandru Odo-

---

6) *A. I. Odobescu* şi *V. Gr. Borgovan :* Gramatica pentru cl. III primară, Buc. 1895, p. 13.

7) *Al. Tzigara-Samurcaş :* A. Odobescu în „Convorbiri Literare", LXVII (1934), p. 605.

bescu a condus lucrările de amenajare şi împodobire artistică a sălii de spectacol, şi s'a ocupat în deaproape de regia pieselor, latura neglijată până la el, de ceilalţi conducători de teatru [8]).

In ceea ce priveşte opera sa dramatică, putem stabili astăzi, dintr'o însemnare manuscriptă [9]) şi din mărturisirile profesorului Al. Şerban [10]), lista încercărilor sale originale, traducerilor şi localizărilor, pe care o redăm în întregime în bibliografia ce urmează acestei introduceri.

Din cercetarea titlurilor pe care Odobescu le-a dat pieselor sale, uşor se poate constata că subiectele preferate de el erau cele istorice.

Asupra valorii literare şi dramatice, nu ne putem pronunţa, căci textul acestora, dacă va fi existat complet, nu se păstrează. Fapt cert e însă că teatrul a constituit o preocupare serioasă pentru Odobescu.

Dar, Odobescu nu a fost numai director de teatru şi autor dramatic, ci şi îndrumător, pe calea scrisului al artei dramatice. In această privinţă, amintim cele două articole de întinse proporţii :*Teatrul Naţional* [11]) şi *Şcoala dramatică* [12]), în care printre alte idei sănătoase, cere ca „să se înalţe Teatrul Naţional la gradul unei instituţii în care Literele şi Artele, adică desvoltarea intelectuală a limbii şi a gustului estetic al Românilor, îşi va avea din cele mai luminoase şi mai călduroase ale lor altare".

* * *

Filologia : Adânc cunoscător al limbii populare şi a celei cronicăreşti, posedând o temeinică pregătire în domeniul clasicismului, înzestrat cu un puternic spirit de pătrundere a subtilităţilor lingvistice, Alexandru Odobescu n'a putut rămâne înafara acţiunii de combatere a curentului de latinizare a limbii româneşti, pe care se

---

8) *C. Prodan :* Pentru comemorarea lui Al. Odobescu... Buc. 1936, p. 24 ; *I. Massof :* Istoria Teatrului Naţional, Buc. (1937), p. 27 ; *D. C. Ollănescu :* Teatrul la Români, vol. II, Buc. 1898, p. 333.

9) *Academia Română*, Mss. rom. No. 4935.

10) *Al. Şerban :* Piesele lui Odobescu, în „Flacăra", Buc. 1913—14, pp. 108, 116, 153.

11) *Epoca*, Buc. 1877, 22 Octombrie/3 Noembrie.

12) *idem*, 29 Octombrie/10 Noembrie şi *Al. Odobescu*, op. cit. vol. II, pp. : 353—361.

străduiau să-l impună în mod oficial reprezentanții Ardealului.

In combaterea latinizatorilor, a utilizat el deopotrivă incinta Academiei și arena publicisticii.

La Academie, în repetate rânduri a combătut principiile lingvistice și ortografice stabilite de Comisiunea lexicografică, formată din A. T. Laurian și I. Massim, principii care au stat la baza redactării Dicționarului limbei române [13]). In critica sa, Odobescu își însoțea întotdeauna observațiunile cu propuneri practice. Astfel, el a cerut ca înainte de a se fi elaborat Dicționarul Academiei Române, să se tipărească un magazin *lexicografic*, cuprinzând material lingvistic din diferite regiuni ale românismului, iar din sistemele de redactare diferită, a colaboratorilor acestui magazin, să se stabilească principiile cele mai corespunzătoare spiritului limbii românești [14]).

In locul cuvintelor create de imaginația lexicografilor, Odobescu recomanda cercetarea graiului popular, limba cronicarilor și a celor mai de seamă scriitori români. Cât despre principiile care trebuiau să călăuzească redactarea fiecărui cuvânt al dicționarului Academiei „care trebue să fie oglinda limbii din trecut până în prezent", el preconiza următoarele norme :

„*Cuvântul* în sine (fie de uz contemporan, arhaic sau neologism).

Pronuciațiunea lui, cu modificările provinciale.

Formele lui gramaticale, cu neregularitățile când există.

Accepțiunile sau înțelesurile lui diferite, clasificate după un mod logic și însoțite cu :

Citațiuni din principalii autori contemporani și din cele mai recomandabile și mai caracteristice locuțiuni populare și proverbe.

Sinonimele lui, cu nuanțele distinctive.

Istoricul său, adică prezentarea lui sub diferitele sale faze, succesive, bazate pe citațiuni din autori vechi.

In fine, *Etimologia lui*, când ea nu este supusă la prea mari îndoeli [15])".

Spre a arăta cât de artificială și ridicolă ar deveni

---

13) *A. T. Laurianu* și *I. C. Massimu :* Dicționariulu limbei române, T. I—II, Buc. 1873—1876 ; *idem :* Glossariu care coprinde vorbele d'in limb'a romana streine prin originea sau form'a loru cumu și celle de origine îndouioasă, Buc. 1871.

14) *Analele Academiei Române :* Ședința din 4 și 9 Sept. 1871 ; cfr și *Al. Odobescu :* op. cit. vol. II pp. 125—158.

15) *Al. Odobescu :* op. cit. vol. II pp. 151—152.

limba noastră, dacă s'ar generaliza latinizarea preconizată de Şcoala Ardeleană, Odobescu a redactat o listă de bucate — *Prandiulu Academicu*[16]) — după normele acesteia, pentru un ospăţ oferit colegilor săi dela Academie.

Pentru humorul caustic cuprins în această latinizată listă, cât şi pentru ilustrarea absurdităţilor combătute cu atâta adevăr de Alexandru Odobescu, în care supa era denumită *sorbitione*, mezelurile, *fame stimulie varie*, friptura de berbec, *copsa de ariete*, iar vutca de ananas, *licuore Bellaria de Bromelia*, *„Prandiulu Academicu"* constitue un exemplu dintre cele mai elocvente.

Problema limbii româneşti îl preocupa pe Odobescu încă din vremea când studia la Paris, de unde trimesese colegului său George Creţeanu, un articol asupra limbii literare, pentru a fi publicat în ziarul *Patria*.

Articolul nu s'a tipărit din cauză că opiniile ligvistice ale lui Alexandru Odobescu erau diferite de acelea ale conducătorilor *Patriei*, iar manuscriptul s'a pierdut. S'a păstrat în schimb o scrisoare a lui Creţeanu, din care putem deduce care erau opiniile lui Odobescu asupra acestei probleme, când el nu avea decât 21 de ani.

Din această scrisoare aflăm că tânărul Odobescu susţinea că „trebue să luăm drept bază în scriere, limba vorbită de popor", că se declarase împotriva utilizării terminaţiei în *ţiune* şi că susţinea necesitatea păstrării cuvintelor de origină slavă, încetăţenite în limba română, el însuşi întrebuinţând în articolul amintit cuvintele: *Norod, duh, vreme*, etc.

Creţeanu îi cerea să renunţe la aceste principii lingvistice ca şi la unele păreri politice care îl învederau pe Odobescu cu „tendinţe cam reacţionare" şi „moderniste". Numai după aceste renunţări, îi scria Creţeanu, ziarul „Patria" îi putea deschide coloanele sale. Cum Odobescu a înţeles să nu abdice dela principiile sale, articolul n'a apărut[17]).

* * *

Istoria literară: Problemele lexicale fiind strâns legate de istoria literară, Odobescu n'a rămas străin nici de acest domeniu, unde a lăsat pagini care sunt şi astăzi citite cu viu interes.

El este acela care a relevat pentru prima oară, rolul

16) *idem, idem*: pp. 137—138.
17) *Convorbiri literare*, LVII (1925) p. 338.

jucat de Văcăreşti în evoluţia noastră culturală ; a scris rânduri de adâncă simţire şi justă preţuire despre : Petrache Poienaru, Nicolae Bălcescu, Petre Ispirescu, Timotei Cipariu, etc. ; o descriere critică a Psaltirii lui Coresi şi a manuscriselor aflate la Bistriţa, precum şi cuprinzătoarea prezentare a mişcării literare în Ţara Românească [18]).

Studiul despre Văcăreşti, cuprinzând atât geneologia acestora cât şi analiza întregii activităţi istorice şi literare a unora dintre ei, şi-a dovedit valoarea documentară, prin utilizarea ce i s'a dat, pentru mai toate cercetările întreprinse de alţii, ulterior [19]).

Dar, monografia lui Odobescu despre Văcăreşti, nu e numai o lucrare ştiinţifică, ci şi o preamărire a patriotismului căci, iată de pildă, cum tălmăceşte el, următoarele versuri ale lui Enăchiţă :

Urmaşilor mei Văcăreşti
Las vouă moştenire
Creşterea limbii româneşti
Şi-a patriei cinstire.

„Dacă dintr'aceste două mărețe îndatoriri puse asupra viitorimii, *creşterea limbii româneşti* era insuflată lui Enăchiţă de geniul său propriu, *cinstirea patriei* totuşi o moştenise şi el dela străbuni, dela tatăl său, care şi dânsul muri jertfă credinţei sale către ţară. Această moarte e o tragedie întunecoasă, demnă de mârşava viclenie a Fanarioţilor" [20]).

Cel de al doilea studiu de istorie literară, pe care-l reedităm acum, *„Psaltirea tradusă româneşte de diaconul Coresi"* constitue prima cercetare literară şi lingvistică asupra acestei lucrări a diaconului ardelean.

Din cercetarea vocabularului întrebuinţat de Coresi în *„Psaltire"*, Al. Odobescu ajunge la următoarele interesante concluzii privind înfluenţa slavă asupra limbii române :

„Cu istoria de temei, noi vedem că secoli îndelungaţi, şi adică chiar până la al XIII-lea după Hr., Românii şi Bulgarii, uniţi sub acelaşi sceptru, au format o singură

18) *Al. Odobescu :* op. cit., vol. III, pp. : 43—270.

19) *G. Bogdan-Duică :* Istoria literaturii române : Primii poeţi munteni, Cluj, 1923, pp. : 1—2 ; *O. Densuşianu :* Literatura română modernă, vol. II, Buc. 1921, p. : 48.

20) Al. Odobescu : op. cit. vol. I. p. 263.

putere, în care se deosebeau într'adevăr două naţiuni, dar unite prin aceeaşi religiune, prin aceleaşi interese. Că ele vorbeau fiecare limba sa părintească, ni se pare a fi un fapt fără îndoială ; dar iar, că ele îşi făceau ne'ncetate împrumuturi şi schimburi de forme şi de cuvinte, ne vine lesne a crede ; căci care e naţiunea, care e omul să nu ia şi să nu dea celui cu care e în necontenită relaţiune ? Credem dar că, în limba română, e o primă înrâurire slavonă consacrată de secoli, temeinică, radicală, exercitată atât prin admitere de cuvinte devenite indispensabile limbii, cât şi prin forme gramaticale şi sintactice, pe care nu le putem sustrage din limba noastră fără a le strica însuşi caracterul său original.

Cu toate acestea, limba română trecută printr'o primă infiltrare de slavonism, rămâne încă mult mai latină decât cum o vorbim noi astăzi. Psaltirea lui Coresi ne poate da o dovadă despre aceasta. Câteva ziceri, câteva structuri de fraze curat latine, pe care noi le-am pierdut în urmă !" [21]).

* * *

Folklor : Deopotrivă de preţioasă este şi contribuţia lui Odobescu la desvoltarea studiilor folklorice la noi.

El nu a fost un culegător al producţiilor poporane ci un cercetător al lor. Din contactul continuu cu satul, încă din copilărie, a cunoscut şi iubit cântecele, baladele şi basmele româneşti, încât atunci când scrie, *Cântecele poporane ale Europei Răsăritene mai cu seamă în raport cu ţara, istoria şi datinile Românilor* [23]) sau *Răsunete ale Pindului în Carpaţi : Diochiul, Năluca, Mioara, Moş-Ajun* [24]), ori prefeţele culegerii lui G. Dem. Teodorescu [25]) şi a Basmelor lui P. Ispirescu [26]), el adaugă cunoştinţelor însuşite din diferitele studii şi cercetări, reminiscenţele poveştilor, superstiţiilor şi cântecelor auzite prin Bărăgan, ori prin munţii Buzăului.

In primul său studiu, amintit mai sus, după cum arată şi titlul, Odobescu încearcă să desprindă din cercetarea folklorului mărturii privind trecutul neamului no-

---

21) *idem,* p. : 363—364.
22) *idem,* p. :
23) *Revista Română,* Buc. 1880, pp. : 89—98.
25) *G. Dem. Teodorescu :* Incercări critice asupra unor credinţe, datini şi moravuri ale poporului român, Buc. 1874.
26) *P. Ispirescu :* Din poveştile unchiaşului sfătos, Buc. 1879

tru. In cel de al doilea, după ce face o interesantă incursiune, în literatura elină şi folklorul grecesc, urmăreşte evoluţia motivului din balada *Mioriţa* din antichitate şi până la jumătatea secolului trecut, conchizând că la originea acestei balade se află cântecul grecesc al lui Linos, prelucrat în decursul veacurilor de „alţi Eleni" fii ai munţilor şi ai naturii, „pentru ca prin secolul al XV, astfel prelucrat să ajungă la noi" unde s'a împlântat în memoria poporului sub forma baladei. Timpii şi împrejurările au ştiut să schimbe multe întrânsele, dar tot au mai rămas urme netăgăduite de clasica sa origine" [27]).

In acelaş articol, ocupându-se de creaţia producţiunilor poporane, Odobescu afirmă, pe buna dreptate, că pentru a ajunge la forma sub care sunt cunoscute, ele au trecut „din om în om, din secol în secol, fiecare îi adaogă un semn dela sine, o vorbă, un vers, un episod", arătând astfel participarea colectivă la creaţia folklorului şi deci originea lui anonimă.

Dar mai presus de valoarea istorică a mărturiilor pe care le-ar păstra folklorul, ceea ce îl entuziasmează pe Odobescu, este frumuseţea poeziei poporane, în faţa căreia „aspra critică se sfarmă". Farmecul „naivelor expresiuni" reînvie în sufletul fiecăruia, amintirile copilăriei strâns legată de poveştile miraculoase cu smei, feţi-frumoşi şi Ilene Cosânzene.

De când Odobescu a scris cele două articole, studiul folklorului a făcut însemnate progrese, atât în ceea ce priveşte metoda de lucru, cât şi a mijloacelor de documentare. Astăzi unele din afirmaţiunile sale se dovedesc a fi neîntemeiate, dar cu toate acestea lui îi revine marele merit de a fi deschis calea către cercetările producţiunilor poporane.

* * *

Istoria Românilor : Istoriei naţionale i-a dăruit Odobescu, pe lângă reînvierea, în formă literară, a celor două figuri voevodale, Mihnea Vodă şi Doamna Chiajna, despre care am vorbit în primul volum, două conferinţe cu caracter istoric *Moţii* [28]) şi *Curcanii* [29]), desvoltate la Ateneul Român, în anul 1878.

---

27) *Al. Odobescu :* op. cit., vol. II, p. 35.

28) *Moţii şi Curcanii,* Doue conferinţe ţinute la Atheneul din Bucuresci, Buc. 1878.

29) Prima conferinţă a avut loc la 11/23 Febr., cea de a doua, la 25 Mart./6 Apr.

Prima e inspirată de revoluţia ardeleană din 1784—85, împotriva impilării maghiare, iar a doua de vitejia ostaşilor care biruind pe Turci, au cucerit pe câmpiile bulgare independenţa Ţării.

Astăzi, după stăruitoare cercetări prin diferite arhive, răscoala condusă de Horia, Cloşca şi Crişan, este cunoscută până în cele mai mici amănunte. Pentru data însă când ea a făcut obiectul conferinţei lui Odobescu, informaţiile erau foarte reduse şi marele lui merit constă în faptul că, cu spiritul său de pătrundere, a văzut mobilul răscoalei în justa sa desfăşurare, ca o manifestaţie independentă a ţărănimii ardelene, neinfluenţată întru nimic de mişcarea cărturarilor dela Blaj.

In lipsa altor izvoare, Odobescu a fost nevoit să recurgă la cele două informaţii din ziarele *Journal politique de Bruxelles* şi *Gazette de France*, pe care le retipărise el, mai înainte de volumul al treilea din *Tezaur de monumente istorice*[30]) şi de care s'a slujit în mare măsură.

Alegerea a fost din cele mai fericite, deoarece autorii articolelor fiind contemporani ai revoluţiei, respectaseră cu stricteţe cronologia evenimentelor ; înafară de aceasta, veridicul informaţiilor lor nu putea fi pus la îndoială, căci străini de popoarele în sânul cărora s'a petrecut acea mare dramă naţională, ei înregistraseră faptele ca simpli spectatori şi deci conduşi de cea mai deplină obiectivtate.

Pentru aceste motive, Odobescu n'a ezitat să folosească nu numai materialul pur informativ ci şi-a îndrumat chiar şi nararea faptelor, după modelul textului francez.

Paralelismul de texte ce urmează, dovedeşte cu prisosinţă aceasta :

Revenu de Vienne, il parut à Brad de 28 Octobre, et persuada aux Valaques qui se trouvèrent en foule à la nouvelle foire se rendre en trois jours dans les champs près de village de Mestasken où il leur communiquerait des choses im-	Intr'o Joi, la 28 Octombrie 1784, se făcea târg la satul Bradul de pe apa Crişului. La târg era adunată toată românimea din Zarand. Horia făcu ştire tuturor să fie cu toţii în biserica dela Mesteacăn, un sat învecinat, că are să

30) *A. Papiu-Ilarianu :* Tesauru de monumente istorice pentru România, Tom. III, Buc. 1864, pp. : 351—364.

portantes de la part de l'empereur.
(Tezaur, p. 361 col. 1).

Horiah persauda aux Valaques qu'il irait lui-même à Vienne soliciter leur grâce de l'Empereur ; ce projet accepté, il s'éloigna avec son compagnon Closka...
(Tezaur pg. 358 col. I).
Horiah se retira dans le bois de Radak, ou l'on n'aurait rien pu entreprendere contre lui sans un grand danger et sans des pertes considérables.
(Tezaur, pg. 358 col. II).

le aducă ştiri dela Impărat.
(Moţii).

Făcu ştire că va căuta să răzbească printre haitele prigonitorilor săi şi se va duce încă odată la Viena, ca să spună de-a-dreptul Impăratului toate noile păsuri ale poporului român...
Luându-şi dar rămas bun dela ai săi Horia, însoţit numai de credinciosul său secundant Ioan Oargă, poreclit Cloşca... merse să se ascundă deocamdată în munţii păduroşi ai Radacului.
(Moţii).

On ne nomme point le jour de l'événement, mais ce sont, dit-on, les Hussards Sicules ou de Seckler, sous la conduite du Lieutenant-Colonel Kray qui ont fait cet heureux coup de main.
On s'est servi de deux Valaques rusés, instruits du lieu de retraite d'Horiah et qui, en feignant de chasser, le découvrirent assis auprès du feu, avec son lieutenant Gloska.
(Tezaur III pg. 357 col. II).

Acest ofiţer ademeni cu bani nişte gonaci sau pădurari ai locului, care cunoşteau toate potecile şi înfundăturile codrilor şi asupra cărora Horia şi Cloşca nu aveau prepus de trădare. Intr'una din ultimele zile ale anului 1784, la 27 Decembrie, acei vânători prefăcându-se că pornesc la vânătoare, călăuziră pe Husarii lui Kray până la ascunzătoare unde, fără nicio bănuială Horia şi Cloşca şedeau duşi pe gânduri, într'o poieniţă, încălzindu-se la foc.
(Moţii).

On avait ordonné, quelques jour auparavant, à tout les juges des Comitats voisins, d'envoyer ici six habitans de chaque vil-

La Alba, dinaintea mai multor mii de iobagi români, pe care autorităţile ungureşti îi adusese cu sila, câte şase de fiecare sat

lage pour être témoins de l'exécution.

(Tezaur pg. 360. cl. II).

Lors de l'execution de Horiah et de Kloska, 2000 Valaque, des comitats de Zalanthe et de Huniade se trouvaient à Carlsbourg ; ces paysans s'imaginaient, lorsqu'ils recurent l'ordre de s'y rendre qu'il s'agissait de corvées, mais ils furent conduits par trois regiments du cercle, soutenus par de la cavallerie, et furent obligés d'être, ainsi que leur chef Horiah, spectateurs du supplice de Klosca, qui fut roué, sans être étranglé, et sans recevoir le coup de grâce. Tandis qu'il vivait encore, on lui a coupé la tête et ensuite on l'a écartelé ; il n'y a pas de jurement et de blasphêmes qu'il n'ait proférés ; mai le bruit et le roulement continuel d'un grand nombre et tambour, empêchèrent qu'ils ne fussent entendus des spectateurs. Horiah s'avança avec courage et fermeté pour subir le même supplice, en disant ; *Je meurs pour la Nation ;* il ne poussa aucun cri, et ne donna aucune marque de douleur.

Leur membres ecartelées ont été exposés sur les grands chemins, et leurs têtes plantées sur des piquets devant la porte de leur maison.

Tezaur vol. III p. 364 cl. II).

românesc al Ardealului, ca să fie de învăţ acest îngrozitor exemplu, Cloşca, mai întâi fu frânt pe roată, începând sfâşierea dela picioarele în sus.

Răcnetele lui de durere se năbuşiră, atunci când un crac de fier al roatei îi străpunse pieptul.

Horia sta neclintit. Ochii lui vedeau apropiate muncile groaznice ce aveau îndată să-l ajungă ; dar inima-i bărbată ştiu să stăpânească până şi fiorii.

Când rândul său veni, toţi îl văzură călcând cu pas ţeapăn neşovăit. Intr'însul nu se destăinui nici-o slăbiciune. Roata îi sdrobi oasele, fără ca durerea să-i scoată macar un geamăt din pieptul oţelit.

Au zis unii că, murind Horia a fi strigat : Eu mor pentru Naţiune".

(Moţii).

Aducându-şi aminte că atunci la 1785, chiar părinţii lor au pus să ciopărţească în bucăţi mărunte cadavrele sdrobite ale lui Horia, lui Cloşca, lui Crişan şi au răsădit pretutindeni în pământul Ardealului, sângele cel vitejesc al acestora.

(Moţii).

Indrumându-se în chip netăgăduit după sursele amintite, Odobescu şi-a îmbrăcat povestirea în haina potrivită a graiului românesc, pe care el ştia să-l mânuiască cu atâta abilitate şi a îmbinat deslănţuirea faptelor cu descrieri măestrite, ca cea care urmează :

„Apele, altădată aşa limpezi şi line ale Mureşului, se mohoresc, în acele cumplite zile din Noemvrie 1784, cu sângele ce varsă fără preget desghebata mânie a iobăgimii turbate. In întunerecul viforos al nopţilor tomnatice, ele se roşesc şi se luminează, oglindind lucoarea flăcărilor ce se stârneşte pretutindeni apriga sete de răsbunare a ţăranilor“ [31]).

La câteva luni după ţinerea acestei conferinţe, publicul bucureştean se îngrămădea, în aceeaşi vastă sală a Ateneului să asculte din nou vorbirea caldă şi captivantă a lui Odobescu. De astă dată subiectul conferinţei nu mai era luat din faptele trecutului, ci din evenimentele actuale, în curs de desfăşurare. Conferinţa purta titlul „Curcanii“, denumire dată, dacă ar fi să credem versul lui Alecsandri, de „un hâtru bun de glume“, vitejilor Dorobanţi, în vremea răsboiului pentru idependenţă.

Vitejia lor era cunoscută tuturora, nu însă în chip document şi în forma avântată în care i-a prezentat Odobescu în caldul său patriotism.

Din cercetările întreprinse pe la diferite mânăstiri, Alexandru Odobescu a cules şi publicat, numeroase şi preţioase informaţiuni, privind trecutul nostru istoric. In rândul acestor publicaţii amintim : *Note inedite culese în mânăstirea Căluiului din jud. Romanaţi la 1861* [32]) ; *Inscripţiunea lui Ştefan cel Mare dela Curţile domneşti din Hârlău* [33]).

In anul 1871 a publicat *Bibliografia Daciei* [34]), cea dintâi lucrare de acest gen la noi.

In vremea petrecută ca secretar de legaţie la Paris, el a ştiut să se smulgă ocupaţiilor şi obligaţiilor pe care acea funcţiune i le impunea, pentru ca să se consacre cercetărilor migăloase din biblioteci şi arhive, rezultat al cărora a dat el, cele trei volume de *Documente pri-*

---

31) Al. Odobescu : op. cit. vol. III. p. 534.

32) *Analele Societăţii Academice*, Tom. X, partea II, pp. : 298—308.

33) *Revista pentru Istorie, Archeologie şi Filologie*, Buc. 1883 pp. : 178—180.

34) Bibliografia Daciei. Indice de scrieri attingătoare, directu seu indirectu, de vechii locuitori ai Daciei, Buc. 1872.

vitoare la Istoria Românilor[35]), care însumează un total de 2604 pagini. Tot în cadrul activităţii sale de istoric naţional trebue să menţionăm *Portretul lui Mihai Viteazul*[36]) şi editarea operei lui N. Bălcescu: *Istoria Românilor sub Mihai Vodă Viteazul*[37]).

* * *

Arheologia şi istoria artelor: Din numeroasele contribuţii aduse de Alexandru Odobescu atâtor domenii ale culturii româneşti, fără îndoială, că cel mai însemnat aport l-a dat arheologiei, care sub îndrumările sale „din pur speculativă se transformă în ştiinţă exactă, se ocupă cu obiecte reale, care se pot pipăi, care au forme plastice, sau grafice şi astfel cad deadreptul sub simţul vederii"[38]). Modul lui Odobescu de a concepe arheologia se deosebea nu numai de al acelor câţiva diletanţi dela noi, dar şi de a multora dintre arheologii străini, căci pentru el sfera de cercetare a arheologului nu se mărginea doar la executarea săpăturilor şi a unor descifrări de texte, ci urmărea ca prin rezultatele obţinute, să înfăţişeze întreaga activitate sufletească a lumii vechi, învederând creaţiunile „prin care geniul omenesc şi-a manifestat puterea sa de concepţiune şi îndemnarea sa la producere, în cercul operelor de artă, în regiunile înalte ale *esteticii*"[39]).

După această concepţie, Odobescu a înglobat în studiul arheologiei, atât cercetarea manifestărilor sociale cât şi a capodoperelor literaturilor antice, ţelul urmărit fiind, acela de a desprinde înrâurirea exercitată de acestea, asupra marilor evenimente istorice, asupra destinelor omenirii

Călăuzit de principiul că „o naţiune nu este cu adevărat mare... când îi lipseşte cultul frumosului"[40]), Alexandru Odobescu a urmărit în toate cercetările sale arheologice şi artistice, să evidenţieze rolul poporului român

---

35) *Hurmuzaki*: Documente privitoare la Istoria Românilor, culese din Archivele Ministerului Afacerilor Streine din Paris, voi. I, supl. I-II, vol III, supl. I, Buc. 1886—1887.

36) *Revista Română*, Buc. 1861, pp.: 176—177; 369—370.

37) *N. Bălcescu*: Istoria Românilor sub Mihaiu Vodă Viteazul, cu o precuvântare şi note, de A. I. Odobescu, Buc. 1887.

38) *Al. Tzigara-Samurcas*: Odobescu archeolog, în „Conv. Lit.", XLI (1907), p. 1079.

39) *Al. Odobescu*: Istoria archeologiei, Buc. 1919, p. 10.

40) *Al. Odobescu*: Scrieri, vol. I, pp.: 237, 240.

în desvoltarea artelor şi necesitatea cultivării gustului artistic la noi.

Când, în 1851, a desvoltat la Paris, conferinţa despre *Viitorul artelor în România* [41]), vorbiud despre foudul ce trebue să domine compoziţiile muzicale româneşti, recomanda: *„să se recunoască poporul în muzica sa, s'o guste şi să tragă dintr'însa simţiri mari şi nobile, căci aceasta e adevărata menire a muzicii şi artelor în general"* [42]).

Astfel evidenţia Odobescu, alături de hrana sufletească pe care o dă *frumosul* şi latura etică a acestuia, în vieaţa unui popor.

Cele cincisprezece prelegeri ţinute la universitatea din Bucureşti, întrunite în volumul *„Istoria Arheologiei"* [43]) constituesc un exemplu adânc grăitor, atât în privinţa vastei sale erudiţii arheologice, cât şi a concepţiei noui, în care el înţelegea să lucreze în această disciplină, căci Odobescu studiase temeinic toate lucrările înaintaşilor săi şi cercetase el însuşi monumentele noastre de artă naţională.

Uneori el căuta să îmbrace ariditatea preocupărilor arheologice, într'o formă hazlie, sub care ştia că mai uşor vor fi acceptate de marele public. Aşa spre exemplu, ridiculizând articolul lui C. Bolliac, *Usul fumatului preistoric*, a scris *Fumuri arheologice scornite din lulelc pre‹ istorice de un om care nu fumează* [44]).

In *Câteva ore la Snagov* [45]), el îmbină date ştiinţifice cu pagiui de poetică descriere a naturii, presărate cu crâmpee de auecdote şi humor, izbutind în chipul acesta, să trezească gustul tineretului pentru munca migăloasă a descifrării tainelor ascunse de veacuri, în inscripţii, zugrăveli şi hrisoave.

Opera de căpetenie a lui Odobescu, în domeniul arheologicei rămâne fără îndoială, *Tezaurul dela Pietroasa* [46]),

---

41) *Convorbiri Literare*, XLI (1907), pp.: 1041—1058.

42) *Idem*, p. 1049.

43) *Al. Odobescu:* Istoria Arheologiei. Studiu introductivu la această sciinţiă. Prelegeri ţinute la Facultatea de Litore diu Bucuresci. I Antichitatea, Renaşcerea, Buc. 1877.

44) *Columna lui Traian*, Buc. 1874, Nr. 4, pp. 73—83.

45) *Revista Română*, Buc. 1862, pp.: 351—405.

46) *Al. Odobescu:* Le Trésor de Petroasa, historique-discription. Etude sur l'ofrevierie antique... Tome I—III, Paris 1889—1900.

în care face o amplă descriere a preţioaselor obiecte cunoscute sub denumirea „*Cloşca cu puii de aur*".

Acest tezaur, alcătuit din 12 piese, unele lucrate în aur masiv cu ornamente gravate, altele decorate cu pietre scumpe ori sticle colorate, este atribuit de Odobescu, Goţilor, datându-l pe la sfârşitul secolului al IV-lea.

In sprijinul tezei sale el invoacă şi inscripţia aflată pe o brăţară, inscripţie care este, incontestabil, unică.

Cercetările ulterioare au dovedit însă că acest tezaur provine fie chiar şi numai parţial din Persia, de unde a fost răpit de Goţi.

Dar chiar dacă teoriile lui A. Odobescu privind tezaurul s'au dovedit neîntemeiate, lucrarea lui are totuşi o însemnată valoare descriptivă.

Desigur, scrierile arheologice ale lui Alexandru Odobescu sunt mult mai numeroase ; noi ne-am mărginit să le menţionăm doar pe cele mai de seamă, subliniind că, într'un ogor înţelenit, el a tras cele dintâi brazde adânci, fără să-l înspăimânte imensitatea câmpului ce se cerea lucrat. Căci, aşa cum arată profesorul Al. Busuioceanu, „dela cioburile preistorice şi până la arta naţională, dela noţiunile elementare pe care trebuia să le ofere diletanţilor timpului şi până la definiţia esteticei poporului nostru, iată un vast domeniu pe care îl explora întâi şi în care avea să aşeze semne de îndrumare care stau şi azi în picioare" 47).

Pe lângă aceasta, rolul său în promovarea arheologiei şi istoriei artelor în România a fost covârşitor, căci el este acela care a marcat deosebirile fundamentale dintre arheologie şi filologie, situând noua disciplină drept o speculaţie de ordin mai mult estetic decât cărturăresc, cum era socotită în acea vreme şi îndrumând pe această cale, pe viitorii arheologi şi istorici dela noi.

Tot în cadrul activităţii sale arheologice trebue să amintim că el este cel care a pus bazele muzeului nostru de antichităţi, adunând şi semnalând numeroase odoare de pe la mânăstirile din ţară ; tot lui îi datorăm minunata colecţie de reproduceri în gips după principalele opere ale sculpturii antice 48). Şi nu putem trece cu vederea meritul lui de a fi cel dintâi cercetător român care să fi afirmat existenţa unui stil artistic românesc, stil care —

---

47) *Convorbiri Literare*, LXVII (1934), p. 739.

48) Al. *Tzigara-Samurcaş :* Odobescu şi muzeele, în „Conv. Lit.", XVI (1907), pp. : 1154—1155.

aşa cum însuşi „arată unele epoci mai fericite dar din nefericire prea scurte, ale istoriei noastre, s'a învederat în opere cu care ne putem încă şi acum mândri“ [49]).

* * *

Clasicism : Am văzut într'altă parte că încă de pe timpul studiilor, Odobescu se îndeletnicea cu traduceri din scriitorii clasici, greci şi latini. Această predilecţie pentru clasicism se observă dealtfel în mai toată opera sa, culminând în *Pseudokinegeticos* unde abundă citarea şi reproducerea de fragmente din literatura greco-latină.

Importanţa pe care o dă el acestora este relevată şi de faptul că în cele câteva luni cât a funcţionat ca ministru al Cultelor şi Instrucţiunii Publice, face să apară Decretul Domnitorului Alexandru Cuza, prin care se institue un fond de premii, în valoare de una mie galbeni, destinat traducerilor din clasici.

Ca început, Odobescu propune să se traducă în versuri cartea I-a din Eneida lui Virgiliu [50]), autorul din care tradusese şi el cântul I din Georgice [51]), pe când se afla la Paris, ca student.

Tot din acea vreme, datează şi traducerea celor 16 ode din Horaţiu [52]).

Din literatura greacă a tradus în proză Cântul I din Iliada [53]) şi Odiseea [54]), imitând însă ritmul cantitativ al formei originale, după cum se vedea din următorul fragment :

„Cântă, Zeiţa nenorocita mânie a lui Achil Peleadul, care mii de chinuri peste Achei aduse şi multe suflete viteze de eroi în iad trimise, iar pe ei însăşi îi făcu prada câinilor şi a tuturor păsărilor, — astfel se împlinea voinţa lui Joie de când mai întâi se desbinară dintr'o ceartă Atrid, şeful voinicilor şi dumnezeescul Achil“ [55]).

Pentru Odobescu, traducerile nu constituiau un divertisment, ci o muncă tot atât de atentă şi meticuloasă ca şi oricare altă cercetare ştiinţifică. In această privinţă

---

49) *Al. Odobescu :* Scrieri, vol. II, p. 258.
50) *Analele Soc. Acad. Rom.*, Tom. III, pp. : 164—165.
51) *Conv. Lit.*, LXIII (1930), pp. : 416—427.
52) *Idem*, XXXVII (1902), pp. : 825—826 ; şi XLI (1907), p. 224
53) *Idem*, LXIII (1930), p. : 7.
54) *Idem, idem*, p. 319.
55) *Idem, idem*, p. : 7.

avem prețioasele mărturisiri ale lui C. Litzica, fost elev al lui Odobescu și colaborator al său la traducerea din Herondas, care spune că acesta „nu punea un cuvânt pe hârtie, până ce nu lămurea pe deplin înțelesul fiecărui pasagiu ; putem spune că nu cunoștea perifraza ; fiecare vorbă străină găsește la el corespondentul ei potrivit ; de aci rezultă pentru traducerile lui Odobescu, cele două caractere distinctive : bogăția vocabularului și varietatea stilistică, care dau traducerilor sale o culoare specială" [56]).

Tot în cadrul preocupărilor sale în domeniul clasicismului, menționăm studiul despre *„Satira latină"* [57]), o judicioasă analiză a operelor celor mai de seamă satiriști latini, în care ajunge la următoarele concluzii :

Satira este o creație a Romanilor și ea își are originea în micile comedii prin care se ridiculizau defectele oamenilor mari, în vremurile trecute.

Insăși etimologia cuvântului satira, spune Odobescu, dovedește origina latină a acestui gen literar, ceea ce îndreptățește afirmația lui Quintilian : *Satira tota nostra est.*

Primul scriitor latin care și-a intitulat *satiră*, opera sa, a fost poetul Enniu și apoi tragedianul Pacuviu.

După ce Odobescu analizează satirile lui Horațiu, Persiu, Juvenal, Varro, Seneca și Petroniu, el conchide : „Satira a trecut prin trei fețe deosebite : mai întâi fu o mică comedie poporană ; la urmă o scriere, unde se amestecau tot felul de spuse mai mult sau mai puțin glumețe ; în sfârșit, o poezie cu regule statornice, cu forme măestrite, cu mărețe îndatoriri.

Sub această din urmă înfățișare, a trecut ea în literaturile moderne.

* * *

Concluzie. Pentru a înțelege pe deplin prodigioasa activitate a lui Alexandru Odobescu, trebue să ne transpunem cu gândul la greutățile pe care le-a avut de învins, ținând seamă de epoca în care el a trăit și care era o epocă a multor începuturi.

Edificator în privința neobositelor lui străduinți, e următorul pasagiu, desprins din comunicarea sa *Pia de-*

---

56) *Idem*, XXXVI (1902), pp. : 2028—2029.
57) *România literară*, Iași, 1855, pp. : 405—432.

sideria[58]), făcută la Academia Română, în Martie 1887 :

„Trebue să mărturisim că ţelurile ce voim să atingem sunt aşa de multiple şi felurite, că dorinţele şi aspiraţiile noastre sunt aşa de fierbinţi şi clocotitoare, încât, nouă, Românilor celor mai mulţi, ni se întâmplă mai totdeauna a îmbrăţişa laolaltă prea multe lucrări, a ne împrăştia timpul şi mijloacele între numeroase cercuri de acţiune şi astfel a ne risipi puterile în prea multe direcţiuni deodată“ [59]).

Cercetând monumentele de artă, istorie, limbă şi literatură, a căutat ca prin studierea lor, să reînvie trecutul, iar prin activitatea sa didactică şi teoretică, să contribue la o temeinică pregătire a viitorului.

Era înzestrat din belşug cu „talentul de cronicar, acela de a prinde lucrurile ce se strecoară sub unghiul cel mai interesant, şi de a spune despre dânsele aşa, încât oricine să se poată lumina, să le vadă mai adevărat, mai întreg şi mai frumos, fără să simtă umilinţa că primeşte o dojană, sau măcar o învăţătură“ [60]).

Iniţiator, al cercetărilor arheologice şi întemeietor al studiului artelor frumoase la noi, apărător al limbii strămoşeşti, stăpânind cele mai adânci subtilităţi ale clasicismului, posesor al unei temeinice culturi istorice, înzestrat cu o rară volubilitate de exprimare poetică, cunoştea atât de adânc puterea tainică a cuvântului încât, după cum spune profesorul S. Mehedinţi, „el din vorbe a făcut culori, a creeat ecouri muzicale, a ţesut veşminte diafane, prin care să se străvadă goală frumuseţea marmurilor ; din cuvinte a plăsmuit nepieritoare imagine ale celor mai felurite creaţiuni artistice. Aceasta i se părea a fi menirea cuvântului : lângă fiecare operă de artă, să creeze încă una la fel, dar numai din cuvinte“ [61]).

Deşi Odobescu are fragmentar contingenţe şi se pot stabili paralelisme cu unii dintre exponenţii diferitelor discipline, judecat în întreaga complexitate a activităţii sale, el constitue unul din puternicii pioni, pe care azi se înalţă, biruitoare, cultura românească.

ALEXANDRU IORDAN

---

58) *Analele Acad. Rom.*, Tom. IX (1887), pp. : 409—424.

59) *Idem. idem, p. : 410.*

60) N. Iorga : Oameni cari au fost, vol. I, Vălenii-de-Munte, 1911, p. 53.

61) *S Mehedinţi :* In amintirea lui Odobescu, în „Conv. Lit.“ XLI (1907), p. 1070.

BIBLIOGRAFIA

SCRIERILOR LUI AL. ODOBESCU

I. OPERE COMPLETE

Scrieri literare și istorice. Vol. I—II, București, 1887, 3 volume.

Vol. I :

Ioana D'arc, fecioara din Orleans, pag. 3—21.
Odă României, pag. 27—30.
Satira latină, studiu istoric, critic și literar, pag. 31—54.
Intoarcerea în țară pe Dunăre, Septemvrie 1855, pag. 55—60.
Mihnea Vodă cel rău 1508—1510, pag. 105—175.
Cântecele poporane în raport cu țéra, istoria și datinele Românilor, pag. 179—371.
V. Cârlova, pag. 237—240.
Poeții Văcărești, pag. 241—332.
Despre odorele, manuscriptele și cărțile aflate în monăstirea Bistrița (Districtul Vâlcea în România), pag. 333—348.
Psaltirea tradusă romănesce de Diaconul Coresi. Tipărită la 1557, pag. 349—371.
Câteva ore la Snagov, pag. 373—464.
Asociațiunea Transilvănă pentru literatura română și cultura poporului român, pag. 465—508.

Vol. II :

Monăstirile închinate din România, pag. 3—53.
Gimnasie și școle reale, pag. 55—78.
România la expozițiunea universală din 1867, la Paris, pag 79—134
Noțiuni preistorice din România, pag. 137—155.
Rămășițe antice din județul Dorohoiu, pag. 147—232.
Artele din România, în periodul preistoric, pag. 233—286.
Fumuri Archeologice scornite din lulele preistorice de un om care nu fumează, pag. 287—306.

Mişcarea literară din Ţéra Românéscă în secolul al XVIII-lea, pag. 309—317.
Dicţionarul limbei române, pag. 319—336.
Prândul Academic, pag. 430—349.
Traducerea comentariilor lui Iuliu Cesar, premiată cu premiul „Alexandru Ioan I. Cuza“, pag. 351—357.
Condiţiunile unei bune traduceri românesci din autorii eleni şi latini, pag. 359—383.
Reviziunea dicţionarului Academic, pag. 385—405.
Antichităţile judeţului Romanaţi, pag. 407—482.
Traducerea română din Erodot, pag. 483—497.
Biserica de la Curtea de Argeş şi legenda meşterului Manole, pag. 499—516.
Vasile Alecsandri şi premiul Năsturel, pag. 517—544.

Vol. III :

Pseudo-kinigheticos, pag. 3—219.
Credinţe, datine şi moravuri ale poporului român. Precuvântare la cartea d-lui D. Teodorescu, cu acest titlu, pag. 223—323.
Jupân Rănică Vulpoiul. Basm pentru copii, localisat, pag 203—246.
Tigrul păcălit. Poveste pentru copii, localisată, pag. 347—256.
Zece basme mitologice. (Inedite). Prelucrate după G. W. Cox, Tales of ancient Grece: I. **Epimeteu şi Pandora,** pag. 265—269 ; II. **Briareu,** pag. 269—273 ; III. **Deucalion,** pag. 273—279; IV. **Patimile Demetrei,** pag. 279—287; V. **Posidon şi Atena,** pag. 287—291; VI. **Apolon în Delos,** pag. 292—294; VII. **Apolon Pitianul,** pag. 294—299; VIII. **Niobe şi Catona,** pag. 299—303 ; IX. **Admet,** pag. 303—307 ; X. **Narcis,** pag. 307—309.
Povestirile Unchiaşului sfătos. Basme păgâneşti. Precuvântare la I-a parte din Povestirile Unchiaşului sfătos. Basme păgâneşti întocmite de P. Ispirescu, pag. 311—315.

Câteva articole de politică din ziarul „Românul“ :

I. **E pur si muove,** pag. 319—326.
II. **Patriotismul în şcóle,** pag. 326—333.
III. **Regimul Constituţional,** pag. 334—340.
IV. **Progresul prin şcóle,** pag. 341—353.
V. **Şcóle şi bănci rurale,** pag. 354—630.
VI. **Simpatiele Ungurilor pentru Turcia,** pag. 360—367.
VII. **Spiritul de cuceriri,** pag. 367—378.
VIII. **Marele bolnav al Orientului,** pag. 373—378.
IX. **„O cugetare politică“,** 1°, pag. 379—389.
X. **„O cugetare politică, 1877“** 2°, pag. 389—397.
XI. **„O cugetare politică, 1877“** 3°, **pag. 397—407.**
XII. **„O cugetare politică, 1877** 4°, pag. 407—414.
XIII. **Alianţa cu Rusia la cas de răsboiu,** pag 414—422.
XIV. **Convenţiunea de răsboiu cu Rusia,** pag. 422—429.
XV. **Suzeranitatea Turciei,** pag. 429—436.

XVI. **Ce ne este acum mai profitabil?** pag. 436—441.
XVII. **Indemnări la independenţă,** 1°, pag. 441—447.
XVIII. **Indemnări la Independenţă,** 2°, pag. 447—453.
XIX. **Bulevardul civilizaţiunii în Orient,** pag. 454—460.
XX. **Ungur:i şi Românii,** pag. 460—465.
XXI. **Impământenirea israiliţilor,** 1°, pag. 466—471.
XXII. **Impământenira israiliţilor,** 2°, pag. 471—476.
XXIII. **Impământenirea israiliţilor,** 3°, pag. 477—481.
XXIV. **Impământenirea israiliţilor,** 4°, pag. 482—488.

Nicolae Bălcescu şi scrierile sale. Precuvântare la Istoria Românilor sub Michaiu Vodă Vitézul publicată la 1877 pag. 489—509.
Moţii. Răscóla Românilor Ardeleni sub căpetenia lui Horia în iearna anilor 1784—1785. Cuvêntare rostită la Ateneul din Bucureşti, în 11/23 fevruarie 1878, pag. 511—555.
Curcanii. Luarea Rahovei de către oştile Românesci la Noemvrie 1877. Cuvêntare rostită la Ateneul din Bucureşti în 25 Martie (6 Aprilie) 1878; pag. 557—611.
Regatul României şi Republica Franceză. Cuvânt rostit în limba franceză la banchetul dat de colonia română din Paris, în ziua de 10/22 Mai 1882, pentru încoronarea M. S. Carol I ca Rege al României, pag. 613—618.
Pia desideria. Darea de sémă despre lucrarea operei „Le Trésor de Pétrossa", rostită în şedinţa publică din 22 martie 1887, a Academiei Române, pag. 619—647.

Ediţia I:

Opere complete. Vol. I—IV. Bucureşti, 1906—1919; 4 vol. (Biblioteca scriitorilor români). (Cu prefaţă de Ilarie Chendi şi E. Carcalechi).

Vol. I:

Prefaţă de Ilarie Chendi şi E. Carcalechi, pag. 1—7.
Odă României, pag. 2—5; **Intoarcerea în ţară pe Dunăre,** pag. 7—9; **Ióna Darc, fecioara din Orleans,** pag. 10—22; **Mihnea Vodă cel Rău, 1508—1510,** pag. 43—49; **Doamna Chiajna,** pag. 50—96; **Pseudo-kinighetikos,** pag. 97—245; **Jupăn Rănică Vulpoiul,** pag. 246—255; **Tigrul păcălit,** pag. 256—262; **Zece basme mitologice,** pag. 263—293; **Moţii** pag. 294—323; **Curcanii,** pag. 324—326.

Vol II:

Cânticele poporane, pag. 1—9; **Răsunete ale Pindului în Carpaţi,** pag. 10—39; — **V. Cârlova,** pag. 40—42; **Poeţii Văcăreşti,** pag. 43—102; **Psaltirea tradusă româneşte de Diaconul Coresi,** pag. 103—118; **Tot dicţionarul Academiei,** pag. 139—144;

Revizuirea dicționarului Academiei, pag. 145—158; **Vasile Alecsandri**, pag. 159—177; **Credințe, datini și moravuri ale poporului român**, pag. 178—184; **Poveștile unchiașului sfătos**, pag. 188; **Vechii poeți ai Românilor**, pag. 189—193; **Nicolae Bălcescu și scrierile sale**, pag. 194—207; **Timotei Cipariu**, pag. 208—229; **Doi poeți și un biograf**, pag. 230—235; **Cuvânt rostit la înmormântarea lui George Crețeanu**, pag. 236—240 ; **Junimea română din Paris pe la 1852**, pag. 241—248; **Odobescu către Barițiu**, pag. 249—255; **Petre Ispirescu**, pag. 256—270; **Muncitorul român**, pag. 271—273; **Asociațiunea transilvană**, pag. 274—301;**Gimnazii și școale reale**, pag. 302—316; **România la Expoziția Universală din Paris**, pag. 317—341; **Casa, veșmintele țăranului român**, pag. 342—352; **Școala dramatică**, pag. 358—361; **Satira latină**, pag. 362—377; **Traducerea Comentariilor lui Iuliu Cesar**, pag. 378—382; **Condițiunile unei bune traduceri**, pag. 383—398; **Traducerea română din Erodot**, pag. 399—408; **Din Herondas**, pag. 409—413.

Vol. III :

Despre odoarele, manuscriptele și cărțile aflate în mânăstirea Bistrița, pag 1—10; **Câteva ore la Snagov**, pag 11—17; **Mănăstirile închinate din România**, pag. 72—105; **Noțiuni preistorice din România.** Extract tradus din „Compte rendu de la session du Congrès international d'Antropologie et d'Archéologie préhistoriques, tenu en 1869 à Copenhague, pag. 106—117; **Rămășițele antice din județul Dorohoi**, pag. 118—166; **Artele din România în periodul preistoric**, pag. 167—201 ; **Fumuri arheologice**, pag. 202—214; **Antichitățile județului Romanați**, pag. 215—262 ; **Biserica dela Curtea de Argeș și legenda meșterului Manole**, pag. 263—274 ; **Ateneul Român și clădirile antice cu dom circular**, pag. 275—340; **Heraldica națională**, pag. 341—360.

Vol. IV :

Prefața de C. Damianovici, pag. I—XVI; **Prefața** lui Al. Odobescu, pag. 1—4; **Istoria Arheologiei**, pag. 5—408; **Indice de nume și materii**, pag. 409—416.

Opere complete. Ed. II vol. I, Bucureștı, 1915; (360—368) p. Biblioteca Scriitorilor români. (Cu prefață de Ilarie Chendi și E. Carcalechı).

Opere complete. Ed. III, vol. I—II. (Cu prefață de Ilarie Chendi și E. Carcalechı). București (1925); 2 vol. 260 (263 p. (I)+ 416 p. (II).

Opere complete. Ed. IV (Prefața de Ilarie Chendi și E. E. Carcalechi). București, (1929); 365(—367) p. (Clasicii Românı).

Odobescu povestind copiilor. Tigrul păcălit. — Jupân Rănică Vulpoiul. — Basme mitologice : Epimeteu și Pandora, Briareu, Deucalion, Patimile Demetrei, Posidon și Athena. București 1929); 103 p. (Colecția clasıcilor români și străini pentru copiı și tıneret).

II. CULTURALE, SOCIALE ŞI POLITICE

Muncitorul Român. (In „Junimea Română"', Paris, 1851, Nr. 1, Maiu, pag. 6.
Folentul Novel şi kalendarele lui Constantin Vodă Brâncoveanul. (In „Revista Română", Buc., 1861, pag. 657—678).
Associaţiunea Transilvana pentru litteratura română şi cultura poporului român. (In „Revista Română", Buc. 1862; pag. 561—587).
Raport adresat Comisiunei Consiliului General însărcinat cu examinarea cestiuniloru relative la Inveţementulu secundariu (In „Buletinul Instrucţiunii publice", Buc. 1805, pag. 417—424).
Junimea Română din Paris pe la 1852. (In „Epoca", Buc. 1887, 18/30 August; pag. 1).
Clădirile noastre de cultură publică. (In „Epoca", Buc. 1887, 4/16 Noemvrie, pag. 1).
Teatrul Naţional. (In „Epoca", Buc. 1887, 22 Oct. (3 Roemvrie), pag. 1—2).
Şcoala Dramatică. (In „Epoca", Buc. 1887, 29 Oct. (10 Noemvrie), pag. 1—2).
Episcopia de Argeş. (In „Convorbiri literare", XLIX, 1915).
Biserica dela Curtea de Argeş. Lucrare publicată sub îngrijirea d-lui profesor Petre V. Haneş, Bucureşti, 1925; 26 p. („Căminul", bibliotecă literară şi ştiinţifică, Nr. 141—142).
Cuvântare către elevii Şcoalei Normale Superioare. (In „Convorbiri literare", LIV, pag. 389—391).
E pur si muove. (In „Românul", Buc. 1876, VII 8/20).
Patriotismul în şcóle. (In „Românul", Buc., 1876, VIII, 11/23).
Regimul Constituţional. (In „Românul", Buc. 1876, VIII, 15/27.)
Progresul prin şcóle. (In „Românul", Buc. 1876, VIII, 16/28).
Şcóle şi bănci rurale. (In „Românul", Buc. 1876, IX, 19/21).
Simpatiele Ungurilor pentru Turcia. (In „Românul", Buc. 1876, X, 20/XI 1).
Spiritul de cuceriri. (In „Românul", Buc. 1876, XII, 4/16).
Marele bolnav al Orientului. (In „Românul", Buc. 1876, XII, 29/1877. I. 10).
O cugetare politică (I). (In „Românul", Buc. 1877, II, 11/22).
O cugetare politică 1877 (II). (In „Românul", Buc. 1877, II, 11/22).
O cugetare politică 1877 (III). (In „Românul",Buc. 1877, II, 12/24).
O cugetare politică 1877 (IV). (In „Românul", Buc. 1877, II, 16/28).
Alianţa cu Rusia la cas de răsboiu. (In „Românul", Buc. 1877, II/III. 1).
Convenţiune de răsboiu cu Rusia. (In „Românul", Buc. 1877, IV, 20/V, 2).
Suzeranitatea Turciei. (In „Românul", Buc. 1877, IV, 26/V. 8).
Ce ne este acum mai profitabil? (In „Românul', Buc. 1877, IV, 28 (V) 10).

Indemnări la Independență (I). (In „Românul", Buc. 1877, V, 2/14).
Indemnări la Independență (II). (In „Românul', Buc. 1877, V. 4/16).
Bulevardul civilizațiunii în Orient. (In „Românul", Buc. 1877, V. 12/24).
Ungurii și Românii. (In „Românul", Buc. 1877, VI, 11/23).
Impământenirea israiliților (I). (In „Românul", Buc. 1879, V, 30/VI. 11).
Impământenirea israiliților (II). (In „Românul", Buc. 1870, VI 9/21).
Impămênterirea israiliților (III). (In „Românul", Buc. 1879, VI, 28/VII 5).
Impământenirea israiliților (IV). (In „Românul", Buc. 1879, VII, 3/15).
Iadul pardosit cu gânduri bune. (In „Epoca", Buc. 1887, XI 18/30).
Cum se pisează apa. (In „Epoca", Buc. 1887, XI, 11/23).
Cuvântare asupra modului cum d-l Dimitrie Sturza își îndeplinește sarcina de secretar general al Academiei Române (litografiat) 1888; 30 pagini.
Idem. (In „Convorbiri literare", LXVII (1934); pag. 704—710).

III. BIOGRAFII, STUDII LITERARE

(V. Cârlova) Poesiă. (In „Revista Română", Buc. 1861, pag. 361-362).
Raportu asupra celloru doue volume de „Theatru allu d-lui V. A. Urechia". (An. Soc. Acad. Tom.. XI, part. I, pag. 191—196).
V. Alecsandri și Fontana Blanduziei. (In „Epoca", Buc. 1887, 13/25 Oct., pag. 1—2).
Despre unele manuscripte și cărți typărite, aflate în mănăstirea Bistrița. (In „Revista Română", Buc. 1861, pag. 703—742 și 807—830 ; 1862, pag. 107—120).
Raport despre manuscriptele principelui Antioh Cantemir. (An. Soc. Acad. Tom. VI, pag. 88—89).
Poesille domnișoarei Iulia B. P. Hesdeu. (In „Convorbiri literare", XXIII (1889), pag. 94—95).
Cuvêntul domnului Alecsandru Odobescu rostit la înmormântarea lui George Cretzeanu. (In „Epoca", Buc. 1887, 13/25 August, pag. 1—2).
Poeții Văcărești, Traducerea lui Britanicu. Străbunii Văcărescilor. — Banul Iănăkiță. (In „Revista Română", Buc. 1861, pag. 481—533).
Câteva cuvinte asupra lui N. Bălcescu și scrierilor salle. (In „Revista Română", Buc. 1861, pag. 87—88).
Timotei Cipariu. (In „Epoca", Buc. 1887, 6/18 Sept., pag. 1—2 și 20 Sept. (2 Oct.) 1887, pag. 1—2; 7/19 Oct., pag. 1—2).
Doui poeți și un biograf. (In „Epoca", Buc. 1887, 30 Noemvrie (10 Decemvrie), pag. 1—2).
Petre Ispirescu, cuvântare rostită în ședința Academiei Române (din 11/23 decembre 1877). Bucuresci, **1887; 31 p.**

Petrache Poienaru, cuventare asupra vieţei şi activităţei sale, rostită la 22 Octombre 1889... cu ocasiunea aniversării a XXV-a dela fundarea Universităţii din Bucuresci, Bucuresci, 1889; 21 p.
Ioana d'Arc, Bucureşti, 1920); 23 p. (Biblioteca Basarabiei, nr. 10).
Vasile Alecsandri. Lucrare publicată sub îngrijirea d-lui profesor Petre V. Haneş, Bucureşti (1925) ; 36 p. („Căminul") nr. 145—146).
Poeţii Văcăreşti. Ediţie publicată sub supravegherea d-lui profesor Petre V. Haneş, Bucureşti (1925); („Căminul", biblioteca literară şi ştiinţifică, Nr. 143—148).
Nicolae Bălcescu. Lucrare publicată sub îngrijirea d-lui profesor Petre V. Haneş. Bucureşti (1925); 27 p. („Căminul)), biblioteca literară şi ştiinţifică, Nr. 147—148).
Ioana d'Arc. Lucrare publicată sub îngrijirea d-lui profesor Petre V. Haneş. Bucureşti (1925); 32 p. („Căminul", biblioteca ştiinţifică şi literară, Nr. 119—120).
Psaltirea lui Coresi. Lucrare publicată sub îngrijirea d-lui profesor Petre V. Haneş, Bucureşti (1925); 32 p. („Căminul" Nr. 161—162).

IV. ARHEOLOGIE ŞI ISTORIA ARTELOR

Antichităţi eclesiastice dela monastirea Bistriţa. (In Buletinul instrucţiunii publice", Buc. 1866, pag. 137—143)
Notice sur les antiquites de la Roumanie. Paris, 1868 ; 37 p.
Cercetări asupra aşezămintelor antice din România. Notiţe despre localităţile însemnate prin rămăşiţe antice, în districtul Dorohoiu. (In „Monitorul Oficial al României", 1871, 13/25 Iulie, pag. 825—827).
Despre un vassu de lutu cu numele lui Decebal. (In „Columna lui Traian", Buc. 1872, Dec. 1, pag. 313—315).
Arme şi unelte de peatră şi de ossu din epocele preistorice aflate în România. (In „Revista Ştiinţifică", Buc. 1872, pag. 143—144 + 3 pl.).
Fumuri archeologice scornite din lullele prehistorice. Bucuresci, 1873; 23 p. (Extras din „Columna lui Traian" din Nr. 15, februariu 1873).
Studii Archeologice asupra arteloru în România. Repede ochire asupra producţiuniloru artistice din trecutu în ţerra nóstră şi asupra instinctului artisticu allu poporului românu. (In „Columna lui Traianu", Buc. 1874, Nr. 4î pag. 73—83).
Pseodo-Kineghetikos. Epistolă scrisă cu gându să fie Precuvântarea la cartea Manualul venatorului. Bucuresci, 1874; XII + 262 p.
Notice sur le trésor de Pétrossa. Copenhague, 1875; pag. 361—172.
Thesaurul de la Petróssa. Stampe destinate a se alătura ca annexe la monografia asupra Thesaurului de la Petróssa. Bucuresci, 1875; XVII pl.

Relaţiuni despre localităţile semnalate prin anticuităţi în judeţul Romanaţi. (An. Soc. Acad. Tom. X, partea I, pag. 173—203).
Istoria arheologică. Studiu introductivu la acésta sciinţi'a. Prelegeri ţinute la Facultatea de Litere din Bucuresci. I. Anticitatea, Renascerea. Bucuresci, 1877; XV + 763 p.
Anticuităţile judeţului Romanaţi. Cuventare rostită în siedenti'a d'in 20 Septembrie 1877 a Societăţii Academice şi acumu însocita cu note, annexe şi desemnuri. Bucuresci, 1878; VII + 184 p. + p. (Extrasu din Annalele Societăţii Academice Române. Tom. X. Sec. II).
Anticuităţi scythice. Cunun'a mare d'in thesaurului de la Nevo-Cerkask cu priviri assupr'a unoru giuvelle scythice d'in museulu Ermitagiului de la St. Petersburgu. Bucuresci, 1879; 140(—143) p. + XXIII table. (Extras d'in An. Soc. Acad. Rom. Tom. IX Sec. II. Sesiunea anului 1878).
Tesaurul de la Petróssa. Paris, 1882; 8 pl. colorate.
La coupe de la déese Nona-Anat conservée au Cabinet des Médailles de Paris. Etude sur quelques pièces d'orfévrierie orientale postérieures à la conquête de l'Asie Centrale par Alexandre le Grand. Paris, 1886; 40 p. + 14 pl. (Extrait de la Gazette archéologique, 1885—86).
Impăratul Traian după monumentele arheologice. (In „Convorbiri literare", XXI, pag. 745—758). Buc. 1886.
Răspuns la un comunicat al d-lui Sturdza. (In „Epoca", Buc. 1887, 3/15 Oct., pag. 1—2).
Alt comunicat al d-lui Mitiţă Sturdza în privinţa Tezaurului de la Petroasa. (In „Epoca", Buc. 1887, 10/22 Oct. pag. 1—2).
Tezaurul dela Petroasa (un fragment). (In „Epoca", Buc. 1887, 27 Sept. (9 Oct.), pag. 1—2).
Pia desideria, An. Acad. Rom. IX (1887), pp. 409—424).
Iconografia lui Traian. (In „Convorbiri literare", XXII, pag. 97—119). Buc. 1888.
Atheneul Român şi clădirile antice cu dom circular. Conferinţă rostită la XVI Februarie, cu o alocuţiune introductivă de C. Esarcu, Bucuresci, 1888; 63 p. + 5 pl.
Le Trésor de Petrossa, historique — description. Etude sur l'Orfévrerie antique. Avec 372 ilustrations, chromolitographies et héliogravures. Tome I—III. Paris, 1889—1900; 3 vol.; XXXIII + 514 p. + 16 pl. (I) + 111 p. (II) + 26 p. (III).
Capul de bou, întrebuinţat ca ornament simbolic în antiquitate. (In „Arhiva Societăţii ştiinţifice şi literare din Iaşi", 1891, pag. 385—399).
Viitorul Artelor în România. Conferinţă ţinută la cercul Românilor din Paris, la 17 III, 1851. (In „Convorbiri literare", XLI (1907), pag. 1041—1058).
Heraldica Naţională. Patrupetele androcefale figurate în monumente şi origina lor. (In „Convorbiri literare". XLII (1908), pag. 497—514).
Mincinoasa carte de vânătoare (Pseudo-Kynegetikos). Bucureşti, 1908; 264 p. (Biblioteca românească enciclopedică „Socec", Nr. 17—18).

Artele în România. Lucrare publică sub îngrijirea d-lui profesor Petre V. Haneş. Bucureşti (1925); 66 p. („Căminul", bibliotecă literară şi ştiinţifică", Nr. 139—140).
Pseudo-Kynegheticos. Cu o introducere şi note de Al. Busuioceanu. Craiova (1933); XXXVIII + 207 p + 21 pl. (Clasicii Români Comentaţi).
Acoperământul cu chip cusut al punerii Mântuitorului în sicriu... găsit în mănăstirea Bistriţa în Valahia. Traducere din limba franceză. (Redacţie rusească); 36 p. + 3 pl.

V. ISTORIA ROMÂNILOR

Portretele lui Mihaiu Vodă Viteazul. (In „Revista Română", Buc., 1861; o foaie şi două portrete intercalate între pag. 176—177 şi 369—370).
Notă despre planurile bătăliilor lui Michaiu Viteazul. (In „Revista Română", Buc., 1861, pag. 651—656).
Note inedite culese în monastirea Caluiului din judetiulu Romanaţi la 1861. (An. Soc. Acad. Tom. X, partea II, pag. 298—308).
Etude sur les droits et obligations des monastères roumains dediés au Saint-Lieux d'Orient. Bucarest, 1863 ; 39 p.
Sciri despre răscoala lui Horia, culese de Nicu Bălcescu, din ziare franceze contemporane (extrase din: „Journal politique de Bruxelles", 1785 şi „Gazette de France" 1785) publicate în „Tesauru de monumente istorice" Tom III. Bucuresci, 1864, pag. 351—364.
Notice sur la Roumanie, principalement au point de vue de son économie rurale industrielle et commerciale suivie du catalogue spécial des produits exposés dans la section roumaine, à l'Exposition Universale de Paris, en 1867, et d'une notice sur l'histoire du travail dans ce pays. (In colaborare cu P. S. Aurelianu). Paris, 1868; XXII + 436 p. + 1 h.
Pannonia és Dacia régészeti érdekei. (In „Archaeologiai Ertesitö a Magyar Tudományos Akademia archaeologiai bizottságának Közlönye" 1869. 7 szám. (Pest) 1869, p. 129—135).
Bibliographia Daciei. Indice de scrieri atingătoare, directu seu indirectu, de vechii locuitori ai Daciei. Bucureşti, 1872; IX + 58 p. + 4 foi.
Documente inedite ale monastirei Caluui. (An. Soc. Acad. Tom. X, partea II, pag. 310—323).
Tabella synoptica despre asiediamintele antice din judetiul Romanaţi. (An. Soc. Acad. Tom. X, partea II, pag. 328—339).
Tabella geneallogică a familiei Buzesciloru, (An. Soc. Acad. Tom. X, partea II, pag. 323—324).
Moţi şi Curcani. Doue conferinţe ţinute la Atheneul din Bucuresci, Bucuresci, 1878; 95 p.
Raport asupra lucrărilor secţiunii istorice. (An. Acad. Seria II, Tom. I, pag. 224—231).
Moţi şi Curcani. 1784—1877. Ediţiunea II-a. Bucuresci, 1880; 104 p.

Inscripțiunea lui Ștefan cel Mare de la curțile domnești din Hîrlău. (In „Revista pentru Istoria, Archeologie și Filologie"' Buc., 1883; 178—180).
Documente privitóre la Istoria Românilor culese din Arhivele Ministerului Afacerilor Străine din Paris, de A. I. Odobescu. (Supliment I, Vol. I (1518—1780), la colecția Hurmuzaki). Bucuresci; XLVIII + 1003 p.
Documente privitoare la Istoria Românilor, culese din Arhivele Ministerului Afacerilor Străine din Paris, de A. I. Odobescu. (Supliment I, Vol. I (1518—1780), la colecția Hurmuzaki.). Bucuresci, 1887; XIII + 596 p.
Un cuvêntu asupra operei „Essai comparé sur les institutions, les lois et les moeurs de la Roumanie" de N. Blaremberg. (In „Epoca", Buc., 1887; 6 (18) Oct., pag. 2).
Moții. Răscoala Românilor Ardeleni 1784—1785 sub căpetenia lui Horia. Curcanii. Luarea Rahovei de către oștile românești la Noemvrie 1877. București (1909); 111 p. (B. p. toți Nr. 473).
Moții. Răscoala Românilor Ardeleni sub Horia în 1784—1785. București, (1921); p. (Pagini alese din scriitorii români Nr. 35).
Curcanii. (București, 1925; 32 p. (Pagini alese din scriitorii români Nr. 172).

VI. DESCRIERI DE CĂLĂTORII

Câteva ore la Snagov. In „Revista Română", Buc. 1862, pag. 351—405).
Câteva ore la Snagov. Sub îngrijirea d-lui Petre V. Haneș. București, (1901); IV, 106 p. (Biblioteca pentru toți, Nr. 474).
Fragment din călàtoria din Paris la Londra (3—11 August 1852). (In „Convorbiri literare", XLIX (1915), pag. 1141—1144).
Insemnări din călătoria făcută în 1860—61 în județele Argeș și Vâlcea, cu însărcinarea Ministerului Cultelor și Instrucțiunii Publice. Fragment. (In „Convorbiri literare"', XLIX (1915), pag. 1134—1140).
Fragment din călătoria în străinătate în 1870—71. Ravena. (In „Convorbiri literare", XLIX (1915), pag. 1145—1149).
Fragment din călătoria în Ardeal. Sângiorgiul român. (In „Convorbiri literare", XLIX (1915), pag. 1150—1158).
Impresiile din călătoria arheologică a lui Alexandru Odobescu în 1860. (In „Convorbiri literare", LIV (1922), pag. 709—720); LV (1923), pag. 15—29).
Câteva ore la Snagov. Sub îngrijirea d-lui Petre V. Haneș, profesor secundar. București (1925), IV, 127 p. (Biblioteca pentru toți Nr. 474—474 bis).
Călătoria din Paris la Londra (de la 3 până la 11 August 1852). (In „Convorbiri literare" LXVII (1934); pag. 621—635).
Insemnări despre monumentele istorice din județele Argeș și Vâlcea. (In „Convorbiri literare" LXVII (1934); pag. 636—681).

VII. LITERATURA

Intoarcerea în ţeară pe Dunăre. Septembrie 1855. (In „România literară", Iassi, 1885; pag. 523—524).
Odă României. (In „România literară", Iassi, 1855, pag. 247—248).
Mihnea Vodă cel Reu (1508—1510). Bucureşti, 1857; 38 p.
Scene istorice din cronicele romănesci, Mihnea-Vodă cel reu, Dómna Kiajna. Ediţiunea 3-a. Craiova, 1886; 79 p. (Biblioteca literară).
Un léc pentru copilăria nóstră. Conferinţă ţinută la Ateneul din Bucuresci. (In „Familia", Oradea-Mare, 1893, pag. 301—302, 313—314, 325—326, 337—338, 361—363).
Mihnea-Vodă cel Rău şi Doamna Chiajna. Ed. IV-a şcolară. Bucuresci, 1894; 122 p. (Autorii români, vechi şi contemporani).
Mihnea Vodă cel Rău şi Doamna Chiajna. Scene istorice din cronicele românesci. Ed. V-a şcolară. Bucuresci, 1896; 122 p. (Autori români, vechi şi contemporani).
Mihnea-Vodă cel Rău şi Doamna Chiajna. Scene istorice din cronicele românesci. Ed. VI-a, Buc., 1901 ; 122 p. (Autorii români vechi şi contemporani).
Schroff, Maximilian: **Bilder aus Rumänien, Uebersestzungen aus A. Odobescu.** Band. III, Bukarest, 1904, pag. 51—120.
Mihnea-Vodă cel Rău şi Doamna Chiajna. Ed. VII. Bucuresci, 1905; 122 p. (Autorii români, vechi şi contimporani).
Mihnea Vodă cel Rău şi Doamna Chiajna. Scene istorice din cronicele româneşti. Bucureşti (1909); 128 p. (Biblioteca pentru toţi Nr. 406).
La Princesse Chiajna. Trad. de Ioan Peretz în „La Patrie" 1908, No. 216—233).
Mihnea Vodă cel Reu. Bucureşti (1918); 32 p. (Scriitorii celebri Nr. 5).
Doamna Chiajna. Număr şcolar recomandat de programa analitică, publicat de Petre V. Haneş, Bucureşti (1919) ; 95 p. („Căminul", biblioteca literară şi ştiinţifică Nr. 54).
Mihnea Vodă cel Rău. Bucureşti (1921) ; 32 p. (Pagini alese din scriitorii români (Nr. 45).
Doamna Chiajna. (Bucureşti, 1922); 48 p. (Pagini alese din scriitorii români Nr. 94—95).
Mihnea Vodă cel Rău şi Doamna Chiajna. Cu un studiu de E. Lovinescu. Bucureşti (1929); 136 p. (Biblioteca Clasicii Români).

VIII. ACTIVITATEA DRAMATICĂ

Apa trece, pietrele rămân. Comedie în patru acte, în proză.
Fior-Fiorel, Vitejel dela Muscel. Legendă pusă în scenă.
Decebal sau Căderea Daciei. Dramă în cinci acte şi în versuri.
Claca. Comedie ţărănească într'un act.

Pribeagul (Ion Basarab 1330—1346).
Veneticul (Radu dela Afumaţi 1524—29).
Rafaila.
Nea Frăţilă, localizarea comediei L'ami Fritz, de Chartrıor.
Radicalele, localizare după „la Gramaire" de Labiche.
Vintilă Vodă din Slatina.
Doamna Clara.
Decebal sau Cea din urmă zi a Daciei. Dramă în cinci acte şi în versuri. (Rezumatul pe acte şi un fragment în versuri în „Flacăra". Buc. 1915, pag. 83).
Toate aceste piese sunt menţionate în revista „Flacăra" 1913—1914).

IX. CLASICISM

Despre satira latină. (In „România literară", Iassi 1855; pag. 405—407, 421—423; 429—432).
Sataira latină. Disertaţie istorică, critică şi literară. (In „Revista Română", Buc. 1861, pag. 269—272; reproducere din „România literară" anul 1855, Nr. 35, 36, 37).
Despre condiţiunile unei bune traducţiuni a autorilor clasici în limba română. Rapportu Academicu. (In „Columna lui Traiianu", Buc. 1874, Nr. 7, pag. 177—181).
Raport asupra traducerilor din autorii greci. (An. Soc. Acad. Tom. XI, partea I, pag. 269—276). Buc. 176).
Raport asupra traducerilor din Plutarch. (An. Soc. Acad. Tom. X, partea I, pag. 54—69). Buc. 1877.
Trei traduceri din Horaţiu. (In „Convorbiri literare", XXXVI, pag. 824—827', publicate de V. Pârvan). Buc. 1902.
Condiţiunile unei bune traduceri. Bucureşti (1925), 35 p. („Căminul", bıblıotecă literară şi ştıinţıfică, Nr. 149—150).
Traducerile lui Al. Odobescu din clasici (1847—1851). **Cu o prefaţă** de Em. C. Grigoraş. Bucureşti, 1930, 42 p.

X. FOLKLOR

Răsunete ale Pindului în Carpaţi. Nicóra, Diochiul, Năluca. (In „Album Macedo-Român", Buc. 1880, pag. 89—98).
Notă asupra cântecului poporanu despre R. Calomfirescu şi fraţii Buzesci. (An. Soc. Acad. Tom. X, partea II, pag. 325—327).
Cântece poporane ale Europei Răsăritene, mai cu sémă în raportu cu ţérra, istoriea şi datinele Românlor. (In „Revista Română", Buc. 1861, pag. 27—60).
Basmul feciorului de împărat cel cu noroc la vênat. Craiova 1885; 64 p. (Bibl. Naţională, Nr. 2—3). (Din ale lui Al. Odobescu).
Basme. Bucureşti, 1908; 120 p. (Biblioteca pentru toţi, Nr. 413).
Basmul Bisoceanului. Bucureşti (1923); 31 p. (Pagini alese din scriitorıı români, Nr. 136).

Kial havas la vulpo longan voston. El la rumena; Tiberio Morariu. (In Literatura Mondo. Dua jaro, No. 7 (10). Julio, 1823. Budapest, 1923, pag. 123—133).
Cântecele populare. Lucrare publicată sub îngrijirea d-lui profesor Petre V. Haneş. Bucureşti (1924); 56 p. („Căminul", bibliotecă literară şi ştiinţifică, Nr. 135—136).
Din vechime. Tigrul păcălit. Câteva basme mitologice. Bucureşti (1924); 30 p. (Pagini alese din scriitorii români, Nr. 153).
Basme mitologice. (Bucureşti, 1925); 29 p. (Pagini alese din scriitorii români, Nr. 186).

XI. CORESPONDENŢA

Scrisoare către C. A. Rosetti. (In „Independenţa", 1861 (13 Aprilie), pagina 39).
Epistola către A. Papiu-Ilarianu, despre literaţii Tierrei Romăresci d'in allu XVIII secolu. (An. Soc. Acad. Tom. II, pag. 79—82). Buc. 1868.
Scrisori din Sviţera şi din Italia. Adresate Doamnei Sacha Odobescu în 1870. (In „Convorbiri literare". LXVII (1934); pag. 682—703).
Două scrisori dela Alexandru Odobescu (către Titu Maiorescu). (In „Convorbiri literare", XL (1906, pag. 274—278).
Pagini inedite. Odobescu către Bariţiu. (Două scrisori). („In „Viaţa literară", Buc. 1906, Nr. 21; pag. 4—5).
Câteva scrisori ale lui Odobescu către Bariţ (publicate de N. Bănescu). (In „Convorbiri literare", XLIII, 13 (1908), pag. 514—521).
Intre Odobescu şi Hasdeu. Scrisori inedite. (Trei scrisori). (In „Flacăra", Buc. 1915; pag. 53).
Opt scrisori ale lui Al. Odobescu. (Din corespondenţa lui Gh. Bariţiu), publicate de N. Bănescu. (In „Transilvania", Sibiu, 1920, pag. 367—381).
Călătoria în Ardeal în 1894. Scrisori adresate Doamnei Sacha Odobescu. (In „Convorbiri literare". LXVII (1934; pag. 714—725).
Scrisori (adresate lui J. A. Cantacuzino; T. Maiorescu şi Doamnei Sacha Odobescu). (In „Convorbiri literare" LXVII (1934); pag. 726—732).

XII. PREFEŢE

Teodorescu G. Dem.: **Incercări critice asupra unoru credinţe, datine şi moravuri ale poporului romanu.** Prefacia de d-lu Alesandru I. Odobescu. Bucuresci, 1874; X + 134 (—136) p.
Tocilescu Grig. G.: **Monumente epigrafice şi sculpturale.** Publicate sub privegherea d-lui A. I. Odobescu. Bucuresci, 1878; 12 p.
Ispirescu P.: **Din Poveştile unchiaşului sfătos,** cu o precuvântare de A. I. Odobescu. Partea I. Bucuresci, 1879; XI + 126 p.

Bălcescu Nicolae: **Istoria Românilor sub Michaiu Vodă Vitézul**, cu o precuvântare şi note de A. I. Odobescu, Bucuresci, 1887; XX + 710 + 1 pl.
De Amicis Edmond: **Cuore**, tradusă de Clelia Bruzzesi cu o precuvântare de A. I. Odobescu. Bucuresci, 1893; XII + 408 p. + 12 pl.
Bălcescu Nicolae: **Istoria Românilor sub Mihaiu Vodă Vitézul**. Insoţită de o precuvântare şi note de Al. I. Odobescu, Bucuresci, 1894; 3 vol. (Autorii români vechi şi contimporani).
De Amicis Edmond : **Cuore**, tradusă în româneşte de Clelia Bruzzesi, cu o precuvântare de A. I. Odobescu. Ed. II Bucuresci, 1898; VIII + 408 p. + XII pl.
Bălcescu Nicolae: **Istoria Românilor sub Mihaiu Vodă Viteazul**, însoţită de o precuvântare şi note de Al. I. Odobescu. Vol. I—II. Bucuresci, 1898—1900. (Autorii români, vechi şi contimporani).
Litzica Constantin: **Herondas I. Studiu literar**, cu o traducere română a Mimilor de Al. I. Odobescu, Bucureşti, 1901; XII + 119 p.
Ispirescu P.: **Poveştile unchiaşului sfătos**. Cu o precuvântare de Al. I. Odobescu. Bucureşti, 1907; 346 p. (Biblioteca Scriitorilor Români).
Russo Al.: **Piatra Corbului**, traducere de V. Alecsandri. **Soveja**, traducere de Al. Odobescu. Bucuresci, 1901; IX — 8: p.
Ispirescu P.: **Poveştile unchiului sfătos**. Cu o precuvântare de Al. I. Odobescu. Ed. II, Bucureşti, 1916 ; 312 p. + 1 tabl.
Ispirescu P. : **Isprăvile şi vieaţa lui Mihaiu Viteazul**. Cu o prefaţă de Al. I. Odobescu. Bucureşti, (1921) ; 48 p. (Pagini alese din scriitorii români Nr. 24—25).
De Amicis Edmond: **Coure**, tradusă în româneşte de Clelia Bruzzesi şi cu o precuvântare de A. I. Odobescu. Ed. IV-a, Buc. (1922); 356 p.
Ispirescu P. : **Poveştile unchiaşului sfătos**. Cu o precuvântare de Al. I. Odobescu. Desemne de Pecurariu. Ed. III-a, Bucureşti, 1923; 313(—317) p.
De Amicis Edmond : **Cuore**, tradusă de româneşte de Clelia Bruzzesi, cu o precuvântare de A. I. Odobescu. Ed. V-a. Bucureşti, 1925; 280 p. + 12 pl.
De Amicis Edmondo: **Cuore**, tradusă în româneşte de Clelia Bruzzesi, cu o precuvântare de A. I. Odobescu, Bucureşti, 1930 ; XVIII—723 p. (B. p. toţi, Nr. 1206—1213).
Ispirescu P. : **Poveştile unchiaşului** sfătos. Cu o precuvântare de Al. I. Odobescu. Desemne de Pecurariu. Ed. IV-a. Buc. (1923) ; 314 (—317) p. (Clasicii Români).
(Viaţa Părinţilor Varlaam şi Ioasaf) tradusă din slavoneşte de Udrişte Năsturel, după manuscriptul dela 1649. Ediţie începută de Al. I. Odobescu. (Necompletă) 40 pag.
Bălcescu Nicolae: **Istoria Românilor sub Michaiu Vodă Vitézul**, cu o precuvântare şi note de A. I. Odobescu. Bucuresci, 1878; XX + 677 p. + 1 pl.

XIII. COLABORĂRI

Lambrior, D. Aug. Laurian: **Carte de cetire de învăţătorii asociaţi.** Ed. XXXII-a revăzută şi refăcută de d-nii A. I. Odobescu şi I. Slavici. Partea I pentru clasa a doua primară, Bucureşti, 1890; XI + 290 p.

Odobescu Al şi V. G. Borgovan: **Noul abecedar pentru scris şi cetit. Partea I—II.** Bucureşti, 1893; 76 p. (I(), 64 p. (II).

Odobescu Al. şi V. Borgovan: **Gramatică pentru clasa III primară.** Bucureşti, 1895; 118 p.

Odobescu Al. şi V. G. Borgovan: **Noul Abecedar. Partea I, Ediţiunea X,** Bucureşti, 1896; 76 p.

Odobescu Al. şi V. G. Borgovan: **Carte de cetire pentru clasa II primară.** Bucureşti, 1897 ; 282 + VI p.

Odobescu Al. şi V. Gr. Borgovan: **Povăţuitor la tratarea practică în şcoală a cărţii de citire pentru clasa II primară.** Bucureşti, 1897; 51 p.

Odobescu Al. şi V. Gr. Borgovan: **Carte de cetire pentru clasa II primară. Ediţiunea II.** Bucureşti, 1898; 292 + VI p.

Odobescu Al. şı V. Gr. Borgovan: **Cartea de citire pentru divizia a II-a a şcoalei primare rurale anul I şi II. Ediţia II,** Bucureşti, 1898; 267 + V p.

Odobescu Al. şi V. Gd. Borgovan: **Carte de citire pentru divizia a II-a a şcoalei primare rurale anul I şi II. Ed. II.** Bucureşti, 1898; 262 + VII p.

Odobescu Al. şi V. G. Borgovan: **Exerciţii de gramatică şi compuneri pentru clasa a III-a primară urbană. Ed. II.** Bucureşti, 1898; 123 p.

Odobescu Al. şi Gr. Borgovan: **Noul Abecedar, Partea I. Seria nouă. Ediţiunea XVI.** Bucureşti, 1899; 74 p.

Odobescu Al. şi V. Gr. Borgovan: **Exerciţii de gramatică şi compuneri pentru clasa III-a primară urbană. Ediţiunea V-a,** Bucureşti, 1899; 124 p.

Odobescu Al. şi G. I. Ionescu-Gion: **Carte de citire pentru divizia II-a rurală, anul I şi II Ed. III-a.** Bucureşti, 1902; 271+VI p.

Odobescu Al. şi G. I. Ionescu-Gion: **Carte de citire pentru divizia I-a rurală, anul I şi II. Ed. III-a.** Bucureşti, 1904; 209+ VI p.

Odobescu Al. şi G. I. Ionescu-Gion: **Carte de citire pentru divizia II-a rurală (cl. II şi III).** Ed. IV-a, Bucureşti, 1903; 242 IV p.

Odobescu Al. şi Gr. I. Ionescu Gion: **Carte de cetire pentru clasa II-a urbană. Ed. VI.** Bucureşti, 1906; 237 p.

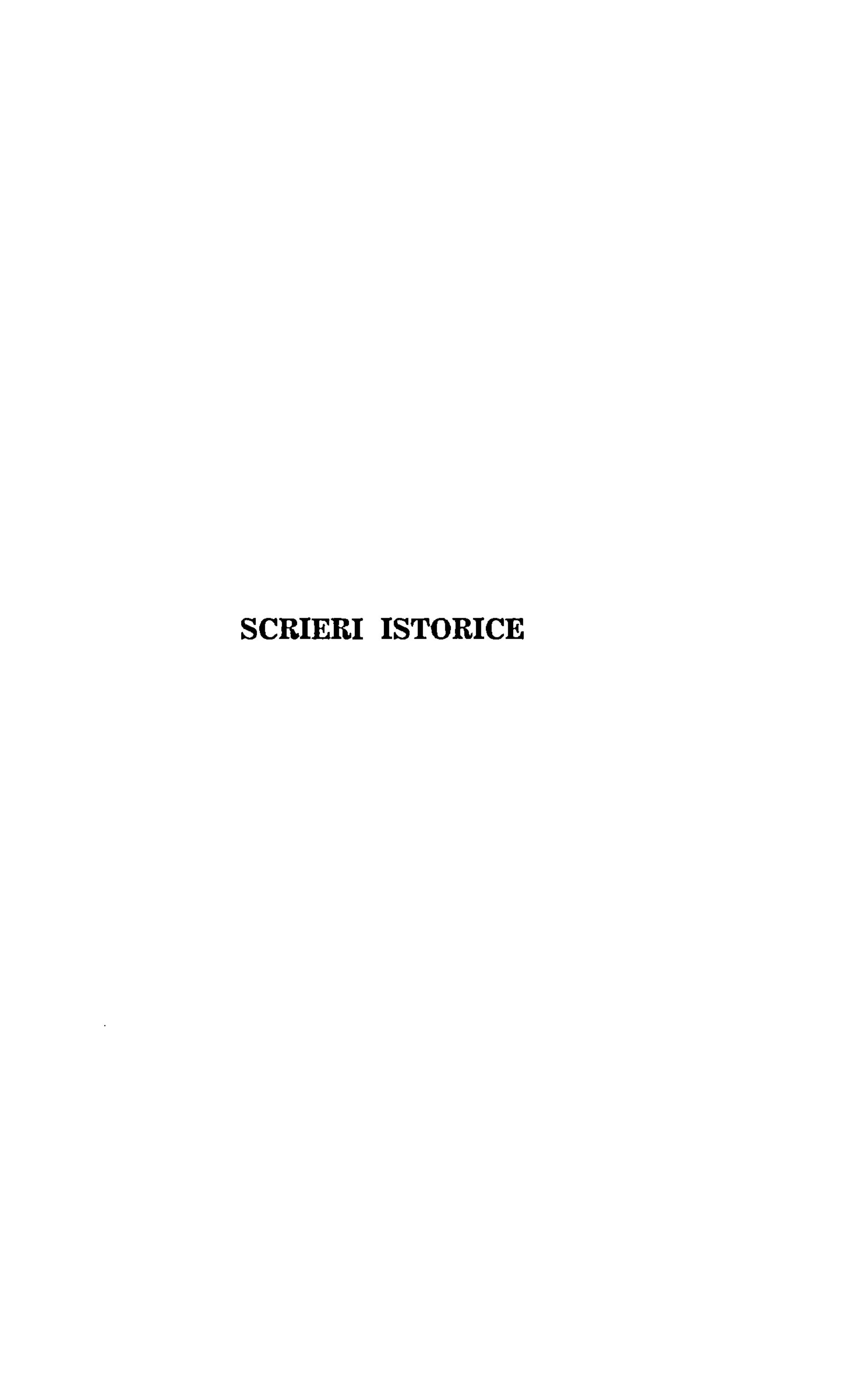
Odobescu Al. şı V. Gr. Borgovan: **Carte de citire pentru divizia II-a rurală, anul I şi II. Ediţia VII-a.** Bucureşti, 1907; 266 p. (Ministerul Instrucţiunii şi al Cultelor).

Odobescu Al. şi Gr. I. Ionescu Gion: **Carte de cetire pentru divizia II-a urbană. Ed. VII.** Bucureşti, 1907; 237 p.

Odobescu Al. şi Gr. I. Ionescu Gion: **Carte de cetire pentru divizia II-a rurală (clasa II-a şi a III-a)**, editată de Administraţia Şcoalelor şi Bisericilor Române din Turcia, de G. C. Ionescu, Bucureşti, 1910; 268 p.
Odobescu Al. şi V. Gr. Borgovan: **Carte de cetire pentru clasa II-a primară urbană. Ediţia VI-a.** (Bucureşti, 1922); 246 p.

XIV. VARIA

Raport asupra premiului Cuza, la 1871. (An. Soc. Acad. Tom. IV, pag. VI, pag. 42—53).
Raport pentru regulamentarea premiilor din fondul Năsturel. (An. Soc. Acad. Tom. IX, pag. 21—25).

SCRIERI ISTORICE

MOŢII

Domnilor,

Văzându-vă acum, dinaintea mea, aşa de numeroşi şi aşa de binevoitori, vă rog, mai înainte de toate, să credeţi că nu mă amăgesc însumi cu deşarte şi pretenţioase măguliri.

Ştiu bine că, nu spre a asculta nevoioasa şi nedibacea mea rostire, v'aţi dat osteneala a vă aduna şi a vă închide astă seară, aşa de mulţi, în sala cam întunecoasă şi cam monotonă a Ateneului nostru.

Nu merit eu atâta sacrificiu ; nu merit eu aşa onoare. De aceea, chiar dela început, o voi da cui se cuvine.

Aţi venit aci, cum vine totdeauna Românul, — cu voioasă sau îngrijită grăbire, — când se aşteaptă a vedea răsărind, din umbrele trecutului, luciul vreunui mare fapt naţional ; aţi venit cum vine, când el dă cu gândul că are să audă şi să reculeagă în mintea sa răsunetul, chiar slăbit, al vrennui puternic suspin al inimilor româneşti.

M'am încumetat dar şi eu, în momentul acesta, când atâtea mândre amintiri, atâtea dulci speranţe şi atâtea amarnice îngrijiri s'au redeşteptat în sufletele noastre, m'am încumetat, zic, a rechema la luarea aminte a publicului românesc un act din tragedia noastră naţională, putin cunoscut aci la noi şi în genere rău apreţuit până acum.

Acest act, — răscoala iobagilor Ardeleni sub căpetenia lui Horia, — s'a petrecut, mai aş putea zice, la graniţele noastre, dincolo de judeţele Jiului. El abia peste şase ani de astăzi îşi va împlini primul său centenar.

Şi cu toate acestea, când intrăm în cercetarea nelegiuitelor întocmiri sociale care l-au produs, a faptelor crunte prin care s'a semnalat, a sfârşitului îngrozitor la care a

ajuns, ne-am crede cu mai multe sutimi de ani depărtaţi de timpuri şi de locuri aşa de înrăutăţite, aşa de încruntate, aşa de sângeroase.

Dar ceea ce s'a petrecut cu Românii din Ardeal la 1785, — acum nouăzeci şi patru de ani, se aduce aşa de mult cu ceea ce s'a întâmplat tot acolo, cu şaizeci şi patru ani în urmă, — adică mai subt ochii noştri, la 1848, — încât rămâne să ne întrebăm dacă cumva veninul social, care a provocat în aceea nenorocită ţară suroră a noastră aşa periodice şi disperate frenezii, s'a stârpit acum cu totul, sau dacă nu cumva mâine poimâine, el are să izbucnească din nou, prin şi mai crâncene şi mai spăimântătoare convulsiuni?

Vrând nevrând, cată să purtăm grijă de jăraticul, care bine ştim că, ascuns sub cenuşe, nu se mistueşte, şi care poartă în sânu-i toate urgiile focului şi pârjolului, precum şi toate razele luminii, toate binefacerile căldurii.

Numai lumini şi înfrăţitoare căldură! iată de sigur ceea ce noi, Românii, dorim pentru înşine şi pentru fraţii noştri de peste tot locul.

Dar, din nenorocire, nu sunt toţi laolaltă, la acelaşi cuget cu noi, şi adesea soarta osândeşte fără voie pe sărmanul popor român la lungi, la grele, la nemeritate încercări.

Fiind el însuşi de o fire blândă, prietenoasă, deşteaptă, primitoare şi iubitoare de toate bunurile culturii, — astfel încât vreo câţiva ani numai de pace şi de libertate îi sunt deajuns, ca să-şi curăţe ţarina de orice buruieni sălbatice şi să se pună dearândul cu alte popoare, care au lucrat secoli îndelungi la cultivarea lor, — fiind zic, aşa bine înzestraţi de natură, Românii, biet! se văd mereu stânjeniţi în desvoltarea lor firească, opriţi pe loc în silă şi nevoiţi a tot plivi, a tot lepăda de pe brazdele lor pietroaiele sterpe ce le asvârle mereu vecinii duşmani în ogoarele lor.

Domniile voastre vedeţi şi cunoaşteţi ţara noastră cea dintre Carpaţi şi Dunăre, în trecutul ca şi în prezentul ei. De aceea nici că cuget a atinge aci despre pietrele ei din casă.

> La Carpaţi o să-mi duc jalea,

cum zice vechiul nostru poet;

> Lor eu voi s'o hărăzesc!

In țara munților, în mândrul Ardeal al Românilor, voi să vă strămut cu mintea și — de-aș putea, — să vă fac a simți pentru acea frumoasă bucată din moșia strămoșească a neamului românesc, o iubire și un dor, încă mai vii și mai spornice decât acelea ce de sigur le purtați în inimile dumneavoastră.

Dar, propuindu-mi asemenea scop, cutezare-aș eu a vă descrie pământul Ardealului, cu alte cuvinte, decât cu acelea ce i-a consacrat nemuritorul nostru istoric Nicolae Bălcescu ?

Pana lui a zugrăvit minunat, în câteva pagini, mărețul teatru pe care s'au petrecut întâmplările ce voesc astăzi a vi le rememora. Deci, cu pericolul chiar de a vă prezenta pe actorii acestei drame, în mod cu totul nedemn de splendidul decor ce ni l-a așternut pentru dânșii ilustrul Bălcescu, nu mă voi opri însă de a vă desfășura, mai înainte de toate, minunatul tabel al țării Ardealului, ieșit din condeiul istoricului lui Mihai Viteazul : [1])

„Pe culmea cea mai înaltă a munților Carpați, se întinde o țară mândră și binecuvântată între toate țările semănate de Domnul pe pământ. Ea seamănă a fi un măreț palat, capodeoperă de arhitectură unde sunt adunate și așezate cu mândrie toate frumusețile naturale, ce împodobesc celelalte ținuturi ale Europei, pe care ea cu plăcere ni le aduce aminte. Un brâu de munți ocolește, — precum zidul o cetate, — toată această țară, și dintr'însul, ici colea se desfac, întinzându-se până în centrul ei, — ca niște valuri proptitoare, mai multe șiruri de dealuri înalte și frumoase, mărețe piedestaluri înverzite, care varsă urnele lor de zăpadă, peste văi și peste lunci.

Mai presus de acel brâu muntos, se înalță două piramide mari de munți, cu crestele încununate de o veșnică diademă de ninsoare, care, — ca doi uriași, — stau în ambele capete ale țării, cătând unul în fața altuia. Păduri stufoase în care ursul se preumblă în voie ca un domn stăpânitor, umbresc culmea acelor munți.

Și nu departe de aceste locuri, — care îți aduc aminte natura țărilor de miazănoapte, — dai, ca la porțile Romei, peste câmpii arse și văruite unde bivolul dormitează alene. Astfel, miazănoapte și miazăzi trăesc într'acest ținut, alăturea una cu alta și armonizând împreună.

Aci, stejarii, brazii și fagii trufași înalță capetele lor spre cer ; alături te afunzi într'o mare de grâu și de porumb din care nu se mai văd calul și călărețul. Ori încotro te-i uita, vezi colori felurite,

1) Cartea IV ; *Unitatea Națională* ; § 1, 2 și 3.

ca un întins curcubeu și, tabloul cel mai încântător farmecă vederea: stânci prăpăstioase, munți uriași, ale căror vârfuri mângâie norii, păduri întunecoase, lunci înverzite, livezi mirositoare, văi răcoroase, gârle a căror limpede apă curge printre câmpii înflorite, pâraie repezi care mugind groaznic se prăvălesc în cataracte printre acele amenințătoare stânci de piatră, ce plac vederii și o înspăimântă totdeauna.

Apoi în tot locul dai de râuri mari cu nume armonioase, ale căror unde poartă aurul. In pântecele acestor munți zac comorile minerale cele mai bogate și mai felurite din Europa ; sarea, fierul, argintul, arama, plumbul, mercuriul... și în sfârșit, metalul cel mai îmbelșugat decât toate, aurul, pe care-l vezi strălucind până și în noroiul drumurilor.

Astfel este țara Ardealului !

Dar nu numai artistul și naturalistul, ci încă strategul, politicul și arheologul au de multe a se minuna într'acest împodobit ținut.

Cel dintâi va privi și va cerceta cu mirare această puternică și întinsă cetate naturală, scăparea neamurilor în epocile grele ale istoriei lumii. De oriunde vei veni, ai să urci mult, spre a ajunge la dânsa, și nu poți pătrunde în ea, fără de a fi străbătut cel puțin una din acele șapte porți, întărite de natură, lesne de apărat, foarte anevoie de cuprins.

Politicul va admira felurimea națiunilor și a religiilor, adunate din toate colțurile lumii pe acest pământ, unde Dumnezeu însuși pare a le fi chemat, întinzând dinaintea lor o masă așa de îmbelșugată ; el va admira și minunatele instituțiuni democratice, ce au ocrotit acești munți, pe când despotismul le mătura din toată Europa.

In sfârșit, istoricul arheolog va cerceta cu interes, suvenirile și rămășițele Dacilor, ale acelui viteaz și nenorocit popor, cea din urmă odraslă din acel neam minunat al Pelasagilor, care se arată la leagănul civilizațiunii tuturor popoarelor și formează vârsta eroică a omenirii. El va întâlni încă, la tot pasul, urmele de uriași ale poporului roman, domnii lumii, căci Ardealul e cea mai frumoasă parte a Daciei fericite, *Dacia felix*, draga țară a Cezarilor.

Aci erau Apulum, Salnae, Napoca, Patavium, Praetoria Augusta, Aquae, Auraria, frumoase și însemnate colonii romane, din care patru cu drept italic și cea mai vestită decât toate, Sarmisegetuza Regia, capitala lui Decebal, numită apoi Ulpia Traiană, de ale cărei ruine plină e și astăzi valea Hațegului.

Rămășițele templelor, bazilicelor, apeductelor, băilor dau și astăzi puternică dovadă de cultura cea mare în care ajunsese Dacia sub Romani".

Dar peste Romani veniră, la anul 249, barbarii Goţi.

„D'aci înainte cumplite nevoi în vreme de mai multe veacuri, copleşiră Dacia. Aflându-se în calea barbarilor, peste dânsa mai întâi se varsă acel îngrozitor potop de neamuri, care înneacă toată Europa.

In acele vremi grele, Ardealul mai cu seamă fu scutitorul naţiunii române. In munţii lui scăpară locuitorii Ţării Româneşti şi ai Moldovei, când se văzură năpădiţi de barbari, de unde, când se mai limpezea locul de duşmani, ei se scoborau la şesuri către căminele lor cele vechi".

Pe la începutul veacului al X-lea, veniră în sfârşit Ungurii, rămăşiţe pripăşite din oardele asiatice ale lui Attila, care cuprinseră această ţară, supuind pe locuitorii ei români, atât prin puterea armelor, cât şi prin viclene uneltiri.

Curând după aceea, la 1143, regii Ungurilor aduseră în ţară o colonie de Germani, de Saşi, cărora le deteră pământuri şi privilegii.

Ungurii, cu fraţii lor de sânge Secuii şi Saşii, rămaseră stăpâni ai ţării ; iar Românii despuiaţi de orice drepturi, deveniră robi-iobagi ai nobilimii ungureşti, ai nemeşilor sau domnilor maghiari :

„Românii, reduşi acum toţi în starea ţărănească, se sculară în mai multe rânduri, în veacul al XII-lea, al XIII-lea şi al XIV-lea. Istoria Ardealului şi a Ungariei, de pe acele timpuri, e plină de aşa numitele *răscoale ţărăneşti* (tumultus rusticorum). Aceste răscoale nu erau numai ridicarea iobagului în contra stăpânului său, dar mai mult răscoala simţimântului naţional al unui popor chinuit de alt popor. De atunci ura neamurilor luă proporţiuni mari şi, în vreme ce această deosebire a sângelui slujea împilatorilor de pretext la tirania lor, în inimile împilaţilor ea hrănea veşnic dorinţa de neatârnare.

„Jugul Românilor din Ardeal se îngreuia, nu numai din partea nobililor Unguri, ci încă şi din partea popilor catolici.

„Era o întreită tiranie : religioasă, politică şi socială.

„La 1366, Ludovic I-iu, regele Ungariei, dedese voie nobililor să *stârpească de tot naţiunea română*. Această cruntă prigonire ajunse atât de nesuferită, încât, la 1437, Românii apucară toţi armele împotriva tiranilor. Ei îşi aleseră povăţuitor pe Antonie Magnu. Ungurii chemară întru ajutor pe Săcui şi pe Saşi, se conjurară împreună şi făcură legătură, spre apărarea comună şi stârpirea Ro-

mânilor, întărind cu jurământ a lor legătură, în 17 Septembrie 1437. Această legătură o mai întăriră încă în 2 Februarie 1438, şi fu temelia Constituţiunii ce a domnit în Ardeal, până la anul 1848".

Atunci era timpul, domnilor, când, după legile ţării, care înfierau pe iobagii români cu denumirea legală de *lotri* sau *tâlhari*, poporul românesc fu abia *tolerat* în vechea lui patrie şi aceasta, numai *pentru folosul ce trăgeau proprietarii maghiari dintr'însul*, ca din nişte vite de muncă.

Aşa se exprimă legea organică a ţării făcută de Unguri.

Atât de revoltătoare devenise pentru tot omul cu simţire. starea în care ajunsese bieţii iobagi români subt asuprirea trufaşe şi sălbatică a Maghiarilor, încât un cuvios episcop din secolul din urmă, Grigore Maior, auzind într'o zi tânguirile unei poporimi din ţinutul Dejului, pe care stăpânul său ungur nu voia s'o îngăduie a clădi biserică românească pe moşia lui, strigă cu disperare, înălţându-şi mâinile către cer :

„Doamne, Dumezeule ! Aşa-ţi trebue, dacă ai dat locul domnilor, de acum nu mai ai pe seamă-ţi nici atâta loc, cât să-ţi ridice ţie, oamenii casă !".

Astfel stătură, domnilor, lucrurile cu Românii din Ardeal până în al patrulea pătrar al secolului al XVIII lea, când pe tronul Austriei rămase singur stăpânitor, la 1780, Iosif al II-lea, care fusese până la vârsta de patruzeci de ani ţinut sub epitropie riguroasă de mumă-sa, vestita împărăteasă Maria Theresa, marea protectoare a naţiunii şi a nobilimii ungureşti.

De altmintrelea, Maria Theresa a fost, precum ştiţi, o femeie cu cap, care a ştiut să-şi folosească toate isteţimile minţii femeieşti, spre ajutorul politicii ce urmărea.

Dânsa a fost aceea care, învinse fiindu-i cătanele în război de ienicerii turceşti, a izbutit a face ca Poarta să-i dăruiască, drept mângâiere, frumoasa şi sărmana noastră Bucovină.

Tot dânsa, întotdeauna corectă şi trufaşă în relaţiunile sale cu supuşii, stabilise la curtea Vienei cele mai stricte şi mai desvoltate regulamente de etichetă, în care, bunăoară, se explica cu deamănuntul nemeşilor unguri că fiind poftiţi la prânzul împărătesc, nu se cuvine să se descalţe de cisme pe sub masă, nici să-şi aprinză pipa, nici să scuipe pe jos, nici să bage degetele în bucate, nici să-şi sufle nasul fără batistă.

Despotica Maria Theresa, — şi permiteţi-mi a adăoga că

acuzațiunea de despotism nu o întemeiez câtuși de puțin pe rigoarea prescripțiunilor mai sus pomenite, — despotica Maria Thereza nu izbutise a insufla fiului său Iosif mai nici una din aplecările ei.

Lui Iosif nu-i plăcea de loc eticheta și ceremonialul. El se adăpase cu ideile de filosofie umanitară, ce se deșteptase, în timpul acela, mai ales în Englitera și în Franța.

Principiile de egalitate între oameni plăceau foarte minții sale, și el își croise o teorie de nivelare universală a omenirii, pe care știa totuși s'o împace foarte binișor cu autoritatea absolută a unui monarh autocrat.

El visa să devină, pentru numeroasele și felurite le popoare ale împărăției austriace, un dispensator suprem al tuturor beneficiilor filosofiei.

A face o apă din toate acele popoare, fără a mai lăsa să subziste distincțiuni de legi și de privilegii, de limbi, de credințe, de uzuri, ba nici chiar de port ; iată ceea ce se frământase, în timp de patruzeci de ani, în creierii lui Iosif al II-lea.

Negreșit că, cu asemenea idei, el se afla mai cu seamă în antagonism direct cu instituțiunile încă de tot feudale ale Ungariei și Transilvaniei. De aceea, cu deosebire nu iubea pe Unguri, sau cel puțin pe nobilii lor

Când dar Iosif ajunse în sfârșit a fi deplin stăpân pe faptele sale, el se grăbi a-și pune în practică sistema sa de organizare socială, fără de a lua în seamă toate furtunile, ce ea putea să stârnească în atâtea cercuri de privilegiați de tot felul, pe care asemenea inovațiuni îi jigneau în foloasele și în credințele lor.

Iosif se repezi, fără de niciun cumpăt, în reforme și, în cei doi, trei primi ani ai domniei lui, el decretă ca la patru sute de legiuiri diverse, prin care toate întocmirile administrative, financiare, religioase, militare, industriale, comerciale, ba și chiar științifice ale țărilor dependinte de coroana Austriei, erau făcute val-vârtej.

Intențiunile lui erau mai adesea demne de toată lauda ; dar procedările expeditive, ce întrebuința autocratul, produceau — cu sau fără cuvânt — neîncetate nemulțumiri, conflicte și turburări. Liberalul împărat însă, bizuindu-se pe credința că dânsul singur urmărește principiile nestrămutate ale filosofiei sociale, răspundea la toate obiecțiunile, prin lungi și sentimentale raționamente umanitare, care, până la capăt ajungeau toate la concluziunea: „Așa voi, așa fac ! Eu sunt peste voi toți mai mare !“

Nu se poate tăgădui că Iosif al II-lea avea foarte pre-

ţioase calităţi. El era simplu în vieţuirea sa; îi plăcea să se instruiască despre toate; căuta să afle păsurile oamenilor din popor şi să-i ajute, cu precădere asupra exigenţelor nobilimii.

Incă dela anul 1773, Iosif, — care, ca un simplu particular, vizitase cu deamănuntul mai toate părţile Europei, — călătorise în Ardeal şi insuflase o dragoste cu totul specială poporaţiunii româneşti.

Recunoscând în nenorociţi iobagi români originea, limba şi alte rămasuri ale colonilor romani din Dacia, el le repeţea mereu, cu oarecare mândrie, că: „dânşii, strănepoţi ai lui Traian erau adevăraţi feciori ai săi, deoarece el, proclamat împărat al sacro-sântei Impărăţii Romane, poartă singur astăzi moştenirea imperială a Cezarilor din Roma".

Tot cam pe atunci, spre a lăsa o amintire vie în poporul ardelean despre vizita ce-i făcuse împăratul, s'au aşezat în ţinutul Năsăudului, patru noi sate româneşti, cărora s'a dat numiri latine, care împreunate formează un vers, ce promite *mântuirea tinerei nepoate* a anticului *Romulu*. Acest vers sună astfel:

Salva Romuli parva nepos.

Atâta însă ar fi fost puţin, ca să mângâie pe bieţii iobagi de cumplitele lor suferinţe; dar Iosif făcu pentru dânşii mai mult.

Cu câţiva ani mai înainte, la 1764 se întocmise, spre paza graniţelor despre imperiul turcesc, regimente de Grăniceri. Trei dintr'acestea erau compuse numai de Români, Ardeleni şi Bănăţeni, pe cari guvernul austriac, făcându-i militari şi stabilindu-i în satele de pe margine, îi desrobise din iobăgia domnilor maghiari, îi scutise de biruri şi-i împământenise pe domenii ale Statului sau pe moşii cumpărate dela Unguri.

Dealungul munţilor mehedinţeni, pe partea lor apusană, se întindea zona regimentului de Grăniceri de Banat, iar de pe la Jiu încoace, până la scaunele săseşti din Sebeş, din Sibiu şi din Braşov, adică în adevărata ţară a muntenilor ardeleni, străjuiau vestiţii Moţi, formând regimentul I-iu de Grăniceri români.

Apoi dincolo de scaunele săseşti şi de graniţele Săcuilor despre Moldova, adică pe hotarele învecinate cu Bucovina, spre Năsăud şi Bistriţa, era regimentul al 2-lea

românesc, a cărui istorie a scris-o, cu interesante amănunte, venerabilul patriot transilvan, G. Bariț.

Mare a fost mulțumirea și mândria iobagilor români dela granițe, când s'au văzut deodată scăpați de robia nemeșească și au căpătat în mâini arme, dela care erau strașnic popriți de către domnii lor de mai nainte.

Ei se simțeau acum ca reînviați. Stăpâni le erau Dumnezeu numai în cer, și Impăratul pe pământ. Ei cu sapa își munceau țarina lor proprie, și cu arma își apărau țara

La asemenea vieață, volnică și voinicească, se prinseră a năzui cu dor toți Românii din Ardeal.

Iosif al II-lea căuta a-i mângâia la a doua a sa călătorie în Transilvania, în anul 1783, acordând toleranță deplină a cultelor și prin urmare liberul exercițiu al religiunii ortodoxe; se cercă a ușura nevoile iobagilor, regulând printr'o legiuire mai echitabilă munca săteanului și instituind tribunale, cu sarcina să asculte plângerile clăcașului în contra stăpânului, care ar abuza de dânsul.

Ungurii turbau de mânie: „Românii, — ziceau ei. — sunt fiare sălbatice, cărora nu se cade să li se dea niciun drept social, căci mintea le e tâmpită, stricată și neprimitoare de cultură. Ei nu sunt deopotrivă la fire cu oamenii. Este dar o nesocotință primejdioasă a-i îndreptăți deopotrivă cu celelalte națiuni".

Asemenea cuvinte, domnilor, figurează neîncetat în reclamațiunile oficiale, adresate de Unguri către cancelaria imperială.

Iar pe când Ungurii scriau într'astfel, ei, în Ardeal, puneau ordinele împărătești sub saltea și administrau dreptatea, — sau mai bine *nedreptatea*, după vechiul obicei feudal al țării.

Românii începură și ei acum a simți că *una* zisese împăratului și *alta* făceau Ungurii.

Ei se chibzuiră a trimite plângeri deadreptul la bunul lor împărat din Viena.

Pentru aceasta le trebuia un sol îndemânatic, carele să nu-și piardă rostul în curțile împărătești.

Il găsiră în personalitatea, devenită legendară, a lui Niculae Ursu al Florei, din satul Albacu, căruia îi ziceau toți mai în deobște *Horia*, căci tare bine *horea*, sau cânta din gură doinele muntenești ale Moților din țara Abrudului și Hațegului.

Nicolae Bălcescu ne-a schițat, domnilor, cu penel scân-

teetor, conturnele generale şi priveliştile caracteristice ale Transilvaniei.

Daţi-mi voie acum şi mie, umilit închinător al marelui nostru istoric, — să vă preumblu un minut vederile pe harta topografică a acelui unghi, care conţine vizuinile vitejilor munteni sau *Moţi*.

Nu este acel unghi, ţara Oltului pe care mai cu seamă o vizităm noi, când trecem vara graniţa pe la Oituz sau pe la Bicaz. Dar chiar aci, de vale, sub poalele prelungite ale Ceahlăului, în ţinutul săcuiesc, numit Cicul, stă obârşia Oltului, şi alături cu dânsa, aceea a fratelui său ardelenesc, a Mureşului, care mai întâi se urcă despre nord, străbate tot şesul transilvan, dela răsărit spre apus şi în fine, aplecându-se iar către Carpaţi, vine tocmai la marginea occidentală a principatului transalpin, de desparte prin mănoasa-i luncă, aprigii munţi ai Haţegului, de stâncile nu mai puţin aspre şi păduroase ale Zarandului şi Abrudului.

Prin ţara Haţegului, lipită dos în dos cu Gorjul nostru, se scurg spre Mureş apele Striiului, scăldând, el şi păraele lui, numai sate şi cătune româneşti, printre care stau ruinele anticei Sarmisegetuze, la Grădiştea, şi cetăţuile mai moderne ale Huniedoarei şi Haţegului.

De partea dreaptă a Mureşului, — carele acolo trece pe lângă târgul Devei, pe lângă Ilia şi apoi se strecoară în Ungaria şi în Banatul Timişoarei, către Arad, — de-a-dreapta Mureşului, zic, se întinde în depărtare regiunea muntoasă a Zarandului, străbătută de apa Crişului, care curge şi el către apus, în paralel cu Mureşul. Pe malurile Crişului stau îndesate tot târguleţe şi sate româneşti : Curechii, Aradul, Mesteacănul, Baia-de-Criş, Almagiul şi multe, multe altele, care şi-au lăsat numele lor în analele memorabile ale anului 1784.

Deasupra Zarandului şi încins într'un brâu îngust de munţi aspri şi înalţi, şerpueşte râul Arieşul, în a cărui sălbatică vale stau pitulate, printre stânci şi păduri, numai sălaşe neaoş româneşti, adăpostiri ale mândrilor Moţi din ţara Abrudului. Acolo, sub piscurile semeţe ale Detunatei, e târgul Abrudului şi băile lui de aur.

Mai sus, pe apa Arieşului, — carele ieşind apoi din strâmtoarea munţilor, curge spre răsărit pe lângă Turda, — mai sus pe Arieş se văd satele Câmpenii, Ponoarele, Scărişoara şi Vidra, ce se reazimă spre apus de munţii Bihorului ; iar în fundul cel mai adânc al văilor, chiar la obârşia Arieşului, zace Albacul, satul de naştere al

lui Horia, unde modesta lui căscioară țărănească încă și până astăzi se păstrează cu sfințenie de nepoții eroilor și martirilor dela 1785.

Horia din Albac, iobag de pe domeniile Statului, fost-a el mai întâi, precum se pretinde, cătană împărătească?

Aceasta e probabil, și ce este încă și mai probabil este că știa scrie și citi, că vorbea nemțește, și fără îndoială că, prin mintea și istețimea lui, era privit ca omul cel mai de frunte și mai de temei dintre țăranii români din ținuturile împrejmuitoare.

Pe dânsul îl aleseră dar ei, în mai multe rânduri, ca să ducă la Viena plângerile lor către Impărat

Intr'un rând chiar, văzând ei că, din câte bunuri le făgăduise, nimic nu se împlinea și, încredințați fiind că vina nu este a monarhului, ci a nemeșilor, a viceșpanilor și a șolgabirăilor, adică a boierilor, prefecților și a subprefecților unguri, ei legară cu jurământ pe trimisul lor, ca să nu se întoarcă înapoi, până ce nu se va fi încredințat cu ochii, cum că Impăratul le-a citit jalba.

Horia jură și plecând pe jos la Viena, — ca și în alte rânduri, — avu vreme, în patru săptămâni cât ținu drumul, să plănuiască cum va face spre a-și împlini jurarea.

Horia era un om cu minte și încercat; el știa bine că împăraților nu le prea place a-și perde vremea citind lungi jeluiri.

Iată ce se gândi să facă:

Impăratul Iosif avea obiceiul foarte lăudabil de a primi pe oricine în palatul său. Vizitatorii de orice treaptă se înșirau, la anumite ore ale zilei, în lungi galerii, și monarhul, trecând pe dinaintea fiecăruia, îl întreba ce-i este de lipsă.

In ziua când veni și rândul lui Horia de a fi cercetat de Iosif, el îi zise că vine cu plângeri dela Românii din Ardeal și-i înmână o hârtie, în care toate aceste plângeri erau cuprinse.

Iosif luă hârtia și spuse:

— Bine, voinice; voi îngriji eu de voi!

— „Așa e, mărite Impărate“, — răspunse Horia, — „dar eu am venit aci legat cu jurământ dela ai mei ca să văd pe Măria Ta citind cu ochii Măriei Tale cartea noastră, că de-i citi-o însuși, bine știm noi cu toții că nu ne-i uita“.

Iosif zâmbi cu bunăvoință de obstinațiunea țăranului și, deschizând hârtia, iată domnilor ce citi într'însa.

Mărite Impărate!

„Impărţeala săptămânii:
„Patru zile de robot (adică de clacă);
„A cincea la pescărit;
„A şeasea la vânătoare;
„Şi toate acestea laolaltă, numai pe seama domnului.
„A şaptea zi, doară-i a lui Dumnezeu!
„Apoi judică, prea drept Impărat, cu ce o *să ne mai plătim şi noi de bir şi de toate acele dări!"*

Anecdota, — fie autentică sau nu — ne dă totuşi măsura înţelepciunii lui Horia.

De am crede ceea ce au mai spus în urmă Ungurii, Horia, în acelaşi rând sau în altă întrevedere a sa cu Impăratul, i-ar fi zis că, dacă nu se face dreptate iobagilor români, apoi ei au să şi-o facă înşişi, ucigând pe toţi domnii lor unguri.

Iosif ar fi răspuns atunci, scurt şi cuprinzător:

„Thut ihr das!"
„Faceţi voi aceasta!"

Spus-a sau nu a spus într'astfel Iosif împăratul, — de altmintrelea nu prea mare prieten al neamului unguresc, — noi ştim că în toamna anului 1784, Horia era întors acasă în Ardeal şi colinda mereu satele româneşti din Bihor, din Zarand, din Haţeg, din Abrud şi din Zlatna, îndemnând pe iobagi a împlini voinţa Impăratului, dela care ei trebue să aştepte numai bine şi ajutor.

In vara acelui an, ţăranii acestor părţi erau mai cu osebire turburaţi. Şi iată unele din cauze.

De mai mult timp încă venise în Ardeal ofiţeri împărăteşti, cu ordin ca să înscrie recruţi pentru armata imperială.

Iobagii români alergau în gloate spre a se înrola, cu speranţa că, devenind cătane, vor căpăta toţi libertatea şi drepturile acordate regimentelor de Grăniceri.

Ofiţerilor recrutatori, — în genere Italieni sau Germani, — le plăcea cu deosebire acest zel ostăşesc al Românilor şi ei îi ocroteau, — cu sau fără drept legal, — în contra multor asupriri locale.

Dar, în curând, proprietarii unguri se plânseră la autorităţile lor civile şi la guvernatorul suprem al Transil-

vaniei, care pe atunci era baronul sas, Mihail Bruckental din Sibiu. Ordin fu dat ca înrolarea să înceteze şi iobagii înscrişi să se întoarcă pe la casele lor. Prin aceasta mulţi ţărani, dar mai cu seamă cei din două sate din ţara Haţegului, — Gonzoga şi Vâlcelele, — trebuiră reprimaţi prin forţa armată.

In ţinutul Zlatnei, alt subiect local de nemulţumire întarâta pe săteni.

Până în vara din urmă, cârciumile de pe domeniile imperiale dela băile de aur fusese lăsate cu o mică arendă, pe seama pământenilor ; acum însă ele se dase cu chirie mai mare, unui Armean, care trăgea el toate foloasele, lipsind de dânsele pe oamenii locului.

De aci, nemulţumiri, bătăi prin cârciumi, spargeri de buţi şi neorânduieli de tot felul.

Horia le vedea toate acestea şi nu dormea. El simţise că, cu un popor aşa tare întărâtat pentru mii de cuvinte, va îndeplini lesne gândul de liberare ce-şi croise în mintea sa.

Intr'o Joi, la 28 Octomvrie 1784, se făcea târg la satul Bradu de pe apa Crişului. La târg era adunată Românimea din Zarand.

Horia făcu ştire tuturor ca, pe Dumineca viitoare, să fie cu toţii adunaţi în biserica dela Mesteacăn, un sat învecinat, că are să le aducă ştiri dela Impăratul.

La 1 Noemvrie, după sfânta slujbă, ieşind din biserică, în mijlocul poporului, Horia spuse curat Românilor adunaţi că „le-a venit vremea să se scape de asupritorii lor. Insuşi Impăratul le dă voie deplină. Să jure dar cu toţii, pe crucea aurită ce el poartă la piept că, în numele lui Dumnezeu şi al Impăratului, ei nu mai vor robi la domnii lor, străini de neamul românesc. Să se întocmească dar în gloate şi în grabă să alerge la Cetatea-Albă, unde vor găsi arme, spre a se întrarma şi a-şi apăra cu ele drepturile lor, de cumva vor fi împiedicaţi de către Unguri".

Indată acolo, George Crişan, fruntaş din partea locului, fu ales căpitan al acestei cete şi, pe când Horia se repezea în munţii Abrudului, ca să răscoale şi acolo satele, gloata din Mesteacăn, voind să se ferească de a deştepta fără timp luarea aminte a Ungurilor, se îndreptă către satul Curechi dintre munţi, ca de aci, a doua zi, să treacă pe sub cumpăt la Cetatea-Albă.

Vice-comitele ungur al Zarandului prinse veste de mişcările Românilor şi îndată trimise trei subprefecţi cu câţiva panduri, ca să risipească ceata conjuraţilor.

Subprefecții călcară peste noapte casa din Curechi, unde dormea liniștit Crișanul și-l prinseră legat.

Dar căpitanul Românilor chemă cu chiote disperate pe ai săi.

In mijlocul nopții țăranii adunați în tabără se deșteaptă înfuriați și, asvârlindu-se pe funcționarii unguri și pe pandurii lor, îi ucid fără cruțare, scăpând pe al lor căpitan.

Ruptura era făcută ; sângele cursese. Țăranii știau că pedepsele ce-i așteaptă dela Unguri vor fi cumplite. — „Sânge pentru sânge ! Decât noi, mai bine ei" !

Acum nimic nu mai putea să pună stavilă furiei răzbunătoare a Românilor.

De a doua zi de dimineață chiar, și zilele următoare dearândul, răscoala țăranilor, purtând cu sine pretutindeni măcelul și pârjolul, se răspândește ca peciuginile dealungul Mureșului prin toate satele, până și în depărtate ținuturi românești din Ungaria și din Banat.

Apele, altădată așa limpezi și line ale Mureșului, se mohorăsc, în acele cumplite zile din Noemvrie 1784, cu sângele ce varsă fără preget desghebata mânie a iobăgimii turburate. In întunericul viforos al nopților tomnatice, ele se roșesc și se luminează, oglindind lucoarea flăcărilor ce stârnesc pretutindeni apriga sete de răzbunare a țăranilor.

Tot asemenea și în laturi, numai foc și sânge rostogolesc valurile pripite și volburoase ale Striiului, ale Arieșului, ale Crișului și ale tuturor pâraelor muntoase din țara Moților.

Așa, pretutindeni, gloata înfuriată a țăranilor, adăogându-se din sat în sat, dă foc caselor și averilor domnilor unguri și ale preoților de alte legi ; iar pe dânșii, pe preoți și pe domni, unde-i prind, îi ucid fără milă, cu soțiile, cu copiii și cu neamurile lor.

Nimic din ce e Ungur sau unguresc nu mai află cruțare dinaintea urgiei fatale a jurământului lor.

In curs de o lună de zile, cetele revoltaților, răsletindu-se peste tot cuprinsul ținuturilor pe care le-am descris, pustiesc peste 60 de sate cu Unguri, ard și jefuesc ca la 149 de case domnești și parohiale și ucid mai multe sute de Unguri, mai cu seamă din clasa nobilimii.

Care din aceștia însă apucă să scape prin fugă, se adună îndată la Deva, la Huniedoara, la Arad, la Cetatea-Albă, la Cluj, și acolo organizează și din parte-le miliții de husari unguresti, ca să se lupte cu țăranii ; iar pe câți din

Români pot pune mâna, — fie revoltaţi sau paşnici locuitori, — îi judecă şi-i ucid pe loc, simulând nişte tribunale improvizate, care, şi pentru simple bănuieli, nu cunosc altă osândă decât moartea cu caznă.

Astfel revolta se preface făţiş într'o luptă de naţionalităţi.

Această luptă cruntă şi-ar fi căpătat de sigur rezultatul legitim, dacă, pe lângă dreptul de apărare, Ungurii n'ar fi întrebuinţat şi orice alte mijloace viclene, spre a trage în partea lor ajutorul decisiv al autorităţii imperiale.

E curios lucru, în adevăr, a vedea că la începutul acestei răscoale guvernul superior al Transilvaniei nu cutează a întreprinde contra Românilor revoltaţi nici o represiune prin forţă. Chiar dela Viena nu sosesc alte ordine decât a căuta să împace pe Români prin blândeţe, să le promită iertare totală dela Impăratul dacă se vor astâmpăra de sineşi.

Nici trupele împărăteşti din Transilvania nu se mişcă în contra lor ; de câte ori Ungurii recurg la şefii militari austriaci, ca să le ceară ajutor, aceştia caută a se furişa, spre a le denega mai lesne sprijinul cerut.

In timpul acesta, ţăranii români ţin una că numai ei sunt cu adevărat credincioşi Impăratului, şi că dânsul are să le întărească lor pământurile strămoşeşti, pe care ei, prin izbânda lor, le-au căpătat acum înapoi dela cotropitorii străini, ce pe nedreptate s'au fost aşezat domni în ţarina împărătească a poporului românesc.

Horia, îndemnat la un armistiţiu de maiorul Schultz şi de doctorul Molnar, cari i se trimit de guvernul central al Transilvaniei, ca să-i vestească iertarea ce le acordă Impăratul, comunică tablei sau consiliului unguresc din Huniedoara, ultimatul său, cu cuprinderea următoare :

„*Punctul 1 :* Provincia şi toţi nobilii să jure pe cruce că vor fi credincioşi la condiţiunile ce el le impune.

„*Punctul 2 :* Nobili să nu mai fie, ci numai funcţionari, întăriţi de Impăratul.

„*Punctul 3 :* Toţi locuitorii Ardealului să plătească deopotrivă dare către Impăratul, fără de a mai fi vreunul scutit.

„*Punctul 4 :* Domnii să-şi părăsească moşiile lor de până acum.

„*Punctul 5 :* Moşiile domnilor să se împartă între ţărani, după o lege ce o va face Impăratul.

„*Punctul 6 și ultim:* Dacă autoritățile ungurești primesc aceste condițiuni să ridice steag alb deasupra cetățuii dela Deva.

„El, Horia, va aștepta răspunsul până la 15 Noemvrie; iar dacă va găsi împotrivire, va urma războiul ca până aci".

Vedeți, domnilor, Impăratul, și iar Impăratul; Impăratul pretutindeni. Credința lui Horia în Iosif al II-lea este deplină și, până la ceasul lui din urmă, ea și-a păstrat temei în inima și în cugetele lui.

Poate că însuși Iosif avea încredere în sincera fidelitate a Românilor și de aceea mult s'a luptat el în contra disperatelor reclamări ale ungurimii, ca să cruțe pe iobagii români, în dreapta lor revoltă, în contra asupririlor ungurești.

Lucrurile de-ar fi stat astfel, Românii de sigur ar fi mers departe. Dacă însuși Impăratul rămânea nestrămutat în acea dispozițiune ce se manifesta la dânsul, de a lăsa pe Români să facă precum știu, apoi unde mai avea să ajungă ungurimea, așa puțină și așa slabă în fața gloatei îndesate și neînstrunată a țărănimii românești?

Oricât se disperau și se indignau, Ungurii, strigând din răsputeri împăratului:

„Vezi! acești rebeli sălbatici au pus gând să stârpească nobilimea; ei vor să limpezească Ardealul, și poate și Banatul, și poate însăși Ungaria, de toată suflarea ungurească! Dă-ne ajutor; căci tu ești rege al Ungariei. Tu trebue să ne mântuești!" Dar Iosif carele nu primise niciodată a se încununa rege al Ungariei și care mutase coroana S-tului Ștefan din Buda, în tezaurul Vienei, Iosif sta nesimțitor la aceste disperate și înfuriate chemări.

Ungurii simțiră că pe alt ton trebuiau să sune alarma, pentru ca să insufle îngrijarea curții dela Viena.

Atunci, închipuiră a buciuma că Horia, îngâmfat de lesnicioasele-i succese, nu voește să mai știe de Impăratul; că el s'a declarat *Rege al Daciei,* ba că a și bătut monetă cu acest titlu uzurpat.

Și, spre dovadă, ei — falsari politici — scoaseră la iveală niște derizorii bănuți de aur, în ale căror inscripțiuni românești se văd cât colo grosolana impostură și chiar ortografia limbii ungurești.

Cu atari născociri, purtate la Viena prin căile cele mai autorizate pe lângă Impăratul, ei obținură într'adevăr mai mult succes decât toate doleanțele de mai nainte.

Curtea, intrând acum în prepus despre proporţiunile amenințătoare ce poate lua răscoala din Ardeal, depàrtă pe generalul Preyss, care comandase armata din Transilvania și, bănuind de incapacitate pe guvernatorul Brukenthal, denumi, ca comisar special în Transilvania, pe comitele Anton Iancovitz și ca comandant militar pe generalul Papilla.

Pe de altă parte, ordine fură date regimentelor imperiale din Ungaria de a purcede în contra rebelilor, de a-i supune cu orice preț și de a prinde pe căpetenii, puind și premii mari pe capetele lor.

Din momentul acesta, adică de prin luna lui Decemvrie 1784, războiul își schimbă caracterul.

Iobagii români rămaseră mai întâi în mirare, de a vedea cum că însăși cătanele Impăratului umblă acum asupra lor.

Cine oare i-a trădat ?

— *Horia ?* când acesta îi încredința că împăratul e cu dânșii.

— Sau însuși *Impăratul ?*

Negreșit că între aceste două alternative s'au împărțit părerile.

Cei puțini, care au crezut că Horia i-ar fi amăgit, au depus jos armele și s'au predat îndată oștirii.

Ceilalți, din contră, în bande risipite, s'au luptat cu vitejie împotriva regimentelor și s'au rostit fățiș chiar împotriva Impăratului, care-i năpustise pentru a se uni cu domnii unguri.

Dar nici că era cu putință ca o asemenea luptă să țină mult ; cetele lui Horia abia aveau o organizațiune ; ele erau armate numai cu sulițe, cu săbii, cu ceva puști și pistoale, strânse pe apucatele. Ele n'aveau căpitani experimentați, deoarece Horia fusese silit să încredințeze comanda unei cete, fiului său Ioan, un copilandru ca de 14 ani, carele totuși făcu minuni de vitejie.

Apoi iarna apăsa greu în acele locuri muntoase : merindele și nutrețul de pretutindeni pierise prin foc și prin risipă.

Gerul și lipsa munceau pe bieții munteni, mai tare chiar decât prigonirile cătanelor.

Ei se luptară însă voinicește, respinseră chiar pe-alocurea soldățimea ; dar risipiți în cete mici, — deși revolta întreagă cuprinsese o oaste de 20 de mii și mai bine de oameni — una după alta căzură toate cetele. Se uci-

seră în bătălii oameni mulţi ; alţii, cu sutele şi cu miile, fură aruncaţi în închisorile cetăţilor de către autorităţile ungureşti, care acum prinsese la inimă.

In mijlocul acestei cumplite dărăpănări a planurilor şi a speranţelor sale, ce făcea oare Horia ?

Din minutul când văzuse că oştirile împărăteşti se declară făţiş în contra oamenilor săi, totul ne face a crede că el a simţit cum că minţile Impăratului fusese din nou îmbrobodite de inimicii neamului românesc.

El atunci povăţui pe ai săi să nu se mai împotrivească şi, fără de a pierde cu totul orice speranţă de îndreptare a lucrurilor româneşti în Ardeal, făcu ştire că va căuta să răzbească printre haitele prigonitorilor săi şi se va duce înc'odată la Viena, ca să spună deadreptul Impăratului toate nouile păsuri ale poporului român ; iar în primăvara viitoare, când vor muguri codrii, atunci lupta va reîncepe, mai priincioasă Românilor, care până la acel timp vor putea fi şi mai bine pregătiţi.

Luându-şi, dar, rămas bun dela ai săi, Horia, însoţit numai de credinciosul său secundant, Ioan Oargă, poreclit Cloşca, din Cărpenişul Zlatnei, se îndreptă către casa sa din Albac şi, pornindu-şi soţia şi pruncul către Beiuş în Ungaria, merse să se ascundă deocamdată în munţii păduroşi ai Radacului, care despart ţara Abrudului de ţinutul Bihorului.

Acolo trăi câteva zile prin peşteri şi prin părăsitele colibe de vară ale bacilor.

Dar locotenent-colonel Kray, din al doilea regiment de Husari secui, carele risipesc cele din urmă rămăşiţe ale cetelor româneşti din valea Arieşului, se luase cu tot dinadinsul după urmele lui, cu gând să-şi câştige, cu prinderea capului principal al rebelilor, o răsplată excepţională.

Acest ofiţer ademeni cu bani pe nişte gornici sau pădurari ai locului, care cunoşteau toate potecile şi înfundăturile codrilor şi asupra cărora Horia şi Cloşca nu aveau prepus de trădare.

Intr'una din ultimele zile ale anului 1784, la 27 Decemvrie, acei vânzători, prefăcându-se că pornesc la vânătoare, călăuziră pe husarii lui Kray până la ascunzătoarea unde, fără de nicio bănuială, Horia şi Cloşca şedeau duşi pe gânduri într'o poieniţă, încălzindu-se la un foc, după cum au obicei ţăranii noştri, când îi apasă grijile şi nevoile.

Când se văzură înconjuraţi fără veste de o gloată aşa

numeroasă de vrăjmaşi, atât numai putu face Horia cât să asvârle în foc o desagă cu hârtii, ce o avea în sân.

Ce mari taine va fi conţinut acea desagă ?... Unul Dumnezeu mai ştie !...

Kray, înveselit şi îngâmfat foarte de prada ce făcuse, mână îndată pe prinşii săi la Zlatna ; iar de acolo îi strămutară curând, sub straşnică pază, în temniţele dela Cetatea-Albă.

In cale, Ungurii îşi făceau o mârşavă bucurie de a batjocori în tot chipul pe nefericiţii căpitani ai Românilor, acum cu totul înfrânţi. Urmărind cu înrăutăţită viclenie planul lor de a arunca asupra lui Horia nemeritata vină c'ar fi năzuit la puterea supremă şi că s'ar fi dus cu gândul şi cu fapta până a smulge pe seamă-i diadema regală a lui Iosif împăratul, ei îl preumblară prin sate, legat cot la cot, deasupra carului şi purtând pe cap o derizorie coroană de hârtie poleită, cu vorbele : HORIA REX DACIAE, scrise pe dânsa.

Tot astfel odinioară, la ceasul îngrozitor al ispăşirii de veci, călăii Mântuitorului nostru cutezase a-l insulta cu cununa de spini şi cu numele batjocoritor de *Rege al Iudeilor !*

Amarnică, dar neîndoioasă mângâiere, domnilor ; căci, vai ! în oarba omenire, la atari injurii sunt expuşi numai cei ce au solie de a mântui lumea, sau de desrobi popoarele.

Aşa dar, prin asemenea mişeleşti ocări începură acum şi Ungurii a-şi scutura de pe sufletele lor năprasnice spaimă ce, în curs de două luni, le înfipsese în inimă acei uriaşi ai munţilor Ardeleni, luptându-se cu crucea la sân pentru a lor liberare !

La Alba, comisarul împărătesc Iancovitz şi generalul comandant Papilla îşi rezervă singuri dreptul de a face, fără alţi martori, interogatoriul lui Horia şi lui Cloşca.

Procesul lor şi al soţilor lor se prelungi aproape două luni. In acest răstimp, oştirile împărăteşti prinseră şi pe al treilea căpitan al Românilor, pe George Crişan ; dar acesta, adus în Alba-Iulia la 1 Februarie 1785, se spânzurară singur în temniţă cu brăcinarul său, în ziua de 15 ale aceleiaşi luni.

Fiul cel mare, — cel de 15 ani — al lui Horia, murise vitejeşte în luptă ; pe alt fiu vitreg al căpitanului îl trăsese Ungurii în ţeapă, împreună cu alte câteva sute de Români robiţi de dânşii.

De ce însă a ţinut aşa de mult procesul lui Horia ?

Tot ce ştim mai sigur este că Horia a refuzat de a răspunde la orice întrebare i s'a făcut şi n'a încetat de a repeţi că voieşte să fie dus la Viena, ca să dea seamă numai Impăratului, de faptele şi de cugetele sale.

Ieşise chiar vorba că cererea lui va fi îndeplinită ; dar atunci, pe semne, Ungurii şi-au încordat şi mai tare silinţele ca să obţină îndată dela Curte pedeapsa cea mai straşnică pentru cei doi capi ai rebeliunii.

La 28 Fevruarie 1785, — tocmai patru luni zi cu zi, în urma întâei mişcări a Românilor la târgul dela Brad, — sentinţa de moarte cu caznă a lui Horia şi Cloşca, ca rebeli contra Impăratului şi legilor ţării, fu pusă în execuţiune. Impăratul Iosif se înduplicase a o confirma din Viena.

La Alba, dinaintea mai multor mii de iobagi români, pe care autorităţile ungureşti îi adusese cu sila câte şase de fiecare sat românesc al Ardealului, ca să le fie de învăţ acest îngrozitor exemplu, Cloşca mai întâi fu frânt pe roată, începând sfâşierea dela picioare în sus. Răcnetele lui de durere se năbuşiră atunci numai când un crac de fier al roatei îi străpunse pieptul.

Horia sta faţă neclintit.

Ochii lui vedeau apropiate muncile groaznice ce aveau îndată să-l ajungă : dar inima-i bărbată ştiu să stăpânească până şi fiorii.

Când rândul său veni, toţi îl văzură călcând cu pas ţeapăn, neşovăit. Intr'însul nu se destăinui nicio slăbiciune. Roata îi sdrobi oasele, fără ca durerea să-i scoată măcar un geamăt, din pieptul lui oţelit.

Au zis unii, că murind Horia ar fi strigat :

„Eu mor pentru naţiune !“

Poate că el n'a rostit aceste cuvinte ; dar, fără îndoială, marele lui suflet le-a simţit adânc.

O ! negreşit, domnilor, sub grosolanu-i cojoc de oaie, sub zeghia-i neagră, sărădită cu găitane vinete, sub opincile-i de muntean, îmbăierate pe glezne, sub cuşma lui mocănească cu canace (ciucuri) de fir, — sub tot acest port al său neaoş ţărănesc, curgea prin vinele acelui puţin cioplit, dar mult semeţ, mult statornic şi mult viteaz bărbat, un sânge cel puţin tot aşa de adevărat românesc, tot aşa de îmbolditor, tot aşa de patriotic, ca prin creerii celor mai eruditi instigatori şi celor mai iscusiţi apărători ai latinităţii gintei româneşti !

Auzim toţi, lăudându-se în toate zilele, acei învăţaţi scriitori ai Ardealului, — *Petru Maior ! Samuil Clain !*

George Şincai! — care mergând să studieze la Roma au cules cu religiozitate în cetatea eternă dovezile originii latine a poporului românesc şi întorcându-se acasă, printre mii de persecuţiuni, au deşteptat, zice-se, în Români simţul naţional.

Dar vă întreb, domnilor, era oare trebuinţă să moargă din ai noştri la Roma ca să facă pe poporul românesc *a fi* şi *a şti că este* o naţiune de sine stătătoare, un popor cu nume şi cu sânge de Român?

Să nu renunţăm, credeţi-mă, aşa lesne la darul cel mai preţios, cel mai minunat al neamului nostru, la cel mai puternic instinct de proprie existenţă, care nu a lipsit niciodată Românilor, nici la noi, aci în Principate unde am ştiut a ne prefira prin mii de primejdii, prin mii de vijelii, scăpând tot mereu fiinţa noastră proprie, de staturi curat româneşti; nici dincolo peste Carpaţi, unde opt secoli de cea mai cruntă şi sugrumătoare asuprire nu au făcut pe Românii Ardeleni, îngenunchiaţi sub paloşul unguresc, să vorbească altă limbă şi să poarte nume decât acela de Român!

Acest dar l-au avut pururea Românii, şi nu trei, patru, ba nici sute de cărturari, croind la gramatici şi la etimologii, nu ar fi putut să-l insufle deodată atâtor mii şi milioane, ce întocmesc obştea de rând a românimii.

Ca să revin încăodată la imaginea cu care am comparat, dela început, starea simţirilor ce frământă chiar şi astăzi ţara Ardealului, voi zice că, dincolo ca şi dincoace de Carpaţi, adevăratul patriotism românesc a trăit pururea în sânul poporului nostru, — încins şi fierbinte, — întocmai ca jăraticul sub spuză; şi că unicul merit ce putem recunoaşte eruditilor noştri daco-romanişti este acela de a fi suflat cenuşa ce ascundea şi păstra nestinsă acea scânteie nepieritoare.

Adevăr este că, epoca în care s'a sculat Horia în capul ţărănimii din Ardeal, corespunde întocmai cu aceea în care se luptau pentru revendicarea originilor noastre, latine, eruditii dela Blaj.

Dar nu văd niciun semn ca, prin instigaţiunea acestora, să se fi urzit măcar răscoala ţăranilor.

Iobagii ardeleni au apucat în mâinile lor vârtoase arma răzbunării, fiindcă cuţitul le ajunsese la os, fiindcă Ungurul nu le mai lăsase nicio umbră de vieţuire omenească, nicio fărâmă de pâine a lor.

Impăratul Iosif, din contra, părea a le făgădui toate bunurile unui trai liber şi egalitar, astfel precum îl visau

ei din poveștile bătrânești ale străvechii împărății romane.

Atunci iobagul își zise : „Până când fi-voi rob în țară la mine? Până când slugări-voi la domni străini și venetici? Ei nu vor să-mi facă și mie parte din bunurile de care se bucură singuri aci în țara noastră? Face-mi voi dar însu-mi partea mea!“

Și, ca să-și zică iobagul acestea, de sigur că nu a trebuit să le învețe dela cărturari. Fiecare țăran se născuse din sânul maicii sale, cu aceste simple noțiuni de drept natural; fiecare și le întărise, fără carte, în traiul îndatinat al casei părintești, în ogorul unde sudoarea îi curgea numai în folosul domnului.

Fie-mi dar iertat, domnilor, a conchide că răscoala iobagilor ardeleni sub Horia poartă în sine un caracter pe deplin poporan și de aceea chiar, — îmi voi permite a zice — mai *curat*, mai *adevărat*, mai *sincer* național, decât toate argumentațiunile, mai mult sau mai puțin exagerate, ale patrioților eruditi.

De aceea, noi Românii putem să ne mândrim cu acea mișcare spontanee a Moților, mai mult poate chiar decât cu teoriile și cu controversele susținute la sfârșitul secolului trecut, — de altmintrelea cu mare diligență, — de iluștrii corifei ai școalei transilvane.

Pe Horia și pe miile de viteji feciori, care s'au luptat sub dânsul, nu i-a făcut patrioți români citirea cărților latinești și vederea monumentelor din Roma; — ci cugetele lor simple și drepte, care le spuneau apriat că sunt născuți Români și'n țara românească; că, după fire și datină, *unul* Dumnezeu și *unul* Impăratul au drept să le ceară vieața și munca lor, pentru apărarea legii și pentru sporirea țării strămoșești.

Dar și mai mult, domnilor. In asemenea credință se scaldă încă și astăzi tot poporul românesc, cel simplu, cel neadăpat la izvoare străine; și aceste credințe constituie chiar patriotismul său, patriotism înfundat, tăcut, dar mai temeinic și mai statornic decât orice declamațiuni sgomotoase de tot soiul.

Acel aluat vârtos, cu care este plămădită firea poporului românesc, am avut noi ocaziunea a-l constata viu și veghiat, în bărbăția junilor noștri luptători de mai deunăzi, *Curcanii* dela Plevna, frați mai tineri dar nescăpătați ai *Moților* din munții ardeleni.

Dar bieții Moți, precum și toți voinicii de peste Carpați, amărîți până și în ziua de azi de piedecile umilitoare ce

pun neîncetat Ungurii la libera desvoltare a spiritului național printre Români, toți, zic, simt în inimile lor acel dor de liberă viețuire națională, pe care din nenorocire Ungurii nu vor nici acum, după așa crude încercări, să-l prețuiscă la dreapta lui valoare.

Ce are să rezulte din așa nedumerire a nesocotitului spirit unguresc ?

Cu înfiorare cugetăm la momentul unei noi izbucniri, în care lupta pentru egală îndreptățire, — ce este în Ardeal o luptă de naționalități, — ar începe mai crâncenă, mai turbată decât oricând.

Iată-ne atunci reîmpinși din nou la timpurile de barbarie, când eram în drept a ne crede intrați pentru totdeauna în cercul luminilor.

Și cu toate acestea, cât de lesne ar fi de a înlătura cu totul așa nefaste frământări !

Cu bună înțelegere, de sigur, nu sunt Românii aceea care ar cere stârpirea oricărei alte seminții decât a lor, în Transilvania.

Românii mereu au zis și repetă Ungurilor cuvinte de împăciuire, cuvinte de dreptate :

„Țineți“, — le zic ei, — „țineți cu bună voie din parte-ne, câte locuri din țara noastră vă pot încăpea. Românul, vechi, moșnean al acestui pământ, e îndurător, și ospătos, și darnic ; el primește bucuros ca din pâinea lui să se sature și alții.“

Luați dar și voi, cu bună tocmeală și cu pace, parte dreaptă din moștenirea mănoasei noastre moșii părintești.

Vorbiți-vă într'însa limba voastră ; închinați-vă în biserica voastră ; purtați-vă portul ; răsuciți-vă cât de sus mustața ; bateți cât vă place din pinteni, jucându-vă ciardașul ; dar, pentru Dumnezeu, nu veniți cu orbească trufie, să ne tăgăduiți nouă drepta moștenire a casei, în care noi v'am făcut loc.“

Nu vă lăudați că voi ați răzbit cu sabia în casa noastră și v'ați așternut cenușa pe vetrele noastre.“

Dacă în curs de 800 de ani, n'ați izbutit, ca cuceritori, să stârpiți nici sământa, nici datinele, nici credințele Românilor din Ardeal ; apoi acum, când împotriva tăiușului săbiei voastre se poate ridica fără sfială paloșul, încă netocit al lui Horia, când pe cenușa voastră poate să răsară pară de foc vie ; acum cel puțin, deschideți-vă în sfârșit mințile la lumină ; părăsiți îndărătnicia și sălbatica tâmpire a trecutului ; primiți voios mâna frățească ce vi se întinde, cu uitare a tuturor urgiilor de mai

nainte, şi, ca oameni înţelepţi, fiţi mândri a rămâne buni fraţi de cruce, acolo unde nu vi se mai cade şi nici veţi mai putea aevea a domni în silă ca singuri stăpâni."

„Deci, nu vă mai încumetaţi a impune Românilor, care vorbesc limba, — fie chiar scăpătată, — a nobilei Rome, nu vă mai încumetaţi a le impune graiul vostru de venetici ; nici îi supuneţi la asprimile legilor voastre, croite pe strâmbătate ; nici vă mai amăgiţi cu deşarte speranţe că veţi scălâmba vreodată firea Românului ardelean, într'atât încât să faceţi dintr'însul un Maghiar."

„Aduceţi-vă aminte că dacă vreodinioară câte unul din foştii voştri iobagi a primit să se lepede de româneasca-i iobăgie, spre a se face Ungur, acela de îndată s'a urcat pe scaunele cele mai înalte ale magnaţilor şi ale regilor voştri ; acela a devenit un Ştefan Jojica, un Ioan Huniad, un Mateiaş Corvin, făt al Româncei din Haţeg şi cel mai nobil creştet cu care s'a mândrit aevea ungureasca coroană a Sf. Ştefan !"

Dar, este timpul, domnilor, să ne punem încăodată întrebarea dacă atâtea exemple de blândeţe, de înţelepciune, de bărbăţie şi de dreaptă mânie, date de Români vecinilor noştri Unguri, nu-i vor face într'o zi pe aceştia să priceapă că nu este dat lor, — ca nimănui pe lume, — de a stârpi de pe pământ seminţia românească, să priceapă că acea duşmănie cu Românii, — pe care numai ei neîncetat, fără cumpăt şi fără prevedere o aţâţă, — e veşnică piedecă a propăşirii noastre şi a lor ; că dânsa, în fine, poate la o vreme, să devină chiar pieirea lor, — a lor, copii orfani, ai Asiei, pripăşiţi în Europa, printre marile şi puternicele ginţi autohtone ale Occidentului.

Oare, nu vor vedea, nu vor simţi dânşii, că aci la Dunăre, unde i-a asvârlit soarta întâmplărilor, numai stând strâns lipiţi de noi, umăr la umăr, coapsă la coapsă, inimă la inimă, dânşii Ungurii şi noi Românii vom putea sprijini şi domoli sborul, din ce în ce mai semeţ, al marilor sgripţori cu câte două capete, care, şi nouă şi lor, ne fâlfâie mereu deasupra ?

Din nenorocire, până astăzi, nu se prea văd semne ca Ungurii să se fi domirit asupra adevăratului lor şi al nostru bine.

Ei, pe noi aceştia dela Dunăre, în scrisele şi în vorbele lor, ne înjură şi ne batjocoresc ; pe fraţii noştri de peste Carpaţi îi adapă cu amărăciuni.

Teamă-se însă ca nu, în acea mlaştină de venin în care

ei, pe nesocotite şi mereu, se nevoiesc în deşert să înnece toată libera vieţuire a Românilor, teamă-se să răsară inimi şi mai bine oţelite, braţe şi mai tare încordate decât ale eroilor martiri dela 1785!

Aducă-şi aminte, că atunci, la 1785, chiar părinţii lor au pus să ciopârţească în bucăţi mărunte cadavrele sdrobite ale lui Horia, lui Cloşca, lui Crişan, şi au răsădit pretutindeni în pământul Ardealului sângele cel vitejesc al acestora!

Destupe-şi urechile şi vor auzi că astăzi încă, după aproape suta de ani, Moţii din Abrud fac să tresară de dor şi de mânie munţii şi şesurile Ardealului, când *horesc* doina de spaimă şi de răzbunare a lui Nicolae Ursu al Florei din Albac:

Horia bea la crâjmă 'n deal!
Domnii fug toţi din Ardeal.
El aprinde un mare foc
Şi cântă voios în joc:
  Haideţi, feciori, după mine,
  Să vă 'nvăţ a trăi bine.

Pe cel câmp pustiu şi 'ntins,
Arde-un foc de noi aprins.
Las să arză şi să crească,
Că-i în ţara ungurească!
  — Trageţi hora ca să joc,
  La lumina celui foc!

Ungurean, mustaţă lungă!
Zis-am morţii să te-ajungă;
Zis-am parăi să te ardă;
Zis-am crucii să te piardă!
  — Trageţi hora ca să joc,
  La lumina celui foc!

Ungurean, câine turbat!
Multe 'n lume ţi-am răbdat;
Dar venit-a ceasul meu,
Ca să mă răzbun şi eu!
  — Trageţi hora ca să joc,
  La lumina celui foc!

Cum răcnesc jivinile!
Cum s'aprind slăninile!
Cum ard toate satele!
De-şi curăţ păcatele!
  — Trageţi hora ca să joc,
  La lumina celui foc!

M'am suit la munte 'n zori
Şi-am prins fulgerul din nori,
Şi de sus din înălţime,
L-am izbit în Ungurime!
— Trageţi hora ca să joc,
La lumina celui foc!
S'aideţi, feciori, după mine
Să dăm cui ce se cuvine!

CURCANII

Luarea Rahovei de către Oştirile Româneşti la Noemvrie 1877.

Cuvântare rostită la Ateneul din Bucureşti, în 25 Martie (6 Aprilie) 1878.

Domnilor,

Călduroasa bunăvoinţă cu care publicul dela Ateneu a primit, sunt acum vreo câteva săptămâni, repedea expunere ce am întreprins a-i face despre memorabila, dar puţin cunoscuta mişcare a iobagilor români din Ardeal, la sfârşitul secolului trecut, fapt care minunat învederează şi adâncile simţiri naţionale şi fireştile aplecări războinice ale ţărănimii româneşti; — acel simpatic şi pentru mine mult măgulitor interes, cu care unii cel puţin dintre dumneavoastră aţi binevoit a asculta şi a aproba câte v'am putut spune, în treacăt, despre viul dor de libertate, despre turbata vitejie şi despre aspra statornicie în faţa nevoilor, vădite la 1785, de către muntenii noştri de peste Carpaţi; aceste abia meritate îndemnuri, zic, mi-au insuflat dorinţa şi curajul de a mă reîntoarce şi astă seară dinaintea dumneavoastră, ca să vă aduc o nouă şi mai proaspătă dovadă despre netăgăduita trăinicie a unor preţuite daruri!... daruri care — o putem spune azi cu mândrie! — s'au păstrat până şi în zilele noastre, până şi în poporul român de dincoace, cel pe care toţi îl credeau de demult sleit de toate aceste falnice virtuţi strămoşeşti!

Imi era negreşit mai lesne de a vorbi, cu tot respectul cuvenit, despre oameni şi despre fapte pe care depărtarea de mai multe zecimi de ani, precum şi amurgul sângeros ce le întunecă, le-au înălţat până acum cu cugetele noastre, mai presus de toate acele migăloase şi adesea rău cumpănite imputări, în care patimile mărunte ale zilei se cearcă mai totdeauna să încurce şi să nimicească orice întâmplare contimporană.

Numai aripile timpului, domnilor, prin rezultatele ce se lămuresc mai apoi, spulberă cu încetul asemenea pleavă şi limpezesc pentru ochii viitorimii, faptele adevărat demne de laudă ale oamenilor.

Mi s'ar putea dar întâmpina că mă prea grăbesc a judeca în public cele ce abia deunăzi s'au petrecut şi asupra cărora părerile pot fi aşa de felurite, cât şi de puţin întemeiate.

Aşa ar fi, dacă cumva eu m'aş întinde cu gândul până la preţuirea rezultatelor depărtate şi hotărîtoare ale faptelor despre care am să vă vorbesc.

Eu însă nu merg aşa departe. Voi numai — cu ştiinţe ce se pot culege şi controla acum mai lesne decât mai târziu, — să vă povestesc cât se poate mai simplu şi mai exact, un episod din luptele oştenilor noştri dincolo de Dunăre, în toamna trecută.

Totuşi, dacă într'o veridică şi nemeşteşugită povestire va lăstări în mintea fiecăruia credinţa că în poporul românesc de rând, viază un simţimânt al datorinţelor sale către ţară şi un inimos avânt de războire la vreme de trebuinţă, pe care azi abia le resimt deopotrivă cu dânsul clasele noastre mai culte, apoi vom fi câştigat deocamdată atâta numai, — şi băgaţi de seama, domnilor, că aceasta este cea mai mare şi mai sporincă sămânţă de tărie naţională, — vom fi câştigat siguranţa că putem trăi pe viitor cu o deplină încredere în virtuţile poporului nostru.

Vom şti bine că nu dânsul va sta în nepăsare sau se va da înlături, de câte ori de acum înainte vreun pericol va ameninţa fiinţa sau drepturile ţării noastre.

Şi, de-o asemenea credinţă avem tare nevoie astăzi, domnilor, când restriştea întâmplărilor pare a ne izbi drept în faţă cu deşertăciunea sacrificiilor ce şi-a impus patria noastră de un an încoace, cu pagube numai şi cu pierderi, în loc de foloasele şi dobânzile materiale, la care avem tot dreptul de a năzui.

Dea Domnul — şi chiar încă se prea poate, — ca noi Românii să n'avem a ne căi de a fi intrat într'o luptă, în

care nu am culege alta decât nemulţumire şi răutate dela înşişi aceea, pe care i-am ajutat cu voie bună şi cu inima bărbată.

Dar, chiar şi dacă ursitele poznaşe ne-ar fi încurcat, de astă dată, firul soartei într'un caier aşa de rău scărmănat,

Aşa de ghimpos sălbatic,
Nodoros, râios, iernatic,

(cum zicea odinioară glumeţul grădinar, despre măceşul cel cu *of* în coadă) apoi noi, domnilor, să nu uităm, să nu pregetăm nici măcar un minut de a ne pătrunde despre marele folos moral, ce noi am cules din acest război, în care, acum câteva luni, furăm părtaşi cu o parte aşa de meritorie.

Să nu lăsăm ca cei răuvoitori şi răunărăviţi către noi, profitând de a noastră nepăsare sau mai cu seamă de a noastră bună-credinţă, să ne soarbă, să ne înghită şi să ne nimicească toate acele merite, sub cuvântul că oastea noastră română a fost numai ca o bură uşoară de ploaie, pe lângă năpraznicul potop slovenesc, care a năpădit asupra Turciei şi a desfundat-o toată.

Aducându-ne şi noi aminte de mlaştinile de sânge rusesc, în care a fost aşa groaznic înnecată de două ori Plevna în vara trecută, mai înainte ca ai noştri să fi trecut Dunărea, datoria noastră este de a ne grăbi cât de mult şi cu cea mai pietoasă îngrijire, să nu lăsăm a se sbici cu totul sub o suflare de dispreţ şi de mânie, acea bură de nobil sânge românesc, — dacă bură vor să-i zică, — cu care s'au stropit mai în urmă văile bulgăreşti dela Griviţa, dela Rahova şi dela Smârdan !

Dacă, după ce am fost părtaşi la pericole şi de bun ajutor la vreme de grea strâmtoare, noi Românii n'avem, — după nemaipomenita judecată a aliaţilor noştri, — n'avem să ne bucurăm de niciuna din dreptele răsplătiri ale victoriei, — ca şi când noi am fi fost învinşii, — este drept cel puţin ca să ne alegem de îndată şi cu deamănuntul semile din nevoile războiului răbdate împreună şi să facem ca din onoarea izbânzilor, mult puţin cât va fi al nostru, al nostru curat să rămână în ochii tuturor.

Cu acest cuget, domnilor, am căutat ca, din faptele de arme ale oştirii româneşti în acest războiu să lămuresc cu oarecare preciziune măcar una ; şi, întru aceasta, m'am întemeiat mai mult pe acea credinţă că, oricât de slabă şi de necompletă va fi cercarea mea, strunele încordate în

piepturile româneşti prin această reînviere a noastră în sânul vieţii de voinicie a străbunilor, au păstrat astăzi încă destul răsunet în inimile dumneavoastră, spre a acoperi şi a ascunde toate şovăirile şi toate îngânările rostirii mele.

Cutez a crede că ţelul către care am păşit şi pe care am socotit de cuviinţă a-l desvolta până aci cu deplină sinceritate, va dobândi aprobaţiune din parte-vă. Sper asemenea că, trăgând eu azi cu piciorul, — cum vine vorba, — vom avea mulţumirea de a vedea în curând întregul istoric al faptelor oştirii româneşti, expus în lucrări literare mai temeinice şi mai întinse decât scurta naraţiune, ce timpul îmi va permite a vă face aci despre luarea Rahovei de către oştirile noastre româneşti, în luna lui Noemvrie trecut.

Vă mai datorez explicaţiune întru ceea ce priveşte alegerea acestui fapt, dintre altele care, prin peripeţiile lor mai dramatice sau mai strălucite, ar putea să deştepte un egal, dacă nu şi un mai viu interes.

Motivul decisiv a fost însă, pentru mine, din cele mai simple.

S'a întâmplat ca, asupra expediţiunii dela Rahova să aflu mai multă înlesnire de a căpăta cele mai amănunţite relaţiuni, atât oficiale cât şi pitoreşti, având în corpul care a executat această întreprindere, foarte mulţi cunoscuţi, amici şi chiar consângeni.

Dar să nu credeţi pentru aceasta, domnilor, că mi-am propus a vă aşterne aci un panegiric al cunoscuţilor şi al prietenilor mei din oastea dela Rahova. Chiar şi de vor fi meritând ei mai mult decât ceea ce cursul întâmplărilor mă va sili neapărat a zice despre unii dintre dânşii, le-am promis şi îmi propun a le cruţa fără milă modestia.

Voi da însă toată cuvenita laudă căpeteniei superioare, care a conceput, cu o perfectă înţelegere a misiunii oştirii noastre în acest războî, şi a ordonat destinderea acţiunii militare a Românilor peste toată zona teritorială de-a-stânga râului Vidul, la apus de Plevna, adică pe malurile Dunării, dela Nicopol până la Vidin, până la Belgradgic şi până la graniţele Sârbiei.

Mă voi cerca asemenea să prefir în cuvintele mele cât se va putea mai multă din acea mângâioasă şi întăritoare simţire de mândrie ce m'a cuprins de câte ori am auzit povestindu-se de către toţi cei ce au stat martori la faţa locului, cu ce veselă şi nepăsătoare semeţie au ştiut tinerii noştri oşteni să rabde traiul greu al unui războiu în ţară

străină, cu ce inimos și statornic avânt au cutezat ei să se repează în contra focului inamic și să înfrunte fățiș gloanțele, obuzele și șrapnelele, care plouau, dese și viclene, de pe muchea pustie a unui negru meterez de pământ!

Imi voi împlini încă și sfânta datorie ce avem cu toții, de a consacra faptele și de a închina în memoria acelor viteji soldați, de orice rang, care pe câmpul de bătaie au murit, lăsând urmașilor onoarea de a înscrie numele lor, în analele de glorie ale poporului românesc!

Pătrunși acum, domnilor, de ceea ce putem și de ceea ce avem să facem noi, aci în pașnica noastră adunare de astă seară, să ne închipuim deodată că stăm privind de sus, dintr'o regiune senină și liniștită, dar nu lipsită de o frățească îngrijare, cu ochii țintiți deasupra oștilor noastre românești, risipite prin văile și pe șesurile Bulgariei.

Suntem ajunși în iarnă, și mai pe toată ziua cerul posomorît picurează sau varsă șiroaie de ploaie și de sloată, de desfundă pretutindeni pământul.

In jurul Plevnei, regimentele noastre, — dijmuite de moarte din toamna trecută, pe luciul primejdios al văilor deasupra cărora domnesc trufașe redutele turcești, — regimentele noastre sapă acum mereu la șanțuri, ca să se poată apropia mai bine de acele cuiburi ucigașe, prin adânci făgașe de cârtiță, mai ferite din norocire de focul puștilor Martini, dar nu și de apele mocirloase ce se scurg mereu în acele noui cărări meșteșugite.

Sapă în silă, dar sapă vesel bieții țăranii noștri în branciogul sterg al dealurilor Plevnei, gândindu-se poate la țarina lor de porumb, care a rămas nesăpată astă vară și se mângâie râzând când, în loc de știuleții de păpușoi și în loc de pepenii de acasă, ei culeg acum, în ogoarele și în bostanele lor din Bulgaria, numai gloanțe și obuzuri turcești.

— „Măre Doamne! — își zic ei, — „pe semne că numai la noi în țară le priește Sârbilor a răsădi ardei și dovleci, căci, p'aci iarba toată e numai iarbă de pușcă și altă sământă nu se pomenește, decât numai grăunțe de fier și de oțel!".

Și sapă, sapă mereu cu opincile în tină și în sloată, fluerând doina de decindea, pe când gloanțele le șueră ascuțit deasupra capului.

Cât colo plesnește un groasnic obuz de calibru uriaș și

ţăndările lui scormonesc aprig ţărâna, ca râturile lacome şi pripite ale unei turme de râmători înglotaţi.

Săpătorii noştri, care l-au urmărit cu huiduieli prelungite în calea lui dearostogolul, râd cu hohote de purceaua turcească, ce le-a fătat în preajmă aşa pocită prăsilă de purcei.

Dar nepăsătoarea veselie a soldatului abia poate descreţi uneori fruntea îngrijată a celui pe care ei l-au urmat cu deplină încredere, departe, departe de sălaşele lor părinteşti !

Comandantul general al armatelor dela Plevna, Măria Sa Domnitorul Românilor, — după ce s'a hotărît a închide gurile clevetitoare, dovedind prin mai multe eroice asalturi în contra redutelor dela Griviţa cât plătesc oştaşii săi români, atât în faţa celei mai înlesnite, cât şi în faţa celei mai disperate apărări a inamicului, — M. S. Domnitorul a făcut în fine să predomnească ideea sa, de a nu se mai arunca fără cumpăt victime preţioase pe altarul sângeros, improvizat de Osman-Paşa, ci de a cuprinde pe acel aspru închinător al lui Mahomet, cu toată ceata sa de călăi, într'un cerc de armate din care numai foametea şi disperarea să-i silească a se libera, sau prin moarte, sau prin predare.

Abia pe la 15 Octomvrie, cu sosirea a noui şi numeroase trupe ruseşti, împresurarea, pe un ocol gigantic de 33 kilometri, ajunse a fi completă.

Dar, atât mai înainte ca această anevoioasă operaţiune să poată fi realizată, cât şi apoi, în temerea unei izbucniri nimerite a Turcilor afară din întăriturile lor dela Plevna, M. S. Domnitorul se ocupă de a preîntâmpina orice mişcare spre dobândire de ajutor şi de merinde, sau numai spre fugă şi scăpare, ce ar putea să cerce armata turcească din Plevna, în înţelegere cu garnizoanele din oraşele şi cetăţile despre apus, adică din Sofia, din Vraţa, din Rahova şi din Vidin.

Acele părţi trebuiau dar, pentru deplină siguranţă, să încapă în mâinile oastei aliate.

Rolurile fură împărţite.

Un corp de armate ruseşti, către care a stat mult timp alipită o diviziune de călăreţi români, fu însărcinată să opereze spre miazăzi, adică pe cursul meridional al Vidului şi în ramura munţilor Balcani, numită Stara-Planina, despre Teliş, Vraţa, Etropol, Orhania şi Sofia.

De cât folos a fost generalului Gurko roşiorii şi călăraşii noştri, în fericita sa campanie din acele locuri, să

sperăm că o vor spune într'o zi publicului, chiar raporturile oficiale şi ordinele de zi ale acelui vrednic comandant al aliaţilor noştri.

Noi aci, vom vorbi numai despre mişcările corpului de oştire curat românesc, carele a fost însărcinat, încă de pe la Septembrie, să privegheze malul bulgăresc al Dunării deastânga râului Vidul şi, înaintând treptat spre apus, să deschisă o zonă de aprovizionare, din ce în ce mai întinsă, oştirilor numeroase, tăbărîte în jurul Plevnei, — până când va sosi şi momentul priincios de a cuprinde posturile risipite de Turci pe înălţimile şi prin cetăţile dealungul Dunării.

O repede ochire, aruncată pe deasupra acestui râu, dincolo de crâmpeiul lui ce se întinde dela gura Jiului, ne va face să recunoaştem mai bine înfăţişarea ţării în care avea să se mişte corpul de armată a cărui menire era mai cu seamă de a smulge pe Turci afară din posturile lor dela Rahova, de unde în tot cursul verii, ne zădărise ei bântuind tare târguleţul nostru Bechetul şi împrejmuirile lui.

Ţineţi poate încă minte, domnilor, că printre primele atacuri ale Turcilor, pe la Aprilie şi Mai din anul trecut. au fost pagubele ce ne-au pricinuit tunurile din Rahova, arzând şi cufundând la gura Jiului mai multe vase încărcate cu grâne ; tot pe acolo, cete sălbatice de Başi-buzuci şi de Cerchezi au trecut adesea noaptea Dunărea spre a jefui satele din Romanaţi, a le răpi şi a le înjunghia vitele şi chiar a căzni şi a măcelări pe bieţii ciobani de prin bălţi.

Intr'o insulă, din faţa Bechetului, pichetaşii români au descoperit, la 27 Mai, trupul jupuit de piele şi groasnic ciopărţit al unui nevinovat păstor, pe care îl prinsese noaptea soldaţii turci din Rahova.

Asemenea mârşave fapte trebuiau cu timpul să-şi capete şi ele pedeapsa lor. Se cuvenea cel puţin ca neomenoşii tâlhari să fie alungaţi cu ruşine din cuiburile lor.

Şi când numesc *cuiburi de tâlhari*, aşezămintele turceşti din acea parte a malului dunărean, să credeţi că nici îngustez, nici defaim rolul Osmanlâilor şi al Cerkezilor printre locuitorii creştini, Bulgari — dar şi Români, — care smălţuesc cu numeroasele lor bordee, grămădite în sate şi cătune, toate şesurile dintre Vid şi Isker, precum şi dintre Isker, Skit şi Ogost.

Dincoace de Dunăre, la noi, avem târgul Islazului, cam în dreptul vărsăturii Vidului dela satul bulgăresc Sama-

vit; iar în fața gurii Iskerului stă la noi Celeiul, cu rămășițele sale dintr'o antică cetate romană și cu stâlpul, cufundat în Dunăre, al podului clădit peste râu, acum vreo cincisprezece secoli, de împăratul Constantin cel Mare.

Nu mai puțin interesant, din punctul de vedere al vechilor așezăminte legionare, este malul dimpotrivă, căci acolo, ceva mai jos, pe coasta Iskerului, sunt ruinele încă învederate ale anticei cetăți Oescu, cu stradele, cu apeductele, cu sculpturile, cu inscripțiunile și cu temeliile ei de case romane, risipite printre îngrăditurile și țarcurile sătenilor, *curat Români*, din Ghirghiu.

Români sunt și locuitorii din Măgura, din Cercelani, din Mocrișani și din alte multe sate învecinate; chiar dacă ei n'ar vorbi o românească, — aș putea zice mai colorată cu archaisme neaoș-românești decât a actualilor săteni de pe malul stâng al Dunării, — apoi însăși înfățișarea lor mai sprintenă și mai voioasă, portul lor mai frumos, potrivit în cusături pestrițe, firea lor mai ospătoasă și mai puțin posomorîtă și sfieață decât a Bulgarilor, ni i-ar dovedi ca frați buni, din același os și din același sânge cu noi.

Iși mai aduceau aminte de acasă dorobanții noștri, când vedeau viindu-le înainte și poftindu-i la cină în bordeele lor, împodobite cu zăblaie vărgate și cu ștergare cusute, fruntașii cu chica lungă din satele românești; și mai cu seamă le zâmbea călărașilor ochii de bucurie când, tocmai colo în vale la fântâna care țâșnește limpede, dintr'o veche piatră, săpată cu slove latinești, zăreau jucându-se codanele limbute, adunate toate la un loc sau purtând pe umăr, cu umblet legănat, cobilița cu două donițe.

Iar ele nu fugeau de voinicii noștri, bombonind și sudaind ca posacele de Bulgăroaice, ci, ieșindu-le cu plin înainte, le urau, cu grai vesel și desghețat, bun sosit și bună ispravă, că dacă va da Dumnezeu ca prin ei să scape și biata lume de pe acolo de spaima câinilor de păgâni.

„Ba zău, dela dânsele“, — îmi spunea unul din ofițerii noștri, — „auzeai o limbă ce-ți era drag s'o asculți și care ne învăța adesea pe noi cum să îndreptăm pe românește vocabularul nostru militar, așa de împestrițat cu ziceri pocite, adunate de prin toate limbile, care nemțești, care rusești, care franțuzești.

„Intr'o zi, bunăoară, ajungând într'o recunoaștere, până la marginea unui sat și voind să aflu dacă nu se văzuse încă pe acolo *eclerorii* pe care îi trimisesem înainte, o fată

românca îmi răspunse fără sfială, arătându-mi un punct al orizontului : — „Ba, am zărit mai adineauri trecând într'acolo vreo doi cercetaşi de-ai voştri !"

„Pe noi nu ne tăiase până atunci capul să dăm numirea aşa potrivită şi curat românească de *Cercetaşi* strejilor înainte, pe care străbunii noştrii le numeau pe slavoneşte *Iscoade*, şi pe care noi i-am botezat azi cu numirea franceză de *Eclerori*".

Iată, domnilor, cum chiar pentru dicţionarul Academiei nu este fără folos războiul ce făcurăm peste Dunăre.

Să credem însă că, şi sub alte numeroase puncte de vedere, mai puţini cărturăreşti, nu în deşert a petrecut prin acele locuri, în tot cursul lunilor lui Septemvrie şi Octomvrie, corpul de oştiri româneşti dela Dunăre, stând uneori adunate sub corturile din bivuac, pe care crivăţul şi ploile le răsturnau neîncetat, iar mai adesea stând răspândite prin îmbelşugatele sate din mănoasa luncă a Iskerului. Acel ţinut, scăldat de vărsături băltoase de spre Dunăre, şi deluros dar nu mai puţin roditor înăuntru, deveni în tot acest timp grânarul cu merinde şi şura de fâneţe ale oştirilor, ce mereu, mereu soseau, ca să încingă cu cerc de fier urgisita vizuină dela Plevna.

Când împresurarea fu pe deplin săvârşită, acel corp, deslipit din armata statornică dela Plevna, avu şi dânsul voie a se mişca mai departe şi cerceta locurile mai la larg, dincolo de Isker.

Aci se întinde pe o distanţă de vreo 50 de kilometri, până la râuleţul Skitul, sau mai bine, până la râul mai însemnat Ogostul, care curge în paralel şi alături cu Skitul, se întinde, zicem, o câmpie cam pustie cu largi undulaţiuni de tărâmuri, ce se prefac în dealuri din ce în ce mai aprige şi mai semeţe, cu cât ele mai mult se apropie de malul Dunării.

In trei locuri, Turcii îşi aşezase, pe acele înălţimi, tăbii întărite : la Vidin, în dreptul satelor Grojdibod şi Gura-Padinei din Romanaţi ; la Ostrov, care cade cam în faţa Dăbulenilor, la coada apuseană a bălţii Orlea ; şi, în fine, deasupra oraşului Rahova sau Oreava, care stă aşezată pe povârnişul nordic al dealului, scăldându-şi poalele în Dunăre, faţă în faţă cu târguleţul Bechetul, postul dela gura Jiului.

In reduta dela Vidin se află un mic post ca de 130 soldaţi turci, nizami din oastea regulată, amestecaţi cu başibuzuci sau volentiri nedisciplinaţi.

Comandantul trupelor româneşt de pe Isker, colonelul

Slăniceanu, voind să-şi gătească din vreme o cale liberă către poziţiunea cu mult mai însemnată dela Rahova, decide a surprinde într'o recunoaştere postul turcesc dela Vidin.

Luând cu sine o companie din al IV-lea regiment şi două din al X-lea de dorobanţi, două escadroane de călăraşi, precum şi două tunuri, porneşte din zi de dimineaţa, la 18 Octomvrie, din satul Kruşeven, unde poposise noaptea, străbate repede cei zece kilometri ce-l despart de Vidin şi, fără de a fi văzut, sau măcar bănuit de garnizoaua turcească, îşi aşează pe la 10 ore cele două tunuri, ca la 2000 metri în faţa tabiei.

Abia la a doua detunătură a tunului românesc încep a se zări fesurile roşii din dosul parapetului.

Turcii erau la pilaf, când veniră ai noştri să le strice tabietul.

Ei, biet, nici că apucaseră să tragă împotriva agresorilor, căci a treia bombă românească fu asvârlită cu atâta preciziune, încât căzu drept în bordeiul cu muniţiunile Turcilor. O groasnică exploziune a ierbăriei săltă chiar pe mulţi din apărătorii redutei în aer şi-i aruncă morţi în şanţuri, pe deasupra parapetelor.

Ceilalţi o luară îndată la fugă pe clina despre Dunăre a dealului, cătând a se retrage în susul râului, către tabia din Ostrov.

Dar, spre apus de satul Vidin, îi aşteptau călăraşii din escadronul de Gorj, care năvălesc cu săbiile şi cu carabinele asupra lor. O luptă destul de crâncenă se încăieră acolo, printre rovincle şi bălţişurile de pe malul Dunării. Unii din Turci se împotrivesc cu îndărătnicie, dând mijloc altora să se furişeze pe sub râpele malului unde călăraşii nu se pot coborî cu calul ca să-i ajungă.

Astfel se hărţueşte îndârjit ceaţa călăreaţă cu fugarii pedeştri, în timp de două ore şi mai bine. Românii noştri, repezindu-se cu săbiile asupra nizamilor, ce-i ochesc de prin tufele de răchită şi de prin surpăturile malului.

Cu aceştia se unesc şi câţiva pichetaşi turci, care trag asupra alor noştri din posturile lor de prin insulele Dunării, formând astfel un lanţ neîntrerupt de grupe luptătoare, dealungul drumului însuşi ce duce la Ostrov.

Dar, pe de altă parte, companiile noastre pedestre intrase în reduta răscolită şi fumegândă de izbucnirea ierbăriei, încă sângerată de membrele hidos sdrobite ale victimelor acelei loviri decisive. Steagul nostru tricolor se înfipsese pe muchea cea mai înaltă a dealului.

La această vedere, satele româneşti, adunate la bubuitul tunului pe mal dincolo de Dunăre, încep a serba cu strigări de bucurie şi cu salve de focuri izbânda fraţilor lor.

Turcii, câţi mai rămăsese în luptă cu călăraşii, crezându-se acum prinşi între două focuri, sau că se predau, sau că dispar, pitulându-se prin scorburile râpei.

Cu toate ale lor disperate silinţe, ei n'au izbutit a ne ucide într'această harţă de vreo trei ore şi jumătate, mai mult decât doi dintre vitejii noştri călăraşi şi a răni alţi cinci luptători, printre care a fost şi tânărul locotenent Caloian Cătănescu.

El s'a bătut cu o minunată semeţie, călare printre tiraliorii turci, culcând la pământ cinci dintre dânşii, cu sabia sa, care i-a picat din mână atunci când, dela al şaselea, primi o rană adâncă. Rana, necăutată la timp, avea, peste vreo patruzeci de zile, să-l aştearnă şi pe dânsul în mormântul pururea lăudat al bravilor!

Succesul surprinderii dela Vidin puse frica în inima postului dela Ostrov, care, împreună cu cei scăpaţi în ziua de 18 Octomvrie de tunul şi de sabia românească, se retrase îndată la Rahova.

Patrulele româneşti privegheau acum malul drept al Dunării pe o întindere abia cu vreo 20 kilometri depărtare de Rahova, fugărind adesea bandele de Cerkezi, care tot se mai ispiteau uneori, pe întunerec, a înainta până în preajma avant-posturilor noastre.

Intr'o noapte, patru călăraşi, în cinstea cărora gazda lor din Ostrov dase cep unui butoiaş cu vinişor dulce-acrişor din viile Rahovei, întrerupse cu cel mai sistematic sânge rece petrecerea şi danţurile lor, spre a susţine un adevărat asediu în contra unei cete de asemenea vânturători de potece. După ce Cerkezii o rupseră la fugă, socotind, de pe iuţeala focurilor, că au aface cu o puternică garnizoană, cei patru călăraşi îşi atârnară iarăşi în cuie carabinele şi, prinzându-se din nou la joc, goliră chiuind până dimineaţa butoiaşul cel cu noroc.

Precum vedeţi, domnilor, erau inimoşi şi veseli soldaţii noştri din oastea dela Dunăre; iar vitejia şi voioşia ce purtau ei cu sine, era curată firea ţăranului român, căci toţi, până la unul, în această oaste, erau numai ţărani dorobanţi şi ţărani călăraşi.

Despre dorobanţi, ea se compunea dintr'un batalion de mehedinţeni din I-iul regiment, sub comanda maiorului Burileanu ; din batalionul de Muscel al regimentului al VI-lea comandat de maiorul Giurescu ; dintr'o companie

de ilfoveni ce venise împreună cu şeful regimentului al VI-lea, maiorul Iene ; din ambele batalioane ale regimentului al X-lea, recrutat în judeţele Putna şi Râmnicu-Sărat şi pus sub comanda locotenentului-colonel Măldărescu; în fine, din rămăşiţele batalioanelor de Neamţu şi Suceava din regimentul al XV-lea, având de şef pe maiorul Burki. Acestea cu totul însumau ca la 3200 oameni, toţi dorobanţi din oştile teritoriale, dar nu toţi *Curcani*, — dacă într'adevăr pana dela căciula lor militară le-a meritat acest nume — căci mai multe sute dintre dânşii purtau încă zeghea şi căciula ţărănească, fiind adunaţi în pripă din recruţii lipsiţi încă de uniforma regulamentară.

Călăraşii, ca la vreo 900 la număr, erau cei din al II-lea regiment de munteni din Gorj, Vâlcea, Argeş şi Muscel, comandaţi de colonelul Cernovodeanu ; cei din al VIII-lea regiment de plăeşi, din ţinuturile Neamţu, Bacău, Romanul şi Suceava, sub ordinele locotenentului-colonel Pereţ, şi încă două escadroane şi jumătate din regimentul al IX-lea de rezerve adunate cam de prin toate judeţele şi întocmite sub comanda locotenentului-colonel Ştefan Rosetti.

Artileria, compusă din trei baterii cu câte şase tunuri de campanie Krupp şi de o baterie teritorială de patru tunuri mai mici, sistemă veche, avea drept comandanţi pe căpitanii Calenderu şi Borănescu şi pe locotenentul Manolescu, puşi cu toţii mai adesea sub direcţiunea şefului de stat-major al corpului, locotenentului-colonel Dumitrescu-Maican.

O companie de geniu, o ambulanţă improvizată, o columnă de muniţiuni, întocmită din trăsurile artileriei trase de vite de rechiziţiune, completau acest mic corp de armată, încredinţat colonelului Slăniceanu.

Ar fi de prisos să mai pomenesc despre trenul de aprovizionare al oştirii, căci, pe cât ştiu, această armată şi-a creat singură, cu bună tocmeală pe ori unde a trecut, mijloacele sale de existenţă, fără de a îngreuia câtuşi de puţin sarcinele intendenţei militare.

Tot cam aşa au trăit, prin aceleaşi locuri şi oştile româneşti ale lui Popa-Fărcaş, cel care, pe vremea lui Mihai-Viteazu,

A urît biserica
Şi-a 'ncins săbioara ;
Şi-a urît ciocanele,
Şi-a 'ndrăgit pistoalele.
Lasă toaca netocată,
Pleacă 'n război să se bată ! —

Dar pe atunci această sistemă de aprovizionare expeditivă se chema pe grosolana limbă bătrânească *plean* şi pleaşcă ; acum i se acordă termenul onest, legal şi elegant de *rechiziţiune*.

Spun gurile rele că dorobanţii şi călăraşii noştri mai făceau pe ici pe colea şi câte un pui de giol cu gâştele şi cu purceii de prin islazuri ; dar ei ştiau îndată să se îndreptăţească, jurându-se că le-au cunoscut bine că sunt păsări şi vite pripăşite de ale păgânilor de Turci.

Ei ! ce să le faci ? Războiul are şi el o *politică* a lui !

Dar iertaţi-mă, domnilor ; eu vă ţin pe loc dând mereu târcoale prin micile taine ale vieţii ostăşeşti, şi dumneavoastră veţi fi nerăbdători de a sosi cu oastea noastră la Rahova şi poate încă şi mai mult, de a grăbi sfârşitul acestei destrămate vorbiri.

Iată-ne gata... Plecăm chiar acum la Rahova.

Generalul Gurko, operând cu oştile sale spre miazăzi, a luat Vraţa la 28 Octomvrie.

El voeşte să înainteze către Orhania ; dar îi pasă mult de a nu lăsa în spatele său pe Turci, stăpâni în Rahova.

De aceea, el cere ca şi oştile dela Nord ale colonelului Slăniceanu să cuprindă cât mai în grabă întăririle de acolo şi, spre a-i înlesni împlinirea acestei trebuinţe strategice, îi trimite, la 5 ale lunii, de pe malul Iskerului, din Mahaleta, o brigadă de roşiori români, comandată de colonelul Victor Creţeanu, având drept capi de regimente pe locotenenţii-coloneli Kiriţescu şi Alexandrescu ; brigada e secundată de o baterie călăreaţă cu şase tunuri Krupp, sub ordinele căpitanului Epites, precum şi de un regiment de ulani ruşi, cu alte patru mai mici tunuri

Toate aceste trupe au drept căpetenie pe generalul baron Meyendorff, adjutant al împăratului Alexandru.

Pe când această diviziunea de cavalerie, în mare parte românească, soseşte în ziua de 6 Noemvrie, pe la orele 2 după amiazi, la satul Bucoviţa, depărtat cu vreo patru kilometri la sud-vest de Rahova, tot corpul de oştire al colonelului Slăniceanu vine, în aceeaşi zi, de poposeşte seara la satul Selanoviţa, situat cam la aceeaşi distanţă, în partea sub-ostică a forturilor turceşti.

Pe dată se stabileşte comunicaţiunea între ambele oştiri cooperătoare, prin regimentul al II-lea de călăraşi, care formează un lanţ între avant-posturile dela Bucoviţa şi cele dela Selanoviţa. Tot atunci, colonelul Slăniceanu des-

pică din oştirile sale o mare parte din batalionul de dorobanţi mehedinţeni, comandată de maiorul Mateescu, şi-i trimite ca să întărească diviziunea de cavalerie tăbărîtă despre apus.

Inchipuiţi-vă acum, domnilor, că la centrul poziţiunii, în paralel cu Dunărea, se înalţă culmea în dosul căreia e clădită Rahova ; iar pe acea culme care domină toată împrejurimea, Turcii au la mijloc o cetăţuie de pământ cu întreite şanţuri şi cu întărituri interioare ; despre occident este o altă cetăţuie mai mică, unită prin şanţuri late sau căi acoperite, cu cetăţuia cea mare ; în partea despre răsărit ei mai posedă o tabie sau redută simplă, precum şi deosebite valuri de apărare, ridicate în diferite direcţiuni pe acea muche, mai mult lungă decât lată.

In partea stângă, dealurile se întind, scăpătând din ce în ce mai mult până dincolo de satul Selanoviţa, unde a tăbărît oastea venită dela Giurgiu. Dar între acel mare sat şi muchea întărită mai este o piedecă naturală destul de primejdioasă, adică o văgăună sau mâncătură de pământ, în fundul căreia se afla cătunul Lescovăţu, şi care răspunde deadreptul în malul Dunării ce acolo se încovoaie repede spre miazăzi.

Drept în faţa muchii cu întăriturile, se destinde în piezoblu şi prelungit, un tărîm undulos, ca o pânză sbârcită de cute.

La apus de acest lat povârniş, care nu măsoară mai puţin de vreo 7000 metri în lărgime, curge pârâul Skitul, cu maluri râpoase şi cu fund mocirlos ; iar la un kilometru de dânsul şerpueşte Ogostul, mai larg dar mai lesne de străbătut, căci malurile îi sunt şese şi matca pietroasă.

Satul Bucoviţa stă pe malul drept al Skitului, rezimat de uu deal, care se prelungeşte cu felurite undulaţiuni până la marginea Dunării. Aci, drept în faţă cu gura Jiului, locul deastânga Skitului este împodobit cu o dumbravă, deasupra căreia se înalţă pe o muche ruina unui turn antic de clădire romană. De aci în jos, spre Rahova şi în sus, până pe lângă cetăţuia cea mică după creastă, se aştern viile care împresoară tot orăşelul.

Intre ruina turnului roman şi satul Bucoviţa există un pod de piatră peste apa Skitului, şi de acolo calea se abate spre miazăzi, trece prin vad Ogostul, în faţa cătunului românesc Hârleţul şi se îndreptează, dealungul unui deal ce domină lunca păduroasă şi mlăştinoasă a Dunării, până la satul Cotuzului, mergând în direcţiunea Palancei şi a Vidinului.

Prea multe nume de locuri ! îmi veţi zice poate... Scuza mea este că n'am spus mai multe nume, decât voi fi silit să povestesc fapte.

Inţelegerile între comandanţii ambelor diviziuni sunt astfel luate ca, a doua zi la 7 Noemvrie, oştirea din flancul drept, cea despre Skit şi Ogost, să simuleze de dimineaţă un atac asupra cetăţuii celei mici, pentru ca, în această vreme, corpul din stânga, cel despre Selanoviţa, să poată înainta mai cu temei în contra fortului principal.

Intr'adevăr, pe la 9 ore dimineaţa, bateriile călăreţe după dealurile Bucoviţei încep a împroşca întăriturile turceşti ; escadroane de roşiori se risipesc prin toate împrejurimile ca să facă recunoaşteri, şi batalionul de dorobanţi mehedinţeni aşteaptă ascuns într'o vale, ca să-i vină şi lui rândul de a ataca cetăţuia cea mică.

De partea cealaltă, colonelul Slăniceanu a dispus bateriilor sale de douăzeci şi două de tunuri, la o distanţă ca de 2000 metri drept în frontul poziţiunilor turceşti şi, mai înainte ca această artilerie să fie aşezată în baterie. Turcii salutau recunoaşterea făcută de statul-major românesc, asvârlindu-i pe deasupra capetelor mai multe obuze care, prin şueratul lor lung şi ascuţit, par a vesti că meterezele turceşti au să dea de muncă grea în acea zi, pe agresorii lor.

Dar douăzeci şi două de guri tunătoare ale noastre din vale şi alte şase despre dealul Bucoviţei încep îndată a urla cu turbare, stropind cu foc şi cu fier muchea semeaţă a inamicului.

In timpul acesta, batalionanele pedestre, dispuse în ordine de bătaie, înaintează pe dealurile din flancul stâng al Turcilor. Comandantul, rechemând în sufletele încordate ale ostaşilor faptele de glorie, săvârşite tot în aceste locuri de străbunii lor cu 275 ani mai înainte, a regulat rândul trupelor, alegând batalionul de Muscel ca să formeze avantgarda şi să meargă cel dintâi la atac.

In mijlocul strigătelor de *Trăiască România !* repeţite de toată oştirea, maiorul Giurescu îşi înalţă vesel sabia în sus, mulţumind cu entuziasm colonelului că a deferit lui şi muscelenilor săi această onoare.

In acelaşi moment, o bombă de a inamicului vine posomorîtă să se îngroape în pământ, aproape de dânsul. Cei de faţă încreţesc sprânceana, ca la un semn rău. El însă : „De este să mor astăzi, — zice — sunt încredinţat că patria va purta grijă de soţie şi de trei copilaşi ai

mei !“ şi se porneşte iute, cu pas hotărît, el mai întâi, în fruntea batalionului său.

Indată după dânsul umblă, nu mai puţin determinată, compania din al VI-lea regiment de Bucureşteni. Iar peste toată această sprintenă avantgardă, căpetenie este maiorul Iene.

Celelalte trupe vin cu patru sute de paşi mai în urmă. Locotenentul-colonel Măldărescu comandă rezerva.

Cu mers repede străbat dorobanţii dealurile până la valea surpată dela Lescovăţ şi scoborînd-o numai într'o clipă, ei se grăbesc a o sui de partea cealaltă, agăţându-se pe alocurea şi cu mâinile de scorburile ei, ca să ajungă mai curând pe culme şi să dea piept cu inamicul.

Acolo, mici grupe de tiraliori, ca o spuză de norişori, se desprind îndată din puhoiul cel îndesat al columnelor înglotate ; ele se răsleţesc pe tot plaiul deluros, ochind cu focuri risipite pe Turcii dintr'o mică tabără, ce sta dincoace de reduta orientală, către care ai noştri tind mai cu seamă deocamdată.

Abia ei se arată pe cel mai de sus povârniş al crestei, şi Turcii din tabără o rup la fugă, ca să se retragă şi dânşii în redută.

Dar dorobanţii noştri, atraşi ca de magnetul războirii în urmărirea fugarilor, nu întârzie a se repezi asupra tabiei, şi avântul lor este aşa de semeţ, aşa de hotărît, aşa de îndemânatec, încât Turcii, după o luptă de o oră şi jumătate, şi de astădată nu se mai socotesc siguri din dosul unui simplu rând de şanţuri. Cei mai mulţi aleargă să se închidă în cetăţuia principală, de unde le vine mai lesne a trage într'ai noştri, pe deasupra unui întreit şir de metereze.

Pe la 3 ore după amiază, luptătorii români cuprinsese reduta din stânga, şi acum dintr'însa ei cată a slăbi puterile nizamilor, concentraţi în fortul de căpetenie.

Cam pe la aceeaşi oră o parte din batalionul de Mehedinţi dela flancul drept, ocrotită de focurile artileriei călăreţe, care se apropiase ca de 1400 metri de fortul cel mic, iese din ascunzătoarea sa, trece prin viile ce o despart de acel fort şi încearcă cu vigoare a-l ataca ; dar, la cele dintâi împuşcături, comandantul Mateescu cade rănit de un glonţ, ce-l atinge în genunchi.

Această nenorocire aduce un moment de îndoială, de care Turcii profită spre a-şi înteţi focurile şi companiile româneşti, lipsite de şeful lor, se retrag în vii, urmând

a zădări prin împuşcături pe apărătorii cetăţii dela margine.

Dar, de cealaltă parte, spre răsărit, lupta se încleştase acum crâncenă şi stăruitoare !

Dorobanţii din avantgardă, care fusese mereu întăriţi cu companii proaspete din rezerve, ies de pretutindeni din şanţuri, din dosul valurilor şi al întăriturilor turceşti pe care ei şi le însuşise prin vitejia lor, şi cată a se apropia până la 100, până la 60 şi până la 40 de paşi de fortul cel mare, de pe ale cărui bastioane gloanţele răpăesc mai îndesate de cum sunt oamenii noştri înglotaţi.

Dacă un minunat instinct de apărare n'ar povăţui pe ostaşii noştri ca să înşele gloanţele inamicilor, prin mişcări, prin iniţiativa sprintenă şi inteligentă a fiecăruia din ei în parte, negreşit că am fi avut pretutindeni în faţa pereţilor ucigători ai tabiilor turceşti, pierderi cu mult mai însemnate decât cele ce a încercat armata românească.

Chiar în acest atac al întăririlor dela Rahova, — atac în care nouă ore dearândul, nebăuţi, nemâncaţi, de dimineaţă şi până în noapte, mai toţi dorobanţii celor patru batalioane au secat gentele lor de întreaga proviziune de cartuşe, trăgând cu o nespusă înverşunare, şi mai adesea de pe câmp neted, în contra viclenilor nizami, acoperiţi cu neräsbătutele lor brazde de pământ, — chiar în această zi de luptă adevărat vitejească, s'a putut constata cu mirare că morţii şi răniţii au fost mai numeroşi la împresuraţi decât la împresurători.

Şi, cu toate acestea, viscolul de bătălie încinsese cu nesăţioasă furie pe toţi dearândul, în şirurile româneşti.

Dorobanţii de Muscel şi de Ilfov, puşcărind şi puşcăriţi fără preget despre unghiul bastionului apusean, iar cei din judeţele înfrăţite ale Milcovului, Putna şi Râmnicul, trăgând mereu în contra unui parapet mai meridional, care şi el le ştirbeşte rândurile, formează împreună, pe laturea stângă a fortului, un larg semicerc de arme ce scapără şi scânteiază fără de încetare. Companiile de dorobanţi din Mehedinţi şi Suceava le înlesnesc schimburile cu trupe de sprijinire.

Toţi susţin lupta cu o înfocată întărîtare ce nu-i face totuşi a se abate întru nimic dela regulata îndeplinire a mişcărilor tactice.

Armaţi mai toţi cu puşti de sistem Krynka, recruţii noştri, care au venit în mare parte la războiu cu mintenele şi cu sucmanele lor ţărăneşti, cutează a păşi fără sfială

sub bătaia cu mult mai lungă şi mai sigură a ţevilor Martini mânuite de nizami ; fără de şovăiri, fără de înspăimântare, îndemânatecі şi inimoşi, ca şi când ar fi vechi oşteni încercaţi, ei înaintează şi se înapoesc în regulă, de pe semnalurile date şi numai fiorul vărsat în trup de plumbul ucigaş sileşte pe câte unul a-şi părăsi cu durere datoriile sale ostăşeşti.

Ai zice, văzând cu câtă preciziune, cu câtă hotărîre, se alternă şi se împrospătează mereu liniile împrăştiate şi tare primejduite ale tiraliorilor, că ei îşi fac deprinderile lor militare pe câmpul de manevre, cu acea deosebire numai că toţi simt cum că ochiul ce-i trece acum în revistă şi le pândeşte greşelile este chiar clipirea încruntată a morţii, iar răsplata ce-i aşteaptă e vieaţa, e onoarea, e libertatea, e gloria !

Maiorul Giurescu, îndemnând pe soldaţii săi, chiar pe liniile cele mai înaintate ale tiraliorilor, cade, cel dintâi dintre şefi, lovit drept în frunte de un glonţ şi încunună vieaţa sa de vrednic ostaş cu o moarte de erou.

Călcând pe urmele lui, maiorul Iene, nerăbdător de a vedea cu ochii dacă lovesc drept la ţintă focurile ce companiile sale îndreptează asupra duşmanilor din dosul unui val de pământ transformat în pripă de soldaţii săi, viteazul băcăoan maiorul Iene sare în picioare deasupra parapetului, expunându-şi nesocotit vieaţa sa. Un sergent, speriat de aşa cutezare, îl trage repede în şanţ : dar el se întoarce îndată la postul său de observare, de unde la moment cade, străpuns deacurmezişul în piept şi în umăr de un glonţ ucigător. — „Inainte, copii ! Daţi de tot !" şopteşte el răsturnat în sânge şi proptit pe sergentul ce-l susţinuse, rostind încă, la ceasul morţii, mândrul viers de războire al străbunilor noştri.

Locotenenţii Nic. Radovici şi Pav. Bordeanu cad şi ei morţi la posturile lor dearândul cu vreo sută de voinici soldaţi.

Dar altor, mai numeroşi, soarta războiului se mulţumeşte a le răsplăti bărbăţia lor numai cu răni.

Sublocotenentul Spiroiu, cu sângele curgându-i şiroaie pe obraz, îşi păstrează până la sfârşit locul său în rândurile columnei.

Locotenentul-colonel Măldărescu, luând comanda întregii linii de atac, după moartea maiorilor Iene şi Giurescu, îşi simte deodată slăbind sub dânsul amândouă picioarele, pătrunse fără de veste de un glonţ. Lungit în patul pe care îl duc la ambulanţă, el trece pe dinaintea

colonelului Slăniceanu, oprește pe brancardieri și, pe când face șefului raport despre ceea ce se petrece în fruntea bătăii, un glonț, șuerând pe lângă dânșii, se înfige în stinghia de lemn a patului. Dar acum nimeni nu se mai tulbură de asemenea mărunțișuri.

Maiorul Burileanu și căpitanul Chivu, pe când comandau călare batalioane, simt caii uciși sub dânșii și își urmează funcțiunile pe jos.

Unul după altul au dispărut din vederea oștilor, — morți, răniți sau rămași pe jos — mai toți șefii de brigade și de batalioane.

Trupele însă trag mereu cu îndârjită mânie asupra parapetelor ce le ascund pe dușmani. Precum smeii din povești, vitejii noștri *Curcani se bat* amarnic cu *pământul.*

Ca să sprijine mai tare o luptă așa de puțin dreaptă și nepotrivită pentru pedestrimea noastră, comandantul ordonă ca două din bateriile de tunuri, ce lucrează în frontul pozițiunilor turcești, să fie suite în grabă pe muchea dealului spre a izbi și din lature fortul principal. Invingând atunci toate greutățile suișului, tunurile căpitanilor Calenderu și Borănescu izbutesc a se așeza în dosul trupelor luptătoare, pe niște valuri părăsite de inamic, și de acolo încep a fulgera cetățuia.

Dar Turcii nu pregetă a le răspunde, vătămând câțiva oameni și cai din artileria noastră.

Cât de iuți și de stăruitoare sunt împroșcăturile agresorilor, care de sigur nu cad toate în sec, ele totuși nu fac a scădea în mod simțitor, îndărătnicia cu care se apără inamicul.

Prin vârtejurile de fum ale aprigei pușcăriri, se zărește comandantul Turcilor, un miralai călare pe un cal alb, alergând dela un fort la celalt, mutând mereu din loc cele trei tunuri cu care el întreține focul pe punctele cele mai primejduite, îndemnând, îmboldind pe ai săi cu o deosebită energie.

Intr'un moment, ai noștri îl cred mort, căci îl văd cufundându-se deodată ; dar, pe semne, numai calul lui cel alb a fost rănit ; căci rezistența forturilor urmează cu aceeași înverșunare.

— „Incerca-se-va acum un asalt general în contra fortului celui mare ?

„Sunt trei rânduri de șanțuri și fiecare din ele ne poate costa tot atâți oameni câți au pierit, — mai adesea fără de vreo ispravă hotărîtoare, — dinaintea redutelor dela Grivița.

— „Cuteza-va să sacrifice fără cruţare pe toţi cei trei mii de dorobanţi, ce i-au fost încredinţaţi ?

„Şi apoi este oare convins că va obţine un succes deplin, acum când ora e târzie, trupele ostenite, retragerea primejduită prin rovinele dela Lescovăţ ; când muniţiunile încep a lipsi, iar prenoirea lor este cu neputinţă deoarece columna de muniţiuni a fost împiedecată la trecerea ei printr'un sat părăsit de Turci, căruia Bulgarii îi dase foc.

— „De pe bastioanele şi de pe curtinele fortului lor şi cu armele perfecţionate, fiecare puşcaş turc poate secera cu înlesnire, la un asalt, cel puţin cinci, şase agresori şi în amândouă forturile dela Rahova pot fi ca la vreo 2000 de nizami, care, de când au slăbit focurile în contra cetăţuii dela flancul drept, par a se fi grămădit cu toţii pe parapetele celei centrale.

„Insă, patru mii de nizami, în redutele dela Gorni-Dubnic au doborît în şanţurile lor peste 12.000 soldaţi ruşi din garda imperială, mai înainte ca ceilalţi 28.000 ce mai rămâneau generalului Gurko, să fi putut pătrunde în interiorul redutei [1]). Şi aci, abia dacă ar fi câte doi de ai noştri de dat în graba fiecăreia din ţevile ce-i pândesc de pe crestele fortului...

— „Ierta-mă-va vreodată conştiinţa... ierta-mă-va părintele oştirii şi al poporului românesc, Domnitorul nostru, care a recomandat să se cruţe vieaţa oamenilor..., ierta-mă-va chiar deşearta şi mult îndoioasa falā a unui succes atât de scump dobândit... pentru o faptă aşa de cutezătoare... aşa de nesocotită ?“ —

Asemenea gânduri turburau negreşit pe comandantul oastei româneşti, pe când el, rămas aproape singur spre a dirija mişcările columnelor de atac, îşi alesese loc pen-

1) Oştile ruseşti care, la 12 Octomvrie, au atacat fortul de pământ şi două mici redute dela Gorni-Dubnik, în care se aflau ca la 4.000 Turci cu patru tunuri, erau compuse din 36 batalioane pedestrime din garda imperială, 27 escadroane de cavalerie şi 112 tunuri. Un alt corp de 33 escadroane, printre care număra şi cavaleria de roşiori şi călăraşi români, cu 7 batalioane de pedestrime şi 3 tunuri, opera în acelaşi timp o diversiune asupra întăriturilor învecinate dela Dolni-Dubnik, pentru ca garnizoana turcească de aci să nu meargă în ajutorul celei din Gorni-Dubnik. Cu toate acestea, Ruşii n'au luat cu asalt în acea zi, pierzând 4.000 morţi şi 8.000 răniţi, decât redutele cele mici ; iar către seară, garnizoana din fort s'a predat de sineşi simţindu-se înconjurată de o armată ce se urcă încă la numărul considerabil de 28.000 oameni (Od.).

tru sine şi pentru statul său major, drept în mijlocul luptătorilor, în zona cea mai periculoasă a gloanţelor.

Şi într'adevăr, alături cu şeful, locotenentul-colonel Rosetti primeşte în mantela ce era încheiată pe dânsul, un glonţ care-i găureşte numai haina. Alt glonţ turcesc, mai grosolan în glumele sale, vine să dea în treacăt o sărutare pe buza tânărului sublocotenent Ghica, nepot al vrednicului Domn moldovean Grigore-Vodă Ghica ; dar junele voinic scuipă jos doi dinţi din gură şi, fără chiar a descăleca, îşi urmează serviciul său de ordonanţă, cu batista la buze.

Apoi locotenentul-colonel Dumitrescu, şeful de stat-major, voind să încalece, ca să meargă să îndrepteze direcţiunea tunurilor la una din cele două baterii ce, în cursul bătăliei, se transportase deasupra plaiului, Dumitrescu este silit să se dea jos, căci calul său cade rănit, tocmai când el îşi pusese piciorul în scară.

Ordonanţele pornite dela posturile de roşiori şi dela bateriile călăreţe din flancul drept, abia cutează să pătrundă sub grindina de proectile, în mijlocul căreia se vede mişcându-se mica escortă a şefului ce însuşi conduce lupta ; iar călăraşii care poartă ordinele sale scrise pe la diferitele puncturi ale câmpului de bătaie sunt, chiar dela plecare, expuşi a culege în sân vreun glonţ popritor.

De aceea unul dintr'înşii, căruia la un moment dat de groaznică înteţire a focurilor turceşti colonelul îi impune straşnic ca nu cumva să paţă ceva în cale, descalecă în pripă, îşi face trei cruci şi pleacă fugind dabuşelea ca un dihor, pitulându-se astfel pe sub vâjâitul puştilor inamice. Tot astfel se întoarce el iute cu sarcina îndeplinită ; dar răsuflarea i s'a oprit în piept şi, căzând jos de oboseală, el numai cu mâna poate să arate răspunsul, ascuns sub cureaua dela brâu.

Dar, ce să mai spui, domnilor ! Toată oastea stă acum sub ploaia gloanţelor. Uitase toţi primejdia şi nu mai ştiau a-şi da seama despre dânsa ; li se păreau doară sbârnâit supărător de trântori, şueratul plumbului ce cădea din toate părţile în jurul lor. Nici mai căta vreunul în sus, ca să vază unde are să plesnească în senin şrapnelele fumegoase cu grindină omorîtoare şi unde se vor mai sparge obuzurile, făcând proşcă împrejurul lor.

„Priveghind lupta chiar din sânul ei", — îmi spunea un amic, de soiul său şi până în ajunul războiului simplu *ciocoiu particularnic*, cum zic civililor soldaţii noştri, dar care călare şi cu condeiul în mână a servit acolo ne-

întrerupt ca ofițer de ordonanță, — „ajunsesem cu toții să ne deprindem destul de binișor cu acel poznaș concert de fluerături mârșave și de pocnete uluitoare ; și cu toate că nu mă dau de fel drept un viteaz, așa tare mă serbezisem de acea toacă îndrăcită, încât mă pot jura că am stat toată ziua în mijlocul focurilor, nu cu inima, ci cu țigareta în dinți. Fumul îmi ținea de foame, de frig și de frică. De atunci m'am și putut încredința că la om se tocește în răbdări chiar și simțul de proprie conservare, când pe câmpul de bătălie vede mereu moartea răsgâiată trăgându-și fără milă danțul prin vecini".

Dacă asemenea simțiri încearcă, domnilor, sub bătaia gloanțelor, cei care nu țin în mâini arma răzbunătoare. apoi lesne se înțelege cu ce iuțeală și cu ce îndârjire le vine a se întrece la răspunsuri, celor care au cu ce răspunde. De aceea, schimbul de focuri a stat, în acea zi, mereu viu, întărîtat arțăgos cumplit pe plaiurile Rahovei ; pușcași și tunari, de o parte ca și de alta, au tras neîncetat, au tras fără cruțare. Voinicii cu sufletele aprinse, cu vinele încleștate în luptă, *au dat de moarte, au dat de tot !*

Bateriile din toate părțile au mugit fără încetare toată ziua, însoțite mereu de pușcărirea, când pripită, când mai rară, a focurilor de tiraliori.

Acest sgomot infernal se aude acum de vreo șapte ore, vuind fără curmare de pe creasta și după povârnișul meridional al dealurilor Rahovei. Dunărea îi poartă răsunetul până departe, departe la Celei și la Măgurele. Dar dincolo peste râu, el deșteaptă și glasul tunurilor românești din Bechet, care încep a-și asvârli și ele bombele în orașul năpustit al Rahovei și chiar pe deasupra lui, pe culmile cele cuprinse de oștile războinice.

La Rahova, în adevăr, locuitorii bulgari, pitiți în casele lor, așteaptă cu temere rezultatul acestei lupte prelungite, cutezând abia să întrebe despre cele ce se petreceau deasupra capului lor, pe roșiorii și călărașii. ce din când în când se trimit pe cea parte, spre a vedea dacă nu cumva malul opus ar putea fi de un sprijin mai folositor.

Din nenorocire, câteva deșarte loviri în oraș și pe câmp fură singurul ajutor ce veni în acea zi de dincolo de Dunăre, și negreșit că mult mai de lipsă ar fi fost companiilor, care atacase fortul despre apus, o întărire de vreo trei patru sute de milițieni ce se așteptau să fie trimiși la gura Schitului, sub conducerea maiorului Obedeanu.

Astfel însă cum se petrece întreagă ziua, în frământările

unei lupte obstinate, fără de succes definitiv pentru niciuna din părţi, numai viind noaptea se putură potoli cu încetul focurile. Intunerecul singur putu face pe toţi să-şi aducă aminte că orice luptă trebue să aibă un sfârşit. Atunci, pentru întâiaşi dată, resimţiră toţi oboseala unei zile fără de susţinere materială.

Datoriile către morţi şi răniţi fură însă îndeplinite, mai înainte de a intra oştirea în poziţiunile de noapte.

Când merseră să ridice cadavrul lui Giurescu, alături cu dânsul zăcea câinele său, care-l însoţise pretutindeni. Bietul animal, văzând pe stăpânul său căzut cu faţa sângerată, se apropiase de dânsul ca să-i şteargă sângele cu limba, dar îndată un alt glonte ucise tot acolo şi pe credinciosul *câine al soldatului*.

Mai este oare trebuinţă, după toate amănuntele ce v'am prezentat asupra acestei eroice dar nehotărîtoare lupte, să vă descriu sub ce triste şi descurajătoare impresiuni s'a petrecut noaptea următoare ?

Oştile, sleite de puteri prin acea încordare, neîndestulată în cursul unei zile întregi, aveau mare nevoie de odihnă, de întremare, de muniţiuni. Toate aceste li se deteră, atât în avant-posturile de deasupra Lescovăţului, cât şi în tabăra principală dela Selanoviţa.

Asemeni şi brigada de cavalerie, ţinută toată ziua în aspră şi activă veghere, se retrase în bivoacurile sale dela Bucoviţa.

A doua zi, 8 Noemvrie, nu se făcură alte mişcări, decât oarecare recunoaşteri diucolo de Ogost, executate de către un escadron de roşiori, care captură câteva care de proviziuni, destinate oştilor turceşti din Rahova.

Ni se asigură că, în partea despre răsărit, unde locul este închis şi mai puţin expus la vânturile de pe Dunăre, ceaţa cea deasă a domuit toată ziua, astfel încât, şi voind, ar fi fost peste putinţă pedestrimii să mai încerce odată atacul din ajun.

Târziu, către seară, s'a mai limpezit atmosfera. Atunci garnizoana din forturi a putut vedea oştile despre Lescovăţ şi Selanoviţa, rânduite astfel, încât ea bănui negreşit că au de gând a se strămuta şi dânsele pe malurile Skitului şi Ogostului, spre a-i tăia orice retragere în direcţiunea Arcerului, Lomului şi Vidinului.

E probabil că sub impresiunea unei asemenea temeri au luat Turcii hotărîrea de a părăsi iute, pe furiş şi în întunerecul nopţii poziţiunile lor.

Despre această deciziune însă n'a răsuflat altă ştire

decât informaţiunea ce au dat generalului Meyendorff posturile de călăraşi, cum că o mică ceată de tunari se coborîse către seară, călări, din forturi, ca să cerceteze mişcările împresurătorilor, şi apoi încă ştirea ce primi tot către seară, dela un bulgar, colonelul Slăniceanu, că Turcii au trimis un agă în Rahova ca să le adune câteva care pentru răniţi.

Bănuiala pentru o fugă nocturnă îndemnă pe generalul rus a ordona să se dispună posturi de călăreţi şi de pedestrime în diferite puncturi practicabile ale Skitului şi Ogostului; iar pe colonelul român îl povăţuia a pregăti un despărţământ de oştire pedeastră şi tunuri, care, la caz de trebuinţă, să meargă a întări trupele dela Skit.

Inţelepte erau aceste prevederi şi bune aceste pregătiri; dar nimeni nu s'a putut gândi că Turcilor le va veni un ajutor, pe care nu este dat nici celor mai dibaci strategici a-l risipi.

Acest ajutor, domnilor, a fost ceaţa, o adevărată ceaţă de Noemvrie pe Dunăre, o ceaţă din acelea care ţin uneori vapoarele câte trei şi patru zile pironite la câte un mal fără de adăpost.

Mahomet a avut de astădată trecere la vechiul zeu al Dacilor, la unchiaşul Danubiu, care, posomorît şi ponivos şi-a înfăşurat tot culcuşul într'o pâclă îndesată.

Profitând cu dibăcia disperării de această favoare a zilelor păgâneşti, Turcii au început, pe la mijlocul nopţii, să tragă focuri rare pe de bastioanele lor din stânga şi din faţă, ca să atragă atenţiunea mai cu seamă în acele părţi ; în vremea aceasta, gloata lor, ştiind bine că nu va găsi liber podul de pe Skit, unde străjuia batalionul dorobanţilor mehedinţeni, comandat acum de căpitanul Merişescu, gloata, zic, alese pe tăcute un loc pe Skit, cu mult mai jos de pod, şi fiindcă malurile râurilor sunt pe acolo înalte şi drepte ca pereţii unui şanţ adânc de doi şi trei metri şi larg ca de zece până la doisprezece metri, iar fundul gârlei e noroios şi cu greu practicabil, ei aruncară cu grab în apă, saci, saltele, corturi, bagaje, tot ce găsiră şi adusese cu dânşii, spre a-şi face astfel o trecătoare. Pe acel moale şi tăcut zăgaz se strecurară binişor şi fără zgomot cei mai mulţi soldaţi valizi ai garnizoanei, luând cu sine, despuiate de orice greutăţi accesorii, cele două sau trei tunuri, care le servise la apărare în cetăţui.

E probabil că această fugă, aşa bine secundată de opăcirile atmosferei, se şi operase în mare parte, când, pe la trei ore din noapte, o despărţire din garnizoana turcească,

rămasă în urmă spre a ocroti carele cu bagaje, cu muniţiuni, cu răniţi şi chiar chesoanele tunurilor, se prezentă la pod, cercând a-şi face trecerea prin răzbaterea companiilor noastre de dorobanţi.

Acestea însă ştiură a se împotrivi cu bărbăţie ; o luptă de vreo trei ore se încinse acolo, pe întunerecul nopţii şi al ceţii, împuşcând unii într'alţii, mai mult de pe auz decât pe ochite.

Totuşi, podul rămase închis fugarilor turci, pe care îi poprise în loc peretele viu format de dorobanţii noştri.

Pe roşiori îi vesteşte despre această luptă puşcărirea ce se aude în depărtare, precum şi tropotele unei cete de cai ai ulanilor ruşi dela strejele înaintate, care, speriindu-se în întunerec de primele detunături, îşi rupsese căpestrele şi sosesc în fuga mare până în bivoacul românesc. Dar negura este aşa de orbitoare încât călărimii noastre îi stă peste putinţă de a se cerca măcar să apuce înainte pe drumul cel îngust şi brăzdat cu făgaşe şi cu gloduri, ce şerpueşte pe malul râpos al Skitului.

Abia pe la 5 ore dimineaţa, bateria călăreţilor, însoţită de trei escadroane, izbuteşte a se aşeza pe sprânceana dealului din faţa podului, ca să ajute, prin focurile sale, îndelungata şi vitejeasca apărare a pedestrimii. Curând după aceea, o parte din roşiori, făcându-şi loc prin ceaţa alburie, năvăleşte cu iuţeală asupra Turcilor îngloataţi şi, nimicind într'o clipă a lor rezistenţă, înlesneşte luarea în pradă a unei sute treizeci de care cu bagaje, arme şi muniţiuni, a trei chesoane de tunuri şi a vreo 50, 60 de robiţi.

Dintre apărătorii acestui convoi, mulţi picase sub focurile trase de batalionul căpitanului Merişescu ; alţii sub săbiile plotoanelor de roşiori.

In acea învălmăşeală, unde pe nevăzute arsura gloanţelor, vârful baionetelor şi tăişul săbiilor ajung pe luptători, Turcii, simţindu-se acum strânşi de aproape şi fără scăpare, strigau din răsputeri : *Allah!* şi *Aman!* Ei duceau dorul celor care, de cu noapte, avusese parte a se furişa peste Skit.

Toţi aceia într'adevăr, — deşi numărul lor nu poate să fi fost mare, căci în diferitele lupte dela 7 şi 9 Noemvrie s'a putut constata că, din oamenii garnizoanei pierise mai bine de cinci sute — toţi cei ce trecuse apa pe podul lor de aşternuturi fugeau acum spre Cotuzlui, ocolind prin bălţile şi tufişurile luncii, posturile noastre dela Hârleţ.

Generalul Meyerdorff înştiinţase din zi de dimineaţă pe colonelul Slăniceanu că-şi propune a-i urmări cu cavaleria sa, îndată ce se va mai lumina de ziuă şi că speră a-i prinde pe toţi.

Pentru acest sfârşit, comandantul brigadei româneşti, colonelul Creţeanu, a trimis cinci din escadroanele sale, sub ordinele locotenentului-colonel Kiriţescu, ca să înainteze până la Cotuzlui, hărţuind şi robind pe fugari.

Această operaţiune complementară a cuprinderii Rahovei se şi începuse cu oarecare succes de către roşiorii noştri, când ei primiră drept ajutor alte câteva escadroane de ulani ruşi veniţi pe la Hârleţ.

Colonelul acestora, temându-se însă de a obosi prea tare caii săi şi de a nu putea ajunge la timp, călare, pe inamicii care erau pe jos, apoi încă şi tare supărat pe pustia de ceaţă care nu voia de loc să se risipească, stătu câtva timp la îndoială, consultându-se în limba rusească, dinaintea ofiţerilor noştri cu locotenentul-colonel ce comanda bateria călăreaţă a Ruşilor. Din vorba lor, ai noştri nu pricepură altceva decât alternativa ce ei îşi puseră la sfârşit, întrebându-se unul pe altul : *Nă pered ?* adică *Inainte ?* sau *Nazad ? Inapoi ?*

Colonelul se hotărî pentru ticnitul Nazad ! Escadroanele de roşiori trebuiră să asculte de dânsul, ca mai mare la rang ; renunţând dar cu părere de rău la succesul ce le înlesneau aşa de bine împrejurările, fură nevoite să facă şi ele Nazad.

Negreşit că, în calitatea sa de bun şi prevăzător aliat, înţeleptul colonel n'a voit să mai încarce budgetul, aşa de împovărat al ţării noastre, cu întreţinerea a câtorva sute mai mult de prizonieri otomani flămânzi.

Se întoarseră dar toţi spre Rahova, unde cavaleria a intrat mai în acelaşi timp, când colonelul Slăniceanu se cobora în oraş din întăriturile rămase acum în mâinile ostaşilor români.

Să nu mai întunecăm bucuria succesului dobândit, priu descrierea respingătoare a câtorva cadavre de bieţi soldaţi români, ce s'au aflat în forturi, graznic batjocoriţi şi măcelăriţi de nizamii otomani, care-i prinsese, poate numai răniţi, în bătălia dela 7, şi cu jataganul le crestase adânc semnul crucii pe piept şi pe pântece. Atât numai să spunem că, la Rahova, ca pretutindeni în această campanie, s'a dovedit că în război ostaşul turc, fie *nizam* ori *başibuzuc*, fie *paşă*, rămâne pururea o fiară sălbatică, un lup turbat ce nu-şi schimbă năravul, deodată cu părul.

Rahova era acum a noastră. Roşiorii şi dorobanţii împlântase pe bastioanele forturilor ei steagul cu trei colori al României.

Dânzi de dimineaţă însă, pe la 7 ore, în acea zi de 9 Noemvrie, generalul Lupu trecuse dela Bechet Dunărea spre a constata izbânda şi a lua comanda noilor poziţiuni, câştigate de oştile româneşti ce operau decindea.

Rahova rămase în deplina noastră stăpânire, după un atac al trupelor noastre, care, dacă nu sdrobise, dar în orice caz înfricoşase pe Turci într'atâta, încât ei o deşertară cu pripă şi nici nu se mai gândiră a o recăpăta.

Cu o lună şi mai bine înainte de acestea, un corp însemnat de cavalerie şi de tunari ruseşti renunţase de a o cuprinde, după o bombardare de mai multe ore. Dar în anul 1829, când generalul rus Geismar luă Rahova din mâna Turcilor, în luna lui Mai, cu pierderi mult mai simţitoare decât cele ce am încercat noi la 1877, în 7 şi 9 Noemvrie, Ruşii nu se putură menţine mult timp într'însa şi fură siliţi de Turcii dela Vidin a se retrage peste Dunăre.

Pe noi, nu Turcii ne-au făcut să părăsim Rahova, pe care totuşi am câştigat-o cu sângele vitejilor noştri.

Dar acestei cuprinderi a Rahovei de către oştirile româneşti i s'au făcut, domnilor, imputări felurite şi chiar contradictorii.

S'a zis, bunăoară, că luarea Rahovei n'a fost un succes deplin, de vreme ce forturile ei nu s'au cuprins prin asalt.

Această obiecţiune mi se pare, mie unuia, a fi mai specioasă, şi pentru ca ea să obţină încuviinţarea tuturor, ar trebui mai întâi ca belicioşii ei născocitori să se însărcineze a dovedi lumii culte că nu este bine când cu puţină pierdere de oameni, dar cu dovedire învederată de curaj, se câştigă în războiu poziţiunile trebuitoare, ci că trebue neapărat ca în şanţurile fiecărei cetăţi cuprinse, să se aştearnă drum neted de umplutură de cadavre.

Dar atunci, reprobaţiunea căzută pe luarea Rahovei s'ar întinde asupra întregii tactice moderne a armatelor prusiace, întru ceea ce priveşte coprinderea cetăţilor fortificate.

Strategicii Prusiei sunt de părere astăzi, că cetăţilor întărite li se cuvine mai mult jertfă de timp şi de răbdare, prin straşnice împresurări armate, decât jertfă de oameni prin asalturi. Şi mi se pară că, întru aceasta ca în multe altele, ei judecă sănătos.

Despre luarea Rahovei, s'a mai spus însă şi contrariul, adică cum că s'a pierdut în juru-i prea multă lume pentru un rezultat neînsemnător.

Vreo 280 oameni, cu morţi şi cu răniţi, dintr'o oştire totală de aproape 7000, mi se pare a nu fi tocmai multă pierdere, când orice redută, luată sau neluată şi în genere mai puţin importantă decât poziţiunea strategică dela Rahova a costat, mai ales aliaţilor noştri, nu sute, ci mii şi zecimi de mii de oameni.

In fine s'a zis că este o ruşine de a nu fi prins garnizoana din Rahova, care a fugit noaptea hoţeşte.

Aci iar, cuvintele criticii mi se par foarte puţin întemeiate.

Lasă, mai întâi, că de ar fi vreo ruşine în ceea ce s'a întâmplat la Rahova în noaptea despre 9 Noemvrie, aceea ar privi numai pe fugarii turci, căci la noi se zice că *fuga*, deşi sănătoasă este însă *ruşinoasă*, şi nouă, dacă ni se poate imputa ceva, e tocmai că ne-am lipsit de plăcerea lesnicioasă, dar în realitate cam zadarnică, de a fugi călări pe urmele păcătoşilor de Turci, care îşi luase lumea în cap, îngroziţi de atacurile noastre.

Aci însă, osebit de vestitul Nazat, care, precum aţi auzit, a fost sentinţa decisivă în această afacere, apoi să nu uităm că s'a vârît la mijloc şi un factor fizic, cu care de sigur nu se puteau lupta nici roşiorii, nici dorobanţii noştri.

De poznele şi de toanele iernatice ale Dunării, — şi chiar anume la Rahova — a avut a suferi însuşi marele geniu războitor al României, eroul nostru Mihai-Viteazul.

Iată ce ne spune cronica despre cele petrecute în războiul Bulgariei dela 1598, tocmai în aceeaşi lună a lui Noemvrie.

Să aducem mai întâi aminte că Mihai, trecând Dunărea pe la Nicopole, se urcase tot învingător, până la Vidin şi acolo se luptase vitejeşte în contra Turcilor ; în acea vestită bătălie, fraţii Buzeşti îi scăpară zilele ucigând la vreme pe Turcul care îşi imponţişase suliţa în pântecele eroului.

Cronica adaugă acestea :

După ce bătură acest războiu, şezu Mihai-Vodă sub cetatea Vidinului zece zile depline, arzând împrejur toată marginea ţării turceşti, şi iarăş se întoarse Mihai-Vodă, cu toate oştile şi cu toată

dobânda, ca să treacă Dunărea pe la Rahova [1]) : însă când fură oştile jumătate trecute, se lasă vânt cu vifor spre Dunăre, şi atunci se împărţiră oştile şi rămaseră jumătate, aşteptând zece zile, până ce se potoli vântul ; iar oştile au tot plănuit şi au ars ţara turcească. Deci, trecură cu toată dobânda de se adunară la Noemvrie în 5, anul 6607.

Judecaţi acum pe dreptate şi dumneavoastră, domnilor, dacă coloneii noştri Slăniceanu şi Creţeanu, — ba chiar şi generalul rus Meyendorff, — puteau să potolească ceaţa dela Rahova, în Noemvrie trecut, când însuşi Mihai-Viteazul nu s'a priceput, la Noemvrie 1598, să potolească *vântul cu vifor* ce se lăsase pe Dunăre, la aceeaşi împâclită şi viforoasă Rahovă.

Nu, domnilor, să nu căutăm în deşert nodul în papură ; să nu ne silim a nimici noi înşine merite, care nu sunt atât ale cutărei sau cutărei personalităţi private, ci ale oştilor noastre în deobşte, ale naţiunii întregi.

Destul, destul se vor cerca străinii a ne scoate nume că, mici şi mari, nu suntem buni de nici o treabă.

Noi să ţinem cumpăna dreaptă pentru a judeca faptele noastre din ultimul războiu, ca şi orice alte acte ale naţiunii.

Adevărul e că noi am moştenit dela străbunii noştri obiceiul de a glumi şi a râde despre orice faptă de laudă a noastre, de a lua în răspăr pe toţi cei dintre noi, cari oarecum fac onoarea ţării.

Legionarii romani, când aduceau în triumf la Roma pe câte unul din căpeteniile lor, care se distinsese în luptele cu inamicii republicii, aveau curiosul obicei de a cânta şi de a spune în gura mare tot felul de ocări şi toate defăimările câte le treceau prin minte în contra triumfătorilor ; şi poporul împrejur râdea cu hohote.

Tot cam aşa clevetitoare par a fi rămas şi gurile Curcanilor noştri, deoarece se zice că ei cântau prin taberile lor din Bulgaria, o horă care, — dacă nu mă înşel, — suna cam astfel :

Oştile stau faţă 'n faţă,
Maiorii la ambulanţă,
Colonelii 'n depărtare,
Generalii la hotare.

---

1) Vezi în *Magazinul istoric pentru Dacia*, tom. IV, p. 291, unde cu învederată greşeală s'a scris : *Rusiava* în loc de : Rahova ; această eroare a fost păstrată de N. Bălcescu în *Istoria Românilor sub Mihai-Vodă Viteazul*, edit. din 1877, pag. 306. (Od.).

Nu râdeţi, domnilor, căci râdem de râsul nostru şi de sigur nu este cazul, când vorbim de lupta dela Rahova, să batjocorim pe ofiţerii noştri.

Acolo dacă şi generalul n'a stat tot mereu *la hotare*, căci s'a grăbit a fi cel dintâi a le părăsi, spre a lua posesiune de cetatea deşartă de inamici, apoi desigur colonelii n'au stat *în depărtare*, căci i-au văzut toţi stând mereu, cu cel mai mare sânge rece, în mijlocul pericolelor, semănate jur împrejurul lor , nici maiorii n'au rămas *în ambulanţă*, căci doi dintrânşii au picat morţi pe câmpul de luptă, cu gloanţe în frunte şi în piept, iar cei cari au trecut la ambulanţă, au plătit acolo odihna lor fără voie cu plumbul scos din carnea lor.

Din zece ofiţeri superiori, cari mânară trupele române pe culmile dela Rahova, doi le-au ilustrat prin a lor moarte, alţi doi prin ranele lor, iar toţi ceilalţi prin statornica lor prezenţă şi activitate în mijlocul rândurilor de luptători, în acea zonă primejdioasă a bătăliei, unde fiecare glonţ putea să străpungă fără deosebire un piept vitejesc, sau sub o manta soldăţească, sau sub o tunică de ofiţer.

Cu asemenea fapte ne putem în adevăr mândri, domnilor ; căci nu poate fi mai lăudată purtare a şefilor unei armate, decât aceea de a cruţa, pe cât onoarea permite, vieaţa soldaţilor, — muncitori ai pământului, şi de a-şi expune pe a lor.

Exemple ca acestea întăresc inima poporului ; iar când inima ţăranului este întărită prin vitejie în războiu, atunci, — am spus-o, — putem trăi încredinţaţi că el nu va sta în nepăsare, nici se va da în lături, de câte ori vreun pericol va ameninţa fiinţa sau drepturile ţării.

Intr'astfel au preţuit lupta dela Rahova judecătorii cei mai înalt îndreptăţiţi dintre pământeni şi străini, câţi au putut căpăta ştiinţe exacte despre cele ce s'au petrecut acolo.

Când modestia noastră, a Românilor, a voit să subordone merituoasa purtare a tuturor oştenilor români dela Rahova, scopului cam secundar al întreprinderii, însuşi împăratul Alexandru, — care pe atunci preţuia valoarea Românilor, de pe asprul şi nefăţăritul câmp de războiu, şi nu din sânul răslăţărilor îndemnătoare la rău şi la strâmbătate ale cabinetului său diplomatic, — împăratul Alexandru a dat ordin să se serbeze la altar această frumoasă izbândă a trupelor româneşti.

In fine, Măria Sa Domnitorul, pe care ţara l-a ales

acum din nou ca arbitru suprem al destinelor ei militare, a însemnat, bătăliei de care v'am vorbit, locul ce ea trebue să ocupe în mintea noastră şi a urmaşilor noştri.

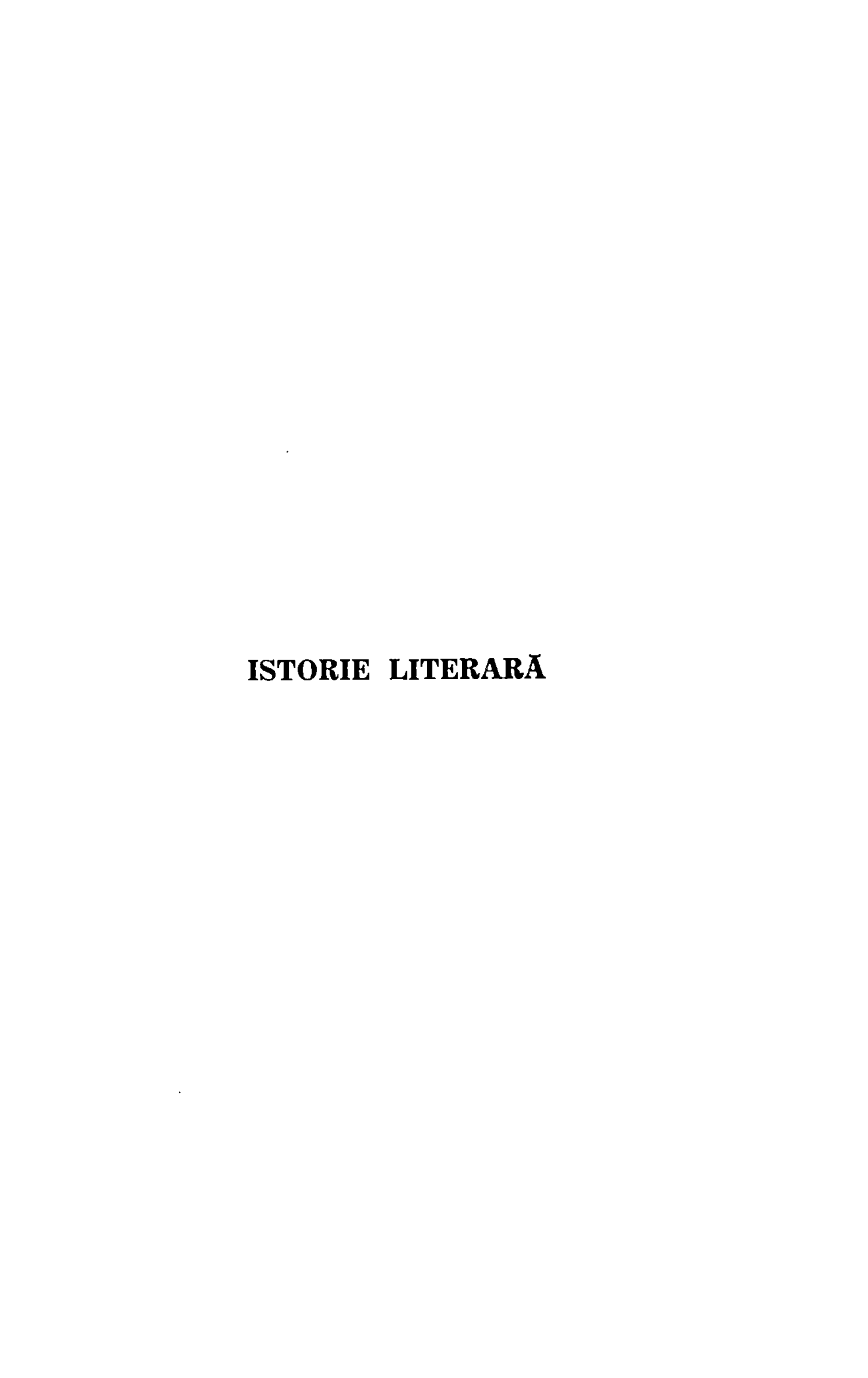
Cutez dar a sfârşi, rememorând înseşi patrioticele cuvinte adresate de Comandantul suprem al oştirilor româneşti către reprezentanţii ţării, câteva zile numai după luarea Rahovei [1]) :

Cum oştile române şi-au făcut datoria pe câmpul de bătaie, o ştie ţara, o spun vitejii şi puternicii noştri aliaţi, o recunosc înşişi duşmanii noştri !

Soldaţii noştri nu au desminţit nobilul sânge ce curge în vinele lor.

Ei, prin vitejia lor, au îmbogăţit analele noastre militare, înscriind pe paginile acestora numele luptelor dela *Rahova* şi dela *Griviţa*, alături cu numele glorioaselor bătălii dela *Racova* şi dela *Călugăreni*.

1) Mesagiul domnesc prin care s'a deschis sesiunea Corpurilor Legiuitoare la 15 Noemvrie 1877.

ISTORIE LITERARĂ

POEȚII VĂCĂREȘTI

Traducerea lui Britannicu. — Străbunii Văcăreștilor. — Banul Iănăkiță.

Toți scriitorii de merit, care au dobândit un nume lăudat în literatura vreunei națiuni, au avut mai mult sau mai puțin în talentele lor, un caracter îndoit ; toți au lăsat, îmbinate în ale lor scrieri, două elemente distincte care i-au făcut a fi prețuiți și în zilele vieții lor, și în timpurile posterioare. Un filosof, un orator, un poet, ale căror nume sunt menite a rămâne neuitării, pot negreșit, cu cea mai norocită fecunditate să inventeze creațiuni noui și sublime, să emită idei nalte și premature în secolul lor, să introducă în stil și în limbagiu, mii de preschimbări fericite, dar or cât novator ar fi geniul lor, ei totuși, cu o parte din sine, trebue să țină de timpul și de locul în care au trăit. Ceva din limba, din năravurile, din gândurile, din credințele contimporanilor și compatrioților lor trebue neapărat să li se strecoare în compuneri, ca cum ar voi să le determine un caracter precis și local, să le însemneze o epocă nestrămutată în neîntrerupta scurgere a secolelor. Aceasta nu e o imputare ce voim a face geniului omenesc. Din contră, omul de merit, ca să fie folositor în lume, nu trebue să se izoleze de semeni și de ai săi mai aproape ; spiritul lui trebue să însuflețească, să învie, să deștepte mai ales pe cei ce-l înconjoară, căci prin impulsiunea lui, omenirea nepăsătoare din fire, scutură jugul îndărătniciei și s'avântă într'un viitor mai perfect. Geniul e lanțul ce trage lumea spre propășire.

Așa dar, să recunoaștem că, a răspândi idei mari și noui sub forme accesibile și uzuale, adesea a rezuma și a exprima cu talent credințele obștii, și în totdeauna nobili și a mlădia expresiunile înjosite prin neștiință și co-

rupţiune, acestea sunt misiunile încredinţate de providenţă acelora ce au luat sarcina de conducători morali ai societăţii. Când dar vrem să judecăm pe dreptate talentul unui scriitor, să ne ferim de a-l scoate din cercul în care s'au desvoltat şi s'au exercitat facultăţile sale; spre a-i înţelege mărimea, spre a-i cântări puterile, spre a-i preţui ideile, limba şi stilul, trebue să nu pierdem din vedere nici ţara, nici epoca în care el a scris; trebue să ne gândim mai întâi cum simţeau şi cugetau, cum vorbeau şi scriau oamenii din timpul lui, căci silinţele i-au fost negreşit mai vârtos pentru contimporanii săi. Viitorimea moşteneşte numai ce a rămas bun şi glorios dintr'însele.

Cine dar, pătruns de asemenea convincţiuni, va lua în mână tragedia lui Racine, *Britannicu*, tradusă româneşte, încă dela 1827, adică sunt acum treizeci şi patru de ani, de d-l Ioan Văcărescu, şi tipărită abia mai deunăzi [1]), va recunoaşte negreşit într'această lucrare anevoioasă, pe unul din cei mai demni părinţi ai limbii şi ai poeziei noastre, va saluta cu respect o operă, care deşi nouă prin publicarea sa, a precedat însă traducţiunile lui *Mahomet* şi *Alzirei* şi a câtorva altele au mai înavuţit de atunci încoace literatura română.

D. Heliade a cărui peană ştie să se joace aşa de vesel cu arma ironiei, ne-a făcut adesea să râdem descriidu-ne starea deplorabilă în care fanariotismul redusese societatea şi limba noastră în timpul juneţei sale. Cine n'a râs din inimă de lecţiunile din Psaltikie, însoţite cu bătăi, ale Dascălului Alexie [2]) şi de nespusul *parapon al bietului Coconu Gligoraşcu* [3]), când auzea stingându-se din ţara Românească resunetul *manelelor* şi al *stihurilor* fanarioţeşti, atunci când „d-l Iancu Văcărescu, pe lângă cadenţa cea veche a poporului român păzită cu religiozitate în versurile sale, a însoţit şi luxul rimei întru toată eleganţa şi curăţenia ei, pare că ar fi arătat că limba română e primitoare şi de versificaţia italiană, ca una ce are acelaşi început, mai acea materie şi mai acea gramatică, şi ca una ce e mai aşa de cantitativă [4])“.

---

1) Din operele lui Racine, *Britannicu*, tragedie în cinci acte, tradusă de *I. Văcărescu* (1829). Bucureşti, tip. Heliade şi As. 1861.

2) „Dispoziţiunile şi încercările mele de poesie“ în „Curierul de ambe sexe“. Anul II, pag. 118.

3) „Despre metru“, de *I. Eliade*, în „Curierul de ambe sexe“. Anul II, pag. 122.

4) Idem.

Intr'aceste din urmă cuvinte găsim o aprețuire dreaptă și nimerită a versurilor d-lui Iancu Văcărescu, pe care nu o vor desminți cele mai multe din grațioasele și energicele poezii tipărite în colecțiunea d-sale [1]) ; dar pute-se-va oare această aprețuire aplica tot cu atâta dreptate și la traducerea tragediei franceze ce s'a publicat acuma? Nu ne sfiim a zice că *nu ;* în *Britannicu* versul e departe de a fi lesnicios, curgător, harmonios ; într'însul fraza ni se pare astăzi mai totdeauna prea restrânsă, prea sucită, și sensul se ivește adesea confus, sub această comprimare a limbii și a versificării. Acestea însă, — ne grăbim a o spune, — nu le credem de loc a fi defecte provenite din lipsa de talent sau de experiență a traducătorului, ci numai fructe ale unei tendințe firești a spiritului și a gustului său, și mai ales rezultate ale influenței epocii în care opera a fost lucrată.

Intr'adevăr, pe lângă miile de rele ce Grecii ne-au vărsat în țară, pe lângă miile de moduri de desnaționalizare ce ei introdusese în societate, studiul adânc și serios al limbii elene putea singur să aducă literaturii noastre, o notabilă compensațiune, dacă ar fi fost exploatat cu o înțelegere fină și dibace, cu o aplicare adevărat națională; din nenorocire, oamenii cu astfel de propensiuni au fost puțini la număr și încercările lor au rămas, în istoria noastră literară, ca niște fapte izolate pe care le-au covârșit alte tendințe posterioare, mai puțin clasice, mai modernizatoare, mai lesnicioase și mai sburdalnice.

Trei generațiuni de Văcărești literați, în culmea cărora se înalță poetul Iancu Văcărescu, au venit într'adevăr, adăpați în sănătoase studii elenice, să aducă limbii românești, cu un adevărat amor al patriei și al frumosului, o cultură începândă, în care ei toți au simțit pornire de a uni verdeața vârtoasă și nemăiestrita cruzime a limbii naționale, cu docta și mlădiita perfecțiune a elenismului ; în scrierile lor, și mai cu seamă într'ale acestui din urmă, se ivesc învederate silințe de a conduce limba noastră încă șovăindă, pe căile măiestrite, dar anevoioase pentru imperfecțiunea ei, ale limbilor vechi ; din asemenea încercări, uneori încununate cu cel mai deplin succes, și în alte dese rânduri înfrânte dinaintea unor grele arduități, au născut asprimile și anevoințele de stil și de versificare ce se zăresc în unele scrieri ale Văcăreștilor și mai

---

1) Colecție din poesiile d-lui marelui logofăt *I. Văcărescu*. București 1848.

ales în tragedia *Britannicu*, unde traducătorul voind să se constrângă la un stil cu totul clasic, la prosodia complicată şi exigentă a versului alexandrin, cu precugetare îşi crease mai de neînvinse greutăţi.

Limbile antice şi mai cu seamă cea elenă, deşi sunt mume ale limbilor moderne, au însă, confruntate cu dânsele, un caracter cu totul opus. Cei vechi puneau în cuvântare o naltă importanţă ; zeiţa *Peido*, ea care învăţa şi dovedea toate, conducea singură, numai prin dulci şi înţelepte cuvinte, toate treburile republicelor elene ; de aceea, cu câtă îngrijire, cu câtă dibăcie, cu câtă subtilă strădare cultivau Grecii limba lor ! La dânşii, când omul zicea ceva, nu era destul să-l spună astfel numai încât să fie de toţi înţeles ; trebuia încă să placă şi minţii şi auzului ; de acolo derivă toată acea cultură măiestrită a limbii. care printr'o frazeologie concretă, viguroasă şi mult coprinzătoare, variată în mii de feluri, cu mii de colori şi împletită cu graţioasă şi cumpătată continuitate, ca meandrele ce ornau friza templurilor greceşti, făcu din poporul elen, poporul cel mai literat ce s'a văzut până acum în lume.

Limbile moderne din contra, au sacrificat clarităţii, atât graţia cât şi energia ; despicând până la infinit şi frazele şi formele sintactice şi gramaticale şi chiar cuvintele, ele au ajuns a fi, în comparaţiune cu cele antice, nişte înşiruiri molatice şi discolore de ziceri, care n'au altă virtute decât aceea de a prezenta, minţii, un înţeles neted şi lesnicios, graiului, un rost limpede şi necomplicat, scrierii, o obicinuinţă accesibilă tuturor şi care se învaţă cu puţină silinţă.

Intre aceste două modele, limba română, pe la începutul secolului nostru, putea încă să aleagă ; literaţii de care vorbirăm şi avem aci a vorbi, căutară, potrivit cu ale lor mijloace, să o împingă pe calea dificultoasă, dar plină de frumuseţi şi imitaţiuni celor antici. Alţii în urmă. răpiţi de spiritul mai nerăbdător al epocii, o smintiră din acel drum ce li se părea întârzietor şi-i deschiseră calea bătută a limbilor moderne, lesne pentru toţi, dar chiar de aceea, grea de ilustrat prin opere temeinice.

După aceste explicări credem că cititorul, mai ales cel ce cunoaşte limbile clasice, va putea preţui traducerea lui *Britannicu* de d-l Ioan Văcărescu, după dreapta sa valoare. Pe mulţi i-am auzit imputând acelei lucrări de a fi confuză, gloduroasă, ruginită, nedemnă în sfârşit de poetul care a cântat, adesea cu aşa mult spirit şi dulceaţă,

pe lira națională. Fie ! Primim aceste imputări ; dar să recunoaștem totdeodată că, sub rugina limbii, sub glodurile prosodiei, sub confuziunea stilului, stă o nobilă și demnă tendință de care urmașii în poezie ai autorului n'au fost capabili și care, de ar fi fost păstrată cu stăruință și exploatată cu strădare de literatorii mai noui ai României, ar fi pregătit limbii și literaturii noastre un înalt grad de perfecțiune.

Să facem o singură citațiune dintr'această traducere, pe care din nenorocire și tiparul o a stricat printr'o mulțime de greșeli de cuvinte și de punctuațiune ; iată cum se află tradusă faimoasa scenă între Britannicu și Junia, când Neron nevăzut, stă prezent și-i ascultă, iar Junia îngrozită desminte prin vorbe, amorul adânc ce are îu inima sa [1]) :

„*Britanicu :* — Doamna mea, ce noroc aproape-ți m'a adus ?
Duios ne mai vorbim ! — Ce scump odor de sus !
Dar într'așa plăceri stă gându-mi în mâhniri
Cu ce chip să avem adesea întâlniri ?
Cu mii de învârtiri trebui acum să fur
Norocul ce aveam de-ați fi tot împrejur ?
Ce noapte ! ce deștept ! — In plâns te'nfațișezi
Și-acei obrasnici cruzi nu poți să-i desarmezi ?
Iubitu-ți ce face ? Un demon impizmat
Subt ochi-ți ca să mor cinstea 'mi a refuzat !
In ceasul spăimântării acelei groaznici frici,
In taină, te gândeai mie ceva să-mi zici ?
Prinees', ai vrut atunci vr'un ce să-mi fi poftit ?
Câte erau să-mi faci dureri ai socotit ? —
Nimica nu îmi zici ?... mă primind îngheți '
Astfel de mângâieri dai ticăloase-mi vieți ? —
Vorbește ; singuri stăm. Vrăjmașul e 'nșelat
E, când aci-ți vorbesc, aiure ocupat
Prilej prea fericit al depărtării ai.
„*Junia :* — In locuri ce-a coprins marea-i putere stai,
Chiar zidurile-aci c'au ochi poți socoti ;
D'aci 'mpăratu în veci nu poate a lipsi.
„*Britannicu :* — De când dar, doamna mea, așa fricoasă ești ?
A se lăsa robi amoru-ți priimești ?
Inima-ți unde e, care 'mi jura cu dor
Neron c'o pizmui al nostru scump amor ?
Frica fără folos, gonește o, doamna mea ;
Sunt inimi ce 'ncă simt ; credința-mi pot ținea ;
Mânia mea, din ochi toți încuviințând.
Muma lui Neron chiar ce voi s'arată vrând :

1) *Racine*, Britannicus. Acte II. Scene VI.

El Rom'a supărat cu relele-i purtări...
„*Junia :* — Căci spui ce nu gândeşti, de cuget ai mustrări.
Insuţi de mii de ori nu mi-ai mărturisit
In Roma că de toţi e lăudat, mărit?
Cinstirea-ţi, nu mi-ai spus, virtuţii lui că 'nchini?
Azi, astfel de vorbeşti, durerea-ţi dă pricini.
„*Britannicu :* — Vorbirea-ţi m'a uimit ; drept îţi mărturisesc :
Să-l lauzi ca s'auz, n'alerg să te găsesc.
Când a-ţi încredinţa cruda-mi durere vrui,
Favorul d'un minut abia să fur putui,
Acest minut prea scump, doamna mea, l-ai pierdut
Să-mi lauzi un vrăjmaş, peirea-mi ce-a stătut!
Dar cu al cui îndemn. în stare-aşa te pui?...
Ce, ochi-ţi tac? prin ei nimic nu vrei să-mi spui?
Ce văz? Şi ochii mei ţi-e fric'a întâlni!
Or Neron ţi-ar fi drag? Or eu urît ţi-aş fi?
A! de-aş putea s'o crez!... Doamnă! te jur pe zei,
Al turburării văl dupe simţiri să-mi iei,
Vorbeşte! spune drept! Doamna mea m'ai uitat?
„*Junia :* — Domnul meu, să te tragi. Aştept pe Impărat."

Din citirea acestor câteva versuri, fieşi-cine lesne se va convinge că, pe lângă silinţele ce şi-a pus traducătorul de-a urma cu fidelitate stilul şi prosodia elegantului original al lui Racine, a fost din parte-i şi o înadinsă cercare de a constrânge slăbiciunile limbii române, în formele mai nervoase şi mai concise, de a supune structura ei încă îndoioasă la inversiunile completite şi măiestrite ale limbilor clasice, şi de a impune cuvântării ei aspre şi neîndemânatice, o tărie, o preciziune, o flexibilitate, pe care abia le pot dobândi limbile după o lungă şi stăruitoare cultivare.

Această bună şi meritoare tendinţă se iveşte mai pretutindeni în scrierile Văcăreştilor şi norocul limbii noastre, precum şi meritele lor personale, au vrut ca foarte adesea intenţiunea să le fie împlinită cu un minunat succes.

Să nu ne înşelăm însă a crede că numai prin meritatele lor imitaţiuni de limba şi formele antice, Văcăreştii au câştigat un titlul nepieritor de onoare în literele româneşti; spirite cultivate şi hrănite cu studii străine adânci şi serioase, ei avură însă inimi cu totul române; inspiraţiunile lor sunt mai totdeauna curat naţionale ; Muza lor spicuia pe câmpiile ţării şi limba română, în copilăreasca ei frăgezime, le vărsa în veci cu îmbelşugare, comorile graţiilor sale. Vom avea adesea prilej, vorbind despre poeziile Văcăreştilor, să disputăm Muzei poporane,

unele cântece desmierdătoare, pe care dânsa le-a răpit pe furiş din albumul acelor poeţi aristocraţi, şi aceasta ne dă o dovadă mai mult că, la Români, faptele adevărat bune şi frumoase unesc la un loc pe popor şi pe nobilime, că la noi, existenţa unei caste de nobleţă moştenită a fost totdeauna *nobili şi boieri* aceea numai care au ştiut să se înalţe întru binele şi gloria patriei.

Acum, fiindcă avem a vorbi despre o familie unde patru generaţiuni de poeţi îşi trecură una alteia cununa de lauri şi de mirţi, socotim că e drept a începe invocând mai întâi legendele şi tradiţiunea, acea poezie a vremilor trecute, şi, pe credinţa vechilor spuse bătrâneşti, ne va fi, credem, iertat a cerceta, în răpezirea penei, din ce străbuni iluştri s'au pogorît aşa lăudaţi urmaşi.

Se zice că pe când Radul Negrul Vodă, fugind din Ardeal pentru persecuţiunile Ungurilor catolici, îşi găsi scăparea pe poalele meridionale ale Carpaţilor şi, scoborînd printre râpele pietroase ale Dâmbovicioarei, descalecă şi-şi aşeză scaunul în lunca înverzită ce-i zise *Câmpul-Lung*, cu dânsul mai mulţi soţi de arme, cavaleri Români purtând acvila creştină pe coiful lor de fier, veniră să caute o soartă mai pacinică într'acea nouă patrie, năpustită, în timpii urgisiţi ai potoapelor barbare, de colonii, străbunii lor. Astfel odinioară Teucru, eroul Salaminei, cerca pe luciul mărilor, cu fraţii săi de vitejie, o patrie mai ferice [1]). Printre tovarăşii lui Negru Vodă se zice că ar fi fost şi junele Negoiţă, domnesc cocon al lui Dan, Voevodul Făgăraşului, şi nepot de soră al căpeteniei Românilor ; acesta întemee sate şi biserici douăsprezece pe malurile Dâmboviţei coprinse de dânsul ; el avu şase fete şi doi feciori, Radul şi Şerban, cărora le lăsă moştenire, cu numele *Cetatea Făgăraşului*, pe care fâlfâie o *acvilă albă*, emblemă de imaculată putere, şi *prapurul purpuriu*, cu zicerea *Virtus* scrisă în litere de aur.

De atunci au trecut mulţi ani ; ţara avu şi zile de glorie, şi grele încercări. Ni se mai spune că într'o vreme, când cerul mâniat, secase în pământul românesc, toate izvoarele rodirii, când foametea cea mai cumplită secera poporul şi silea pe plugarul moşnean să-şi vânză pentru o fărâmă de pâine, către boierul mai avut, ţarina sa strămoşească şi chiar libertatea sa de om, un urmaş al cocona-

---

1) *Oraţiu*, lib. I. oda VII : „Teucer Salamina patremque Quum fugeret...

şului Negoiţă, Radul comisul, ce-i ziseră în urmă *Bilşug*, vărsă cu o nobilă dărnicie comorile sale, poporului. — „Nimeni să nu se mai vânză rob de nevoia foametei“, zise el. „Domnul Dumnezeu a dat bilşug mare comisului Radu. El nu cere plată ! Impărtăşiţi-vă toţi din roadele muncii sale ! Lăudaţi şi preînălţaţi din tot sufletul pe părintele ceresc, stăpânul Radului !“.

Aci ne apropiem de timpuri cu amintiri mai precise, mai puţin legendare. La 1554, se născu din neamul Văcăreştilor, un copil căruia Domnul de atunci, Pătraşcu cel Bun, îi dete ca naş, numele său : acesta fu aga Pătraşcu Viteazul care, într'o lungă carieră războinică, doborî în bătălii atâţia vrăjmaşi păgâni câte zile cu soare sunt într'un an şi care, pentru aceea, îşi închină sabia izbânditoare la toţi sfinţii ai zilelor de peste an. De acest Pătraşcu, care la bătrâneţe fu ban al Craiovei şi însoţi la războaie pe Mihai Viteazul, este clădită biserica din căminul Văcăreştilor de lângă Târgovişte ; în zilele lui Petru Vodă Cercel, 1584, el fu ispravnic adică executor la zidirea bisericii domneşti din Târgovişte, unde i-a şi rămas chipul zugrăvit printre ctitori.

Urmaşul lui fu Neagoe spătarul, pe care Şerban Vodă Cantacuzino, îl avea ca sol al ţării, Baş Capu-Kehaia, la Poartă ; la 1685, acest vrednic bărbat muri în Constantinopol cu hainele pecetluite pe dânsul ; trupul lui, supus de Turci la această osândă, fu adus în ţară şi înmormântat în tinda mitropoliei dela Târgovişte unde se află piatra sa funerară. Soţia lui, mama Necşuţa, cunoscută în vremile acelea prin virtuţile ei căsătoreşti, reînnoi memoria venerată a matroanelor romane. Pe lângă faima zgomotoasă şi smăcinată a războinicilor şi a oamenilor politici, e dulce lucru a-şi odihni privirile pe unul din acele blânde tipuri femeeşti de pace şi căsnicie !

Fiul acestor venerabili bătrâni jucă un mare rol la curtea activă şi fastuoasă a lui Constantin Vodă Brâncoveanul ; mai întâi vătaf de Copii-din-casă, adică căpetenie a celor 100 de gărzi domneşti, aleşi printre feciorii boierimii, şi purtător al steagului domnesc în ocaziunile solemne [1]), el

1) E de mirare însă a vedea aceste funcţiuni împlinite de un fiu de boer mare, căci *Cantemir*, (Descrierea Moldovei. Ed. 2, Iaşi 1851, pag. 171), clasează pe vătaful de copii printre slujitorii domneşti care „nu numai din neam boeresc, ci şi din birnici şi din oamenii cei mai de jos, se primesc întru această stare, prin care asemenea dobândesc putere şi volnicie boerească“. — Asemenea zice şi *Generalul Bauer*, în Memorialul său istoric şi geografic asupra României, (trad. Bucureşti, 1857, şi tipărit la un loc cu *Carra)*.

este însărcinat la 1688, să cate vad pentru facerea unui pod pe Argeş, ca să treacă oştirile împărăteşti în contra Austriacilor [1]) ; la 1695, Septemvrie, Constantin Vodă, plecând întru întâmpinarea Sultanului, la Dimirikapi, încredinţează lui Constantin Stolnicul Cantacuzino şi lui Ianake Văcărescu vel agă, toată pedestrimea şi o seamă de călărime pentru paza Târgoviştei, a Doamnei şi a casei sale [2]) ; dela 1703 încolo, mai mulţi ani dearândul, Ianake Văcărescu fu trimes la Poartă ca să împlinească funcţiunile lui Capu-Kehaia, în care tatăl săl îşi găsise moartea, şi apoi e rechemat de mai multe ori de către Prinţ în ţară [3]) ; la 1703, el avu de tovarăş într'această misiune pe Stolnicul Toma Cantacuzino ; la 1705, pe Drăghici Câmpineanul, vătaful de Aprozi ; la 1706 şi 1707, merse singur ca să mijlocească a potoli exigenţele nemăsurate de tribut ale Porţii. „Aceste adesea schimbări ale boierilor agenţi aveau pricina lor chibzuită“, ne zice Engel [4]), în cugetele şi în intenţiunile Brâncoveanului care se desvăluiră mai târziu, dar pe care acum voia să le ţină ascunse“. Intr'adevăr, spre a nu întărîta şi mai tare prepusurile bănuitoarei Porţi, pe când el avea secrete înţelegeri cu curţile apusene, Prinţul se silea neîncetat să asigureze pe Turci de a sa credinţă, prin desele trimiteri a celor mai de aproape şi mai intimi ai săi. Dar aceste stratageme n'avură, precum ştim toţi, succesul ce aştepta Brâncoveanul dela ele. Increderea sa amăgită într'unii din consilierii săi şi mai ales în bătrânul său unchiu, postelnicul Constantin Cantacuzino, aduse peirea, şi a lui şi a oamenilor mai din suflet devotaţi lui. După ce imbrochorul, sau comisul împărăţiei asvârli vălul de mazilie pe capul Brâncoveanului şi-l strămută, cu toată familia, într'acea groaznică *Furnettă*, cea mai înfiorătoare din vizuinele *Iedi-Kulei* (şapte-turnuri), acel funcţionar otoman rămase în Ţara Românească, „mai ales pentru ca să vânză starea nemişcătoare a Brâncovenilor, iar pe cea mişcătoare, consistând în bani, giuvaeruri şi blăni scumpe, din care unele erau şi dăruite de Petru cel Mare al Rusiei, să o inventarieze şi să o trimită la Constantinopol, îm-

1) Cronica lui *Radu Greceanul*, Magaz. istor. pentru Dacia, t. II, p. 156.
2) Idem, p. 229.
3) *Engel*, Geschichte der Wallachey, t. II, p. 362—365.
4) Idem, p. 364.

preună cu vistierul Brâncoveanului, Ianake Văcărescu [1])". Când apoi, „la August în 15, anul 1716, se petrecu la palatul de pe mare, Geli-Kiosk, dinaintea ochilor sultanului Achmed II, acea înfiorătoare scenă a uciderii Brâncovenilor, jertfa începu cu moartea lui Ianake Văcărescu [2]). Capul lui căzu cel dintâi, ca spre pedeapsă pentru dreapta credință ce păstrase către nenorocitul său Domn ; tinerii prinți câte-și patru, și apoi și tatăl lor, periră unul după altul sub sabia gealatului. Curajul ce arătase nevinovatul slujbaș la o așa nelegiuită osândă, îndemnă pe Domnitor să rabde cu tărie acea cruntă expiațiune a vanităților sale.

Cu martirul lui Ianake Văcărescu nu se stinse posteritatea lui ; dar însă aci ne vine o îndoială din care numai documente vechi ce nu ne sunt cunoscute ar putea să ne scoată. Fotino zice că împreună cu Constantin Vodă Brâncoveanul a perit ucis și *clucerul Ianake Văcărescu, ginerile lui* [3]) și ni s'a spus că fiica Brâncoveanului pe care ar fi ținut-o acesta de soție, ar fi fost domnița Stanca. Știm însă că această domniță, cea mai mare din fetele lui Constantin Vodă, a luat de bărbat, la 1691, pe beizadea Radul, coconul lui Iliaș Vodă [4]) și că, pe la mijlocul postului mare, din anul 1714, ea a murit având triste presimțiri despre restriștea apropiată a tatălui său [5]) ; știm asemenea care au fost soții celorlalte șase fete ale Brâncoveanului, și nici Cara [6]) nici Cantemir [7]), nu pomenesc despre vreuna care să fi avut de bărbat pe Ianake Văcărescu.

Ori cum va fi, ramura acestuia s'a perpetuat prin patru fii și anume : Constantin, Barbu, Radu și Ștefan. Despre cel dintâi se știe că a dăruit moșia, pe care Nicolae Vodă

1) *Engel*, Gesch. der Wal. t. II, p. 367.
2) *Engel*, loc citat. — *Del Chiaro*. — *Fotino*.
3) *D. Fotino*, Istor. gener. a Daciei, tr. de G. Sion, t. II, p. 144.
4) *Radu Greceanu*, Dacia, t. II p. 198.
5) *Engel*, t. I, p. 374.
6) *Carra*. Istor. Mold. și Român., trad. românește, pag. 109. Aci se vede care au fost fiicele lui Constantin Brâncoveanul și soții lor, anume : Stanca, măritată după Radul, fiul lui Iliaș Domn al Moldovei. — Maria, soția lui Constantin, fiul lui Duca Vodă din Moldova. — Ilinca, măritată după Scarlat, fiul lui Alexandru Mavrocordat. — Safta, soția lui Iordake Crețulescu. — Ancuța, soția lui Nicolae, fiul lui George Roset. — Bălașa, căsătorită după un nobil grec Manole, fiul lui Andronic, — și Smaranda, care a ținut pe un Bălan, boer român.
7) *Cantemir*, Histoire de l'Empire Othoman, traduction de Mr de Joncquierres, t. IV, p. 115.

Mavrocordat a clădit mânăstirea Văcăreştii, la 1726; al doilea şi al treilea au trecut cu distincţiune prin slujbele ţării, fără a fi lăsat o memorie strălucită [1]). Onoarea de a ilustra familia prin oameni demni de lauda naţiunii, fu rezervată posterităţii fratelui al patrulea. Ştefan el însuşi, învăţat în literile elene şi mai ales în pravilele împărăteşti, dedat, şi prin experienţă şi printr'o minte dreaptă şi sănătoasă, cu daraverile judecătoreşti, fu mai întâi vornic de Târgovişte, apoi spătar mare şi, în tot timpul, oracolul legislativ al epocii sale; până mai deunăzi, urmaşii lui au păstrat nişte notiţe sumare despre unele procese cărora le dase el hotărîri, minunate prin ecuitatea principiilor şi lămurirea ideilor coprinse în ele [2]). In gradul de onoare în care trăia, Ştefan Văcărescu însă nu era fericit, văzând că din câţi copii năştea frumoasa sa soţie, Catinca Doné, niciunul nu rămânea în vieaţă ca să moştenească averea, numele şi înaltele lui simţiri. Dorinţa acestor părinţi de a căpăta un fiu se învederează printr'o icoană a Sf. Stelian, unde acel ocrotitor al naşterilor şi al pruncilor e înfăţişat având la poale-i, de două laturе îngenunchiaţi, pe vornicul Ştefan Văcărescu şi pe soţia lui [3]). Era în obiceele vechi ale cultului nostru de-a închina la sfinţi şi la moaştele lor, asemenea icoane zugrăvite sau chiar şi chipuri modelate, reprezentând obiectele ce voiau credincioşii să dobândească dela cereştii lor patroni; astfel toate icoanele vestite din ţară şi toate raclele de sfinţi ce posedă câte o colecţiune de braţe, picioare, ochi, mâini şi chiar prunci lucraţi în aur, în argint, în sidef, sau în alte materii şi dedicate toate de pătimaşi sau de rugători.

Pietoasa reclamă a lui Ştefan nu rămase fără răsplată, căci, pe la 1740 [4]), i se născu un fiu căruia îi era dat de soartă a întrece în merite pe toţi străbunii săi şi a lăsa numele său lăudat viitorimei; acesta fu Iănăkiţă Văcărescu, botezat cu numele moşului său. El însuşi, într'un

1) Barbu a avut o singură fiică care a fost cea dintâi soţie a banului Dimitrie Ghica; iar Radu a avut fecior pe vistierul Ştefan Văcărescu care la 1812, a trecut în Rusia.

2) Aceste notiţe, încredinţate de d. I. Văcărescu, răposatului Vilara, s'au făcut nevăzute. Poate le-ar găsi cineva cercetând hârtiile rămase dela Vilara.

3) Această icoană de familie se păstrează de către d. I. Văcărescu.

4) Această cifră e dedusă prin analogie.

minut de melancolică filosofie, astfel spune despre naşterea sa [1]:

„In zilele acestui fericit împărat (Sultan Mahmud I, 1730—1754) am văzut şi eu lumina lumii acesteia, plină de amar chiar la fericirile ei şi plină de nestatornicie chiar la cele ce se pot socoti mai statornice".

Educaţiunea lui fu dela început prea îngrijită. Neofit cel bătrân Kavsocalivitul îi iniţie la tezaurele limbii, retoriei şi istoriei eline; un german anume Geber, îi explică regulele limbii latine; alţi profesori îl învăţară italieneşte, franţuzeşte şi hogii turci îl familiarizară cu limba şi literatura otomană, pe care în urmă le cunoştea foarte bine. De tânăr încă el fu nevoit să se dedea cu necazurile şi să-şi formeze un suflet tare şi răbdător, spre a nu fi sdrobit şi nimicit, ca cei mai mulţi, în necurmatele smăcinări, ce turburau epoca de anarhie şi de nelegiuiri în care soarta îl menise să trăiască. Sufletele mari se plămădesc în valurile restriştei.

Pe la 1755, ferosul Constantin Gehan Racoviţă Voevod, neputând suferi spiritul stăruitor de naţionalitate ce mâna pe unii boieri şi mai ales pe Văcăreşti, în purtarea lor, când ţara întreagă tresărea sub asprul lui jug, cugetă să se scape de aceştia şi exilă pe Ştefan şi pe fratele său Barbu, la insula Cipru [1]; dar în domnia următoare, aceşti doi boieri îşi revăzură patria şi, la 1760, sub Scarlat Vodă Ghica, Ştefan Văcărescu era spătar mare [3], în vreme ce fiul său, încă de tot june şi pe atunci cămăraş, servea ca ispravnic sau purtător de seamă la clădirea mânăstirii Sântului Spiridon cel nou, de pe uliţa Şerban-Vodă; într'acea biserică întemeiată de Ghiculeşti, până a nu se dărâma cea veche, ca să se reclădească de pe planul fantastic, ce-i dă astăzi înfăţişarea unui templu de cofetărie, se vedea pe pereţi, portretul lui Iănăkiţă Văcărescu; din

1) In scrierea intitulată: Istoria Impăraţilor Otomani etc... scrisă de d-l *Ianake Văcărescul*, etc... Manuscript în posesiunea d-lui Ştefan Greceanu, care a binevoit a ni-l împărtăşi. Cuvintele citate aci se află la sfârşitul vieţii sultanului Mahmud I, pag. 140. — Acest manuscript a fost tipărit mai târziu, de d. A. Papiu Ilarian, în *Tezaurul de monumente istorice*.

2) *Fotino*, tr. de G. Sion, t. I, p. 159. El vorbeşte numai de doi boeri Văcăreşti, fără de a-i numi.

3) Istor. Imp. Otom. Mns. p. 147.

norocire d-l Ioan Văcărescu avu de timpuriu fericita idee de a pune să-l decopieze şi, după acea copie, putem citi azi trăsurile feţei lui Iănăkiţă, toate naltele calităţi şi toate slăbiciunile caracterului său [1]).

O faţă prelungă şi cam palidă, cu fruntea lată, uu nas drept şi regulat cu nările foarte largi, o gură zâmbitoare pe ale cărei buze voluptoase abia le ascunde o mustaţă subţire, ochi căprui cu o căutătură plină de dulceaţă şi de fineţă, în sfârşit o barbă castanie rară şi transparentă ce-i fâlfâe uşor pe piept : iată trăsăturile acelei figuri ce insuflă îndată un simpatic respect şi pe care o susţine cu oareşcare mândrie, portul drept al trupului şi *gugiumanul* de samur, aşezat cu semeţie pe cap. Costumul lui, imitat de pe hainele sale favorite, e compus într'acel portret, de un *anteriu* de *sevaiu* roz-gălbui sau *chamois* şi încins la brâu cu un *giar*, din care iese *hangerul* cu mâner de smalţ albastru şi de pietre scumpe ; pe deasupra poartă un *contoş* de coloarea verde deschisă a *iezmului* (iasp alb), îmblănit cu samuri. In mână el ţine un sul de hârtii desfăşurate pe care se citesc acele cuvinte memorabile ale sale, acel testament în versuri, cel mai nobil legat ce putea lăsa un om de geniu posterităţii sale :

„Urmaşilor mei Văcăreşti,
Las vouă amintire.
Creşterea limbii româneşti
Şi-a patriei cinstire !"

Dacă dintr'aceste două măreţe îndatoriri puse asupra viitorimii, *creşterea limbii româneşti* era însuflată lui Iănăkiţă de geniul său propriu, *cinstirea patriei* totuşi o moştenise şi el dela străbuni, dela tatăl său, carele şi dânsul muri jertfă a credinţii sale către ţară. Această moarte e o tragedie întunecoasă, demnă de mârşava viclenie a Fanarioţilor ; într'adevăr, la 1763, Constantin Gehan Racoviţă se întoarse pe tronul Ţării Româneşti şi hotărî ca, cel puţin de rândul acesta, să se scape de Văcăreşti mai
După o aşa groaznică pierdere a părintelui său, Iănă-

1) Orice Român trebue să privească cu mâhnire pierderea stilului de arhitectură bizantină naţionalistă la noi, şi destrucţiunea vechilor portreturi şi inscripţiuni, ce se fac pe toată ziua cu reclădirea bisericilor. Trebue să lăudăm şi să recomandăm tuturor spre imitaţiune chipul inteligent cu care d-nii Creţuleşti, în restaurarea bisericii d-lor, au păstrat cu pietate în interior stilul vechi şi portretele ctitoriceşti.

pe Ştefan şi Barbu, pe când ei se aflau în via lor dela valea Orlii în Săcuieni. Becerul, adică bucătarul domnesc, care urzi această cumplită uneltire, străbun, zice-se, al unuia din oamenii politici şi literaţi dela noi, primi o răsplată providenţială ; nou Vatel istoric, el nu se ucise ca vestitul bucătar al lui Ludovic al XIV-lea, în desperare pentru întârzierea peştelui la masa regală ; ci într'o zi, când se ducea cu castronul de ciorbă în mâini ca să-l pună pe masa domnească, bolta clopotniţei se cufundă asupră-i şi-l sdrobi sub dărămăturile ei. Poporul superstiţios văzu într'această întâmplare o pedeapsă cerească pentru crima săvârşită de dânsul cu otrăvirea boierilor Văcăreştilor, şi, în neîndurata lui mânie, îi blăstemă neamul.

Dupe o aşa groaznică pierdere a părintelui său, Iănăkiţă Văcărescu se duse să caute în Constantinopol, sau răzbunare, sau mângâiere ; dar în puţin timp, după vreo unsprezece luni de domnie, Constantin Racoviţă muri pe tron, victimă a patimei sale pentru melisă, şi băuturile spirtoase [1]). Junele Văcărescul, al cărui spirit activ şi setos de cunoştinţe, ştia să tragă un folos din toate, profită de petrecerea sa în Constantinopol, şi legându-se în prietenie cu Halil Hamid, om foarte învăţat şi scriitor *(kiatib)* la *kalemul* (secretarul) divanului împărătesc, ataşat pe lângă Capu-Kehaielele ţării noastre, învăţă dela dânsul teoria gramaticală a limbii turceşti ce se zice *Sarfa* [2]) ; peste trei ani însă, la 1767, Alexandru Scarlat Vodă Ghica îl chiamă la înalte dregătorii, încredinţându-i vistieria [3]). Când dar, prin conglăsuirea Pârvului Cantacuzino ce era spătar şi visa să dobândească domnia ţării, prin Ruşi. o mică companie de volontiri Kazaci, subt ordinile unui polcovnic rus, Nazarie Karamzin, călcă Bucureştii (7 Octombrie, 1769), prinse pe prinţul Grigorie III Ghica, frate şi nrmaş al lui Alexandru, şi-l trămise prizonier la Petersburg, boierii ţării, adunaţi la un loc cu mitropolitul Grigorie, se chibzuiră a trimite o deputaţiune de doi dintre dânşii la Feld-mareşalul rusesc Rumianţoff, ce se afla la Laticiof, pentru ca să ceară oaste de paza ţării, şi aceşti deputaţi, aleşi prin influenţa Pârvului Cantacuzino, fură fratele său Michail, fostul vistier şi Iănăkiţă Văcărescu,

---

1) *Fotino,* tr. de G. Sion. t. II, p. 161.
2) Ist. Imp. Otom. p. 219.
3) Istoria Imp. Otom. Mns.

vistierul actual, dintr'a cărui prietenie Pârvul socotea să tragă profit.

Dar să lăsăm cuvântul lui Iănăkiţă, spre a caracteriza mai bine spiritul şi ambiţiunile ce aţâţau aceste mişcări [1].

„Deci ne orînduim soli pentru aceasta ; în urmă se mai orândui şi Nicolae Brâncoveanul logofătul, la care vistierul Mihail îşi ascundea chibzuirile. Pe cale mergând, îşi descoperi Michail chibzuirile către mine la o gazdă, într'o seară când dormea Nicolae şi mă ispiti întrebându-mă aşa : — Feldmareşalul, când ne va porunci să facem şi alegere de Domn în ţara noastră dintre noi, pe cine găsesc eu cu cale, socotind poate că eu voi răspunde : pe domnia lui spătarul, fratele domniei tale. — Eu şi-i am răspuns, că nu găsesc altul mai cu cale decât pe mine ; îmi zise şi : Acest răspuns îl pot face toţi boierii. — Şi ce îndoială ai dumneata ? îi zisei. — Imi zise : Dacă ar fi ştiut frate-meu aşa, mai bine ar fi fugit la Turci. — Ii răspunsei că mai lesne s'ar fi făcut deocamdată domn acolea, căci în Europa Impăraţii, Domn absolut nu fac ; îi arătai pildă Transilvania, Timişvarul şi Podolia, Smolenskul şi altele, şi deabia începu a mă crede şi, văzându-l întristat, poftitorii zicându-i : Acestea stau în mâna lui Dumnezeu !".

Puţina înclinare, a autorului către Rusia şi neîncrederea sa în fanfaronadele şi în proectele de neîndoioasă biruiţă cu care Ruşii au trâmbiţat mai adesea sosirea lor în Principate, se învederează pretutindeni în spusele şi în faptele lui Iănăkiţă. Iată cu ce fină ironie descrie el impresiunea amăgitoare produsă în ţară de începutul expediţiunii Ruşilor dela 1769 [2]).

„Toţi creştinii ce n'au chibzuit cele de pe urmă, şi care nu erau adăpaţi de ştiinţa politiceştilor ocârmuiri, socotea că Rusia a să ridice din lume sau cel puţin din Europa, toată stăpânirea turcească; unii, pentru râvna legii, alţii pentru pofta slavei şi alţii pentru iubirea hrăpirii, se făcură ostaşi ruşi şi cei mai mulţi şi fără comandir ; alţii iarăşi de frica Turcilor, fiindu-le credincioşi, fugea de dânşii să nu piară".

Dar să urmăm, spre mai bună convicţiune faptele vistierului Văcărescu. La Buzău, solii se întâlnesc cu colonelul Nazarie care-i veşteşte că oaste multă rusească îi soseşte în urmă şi îndeamnă pe boieri să trămită la Petersburg deputaţi, care să ducă plângerile ţării în contra

1) Idem, p. 157 et sq.
2) Istoria Imp. Otom., p. 157.

Porții și să ceară Impăratului *privilegiul* de-a fi Principatele închinate Rusiei. Văcărescu pare a fi foarte puțin domirit de făgăduielele Kazacului ; și, cugetând a scăpa din această cursă, el însuși, în taină de soții săi, se propune lui Nazarie ca să meargă să adune în București pe boierii fugiți cu famiiiile lor la satul Cereașul din plaiul Săcuieni ; îndată ce se vede acolo, el își ia soția, fiică a tergimanului (translator) Iacovake Rizu, și pe mamă-sa, și trece în pripă la Brașov prin lazaretul Buzăului [1]).

Cât ținu astă dată ocuparea țării de Muscali, adică până la 1774, Iănăkiță petrecu tot prin străinătate ; chemat într'un rând, 1770, de vizirul Muhsur-Oglu la Craiova, unde Turcii se încercaseeră să așeze Domn pe Manole Roset, el merge acolo cu unchiul său Radul spătarul și cu alți douăzeci de boieri, intrând în țară prin plaiul Vâlcanului ; dar fură toți siliți îndată a se întoarce la Brașov. Mai târziu [2]) când prin mezierea Austriei, puterile luptătoare începu a înclina spre pace, dragomanul Porții Iacovake Rizu îndeamnă pe vizir să cheme la Focșani, unde era a se face congresul, pe ginerele său Iănăkiță Văcărescu, care cunoștea afund toate interesele țării ; acesta deși avea cu dânsul pașaport austriac, e oprit optsprezece zile în corturile din tabăra rusească, expus la arșița soarelui și la temerea exilului, până când se hotărăște a scrie Feldmareșalului Rumianțoff, următoarea scrisoare, plină de o vicleană batjocură, pe care însuși o traduce din limba italiană [3]) :

„*Excelență, domnule și patronul meu,*

„De vreme ce norocul și întâmplarea a binevoit ca să facă prizonier pe mine, un om fără de arme și în vreme de armestițiu, la purtătoarele de biruință astă dată armele rusești, mai vârtos având și pașaport cu protecție Chezaricească, pentru vină căci îmi păzesc după datorie credința la stăpânii ce Dumnezeu mi-au orânduit, sunt desăvârșit întâmplării mulțumit și norocului, căci mi-au făcut acea-

1) Istor. Imp. Otom., p. 161.
2) Idem, p. 168—171.
3) Istor. Imp. Otom., p. 172—190. — Aci vom face observațiune asupra stilului uzitat de Iănăkiță Văcărescu, într'această scriere și în care se ivește influența deosebitelor limbi ce el cunoștea. Numirile de funcțiuni și chiar unele ziceri uzuale turcești se găsesc alăturate cu cuvinte luate din limba italiană și scrise de autor chiar cum se și pronunță într'această din urmă limbă.

stă deosebită cinste unde nu fac altă rugăciune Escelenței tale, fără de numai, în vreme ce arderea soarelui îmi pricinuește multă tirănie, aflându-mă într'un câmp, mă rog Excelenței tale ca să fiu trămis cu un ceas mai nainte și eu la locul unde se află și ceilalți prizonieri în vreme de războï și cu armele în mână și voi fi foarte mulțumit acestei faceri de bine, rămâind etc..."

Această scrisoare atingând amorul propriu al mareșalului, avu cel mai fericit efect ; Văcărescu fu liberat și însoți pe solii turcești ; dar congresul se sparse într'ăst rând fără succes, precum în urmă și cel ce sta să se facă în curtea domnească dela București. Văcărescu într'ăst timp merse la Șumla unde prezentă vizirului un *mahzar* (jalbă, petițiune) din partea boierilor români emigrați la Brașov ; la urmă, purcegând din Șumla și trecând pe la Rusciuk, Nicopole, Vidin și Mehadia, se întoarse iarăși în Cronstadt [1]). Aci el avu pentru întâia oară prilejul de a vedea și a fi prețuit de împăratul Ioseph II, acel autocrat amic al ideilor liberale și singurul dintre Austriaci, protector al națiunii române. Povestirea ce face Iănăkiță despre acea vizită e mult prea interesantă ca să o trecem cu tăcere [2]) :

„Intr'acest an, la 1773, Maiu, împăratul Romanilor, Iosif II, vrând ca să meargă în Galiția și Lodomeria, în țările ce dobândise atunci, trecând prin hotarele Ardealului, au venit și la Brașov unde au șezut și trei zile și ne-au făcut nouă boierilor Români ce erau musafiri acolea, multă cinste, căci, cum a sosit la conacul unde era gătit, de loc au trămis pe doctorul Impărăției sale, la noi unde eram adunați toți, la gazdă la mine și ne-au zis că, măcar că Impăratul cearcă întristare pentru noi, căci suntem înstrăinați de patrie, dar are părere bună, căci ne aflăm adăpostindu-ne în țara Impărăției sale și poftește ca a doua zi, la 10 ceasuri nemțești, să ne dea audiență. Deci, după ce am făcut mulțămita către doctor, a doua zi am mers toți înaintea Impăratului. Eu am făcut dragomanlâc boerilor în limba talienească și am fost primiți cu atâta libov (dragoste) și cinste încât, după ce ne-au întrebat și de suntem mulțumiți de generalul cetății și de chivernisitorii locului și i-am arătat adevărul, s'au întors și au mulțumit gheneralului însuși pentru noi ; Auholtz se numea gheneralul acesta care au și lăcrimat de bucurie atunci ; cu toate acestea au dat poruncă ca verice pricină vor avea Românii noștri între dânșii, să nu fie volnic a-i judica

1) Istor. Imp. Otom., p. 179.
2) Idem, p. 181—184.

cineva, fără decât noi între noi să-i judicăm, încă şi Ardelenii, atât parte ostăşească cât şi politicească, de a avea pricină cu un Român, iarăşi la noi să vie să-şi caute judicata. După aceasta, ne-au chiămat ca să mergem într'acea seară la casa gheneralului dimpreună cu familiile noastre, unde au poruncit să se facă *Assemblée*. Deci seara ne-am adunat toţi acolo cu jupânesele noastre şi, viind şi împăratul la opt ceasuri nemţeşti, intrând în casă, m'au întâmpinat lângă uşă pe mine şi mi-au zis : — Senior Văcărescule, (căci îmi aflase numele dela audienţă), te poftesc şi te pui în osteneală ca să-mi faci astă seară tergimanlâk. — Indată eu închinându-mă i-am răspuns că aceasta este cea mai fericită noapte ce am întâmpinat de când m'am născut, şi aşa, luându-l de subţioară din stânga, m'am aflat într'această slujbă şi cinste, până la un ceas după douăsprezece, ne lăsând niciun boier şi nicio jupâneasă ca să nu facă vreo întrebare sau vorbă sau mângâiere până când, vrând să meargă la gazdă, ne-au chiămat ca să mergem a doua zi afară din cetate la loagăr, unde are însuşi să facă eserciţiu ostaşilor ce erau acolo. Deci mergând după ce au făcut iarăşi multe vorbe de mângâiere şi aşa au slobozit a merge la gazdele noastre şi Impăratul au purces în ţara Leşească".

Cu toate aceste împărăteşti mângâieri, boierii români sufereau cu anevoinţă exilul şi Văcărescu ne spune cu ce nespusă bucurie priimiră ei, la Septemvrie, 1774, vestea cum că pacea sa încheiat la 4 Iulie, în Kainargi, şi că s'a numit Domn al ţării Alexandru Ipsilant, tergimanul divanului Porţii. Boierii din Braşov fură chemaţi îndărăt şi Iănăkiţă trecu îndată, pentru a treia oară în vieaţa sa, la Ţarigrad, spre a se înturna cu noul Domn la Bucureşti [1]).

Aci începe un nou period în existenţa acestui om eminent, period de activitate, de producţiune, în care inteligenţa sa vie şi sporitoare se desvoltă prin fapte şi scrieri, se răspândi, în cursul unei domnii mai paşnice şi mai luminate asupra administraţiunii, a legiuirilor şi a culturii morale a ţării. Numit, pentru a treia oară, vistier şi apoi la 1780, spătar [2]), el se ocupă, în parte, a regula seama acestor dregătorii şi, în general, a da puternicul său ajutor domnitorului, în toate reformele ce se silea a face. Alexandru Vodă Ipsilant nu era un om de rând ; un contimporan străin îl caracteriză într'astfel [3]) :

1) Ist. Imp. Otom., p. 189 et sq.
2) Idem, p. 190.
3) Lettre a Mrs les auteurs du Journal de Bouillon sur le compte qu'ils ont rendu du livre intitulé *Histoire de Moldavie et de Valachie (par Carra)*. — Vienne chez Truttner, 1779 ; pag. 39.

„Un prinț ce iubește frumoasele arte, un prinț ce onorează cu protecțiunea sa științele și pe învățați, mai ales într'o țară așa puțin cultivată, un prinț care vrea legi spre a-și înfrâna pretinsul despotism și spre a potrivi hotărîrile sale și ale miniștrilor săi cu regulile unei exacte dreptăți, e un prinț pe care cea mai iscusită răutate nu-l poate înegri".

Carra însuși, care critică tot în țară și mai ales pe Greci, nu se poate opri de a zice [1]) :

„Ceea ce deosebește de Alexandru Ipsilant, prințul țării Românești, e protecțiunea ce dă artelor și dorința ce are de a avea o condică de legi particulară pentru divanul său și pentru administratorii de districte ; el a tras pentru aceasta în țară-i și câțiva oameni învățați, pe care i-a însărcinat a întocmi acea condică".

Printre oamenii chemați a conlucra la acea operă, care fuse *Pravilniceasca Condică a Domnului Alexandru Ioan Ipsilant Voievod*, cea dintâi schiță de condică civilă promulgată oficial în Principatul României, Iănăkiță Văcărescu fu unul din cei mai de frunte ; osebit de orânduielile așternute într'acea pravilă, după povețile experinței sale, toată redacțiunea română și mai ales a hrisovului ce servă de preliminar legilor, este curat a sa. Acest din urmă însemnat document, deși se află tipărit, fără însă a se numi vreun redactor, poartă un caracter de mărire și de lămurire în idei și în expresiuni, care ne îndeamnă a-l reproduce, spre lauda autorului său [2]) :

„Cu cât este trebuincios povățuitorul la un călător care vrea să treacă locuri pustii, ca să nu rătăcească din drum în locuri neumblate, și cu cât are trebuință de lumină unul ce umbla întru întunerec, ca să nu dea peste prăpăstii și adâncituri, atât sunt de trebuincioase și pravilele la o politie, ca într'însele să se povățuiască spre chibzuirea dreptății și adevărului și să nu greșească întru cea mai trebuincioasă și a toatei bunei orândueli păzitoare, adică la judicata lui Dumnezeu (căci noi după chipul lui Dumnezeu nu numai avem a stăpâni pe pământ, ci a judica după asemănarea judicătorului, tutulor ni s'au dăruit), și măcar că întru știința și chibzuirea omului sunt oarecare scânteie ale dreptății semănate, după care fieșcare, de ar voi, poate să se povățuiască spre dreptate,

---

1) *Carra*. Istor. Moldovei și României, trad. român., p. 149.
2) Tipărită acum din nou grecește și românește de C. N. Brăiloiu, București 1841.

după cum este zis : *ceea ce ție nu-ți place, altuia nu face ;* căci întru această coprinzătoare poruncă, toată pravila și toată dreptatea se înțelege ; dar fiindcă curgerea anilor nu încontenește de a schimba și a preface pururea pricinile vieței cele întâmplătoare, pentru aceea face trebuință a avea o povață mai pe larg. Drept aceea, miluindu-ne Dumnezeu cu Domnia acestui principat, pe lângă celelalte faceri de bine ce ne-am străduit să arătăm la toți de obște, și deosebit la fiecare, am socotit Domnia mea că aceasta este cea mai de folos, nu numai pentru bună petrecere locuitorilor, ci și pentru cinstea lor, pentrucă altă mai multă defăimare nu poate fi la un norod, și mai vârtos la cel de bună credință, decât a vieţui fără de pravili, adică să nu aibă pravili, sau să nu urmeze după pravili. Intr'acestaș chip am aflat Domnia mea pe locuitorii Valachiei, care măcar că uneori urma împărăteștilor Pravili celor de obște, și alte ori obiceiurilor celor pământești, care obiceiuri, cu cuvânt că sunt din vechime, se sârguia spre a avea întărire ; dar cu toate acestea nici pravilele pururea într'un chip păzea, nici vechimea obiceiurilor nesmintit ținea, și, când cu pravilele strica obiceiurile, când iarăși cu obiceiurile se împotrivea pravililor ; drept aceea, din începutul Domniei mele, din multele griji care pururea ne coprind, prilejind vreme cu neîncetate osteneli, am strâns Domnia mea, însă din pravili cele ce sunt mai trebuincioase spre povața judecăților, iară din obiceiuri mai ales cele mai adesea urmate în țară, asemănându-se oareșcum și cu pravilele. Pe lângă acestea și altele oareșcare poveți de înșine alcătuind Domnia mea din jălbile și pricini ce pe toate zilele se aduc la auzul nostru, acum la al șeaselea an al Domniei mele (ce cu mila lui Dumnezeu curge), am așezat nouă alcătuită Pravilă, ca un isvod și dreptate tuturor celora ce se vor afla judicând, cu sfat de obște și cu adeverirea prea sfinției sale mitropolitului și a iubitorilor de Dumnezeu episcopi, a veliților boierilor Domniei mele, că printr'însa povățuindu-se, drepte să facă și ei hotărîrile judecăților și toți cei năpăstuiți să-și afle dreptatea lor la limanul bunelor pravili și la toți supușii noștri să se arate biruitoare dreptatea. Căci judicata, după cum am zis, este a lui Dumnezeu. Drept aceia, câți s'au învrednicit acestei dregătorii de judecători, se cuvine a ști că pentru orice pricină vor judeca, cel ce se va osândi de către dânșii fără de dreptate sau cu dreptate, pentru orice fel de vină va fi, de o va odihni cu mulțumită și fără de vârteală hotărîrea judicății, nu mai rămâne a se osândi la judicata cea viitoare, pentru că această pământească judecată este a însuși lui Dumnezeu judicată. Dar vai de judicătorul acela ce va mitui la hotărîrile judicăților pentru voie veghiată, sau va strica dreptatea pentru luare de mită sau va trece cu vederea dreptatea pentru pizmă, căci înfricoșat cuvânt va auzi ca un strâmb judecător de către *dreptul Judicător*, în ziua cea înfricoșată a nefățarnicei

judicăţi cei viitoare, şi nu numai acolo, ci şi aici unul ca acela, aflându-se de Domnia mea, cu orice mijloc viclenind la hotărîrile judecăţilor, să ştie, că într'un chip nu va putea scăpa de grea pedeapsa Domniei mele.

Stilul şi cugetările acestei precuvântări sunt după spusa unor legişti, mai presus decât chiar coprinsul Pravilei lui Ipsilant, care are mai mult meritul de a fi cel dintâi pas al codificării noastre, azi încă aşa de imperfectă [1]). Valoarea lucrătorilor e însă proporţionată şi după mijlocul în care sunt executate: importanţa lor creşte când concepţiunea le e spontanee şi nepregătită de alte încercări anterioare.

Cu asemenea serioase şi folositoare ocupaţiuni petrecu Iănăkiţă Văcărescu zilele domniei lui Alexandru Ipsilant, când un eveniment ce ni se pare meschin astăzi, dar care avea pe acele timpuri de tiranie şi de bănuială, o grea însemnătate, întrerupse liniştea acestei domnii blânde şi propăşitoare. Lăsăm aci cuvântul pentru timp mai îndelung, istoricului contimporan, care ne va descrie cu

---

1) O dovadă curioasă despre conflictele ce se iveau în judecăţi până în timpul lui Ipsilant, găsim într'o notă scrisă cu mâna pe scoarţa unei cărţi bisericeşti dela Snagov; e subscrisă cu un monogram în care abia se deosebeşte: Mihai K....scu, şi se vede că e atingătoare de o pricină criminală, de otrăvirea unei soţii, culpabilă de necredinţă, Intr'însa se vorbeşte şi despre închisoarea sau *grosul* ce fieşcare spătar trebuia să aibă în casa sa. Iată textul acelei note: „La anul 1780, apr. 11, fiind Domn ţărei Româneşti Io Alexandru Ipsilant VV. şi mitropolit Ungrovlah. Kyrio Kyr Grigorie, am fost trămis şi eu aici, la sfânta mânăstire Snagov surghium, după hotărîrea d-lor veliţilor boieri şi din porunca prea înălţatului nostru Domn, pentru căci că am urmat cum porunceşte s-fta Pravilă bisericească, la cap. 245, şi găsindu-mi vină că de ce am urmat Pravilei bisericeşti şi nu am urmat Pravilei politiceşti, pentru aceea m'au pedepsit, aflându-mă aci la închisoare 13 luni şi de aci înainte cât va mai fi păcatele mele, şezând şi d-lui Ianake Văcărescu vel spătar, trei luni închis. Acum mi se porunceşte să fiu codoş şi pezevenghiu, adică votru, după cum scrie sfânta Pravilă bisericească, la cap 245, şi eu neprimind să fiu călcătoriu Pravilei bisericeşti, m'au şi globit deosebit de pedeapsă, pentru că stau împotriva Pravilei politiceşti celei făcute de oameni pământeni şi păcătoşi, iar nu de sfinte soboare, cum s'au făcut Pravila bisericească de sfinţii Părinţi. Să-i judece pe aceşti ce au fost mie pricinuitori, cum m'au judicat pe mine; şi am scris şi eu şi cine va citi, — iată să zică, Dumnezeu să-l pomenească şi aşa iscălitura să-mi citească. Maiu 12, 1781“.

măiestrie rolul important ce el jucă într'această prilejire [1]) :

„Intr'această vreme se afla Domn al țărei Românești tot înțeleptul Alexandru Ipsilant, care au domnit șeapte ani în țara Românească ; cu trei ani înaintea maziliei, mă făcuse pe mine spătar al țării ; la veleatul 1781, August, făcuse, după mine, spătar pe Gheorghe Mavrocordatul și logodise pe fiu-său cel mai mare beizade Constantin. Nu știu însă din ce pricină s'au întâmplat ca luminații fii ai acestui ocârmuitor amândoi, la Decemvrie a acestui veleat, să fugă, nu numai din curtea părintească ci și din țara Românească și să treacă în Ardeal. Eu știind libovul părintesc al Domnului ce avea asupra fiilor și mijlocul cu care el creștea și silința ce făcea ca să-i strălucească în lume cu procopseală de multe științe mai vârtos și multa credință, cu care se purta Domnul Ipsilant către prea-puternica împărăție [2]), căci am cunoscut în faptă, atât în vremile vistieriei, cât și în vremea spătăriei ce m'am aflat slujind în această domnie, a Inălțimei sale, nu am putut să dau la alt, fuga acestor două îndestulate odrasle, decât că, deosebi de dascăli elinești și deosebi de hogi turcești, avea și dascăli europei și de limba franțozească [3]) și de limba talienească, oameni vrednici de laudă și împodobiți cu multe științe, și poate din istoriile geograficești luând *sevda* ca să vază și țările Europei în simțire și mijlocul cu care se otcârmuiește, și nefiind cu putință ca să meargă sau cu voie împărătească, sau cu voia părintească, au cugetat, siliți fiind de râvna vederii și de căldura vârstei, să meargă cu acest mijloc ; s'au făcut nevăzuți într'o noapte din palaturile domnești și cea mai mare mirare au fost cum au putut trece în a doua noapte călări și cu două slugi, oameni de fel brașoveni, potecile plaiului Prahovii,

---

1) Ist. Impăr. Otom. Mns, p. 195—218. — Despre trimiterea Văcărescului la Viena vorbește și *Fotino*, trad. de G. Sion, t. II, p. 173.

2) Prin *prea puternica împărăție*, Iănăkiță denumește împărăția turcească.

3) Asupra profesorului francez al beizadelelor lui Alexandru Vodă Ipsilant, găsim următoarea însemnare în „Viaggio curioso-scientifio-anticuario per la Valachia, Transilvania e Ungheria fino a Vienna, fatto di *Domenico Sestini*. Firenze. 1815 ; pag. 6 : „Il signor Linchou (esso mori in Bukuresti nel mese di Settembre, 1780) maestro de lingua franceze, al servizio dei due Beizadè o figli del principe uno per nome Constantino, et Demetrio (il primo fu fatto principe de Valachia ed il secondo mori giovine in Bukuresti) il secondo, venne ad accompagnarci per qualque ora di strada...“ — Despre origina și destinele familiei Linchou sunt amănunte numeroase în *Documentele istorice culese din Archivele Ministerului de externe din Paris*, de d. A. I. Odobescu; 3 vol. în 40, ca suplement la *Colecțiunea Hurmuzaki*. Vezi vol. I, an. 1753—1754). (N. N.)

carele cu greu le putea trece şi ziua ceı ce se călătorea în toată vremea pe dânsele. Rămaseră părınţii acufundaţi într'o nepovestită jale, căci pierduse doi fii ce putea fi pierduţi amândoi şi trupeşte şı sufleteşte deapururea, şi temere, căci se afla Domn al împărăţiei otomăneşti, şi cu toate că prea înaltul vizir, ce era Izet-Paşa în al doilea rând, care în rândul dintâi acesta era de dedese Domnia mai sus arătatului Domn, şi măcar că mai sus-zisul vizır n'au lăsat mijloc de mângâiere şi de cinste ce nu au făcut Domnuluı Ipsılant, dar vrăjmaşıı se înarmaseră, căci găsiseră îndemânare de vreme de a pârî ; prıetenıı se trăseseră, căci pıerduseră îndemânarea de vreme de a mai ajutora ; *serhaturile* (cetăţile şi posesiunile turceştı) după marginea Dunării, însălbătăcite pentru *nizamul* ţării Româneşti, ce-l păzea maı sus-zisul Domn cu multă străşnicie, striga întru o împrılejıre de vreme ca aceasta : — Aceşti ce fug nu sunt încai slugi, ci sunt însuşi fii ai Domnului ; locul dela care fug este prea înaltul *devlet*, (împărăţie, autoritate, înălţime), otomănesc, fericirea care părăsesc este îndestularea domniei ţărei Româneşti ; locul la care năvălesc este *devletul* chezaricesc, unde cât bilşug ? şi câtă abondanţă ? şı câtă materie ? de gândi şi cugeta veri cıne ce va vrea. — Inţeleptul Domn, după scrisorıle, după sfaturile, după blestemele în cea după urmă cu care prin mulţi trămişi făcu fiilor săi pentru a se întoarce şi fuseră în zadar ; dar întâi alergă la prea înalta Poartă şi făcu *castriet* şi prostire[1]) domniei, rugându-se să-l mazılească şı arătând că nu mai este destoinic de a oblădui, măcar că se mai prostise mai înainte şi nu priimise Poarta ; despre altă parte mışcase toate lucrările prin mijlocirea solilor dela Ţarigrad ; în cea după urmă hotărî să trămiţă şi soli la Beciu pentru aceasta şi acel hotărît de a merge sol, fuseiu eu. Eu, şi cu toate că un an şi trei luni mai înainte pierdusem soţia cea dıntâi, fiica lui Iacovake[2]), rămâindu-mi trei copii fără de oblăduire de mumă, perdusem şı pe mumă-mea într'această vreme şi-mi rămaseră fii şi mai fără de oblăduire, *gazretul* însă ce am către credinţa prea înaltului *devlet*, de pe o parte (căcı socoteam întoarcerea acestor două luminate odrasle a fi o slujbă întocmai către împărăţie ; despre altă parte, datorıa ce aveam către Domnul Ipsilant pentru dragostea întru care mă avea, mă făcură ca să las şi casa şi copiii fără de oblăduıtor şi pe însăşi soţia mea de-al doılea, Eleni Caragea, fiica tergımanului Iordake Caragea necununată, căci într'acea zi ce am purces la Beciu, sosise de la Ţarigrad prin mijlocirea Domnului în curtea domnească ; deci la Dechemvrie 27 a veleatului 81, purcesei din Bucureşti cu mitropolitul Grigorıe, cu episcopul Râmnicului Fi-

1) Işi dete demisiunea, abdică din domnie.

2) Iacovake Rizo, tergimanul Porţii, care scrise în urmă poema grecească intitulată *Mavrogheniada*.

laret, cu banul Dimitrake Ghika, care erau trimeşi dinpreună cu mine până la Lazaretul Timişului, pentru a îndemna pe mai sus arătaţii cuconi să se întoarcă înapoi, şi când nu vor vrea, eu să mă duc până la Sibiu, să fac toate lucrările doar de voi putea de acolo să fac ca să-i trimiţă Nemţii siliţi, şi când nu va fi cu putinţă, atunci să mă duc la Viena să-mi pui solia în lucrare. După ce ajunsem la Lazaret şi mersem în Braşov, episcopul, banul şi eu făcum multă silinţă spre a-i face să se 'ntoarcă şi nu întâmpinăm lesnirea ; prin generalul Auboltz al Braşovului ce-mi era bine cunoscut încă din răsmeriţa trecută, făcui multă strădanie să-i iau şi înţelesei însu-mi că eşise treaba din mâna lui. La Ghenarie 5 a veleatului 82, purcesei la Sibiu ; comandirul Ardealului ce era gheneralul Pray, îmi era iarăşi cunoscut cum şi gubernatul Ardealului Bruckental ; făcui toate cele ce se putură şi cu aceştia şi nu fuse cu putinţă să mi se dea. Deci, la Ghenarie 16, purcesei la Beciu încă cu un boier grec, paharnicul Hurmuzake ce-l trimesese Domnul acolo ca să meargă împreună cu mine, şi, cu toate că era o iarnă foarte grea, însă în 8 zile am ajuns la Beciu ; cărţile de solie se trămiseră la cancelaria curţii cu secritarul Rascovici; a doua zi mersei la prinţul Kaunitz ce era mare cancelar al curţii ; după ce mă întâmpină cu multă ceremonie şi cu multă cinste, îmi zise să fiu încredinţat că s'au trămis porunci la toţi gheneralii Ardealului ca să îndemneze pe aceşti doi princ'pi să se intoarcă înapoi ; după ce făcui mulţumita cuviincioasă şi mă bucurai, căci înţelesei că au priceput Nemţii că nu este vreun mister deosebit la mijloc, întrebându-mă prinţul Kaunitz, când pohtesc să aib audienţă la Impăratul ? eu vrând să-mi caut treaba cu temei, răspunsei că mă rog să fie îngăduială până va veni răspunsul dela Ardeal, pentru ca să vedem, şi, de s'a întors principii în Valahia, la audienţă să nu mai fac rugăciune Impăratului, ci numai mulţumită ; iar de nu s'a întors, atunci să-i fac şi rugăciune. Primi Kaunitz cererea mea şi, zicându-mi că eu ştiu să-mi caut treaba, mă luă de mână şi eşim în sala de *Assemblée*, unde era toţi ambasadorii curţilor adunaţi şi cele mai strălucite dame din Viena ; făcui cunoştinţă cu toţii şi mă întâmpinară cu libov şi cinste, atâta încât ambasadorul Spaniei mă şi pohti ca să merg la balul ce vrea să dea a doua seară el, după obiceiul ce au la Carnavaluri. Până a nu sosi eu la Beciu, cu vreo douzeci de zile mai înainte, purcesese dela Beciu în Italia, marele Duca al Rusiei, Paval, ce venise acolo pentru logodna cumnată-sei ce am arătat mai sus şi pentru înnoirea alianţei ce făcuse aceste două curţi, de care mă *pliroforisiiu* pe larg. Intr'această seară dar prinţul Kaunitz, ce vrea să-mi arate o blană de samur şi o tabachere cu berleanturi ce-i dăruise Grand-Duca al Rusiei, găsi pricină de a-mi lăuda blanele de samur cu care eram eu îmbrăcat, (căci obicinuesc Europeii să arate la aceste o semplicita şi la oamenii

acei ce-i văd întâi ; şi pe mine la această Assemblée, mă descinsese damele şi de brâu, pentru ca să-mi vază şalul), după lauda ce-mi făcu prinţul blanelor mele, întrebă de ce preţ sunt samurii ? Ii răspunsei. Imi zise : — Să-ţi arăt o blană de samur ce mi-a dăruit moştenitorul Rusiei şi mă rog să mi-o preţueşti. — Aduse blana şi o puse pe un biliard ; eu înţelesei pentru ce mi-o arată şi că nu era scoposul preţuirea ; îi răspunsei cum că blanele de samur nici când este soare, nici când este noapte, nu se pot preţui bine ; această blană însă, socotindu-se locul dela care s'a dat şi locul la care s'a dat, nu are preţ, şi eu, de o aş fi văzut şi ziua, nu sunt destoinic ca s'o preţuesc. Cu acest fel de întrebări şi răspunsuri am trecut acea noapte până la un ceas după 12, şi aşa m'am întors la gazda mea. A doua zi, duminică am primit cu ştafetă înştiinţare dela Bucureşti că s'au mazilit Domnul Ţării Româneşti, Alexandru Ipsilant, după cererea ce făcuse şi cum că s'a făcut Domn Nicolae Caragea, tergimanul divanului împărătesc, şi Mihalache Şuţul ce era capikehaia al ţării s'a făcut tergiman, şi mi se scrie de către Mitropolitul ţării şi de către boerii dela Bucureşti, cum că, de vreme ce sunt şi eu orânduit caimacam şi mi se coprinde numele în firmanul împărătesc de căimăcămie, să las toate trebile acolo şi să viu la Bucureşti cu ştafetă. Intâi am mers la contele Cobenzl ce era vicecancelar şi dimpreună cu dânsul am mers la prinţipul Kaunitz şi i-am dat această vestire ; prinţul Kaunitz şi m'a întrebat cu mirare : — Pentru ce s'a mazilit Domnul Alexandru Vodă ? Au doară s'a turburat Poarta pentru dosirea fiilor săi ? — Eu i-am arătat că Poarta nu urmează să se turbure, fiindcă, deşi au dosit, au dosit la loc prietenesc, dela care, când îi va cere, nu are niciun fel de îndoială că nu-i şi va lua ; şi am arătat că Poarta până acum în formă nu ştie de aceasta ; numai prinţipul Alexandru, aflându-se afară de sineşi pentru multa întristare, şi-a cerut mazilirea şi Poarta i-a dat-o cu multă *musaade* (condescendenţă) ; deci fiindcă eu sunt orânduit un logotenente domniei la regenţă, face trebuinţă să purced. Mi-au zis că nu pot să purced până nu voi lua audienţă dela Impăratul şi îndată au făcut *talhâs* înscris la Chezarul pricina şi eu de acolo m'am dus pe la toţi ambasadorii de i-am *heretesit* cu bileturi. Monsieur Breteuil, ambasadorul Franţei, ce era un om cu un deosebit duh, în bilet mi-au făcut şi chemare în al treilea seară şi la balul său, socotind că voi şedea la Beciu, şi-mi făcea mai multe ceremonii decât toţi, pentru ca să arate cu aceasta deosebit *shesis* către prea înaltul *devlet*, şi eu mă purtam către dânsul ca cum un turc şi cerca mare plăcere; n'a ţinut însă aceasta mult, că peste trei ceasuri a eşit *talhâsul buiurdisit* dela Impăratul, către sambelanul cel mare, ca să mă înştiinţeze să merg a doua zi la curte să-mi dea audienţă la 10 ceasuri. Intr'această seară am mers la balul solului Spaniei, unde era toţi cei mari ai Beciului până şi

Arhiduca Maximilian fratele Chezarului, ce este acum Elector al Coloniei. A doua zi la 10 ceasuri am mers la curte şi, intrând în curtea dintâi cu careta, căci în curtea de a doua numai familia împărătească intră, m'am dat jos la scară şi m'am suit într'un foişor cu stâlpii de marmură ce-i ţin în spinare lei ; într'acea curte dintr'ai curţii nu se vede nici pasăre, decât numai acei ce sunt orânduiţi de a primi audienţă, de vreme ce guardie de ostaşi este afară din curte. Am trecut într'o sală unde am găsit unu din gvardia corpului cea nemţească, care m'a şi întrebat de sunt eu boierul din Valahia, şi au căzut dinaintea mea 1), rămâindu-mi slugile aci ; am mai mers două sale până la uşa divanului împărătesc ce are *tahtul ;* de acolo, găsind trei gvardii din *somatofilaci (gardes du corps)* un Neamţ, un Ungur şi un Leah, cu *câiafeturile* (armurele) lor fieştecare, s'a întors gvardia cea dintâi la locul ei ce ţinea puşcă şi dintr'aceşti trei ce păzea aci cu săbiile scoase, a căzut Neamţul înaintea mea şi am trecut prin divanul ce se numeşte sala de audienţă. Aceasta are *taht* cu baldachin tot de aur lucrat ; perdeaua ce se spânzură dela baldachin şi cloşurile sunt tot de sârmă şi cu mărgăritar frumos ; această sală, de o parte are ferestre şi de o parte are ferestre de oglinzi ; dintr'această sală am trecut într'alta iar cu *taht* mai mic de frânghie ; dintr'aceea am intrat într'o cameră mare unde păzea la uşa cabinetului Chezarului un *dejour* şambelan cu cheie, care acesta era şi gheneral ; ne-au priimit cu cinste şi ne-au poftit cu ceremonie să aşteptăm puţintel până va da de veste Impăratului şi mergând, se întoarse în grab, căci Impăratul era în alt cabinet şi mai înainte ; ne spuse : — Acum ese ! N'apucă să sfârşească vorba şi se sună un clopoţel şi îndată se repezi şambelanul şi trase dela perdea un cloş de fir şi se ridică perdeaua şi-mi făcu semn să intru în casă. Intrând la uşă, văzui pe Chezarul în mijlocul casei fără de capelă, în picioare şi, de loc călcând doi paşi, am îngenunchiat turceşte şi puindu-mi capul în pământ, vrând să-l aridic, m'am pomenit cu mâna Chezarului la cap, zicându-mi că nu face trebuinţă de această ceremonie şi să mă aridic, şi vrând să-i sărut mâna, a tras-o şi m'a cunoscut de când mă văzuse la 73, la Braşov şi îndată mi-a zis : — Sinior Vacarescule, d-ta în Viena, cum a fost cu putinţă a veni, aflându-te şi consilier al principatului ? — Am răspuns cu multă smerenie că un principat plin de jale şi un princip plin de întristăciune mi-au dat lacrimile lor în pumni, rugându-mi-se ca să le aduc şi să le vărs la picioarele sfintei tale Măriri, şi să pot printr'această vărsare a lacrimilor lor, să deşert din comorile cele nedeşertate ale milostivirii tale o clemenţă spre a se înveseli aceşti ochi cu vederea întoarcerii acestor doi fii ai prin-

---

1) Adică a închinat armele şi mi-a lăsat loc să trec înainte.

ţului Ipsilant în Valahia! — M'a întrebat: Pentru ce pricină au dosit? — Am răspuns că de se dă pentru un rău, răul nu este alt decât multa îndestulare şi răsfăţăciune. — M'au întrebat de au duh şi ce cutez? — I-am arătat că duhul i-au îndemnat să facă această pornire [1]), iar cugetul nu urmează a fi alt decât a se învrednici la mai multă îndestulare decât aceia ce au avut în Valachia. — Mi-a răspuns că aici aceasta nu se dobândeşte aşa lesne, ci şi cu slujbă multă şi cu vreme prelungită, şi-mi zise: Pot avea vreun venit al lor deosebit de undeva? — Ii arăt că cine doseşte dela noi, este lege a pierde şi câte nemişcătoare are. — Imi zise: Şi cum au socotit că pot trăi aici? Aici slujesc principii din Germania cu 20 florini leafă pe lună, dar trăiesc cu rendite dela casele lor. — Am răspuns că, de ar fi putut şti asta, poate n'ar fi făcut această îndrăsneală, ci râvna ca să vază lucruri ce putea vedea cu voie, şi tinereţile i-a făcut a face această pornire care, deosebi de văzută întristare ce au adus părinţilor, au pricinuit şi o gândită necinste patriei noastre. — Imi răspunse că a trimis porunci pe la gheneralii Ardealului să-i îndemneze a se întoarce în ţară. — Răspunsei că este şi ruşinea şi necinstea ce socotesc că pot avea de se vor întoarce, care numai cu îndemnare nu-i va lăsa să se întoarcă, de nu vor fi siliţi. — Imi zise: Când îi voi sili, ating azilul împărăţiei. — Răspunsei că azilul tuturor împărăţiilor este cinstea împărăţiilor şi de toată lumea este râvnit azilul tuturor împărăţiilor, pentru rifugiul şi scăparea tuturor; însă azilul este azil, când se va socoti ca un azil şi când i se vor păzi canoanele şi regulile lui. Azilu se cuvine a-l dobândi acei ce doresc dela un mare rău şi peire şi primejdie; unii ca aceea când îl vor afla dela veri ce împărăţie, atunci se cunoaşte cinstea şi canoanele azilului; iar când doseşte nescine dela bine, pentru a nu petrece bine, din neştiinţă numai şi fără nicio vină şi mai vârtos pentru a pricinui şi altora rău, acela, când nu se va întoarce silit, atunci se ating canoanele azilului, căci este lucru împotriva lor, şi azilul pentru a-şi păzi însuşirea lui, însuşi se sileşte din canoanele lui să silească întoarcerea aceluia. — Mi-a

---

1) Spre întărirea celor zise aici, vom cita pe *Jacques Dellaway*, chapellain et médecin de l'ambassade anglaise à la Porte otomane: „Constantinople ancienne, trad. de l'anglais par *André Morellet*. Paris, an VII. 8", t. I d. 170: „Le chef dela famille Ipsilanti a été deux fois prince de Moldavie et une fois de Valachie. Il fut fait prisonnier par les Autrichiens dans la dernière guerre, delivré à la paix et exilé dans l'île de Rhodes, d'ou il a été rappelé depuis. Son fils est un des jeunes Nobles de sa nation le plus aimable et le plus instruit. Aux connaissances orientales il réunit celle des langues classiques et de celles de l'Europe moderne. S'il arrive aux grandes places, il montrera vraisemblablement la réunion rare parmi ses compatriotes, de l'homme instruit et du protecteur des lettres".

zis : Bravo ! Domnia ta îmi grăieşti cu duh şi cu dreptate ; dar cum poci să fac tot trupul ostăşesc să o ştie aceasta ? — Am zis că a fi tot trupul ostăşesc indisciplinat şi pedepsit este destul a şti fără de a întreba, că sfânta ta Mărire nu face lucru împotriva azilului, nici a cinstii împărăteşti, şi am mai zis : Prea milostive împărate ! eu ştiu că îndestularea eloguenţei mele nu poate trage milostivirea împărăteştei tale Măriri asupra acestei pricini, a căreia nenorocirea şi vina de a nu se săvârşi după cererea soliei mele nu este alta decât vârsta mea, căci aflându-mă cel mai tânăr în adunarea consiliului Valahiei, neputinţa vârstei şi a bătrâneţelor nu au slobozit să vie vreunul din cei mai bătrâni şi în vârstă şi în ştiinţă, ca să poată pricinui cu înlesnire a facere de bine la o obşte, şi pe osteneala ce cu multă cinste şi slavă a mea am făcut până a veni, îmi perz şi puţina reputaţie şi *ipolipsis* dela principatul Valahiei, unde pe lângă întristarea ce am de pricina acestei întâmplări, mi se mai grămădeşte şi alta cu a nu mă fi putut arăta destoinic a o săvârşi şi a nu fi fost vrednic să dobândesc dreptatea nici dela însuşi dreptatea ce eşti Impărăţia ta. — Deodată, puindu-şi mâna pe piept, mi-au zis : Iţi făgăduiesc pe împărăteasa mea parolă că nici în ţările mele, nici în slujba mea nu-i voi ţinea şi-i voi întoarce în Turcia fără de alt, numai trebue să-i aduc întâi ca să le sigurepsesc buna petrecere ; ci nu griji, şi te mulţumeşti cu aceasta ? — mă întrebă. — I-am răspuns, îngenunchind, că foarte mă mulţumesc, căci aceasta este şi mai împărătească faptă, căci este plină de iubire de omenire. — M'au *heretesit* de căimăcămie şi m'au întrebat pentru mazilire ; mi-au făcut multe întrebări de Ţarigrad, de Valahia, de obiceiuri şi altele, ţiindu-ne două ceasuri şi mai bine şi, răspunzându-i la toate după cuviinţă, i-am spus că mă rog să aib voie să purcez, căci mă grăbesc şi m'am rugat să aib îndoite paşaporturi, şi de drumul Sibiului şi de drumul Timişvarului. — Le vei avea, — mi-au zis şi mai stând puţintel mi-au zis : — Vă urez bună călătorie. — Şi apoi făcând mulţumita cu îngenunchiere, s'au tras la gabinet şi aşa am ieşit dinlăuntru, căci nu poate eşi nimeni dela audienţă din gabinet până nu se trage însuşi întâi. După ce am eşit dinlăuntru am mers la gazdă şi la gazdă, la masă încă aflându-mă, au venit un cancelist dela canţelaria curţii şi mi-au adus două paşaporturi precum cerusem dela Impăratul şi deosebită poruncă către generalul Zetfis, comandirul Timişvarului ca, de voi merge pe la Timişvar... să-mi dea zece husari cu cai de poşte împărăteşti, să mă aducă până la hotar ; şi aşa sculându-mă dela masă, am mai şezut până au înoptat şi seara la şease ceasuri nemţeşti am eşit din Viena şi am venit la poştia dela Fischement şi acolea am dormit. Patru zile am şezut în Beciu numai şi purcegând, am sosit la Timişvar şi de acolea, ştiind turburarea ce au *serhaturile* şi chibzuindu-mă că se vor fi înştiinţat de mergerea mea la

Beciu şi de aş fi mers pe la Mehadia cu husarii ce-mi orânduiseră pentru paza drumului şi pentru cinste, putea să se facă svon pe la cafenele că m'am dus să aduc catane, iar nu pe fii domnului şi, ca să nu mai dau pricină de turburare ţărei, am lăsat acel drum ce-mi era mai îndemână şi mai aproape să intru în ţară, şi am venit pe la Sibiu. Aci sosind, am găsit pe Domnul Ipsilant purces la Giurgiu, şi eu rămâind aici ca un caimacam, am înştiinţat de toate Mării-Sale, cu spătarul Mavrocordat ce pentru aceasta îl lăsase aici ; deci, după patru luni au purces şi beizadelele dela Beciu ca curieri şi au mers la Ţarigrad, pe la Beligrad. După Paşte au venit şi Domnul Nicolae Caragea, care m'au orânduit iarăş în dregătoria spătăriei în al doilea rând, şi după şease luni, din voia lui Dumnezeu întâmplându-se moarte şi celei de a doua soţie ai mele, îmi a dat întru a treia căsătorie, pe a cincilea fiică a Măriei-Sale, la veleatul 1783".

Acest interesant fragment ne strămută din naiva povestire, uzitată de cronicarii noştri, în cercul celor mai delicate memorialuri diplomatice. Cu costumul său oriental, cu limba sa cam încâlcită, Iănăkiţă Văcărescul e, la Viena, un diplomat vrednic de a lupta în fineţe şi în curtenie cu iscusitul prinţ de Kaunitz, cu amabilul baron de Breteuil ; dinaintea lui Iosef II, el se ridică din prosternarea orientală ca să dea cortezului împărat o lecţiune de dreptul gintelor şi să-i smulgă, printr'o măiestrită elocuenţă, o făgăduială solemnă în favoarea misiunii sale. Un simţimânt de mulţumire trebue să coprinză inima oricărui Român, văzând că odinioară ţara sa a fost aşa de bine reprezentată în străinătate şi totdeodată o părere de rău, că aşa oameni demni n'au trăit într'o epocă cu interese mai nalte. Ce apărători puternici şi măiestri ar fi găsit într'înşii drepturile ţărei, uitate şi adormite pe atunci în pulberea umilirii.

Intr'adevăr, Iănăkiţă Văcărescu avea toate calităţile unui adânc diplomat ; învăţat şi elocuent, el ştia să fie în tot felul amabil. Vieaţa sa privată ne-o dovedeşte şi, fără de a arunca vreun prepus asupra fericirii casnice a celor trei soţii succesive ale sale, ni s'a spus că adesea inima lui fluturatică se simţea rănită de amoruri ilicite ; atunci imaginaţiunea lui poetică se aprindea şi, înstrunând coarde româneşti pe lira lui Anacreon sau pe a lui Catul, el îşi descria patima printr'o glumeaţă alegorie, precum :

„Intr'un copaciu zarifior
Un şoim prins în lăţişor,
Strigă amar, ciripind,
Norocul său blăstemând :
— Multe paseri am vânat
Şi-mi ziceau *Şoim minunat !*
Iar aici laţ fiind întins,
Cum am dat, pe loc m'am prins,
De inimă..., nu de cap !...
N'am nădejde să mai scap !"

sau printr'o veselă comparaţiune, zicând iubitei sale :

Tu eşti puişor canar !
Nu te hrăneşti cu zahar,
Nici măcar cu cânepioară ;
Ci hrăpeşti o inimioară
Ce-ai făcut-o jertfă ţie !...
Ce-ai cu ea de gând, nu ştie !"

Apoi, altă dată, unei neînduplecate care rămânea nesimţitoare la rugăciunile şi la suferinţele sale, poetul, vrând să-i arate şi reprobarea lumii şi desperarea lui, îi zicea :

„De-a avea milostivire,
Nu-i lucru peste fire,
Şi cei ce au simţire
Nu pot tăgădui.

Iar firea arătată
De-a fi ne'nduplecată,
De obşte-i defăimată.
N'am ce povăţui" 1).

Alteori, amant gelos dar prevăzător, el îşi exprimă sfieaţa nehotărîre printr'aceste graţioase terţete, a căror corecţiune şi eleganţă va rămânea în veci grea de imitat :

„Intr'o grădină,
Lâng'o tulpină,
Zării o floare ca o lumină.

„S'o tai, se strică !
S'o las, mi-e frică
Că vine altul şi mi-o ridică !"

Cu toate acestea, se vede că el nu cădea întotdeauna într'aşa exces de conştiinţă şi mai adesea nu sta mult la îndoială ca să culeagă florile plăcerii ; într'a sa locuinţă,

---

1) Aceste versuri sunt dintre exemplele date de autor în gramatica sa.

plină de toată înbelşugarea unei vechi curţi boiereşti[1]), nobilul poet ştiuse a se înconjura, cu o rafinare adevărat orientală, de toate mulţumirile spirituale, de toate desfătările simţurilor[2]). O mulţime de fete, tinere şi gingaşe nimfe şi baiadere, îmbrăcate cu cele mai luxoase veşminte, cu rochii de şaluri şi de şevaiu, cu ii de borangic şi de zăbranic bogat cusute, îl slujeau, unind pe lângă serviciul casnic, şi talentele desfătătoare ale danţului, al cântării şi al muzicei instrumentale. Nou Agamemnon, el se înconjurase de o mulţime de Brizeide. Nici Tersitul nu lipsi petrecerilor sale şi Pitulicea ţiganca, bufon femeiesc ce alerga pe atunci prin casele boiereşti, propunând tuturor serviciile sale înlesnitoare, deştepta adesea râsurile oaspeţilor prin titlul familiar de *vere spătare!* prin declaraţiunile amoroase şi prin cântecele de dor ce ea adresa veselului boier. O scriere curioasă din acea epocă, poema în

1) Casele de pe podul Mogoşoaei (calea Victoriei), în faţa uliţei Franceze (strada Carol I), pe care le-a prefăcut Dimitrie Bellu, erau ale lui Iănăkiţă Văcărescu.

2) Episcopul Grigorie al Argeşului, unul din cei mai învăţaţi şi demni de laudă călugări, spunea că, pe când se afla cu locuinţa la mitropolie, fiind archimandrit, la un Paşte venind spătarul Ienăchiţă Văcărescu cu mare paradă la mitropolie ca să viziteze pe mitropolitul Dositei, şi văzându-l, cu dragoste l-a chemat lângă dânsul, l-a cercetat şi l-a întrebat totdeodată de ce n'a venit niciodată acasă la dânsul, când ştie cât îl preţueşte, ca pe toţi cei ce sunt împodobiţi cu toate darurile învăţăturii şi ale purtării înţelepţeşti. Aşa, înduplecându-se, s'a dus într'o zi să-l găsească şi iată ce spunea bietul călugăr de atâta lux: „Dar când mă apropiai de poarta cea mare, deodată mă oprii, văzui o mulţime de oameni înarmaţi cu tot felul de arme, Seimeni, Slujitori, Arnăuţi, Panduri; fel de fel de strigări s'auzeau, deodată răsunând trâmbiţele, surlele şi tobele, mulţime de cai, mulţi armăsari nechezând, povolnici, iedecuri cu harşale de sus până jos strălucind de aur şi de argint. Mă strecurai cum putui până lângă poarta scării; acolo întâmpinai pe alţii, înarmaţi cu suliţe lungi, cu buzdugane groase, cu puşti, cu pistoale; tare spăimântat păşii tot înainte, nevăzând pe cineva ca să mă oprească, ajunsei la uşa sălii cei mari; acolo îmi străpunse vederile lumina flacărilor de nişte mangale de tombak poleit; un sunet plăcut de viori, de naie, de tambure, amestecat cu glasuri femeieşti, dulci şi pătrunzătoare, mă fermecară şi pare că îmi legară mâinile şi picioarele în fiare; nu mai ştiu cum deodată mă aflai sculat repede şi, în fuga mare, trecând peste câte spusei, abia am nemerit poarta cea mare a curţii şi am mulţumit lui Dumnezeu, căci m'am văzut cu picioarele slobode scăpat din asemenea ispite".
Aceste cuvinte ale smeritului călugăr ne dau o idee despre curtea ostăşească a spătarului şi despre interiorul desfătător al satrapului.

versuri greceşti a unui medic ce călătorise prin tot Orientul, ne desvăluie pe scurt tainele acelui trai de Padişah [1]).

Cu toate aceste aplecări fastuoase şi chiar uneori destrămate, coarda celei mai delicate simţiciuni nu lipsi din inima sa poetică. Două strofe de o formă simplă şi graţioasă, şi apoi şi duioasa elegie *Amărâta Turturea*, pe care poezia poporană de mult a cuprins-o în întinsul său domen, destăinuesc simţimintele de adâncă durere ce se revărsară în inima lui Iănăkiţă, după morţile repezi şi succesive ale soţiilor sale dintâi. Transcriem aci pe rând aceste două poetice nestemate, în care cea mai aspră critică va avea foarte puţin de censurat :

„Amărâta turturea
Când rămâne singurea,
Căci soţia şi-a răpus,
Jalea ei nu e de spus.

„Cât trăieşte, tot jeleşte
Şi nu se mai însoţeşte !
Trece prin flori, prin livede ;
Nu se uită, nici nu vede.

„Şi când şade câteodată,
Tot pe ramură uscată ;
Umblă prin dumbrav'adâncă ;
Nici nu bea, nici nu mănâncă.

„Unde vede apa rece,
Ea o turbură şi trece ;
Unde apa e mai rea,
O mai turbură şi bea.

„Trece prin pădurea verde
Şi se duce de se pierde ;
Zboară până de tot cade,
Dar pe lemn verde nu şade ;

„Unde vede vânătorul,
Acolo o duce dorul,
Ca s'o vază, s'o lovească,
Să nu se mai pedepsească...

---

1) Ἕρμηλος ἢ δημοκριθηρακλεῖτος ΔηΧαήλου τοῦ Περδικάρι ἰατροῦ. 1817, t. I, p. 19 :

„'Ο Ἄρχων Βακαρέσκος μὲ εἶχε μυστικὸν
„καὶ σύμβουλον καὶ φίλον καὶ ὡς οἰκιακόν.

„Când o biată păsărică
Atât inima îşi strică
Incât doreşte să moară
Pentru a sa soţioară.

„Dar eu, om de 'naltă fire,
Decât ea mai cu simţire,
Cum poate să-mi fie bine ?...
Oh ! amar şi vai de mine !"

*
* *

„La o'ntristare
Amară foarte
Incât cel ce-o are
Să-şi roage moarte,
N'ai ce să faci !

„Nu-i mângâiere
Nici o putinţă
Acel ce piere
Să-ţi dea credinţă ;
Trebui să taci !" 1).

In sfârşit, să mai culegem dintre puţinele versuri rămase dela acest părinte al limbii noastre, o frumoasă canzonetă de ton elegiac, unde se răsfaţă o dulce şi mângâioasă compătimire :

„Spune, inimioară, spune,
Ce durere te răpune ?
Arată ce te munceşte,
Ce boală te chinuieşte ?

„'Εμὲ τὰς ἡδονός του, ἐμέ τά λσπηρὰ,
„Εμὲ τοὺς ἔρωτός του μιλοῦσε φανερὰ,
„Ποὺ ἄϭχημος κοκῶνκ τὸν φάνη, ἤ τρελὴ,
„τὶς ψρόνιμος, τὶς σώψρων, τὶς εὔμορψος πολὺ.
„'Οποὶ ἀπὸ τας δοὺλας δὲν ἤτοε ποταπὴ
„καὶ τὶς τόν ἐντεστάθη, κ'εψόνη σκυθρωπὴ,
„Τὶ ἄρχων Γιαννακίτσας ; νὰ ἔχη τὴν εὐχὴν !
„Πατθένον ἀπ' τὰς δοὺλας δὲν ἄφινε ψυχὴν !
„Προτέρημα καὶ τοῦτο τρανὺν, αρχοντικόν !
„καὶ ἴδιον ἀρχόντων πολλὰ εὐγενικων !"

1) Această poezie figurează printre modelele de versificaţiuni date în gramatica autorului.

„Fă-o cunoscută mie,
Ca să-ți caut doctorie.
Te rog fă-mă a pricepe
Boala din ce ți se'ncepe?

„Arată, spune, n'ascunde,
Dă-mi un cuvânt și-mi răspunde;
Spune, inimioară, spune
Ce durere te răpune?

Negreșit că toate aceste mici floricele poetice au fost scrise în câte un repede moment de inspirațiune și că într'însele nu trebue să căutăm silințele unui poet cu cuget de autor [1]. Pentru Iănăkiță Văcărescu, muza era fecioara ce-i procura un minut de plăcere; omul politic, omul serios avea mai grave preocupațiuni.

Spătar, în al doilea rând sub Nicolae Vodă Caragea, el gătește Turcilor un pod pe Dunăre la Brăila și le adună zaherea la Silistra [2]; dar peste un an, 1783, August, vine domn Michail Șuțu și, la 2 Iunie 1784, acesta îl face vistier pentru a cincea oară și atunci încă el pregătește proviziuni și face un pod la Silistra pentru oastea otomană ce avea să înceapă războiul cu Austria [3].

La 1786, Poarta, dupe un capriciu a lui Capudan-pașa, întrerupse șirul prinților aleși din Fanar și trămite Domn țării Românești pe un tălmaci ce fusese simplu pescar în insula Poros, Nicolae Mavrogheni. Această infracțiune la regulele urmate acum de șaptezeci de ani, produce o mare indignațiune printre boierii români și, cu toate că Iănake Văcărescu e numit îndată (1787, Ianuarie), din vistier, dvornic [4], el însă nu poate suferi pe acest „om prost și la fire și la gândire și la simțire" [5]. Ura lui e așa de neîmpăcată încât când, în memorialul său, vine vremea ca să vorbească despre dânsul, el începe spunând [6]:

„Mavrogheni sosind în țară dete pricină tuturor a rămânea încremeniți după ce l-au văzut *ekîrom* sau poznă a țării asemenea. Ce să povestesc eu faptele și lucrările acestuia? fiindu-mi și rușine să le iau în condei; de aceea și le las la cei ce scriu analele Domnilor ca să facă această osteneală după datoria la care s'au supus".

---

1) Mai multe din aceste poezii au fost publicate cu modificațiuni, în deosebitele volume de cântece ale lui *Anton Pann*.
2) Ist. Impăr. Otom. Mns. p. 270.
3) Idem, p. 223.
4) Istor. Imp. Otom., p. 226.
5) Idem, p. 227.
6) Idem.

Cu toate acestea el urmează a povesti întâmplările războiului în care întreprinzătorul Mavrogheni îşi are şi el un loc însemnat, dar nu încetează a-i critica faptele şi a plânge relele ce el a adus peste ţară[1]) :

„In multe rânduri i-am arătat aceste stricăciuni ce le pricinuia şi la devlet şi la ţară ; dar cui să zic ?".

Desgustul şi mânia Văcărescului ajung până la disperare.

Dar să întrerupem cursul acestor nevoi politice, care vor arunca vieaţa sa într'o nouă fază de turburări, şi să ne oprim în anul 1787, la tipărirea unei scrieri însemnate a lui. La acest an a ieşit de sub tipar cartea intitulată :

„Observaţii sau băgări de seamă asupra regulilor şi orânduelilor Gramaticei Româneşti, adunate şi alcătuite acum întâiu de dumnealui Ianake Văcărescul, cel de acum dikeofilax bisericei cei mari a Răsăritului şi mare vistier a principatului Valahiei ; se hărăzeşte de însuşi la prea cinstitul, sfinţitul de Dumnezeu iubitor episcop sfintei episcopii Râmnicului, Kyr Filaret. Tipărite cu porunca şi blagoslovenia sfinţii sale acum, în Domnia prea înaltului şi prea luminatului princip a toatei Ungro-Vlahiei Nicolae Mavrogheni Voevod. In arhieria sfinţitului şi alesului de Dumnezeu mitropolit şi arhiepiscop al ţărei, Kyr Grigorie. La leat 1787, în tipografia sfintei episcopii a Râmnicului, de Georgie Popa Constandin tip. Râmnicului".

In acelaş an apărea, *„tympărită acum întru al doilea rând, în Viena Austriei, la Iosif noblu de Burţbek, împărătescul şi crăiescul al curţii tipograf şi bibliopol"*, o a doua ediţiune din aceeaşi scriere, dar fără de precuvântarea adresată către episcopul Râmnicului Filaret. Insă, atât acest personagiu cât şi dedicaţiunea cărţii, au importanţa lor. Mai întâi acest Filaret, om luminat şi iubitor de ţară, odinioară archiereu sub titlul de *Mireon*, se alesese episcop la 1780 şi urmase cu stăruinţă tipărirea Mineelor româneşti pe care el, cu predecesorul său episcopul Chezarie, le tradusese în limba pământeană[2]). In toarcerea succesivă a cărţilor bisericeşti pe limba naţio-

---

1) Idem, Mns., p 232.

2) Istoria bisericească tradusă româneşte de *Alex. Geanoglu Lesviodax.* Bucureşti, 1845, p. 437.

nală dela Matei Vodă Basarab încoace, are o însemnătate mare în istoria literară a limbii noastre. Acestui vrednic de laudă cleric închină Iănăkiţă scrierea sa şi dedicaţiunea este prin sineşi o laudă elocventă a episcopului şi destăinuire pe scurt a ideilor mărețe ce mişcau sufletul autorului. Reproducem părţile mai însemnate dintr'însa :

„...Şi la cine altul se cuvine a se arătare meşteşugul cuvântului decât la îndreptătorul de cuvânt adevărat ? Şi la ce alt se poate cerca metalul aurului şi argintului decât la piatra cea cercătoare ? Dumnezeiasca providenţă care te-a povăţuit spre râvna acestei învredniciri, de a fi, adică îndreptător de cuvântul adevărului său, te-a gătit mai înainte ca pe un vas primitor de acest mai presus de tot cuvântul firesc dar, împodobindu-te şi cu silinţa cuvântului firesc şi (sau pentrucă erai împodobit cu ştiinţa cuvântării fireşti, te-a făcut îndreptător şi cuvântării cei peste fire, sau pentru căci te-a ales a fi îndreptătorul cuvântării cei peste fire, te-a împodobit şi cu ştiinţa cuvântului firesc), acum eşti îndreptător şi al unui cuvânt şi al altuia.

„Deci un bine-credincios al acestui cuvânt ce propovădueşti, care poate s'a amăgit socotind că a alcătui un meşteşug al cuvântului gramaticesc prin care să poată dobândi şi silinţa cuvântului firesc, la cine se cuvine să-l aducă ? la cine să-l cerce ? şi la cine să-l hărăzească altul decât la cea întru toate vrednicie a ta ?

„Dar când şi Gramatica aceasta, sau mai bine să zic *Observaţii asupra idiotismei limbei noastre* în starea ce se află acum, după regulile gramaticeşti, nu este de altă limbă ce fieşceşi care nu au câte puţine gramatici, ci este de limba românească ce nu are în starea ei nici una până acum, limba patriei noastre, prin care cuvântăm, limba cu care ne închinăm marelui Dumnezeu, proslăvind întru închinăciunea Treimii cei de o fiinţă, limba cu care cuvântând petrecem vieţuirea aceasta vremelnică şi nădăjduind dobândirea acei statornice, ne străduim a o câştiga.

„Şi către acestea, când urmează ca şi această gramatică să-şi ia începutul său din Mehedinţi şi Romanaţi, iarăşi de eparhia sfinţirii tale de unde au început a i se zămisli, au a nu fire, au perzania ei, ce mai rămâne să faci decât la iubitorul de cuvânt şi fericitul tău suflet să o hărăzesc ?

„Ştiut este la ştiinţa sfinţeniei tale că marele acela Traian, împăratul Romanilor după ce, nesuferind a mai plăti tribut şi a da dajde la craiul Dachilor, care încă dela Dometian rămăsese în regulă şi după ce au venit aici în două rânduri în crăia Dachilor şi au trecut apa Istrului sau a Dunării pe trecerea cea de piatră ce este în judeţul Mehedinţilor, a căruia se vede rămăşiţa stâlpilor şi până astăzi, la anul 104 dela Christos, trecând prin ţara Româ-

nească și supuindu-i-se țara aceasta... la al doilea bătălie și războiu a perit craiul Dechebal, a căruia i-a adus capul la Roma și i-a supus crăia la scripturile Romaicești și după ce s'au numit Dachicu... voind să-și facă stăpânirea ohavnică și fără nicio îngrijare, a adus mulțime de Latini și Italieni aici, și dintr'aceia, cei ce s'au așezat întru sălășluire aici, întâi au coprins județul Romanaților, care le poartă și numele și până acum și dinpreună cu acela și celalate ale creștineștei tale eparhii ; apoi s'au întins și în celelalte și în Transilvania și în Moldavia și spre ținutul Timișvarului și pe marginile Ungariei și pe apa Tisei în sus, în toată crăia Dachilor

„Ar fi lucru de mirare, și îl poate socoti fieștecine, cum în vreme de 1681 de ani, a nu se afla vreun om ca să grijească că coprinză starea limbii prin mijlocul a vreunei gramatici și să adune terminii filosofici prin vreun Dicționar ca să poată tălmăci cu înlesnire cărțile de știință în limba românească și să nu mai pue în osteneală pe locuitorii acestor eparhii ce vor pohti să fie scriitori de științe și filosofie, ca să învețe altă limbă străină, întru care să le afle acestea...

„De aceea și cugetând să aduc și această limbă a noastră în sistema grămăticească după starea ce se află acum și socotind că au a nu fire sau perzania ei cea dinceput din eparhia sfinteniei tale s'au zămislit, iubirii tale de Dumnezeu se cuvine să o hărăzesc, că iarăși întru acea eparhie zămislindu-se, de acolo să i se facă și nașterea și creșterea în celelalte părți, precum și a nu fire după dreptate și cuviință.

„Înțelepte părinte ! Am ostenit ostenind și am obosit străduindu-mă, nu ca să fac gramatică, ci numai băgări de seamă asupra gramaticii limbii noastre. Un dumnezeesc părinte și dascăl bisericesc (marele Vasile) m'a pus întru această trudă cu a mă face vinovat când nu voi face un bine ce aș putea, întocmai ca cum aș fi făcut răul ce este văzut. Un filosof latin (Seneca) mi-a dat în tot moment inimă și curagiu zicându-mi : *niciun lucru nu este greu a se birui de către lucrarea îndeșită și cu tărie, și de către silința cea cu scumpătate.* De câte ori am luat condeiul să scriu, de atâtea ori am și hotărît să mă părăsesc de această epiherimă prea și după ce am sosit la această stare, nu pot iarăși să numesc Gramatică această alcătuire fără de numai băgări de seamă asupra idiotismei limbii noastre spre regulile gramaticești ; de am a cădea în vină căci am făcut un om plin de amathie și neștiință, această îndrăzneală să scot acest fel de carte în vedeală, învinovățirea-mi este iubirea patriei, a vecinătății și a Romanilor ce vorbesc cu această limbă, și sunt gata să-mi iau dela aceștia pedeapsa după vina mea. Să nu se mai mire sfințenia ta de această propunere și să o socotească doar ca un ritorism. Te încredințez că însuși simpatrioții mei vor să-mi găsească la această alcătuire metahne și greșeli ; când însă ? —

După ce se vor face dintr'aceasta, destoinici, (şi să-i învrednicească Dumnezeu prin blagosloveniile sfinţiei tale) ; şi atunci le voi da pe un filosof latin (Salustie) să le răspunză că *arhistratigul se împărtăşează de slava ce dobândesc ostaşii lui biruind*, iar şi de nu vor vrea să-l auză şi vor pofti ca să primesc a fi biruit, la toate sufletul meu se mulţumeşte, şi de am greşeală, se va desfăima şi un filosof grec din cei vechi (Tales) care m'a învăţat să mor pentru patrie.

„Intâmplarea şi norocul de multe ori face aceia ce nu poate face timpul şi vremea. Unde puteam găsi duhovnic ierarh ca să judice în taină şi nu de faţă ? şi acela plin de învăţătură să poată judica gramatica ? Şi acela episcop Râmnicului, a eparhiei de unde s'au perdut a fire a gramaticei, care să voiască să-i dea începerea de acolo ? acela destoinic a-mi îndrepta greşelile ? acela îndreptător la câte am trecut cu vederea ? Unde puteam găsi vremea a unui mitropolit şi arhiepiscop al ţării, iubitor de a vedea lucruri de folos patriei ?... Unde puteam găsi fraţi boieri care să nu judice îndrăzneala, ci să-mi laude râvna ?... De aceia şi fericesc momentele ce aduc atâtea îndestulări nenădăjduite în vreme, şi de aceia, aducând această osteneală a mea în mâinile sfinţiei tale, a unui judicător întocmai următor numelui propriu, şi împodobit cu toate cele ce sunt trebuincioase spre înfăţişarea acestei cărţi. Mă rog întru Christos, fii sârguitor a fi această începere de învăţătură, iar nu de privelişte, de trecere de vreme, şi eu iarăşi mă aflu în osârdie ca să aduc, de voi avea vieaţă, şi un *Dicţionar* la vedere ; iar de nu mă voi învrednici, las clironimi şi pe fiii mei cei trupeşti şi pe fiii mei cei gramaticeşti ca să clironomisească dragostea, râvna şi silinţa mea cea pentru binele, cinstea şi folosul simpatrioţilor şi a Patriei".

Posteritatea căreia Văcărescu încredinţează cu atâta ardoare lucrările la care el a pus cea dintâi piatră, a profitat, putem zice, dintr'însele şi a lărgit cercul lor ; dar meritul întemeietorului e mai presus de orice dobândiri posterioare. Tocmai pe când învăţata Transilvanie, cu latiniştii ei Petru Maior, Samuil Klain şi atâţia părinţi ai limbisticei române, abia încep a aduce prin tipar cercetările lor la lumină [1]), Iănăkiţă se sileşte şi dânsul a determina regulile confuze ce cârmuiesc această limbă încă

1) Gramatica română a lui *Samuil Klain* sau *Micu* a fost tipărită, cu litere latine, cu vreo câţiva ani mai înainte, 1785. Este însă învederat că Iănăkiţă n'avea nicio cunoştinţă despre dânsa, căci nu o pomeneşte de loc nici măcar prin aluziune. Tipărirea lucrărilor lui Petru Maior, Paul Iorcovici, Molnar, Cichindeal şi alţii rămâne totuşi posterioară publicării gramaticale a Văcărescului.

în pruncia sa ; el face mai mult, căci simţind că cel dintâi pas al limbilor spre cultură şi armonie, este poezia, el se încearcă a da reguli prosodiei româneşti şi, profitând de cunoştinţa mai multor limbi ce el dobândise, mai înainte de toate, dă un rezumat instructiv despre istoria poeticei. exprimându-se la începutu-i într'astfel [1] :

„Poezia este foarte veche, precum se vede dela Greci, Arabi, Perşi, încoa şi Evrei şi Chaldei.

Grecii au obicinuit foarte mult poezie, şi puind osteneală, au aflat multe feluri de chipuri a alcătui versuri cu mare meşteşug, cum se văd. Intâi le-au obicinuit spre laude dumnezeieşti ; după această şi spre laude omeneşti şi spre istorii, comedii şi verice alt, cum au scris întru aceasta, lăudaţii Aristofan, Isiod, Evripid, şi vestitul Omer şi mulţi alţii.

Latinii au urmat la aceasta întru toate Grecilor, precum se văd lăudatele şi frumoasele alcătuiri ale lui Ovidie şi Virgilie şi altora din cei noui şi până astăzi.

Italienii, Francezii, Ispaniolii şi alţii ce li se trage limba din limba latinească ca nişte pâraie, precum şi această a noastră românească, n'au obicinuit a face versuri cu numere pe picioare ca Grecii şi Latinii şi eu nu bănuiesc a fi pricina alta decât neaverea de multe litere vocale.

Eu, măcar că sunt dator să urmez întru toate meşteşugului şi obiceiului acestor limbi ce-l au la poezie, fiind poezia acestora şi dulce şi frumoasă, dar în vreme ce suntem îndestulaţi şi de multe litere vocale şi diftongi, râvnesc să arăt şi vreo câteva chipuri de versuri cu număr de picioare, dorind a urma şi celor două mai sus arătate limbi, din carile avem începutul şi cu aceasta, ca să arăt şi evlavia cea dupe datorie ce are limba noastră la acelea".

Ne oprim la aceste cuvinte, căci într'însele găsim cea mai netăgăduită dovadă de aplecarea poetului către elenism, tendenţă pe care am denotat-o la început ca generală în toată literata familie a Văcăreştilor şi pe care părintele ei o enunţă într'un chip aşa de puţin îndoios. Tabelul istoriei poetice urmează cu caracterizarea Italienilor şi Francezilor şi se sfârşeşte cu aceste cuvinte:

„Toate versurile acestea afară de mijlocul alcătuirii lor ce nu-l poate urma fieşteşicine, afară de arătarea cea însufleţită a istoriei ce o dau la toţi prin urechi ca prin ochi, afară din regulile construcţiunei, şi ortografiei, meşteşugul este :

1) Ediţiunea dela Viena, 1787, p. 155.

1-iu. A se păzi cursul cititului, având apăsările cu regulă tot un fel a unui vers cu altul, cum zic Arabii, *vèsin* şi *usul;* acesta este la Greci numărul cu picioare, însă meşteşugit foarte, cum vom arăta.

2-lea. A se păzi constructionea şi ortografia şi noima pe deplin.

3-lea. A se face tăierile termenilor cele cuviincioase şi obişnuite.

Iar chipurile potrivirei lor la sfârşit, măcar că arătăm vreo câteva versuri pentru pildă, dar poate un poot, după rânduiala şi regulile gramaticei alcătuind să facă şi alte chipuri, păzind câte am arătat pentru aceasta".

Apoi printre deosebitele modeluri de versificaţiuni unde alătură strofe cu felurite măsuri, el pune şi aceste şease versuri în care, după ce a caracterizat cu seriozitate gramatica şi scopul ei, sfârşeşte printr'o glumeaţă invitare către cititori :

„Gramatica e meşteşug ce-arat' alcătuire,
Şi toţi printr'însa pot afla verice povăţuire,
Şi scrie încă într'ales cu reguli arătate,
Pe toţi învaţă de-a le şti fără greşeală toate,
Şi versuri înmeşteşugite învaţă de-a se face.
Siliţi-vă a o'nvăţa !... sau faceţi cum vă place".

De-ar urma toţi oamenii, şi mai ales juna poporaţiune a şcoalelor, această din urmă povaţă a glumeţului poet, negreşit că foarte puţini ar învăţa *meşteşugul ce arată alcătuire*. O, Iănăkiţă Văcărescule ! de-ar şti copiii români că tu mai întâi le-ai inventat acea iasmă a gramaticei cu care dascălii îi muncesc atâta, ce blesteme nu te-ar mai blestema ? Şi noi însă, mai puţin inocenţi decât dânşii îţi aducem laure ca părintelui Gramaticei române !

Să lăsăm însă acum în urmă lucrările literare, care şi-au avut şi ele locul în trecuţii câţiva ani de linişte ; sgomotul războaielor vine să întrerumpă paşnicele ocupaţiuni ale vornicului Văcărescu, şi să aducă lui şi ţării noui frământări.

La Ianuarie 1788, Austriacii încep războiul în contra Porţii [1]). Mavrogheni, nerăbdător a arăta slujbă Turcilor şi iubitor de fire al armelor, vru îndată să intre însuşi în luptă cu oştirile cezariceşti ; în zadar Văcărescu se cercă a potoli aceste neastâmpărate dorinţe, a arăta principelui

1) Ist. Imp. Otom.Mns. p. 234.

că întreprinde fapte mult prea îndrăznețe și al căror sfârșit poate să compromită soarta țării ; atunci negreșit el repetă cuvintele :

„A socoti că poate
Un om să facă toate
Ori câte va gândi,
Nu-i duh de isteciune
Nici semn de 'nțelepciune
Și n'a va dobândi." [1])

Cu toate aceste povețe, ambițiunea oarbă de-a deveni seraskier al oștirii otomane întuneca orice cuvânt dinaintea lui Mavrogheni. Cunoaștem din cele mai sus arătate tendința binevoitoare a Văcărescului către Austriaci ; de altă parte știm iară că el era foarte credincios Porții ; dar din purtarea sa ne putem convinge că el avea mai cu seamă în vedere binele și folosul patriei sale.

D-l Vaillant [2]) a dat răsunet vitejiilor lui Mavrogheni, împresurând cu o aureolă mincinoasă de patriotism românesc pe pescarul Poriot ; d-lui scrie cu un ton emfatic : „Mavrogheni adună pe boieri și, după ce citi fermanul Porții : — Boieri, le zice, iată vrăjmașul ; dacă sunteți obosiți de cotropiri, la arme și călări ! — Aceștia, puțin dedați cu așa exerciții, se scuzară care cu inexperiența, care cu hainele sale, cei mai mulți cu demnitatea lor". Acestea sunt vorbe pompoase, dar rău cugetate ; Ce au, într'adevăr a face, când vom căuta lucrurile serios, serviciile către Turci ale unui Grec fantastic și devotat Porții, cu vechile lupte ale Românilor pentru neatârnarea lor ? Mavrogheni nu poate fi privit ca un erou cu ideii mărețe de libertate, ci numai ca un ambițios cu o bravură nesocotită.

Intr'adevăr, ce folos puteau trage Românii din părtenirea lor la asemenea lupte între Poartă și Austria ? Politica cea mai sigură pentru dânșii, de câte ori n'au avut ceva să câștige în propriul lor avantagiu, a fost de-a nu lua nicio parte la aceste războaie ale Turcilor cu puterile vecine. O neutralitate, mai ales armată, le-ar fi putut însuși totdeauna un fel de arbitragiu, mai folositor țării decât rezultatele îndoioase ale unui război compromițător și, în orice caz, fără folos pentru dânșii.

Aceasta o presimțise Iănăkiță Văcărescu, dar văzând

1) Din exemplele date în gramatica autorului.

2) *Vaillant*, La Roumanie, Paris, 1844, t. II, p. 255.

că faptele lui Mavrogheni luau curs cu totul contrariu, descurajat și mâhnit, el ceru a se retrage din funcțiuni și din țară:

„Eu văzând că s'au început un război ca acesta, și oblăduitor țării noastre iaste Mavrogheni, m'am prostit de dregătoria ce aveam pentru ca să nu fiu amestecat în faptele mai sus-numitului, fiind de tot netrebnice [1]).

Așa văzând și neputând să-l mai sufer și mai vârtos temându-mă ca să nu-mi arunce și vr'o năpaste, precum a aruncat la mulți nevinovați ca să-i jefuiască și la mulți pe care-i avea pismă, căci fi surghiunea cu cartea lui la cetatea Giurgiului, i-am arătat că eu nu pociu într'aceste vremi ca să șez aici în țară, temându-mă de cele împotrivă și am cerut ca să-mi dea voie să merg la Țarigrad cu casa mea, mai vârtos că soția mea este țărigrădeasă. El, și pohtea să lipsec de aici, dar nu voia să merg la Țarigrad, unde îmi făcu *provlimă* ca să mă duc peste Dunăre la un serhat, deocamdată (așa îmi zicea), pentru ca să nu ceară și alții ca să meargă la Țarigrad, văzându-mă pe mine, și făgădui, că de acolo, or când voi vrea să-mi trimiț casa la Țarigrad, o va trămite cu cheltuiala lui și eu să viu lângă dânsul. Eu și mă mulțumeam să lipsesc odată de a-l mai vedea și să merg unde mă voi duce, am ales Nicopoia, numai căci știam mintea și înțelepciunea lui Selim aga Varnadi-Sade. Se mai afla trămiși acolo zălog trei boieri, Ianake dvornicul Moruz, Scarlat logofătul Ghika și Tudorake paharnicul Guliano. Cu mergerea mea au mai trămis Mavrogheni și alți boieri, pe banul Nicolae Brâncoveanu, pe Dumitrașcu dvornicul Racoviță, pe Manolake dvornicul Crețulescu, pe Costake Ghika logofătul, pe Dumitrașcu Fălcoianu clucerul și pe stolnicul Alexandru Farfara [2]).

---

1) Istor. Imp. Otom., Mns., p. 230.

2) De această exilare a mai multor boieri vorbește astfel și *Fotino*, trad. de G. Sion, t. II, p. 175.

„La 3 August 1787 s'a declarat război între Poarta otomană și Rusia și în primăvara anului 1788, vizirul Iusuf-pașa a plecat cu mare putere asupra locurilor din sus. Atunci și Nicolae Vodă găsi ocaziune ca să se lege de boieri. Sub pretext că erau haini și necredincioși către Poartă, îi închidea și, amenințându-i cu moartea, îi storcea de parale. Pre frații Brâncoveni, Nicolae și Manoil, pe frații Ghiculești, Constantin și Scarlat, pe Dimitrie Racoviță, pe Ioan Moruz și pe Ioan Văcărescu cu fiul său Alexandru, i-au exilat cu firman împărătesc la insula Rodos, pe bătrânul mare ban Pană Filipescu cu doi fii ai săi, Nicolae și Constantin, i-au exilat la mânăstirile Sfântului munte (Ianake Văcărescu zice la Meteore) ; iar familiile lor le-a trămis la Constantinopol, și pe altele peste Dunăre în Bulgaria“.

„Două lucruri cugetase Mavrogheni pentru trămiterea acestor boieri : unul, ca să arate la Poartă, când va fi împrilejire de vreme, că aceşti boieri au avut corispondenţă cu Nemţii şi cu Muscalii mai înainte şi pentru ca să nu-i aducă în ţară într'aceste vremi, de aceea i-au trămis zălog acolo ; şi altul, că de va vrea să întoarcă în ţară vreunul dintr'aceştia, să-l întoarcă cu multă luare de bani, precum au şi făcut în urmă dvornicul Greceanu, căruia îi trămisese soţia la Nicopole şi pentru ca să o aducă îndărăt după rugăciunea sa, i-au luat *ruşfet* (dar) talere 10.000 ;[1]) eu am cerut în multe rânduri ca să-mi dea voie să trimit soţia la Ţarigrad, socotind că voi merge şi eu împreună, căci pe mine singur m'au chemat de multe ori la Bucureşti, fără de a-mi cere bani, fiindcă avea *ipolipsis* la mine. Eu însă, despre o parte văzând dragostea întru care mă avea Selim-paşa...., despre altă parte, neputând suferi să mai văz pe Mavrogheni, n'am vrut să viu ci am şezut acolo, de la Martie până la Octomvrie“ [2]).

In răgazul monoton şi trudnic al exilului, activitatea lui Iănăkiţă nu putea să se înmoaie ; lipsit de treburile politice, de mulţumirile sufleteşti ce ocupară vieaţa lui trecută, el caută mângâierea într'o lucrare serioasă, şi începu scrierea intitulată :

„Istoria a prea puternicilor împăraţi otomani adunată şi alcătuită pe scurt de dumnealui Ianake Văcărescu, dikeofilax a bisericei cei mari a Răsăritului şi spătar al Valahiei, începându-se în vremea prea luminatului împărat sultan Abdul-Hamid I, la veleatul hegiret 1202 şi Mântuitorului 1788, în Nicopoli a Bulgariei şi s'a săvârşit în zilele puternicului împărat sultan Selim III, la veleatul 1794 şi 1208, în luna lui Şeval“ [3]).

Cu ce îndemn, cu ce mijloace a fost compusă această carte încă netipărită la 1860, autorul ne o va spune în precuvântarea sa, care este tot deodată o pagină caracteri-

---

1) D-l Ştefan Greceanu, posesorul acestui preţios manuscript, crede că, cu ocaziunea acestei înturnări în ţară a vornicesei Elena Greceanca, s'a adus aici şi manuscriptul, care a fost urmat mai târziu de către autor, rămânând în casa Grecenilor.

2) Istor. Impăr. Otom., Mns. p. 235 et sp.

3) Acesta este manuscriptul citat adesea până aci şi care e legat în două mici volume ; în cel dintâi se află partea I şi începutul părţii a II-a ; în cel de-al doilea urmează partea a II-a, întreruptă la faţa 277. Scrisoarea e foarte citeaţă şi se vede a fi din altă mână, iar vierşurile *intercalate* şi unele note pe margini, sunt făcute de mâna autorului, cum se vede din asemuirea lor cu textul original al Gramaticei ce este în posesiunea d-lui Ioan Văcărescu.

stică pentru vieaţa, simţimintele, aplecările şi studiile sale ; într'însa vom vedea pe scriitorul afectând modestia în belşugul cunoştinţelor, pe bărbatul nepregetat suferind cu greu silita sa nelucrare, pe patriotul român ducând cu mâhnire păsul ţării sale sfâşiate. Iată cum se exprimă Văcărescu :

„Mulţi din cei ce au vrut să scrie istorii după vremi, sau mai vârtos, din cei ce au râvnit a înnoi cele scrise de alţii mai de înainte, fiind îndestulaţi de darurile ştiinţei, şi-au împodobit condeiul cu înfrumuseţate alcătuiri, strălucite şi de forme ritoriceşti, şi de meşteşuguri gramaticeşti, şi prin mijlocul acestora au putut a birui fireasca înlenevire cea spre citanie a celor mai mulţi, a aţâţa şi pohta cea de multe ştiinţe a celor mai lăudaţi şi cu aceasta pe toţi ii au îndemnat a le citi de îndeşite ori şi a dobândi folosirile cele ce se nasc din istorii. Iar eu, aflându-mă desbrăcat de veşmânturile darurilor ştiinţei şi condeiul meu fiind numai abia putut a se ţinea în degetele nedăstoiniciei mele, nici se cuvenea să-l povăţuesc spre a împleti alcătuiri depărtate de dulceaţa aceea, fără care istoriile scriindu-se, deosebi că nu pricinuesc vreo folosire, supără încă şi auzul şi mai vârtos acelor ce fireşte nu sunt statornici a suferi cu răbdare prelungirea citaniei. Insă acum, la veleatul 1788, aflându-mă strămutat cu locuinţa spre vreme în cetatea Nicopolii din crăia Bulgarilor, de lumeştile furtuni ale întâmplărilor şi de multele feluri de războaie ce desăvârşit au turburat toată liniştea patriei mele, unde şi despre o parte, aflându-mă lipsit de toate trecerile de vreme cele veselitoare de suflet şi afundat în valurile întristărilor pentru patimile ce suferă iubiţii mei simpatrioţi, neputând eu acum afla vreun mijloc spre a le tămădui ; despre altă parte fiind şi de multe ori întrebat, ce împărat au supus Bulgaria şi Nicopoli, la *sangeacul* (steagul) otomănicesc, fără vrednicie m'am îndemnat a scrie o adunare istorică a prea puternicilor împăraţi otomani, pe scurt alcătuită, arătând de când şi cu ce mijloc au luat această stăpânire începerea ei şi creşterea şi starea şi urmările celelalte până astăzi, ca prin scurtarea povestirii să poată afla, fără multă osteneală oricine istoria othomaniceştei împărăţii, iar mai vârtos ca să mângâi cu această osteneală şi petrecerea vremii cei turbure întru care mă aflu. Iată, dau începere, nădăjduind că fără zăbavă să-i arăt şi sfârşitul la obşte.

Mulţi din scriitorii Tevarihurilor sau analelor turceşti, mai vârtos că la puternica această împărăţie este şi *mansup* deosebit sau dregătorie, care este orânduit numai pentru a scrie *Tevarihurile* împăraţilor sau *Vizantida* turcească, care se numeşte *Vacanuis*, adică scriitor de cele întâmplătoare şi la acest oficiu se pun deapururea oameni împodobiţi cu pricopseală şi acest *Vacanuis*, tot-

deauna este dator a se întâlni cu învăţaţii *Ulemali* şi cu toţi luminaţii *Regeali* şi mai vârtos cu *Kethudan-Sadrî-Azet* şi cu *Reizul-Kitabu*, spre a cerceta toate vestirile, pricinile şi scrisorile ce merg şi vin la împărăţie, ca să ia ştiinţă de toate scurgerile lor şi să le aştearnă în alcătuirile istoriilor împărăteşti, ce se scriu de dânsul şi toţi *Regeali* sunt datori să i le arate toate fără preget şi tăinuire. Dintr'aceşti istorici trei mi s'au întâmplat a vedea şi a citi ; Pe Naima, pe Raşid şi pe Subhî, care au scris cu atâtea frumoase *teginituri* şi *istileahuri* sau metafore şi idiotisme şi potriviri la cuvinte şi la ziceri în perioade ce le numesc Turcii *cafiele*, după obiceiul limbii lor, istoriile multor împăraţi după vremi, precum şi alţii înaintea acestora şi în urmă până acum, cum şi astăzi este scriitor slăvitul Eiveri-Efendi ; nu cu mai puţin gust au alcătuit istoriile turceşti şi mulţi alţii istorici Greci, Latini, Francezi şi Italieni (Nikifor, Nonara, Laonikie, Beungravie, Ladvocat, Cantemir, Voltaire, Buchener şi alţii) dintru ale cărora istorii cu multă băgare de seamă făcând o adunare, arăt pe scurt toate câte ar putea da o idee pe deplin la cititori de curgerea, starea şi ocârmuirea împăraţilor otomani".

Intr'adevăr, el îndată urmează, dând o prescurtare de vieţile sultanilor, cu începere dela Mahomet, şi după fiecare din acele vieţi, rezumează caracterul şi faptele Padişahului, descris prin câteva versuri care-şi schimbă adesea măsura şi tonul [1] ; astfel procede în toată partea întâi

1) In general aceste versuri n'au nimic însemnat ; spre dovadă vom cita din cele mai bune. Astfel vorbeşte autorul de Mahomet (p. 10) :

„Mahomet stătu în lume, om foarte însemnat,
căci s'arată din slugă, prooroc şi împărat
Şi dătător de lege, ce după ce-o întocmi,
în trei părţi ale lumii, de mulţi se primi".

Astfel de Osman ,(p. 24) :

„De-a se numi Eroe în lume cineva
Osman trebui să fie, iar nu doar altceva.
Făcu 'ntâi stăpânire, apoi s'au arătat
fără război şi 'n grabă, Halif şi Impărat,
Işi adaogă devletul cu ţări şi se făcu
începere şi părinte împăraţilor d'acu".

Astfel de Murat I. (p. 32) :

„Murat pieri la pace
iar nu când se bătea ;

care e de 131 fețe manuscripte. A doua parte se deschide cu vieața sultanului Mahmud I (1730), subt a cărui împărăție autorul *au văzut lumina lumii*; de aci încolo evenimentele împărăției se amestecă cu ale țării și mai ales cu întâmplările vieții scriitorului, precum am arătat în numeroasele citațiuni precedente; de aceea și interesul crește în mari proporțiuni. Ne place a citi acest memorial al unui bărbat ce joacă un rol eminent printre contimporanii săi și ale cărui fapte politice sunt alternate cu lucrări literare așa de folositoare.

Iănăkiță, cum am văzut, întreprinse scrierea aceasta istorică în exilul dela Nicopole și de aci înainte o urmă mai mult ca un jurnal al său privat, fiindcă de aci înainte el vorbește mai mult de cele ce s'au întâmplat lui și celor ce-l înconjurau; să-i mai lăsăm dar cuvântul ca să ne spună soarta mai grea ce aștepta pe exilați: [1])

„Noi ce ne aflam la Nicopoli fără de protecția lui Selim-Pașa, căci îl trămisese împărăția la Bender, într'un *serhat*, lipsiți de toate cele trebuincioase și ca cum eram închiși, căci nu eram slobozi să mergem aiurea și nu numai nu ne aflam atunci în vreo vină, ci unii din noi aveau și merit la *devlet*, dupe credința cu care ne-am purtat în ceailaltă resmeriță mai vârtos cu că aveam de atunci *fermanuri* și multe *buiurultiuri* arătătoare de aceasta, între care se coprindea arătarea credinței și altor boieri am trimes un *arzohal* cu unul din boieri la prea înaltul *devlet*, întru care făceam rugăciune ca să avem voie să mergem în *memaliki mahruse*, la un loc

---

Ci dar Minerva tace,
  iar Marte cât putea
Striga la toți să crează
  că și-acu e slăvit,
Și cum peri toți vază
  Că-i de vrjmaș lovit".

Astfel de Baiazid, (p. 37):

„Slavă și dobândire la împărat e fire
  și sunt îndatorați
până măcar să peară, pururea să le ceară
  ș'atunci sunt lăudați.
Și fulgerul să trece, nescine să se cerce,
  nu-i lucru necrezut,
cinstea lui așa cere; și Baiazit de pere,
  de față e văzut".

1) Istoria Impăr. Otom., Mns. 224 et sq.

cum este Odriul unde să putem a înlesni petrecerea vieţii. Acest *arzohal*, după ce l-au luat vezırul, ne-au trimes răspuns să stăm acolo până ce va face hotărîre.

După aceea am sosit la Ruşciuk, viind la Bucureşti şi pârîndu-ne Mavrogheni cu multă pâră mincinoasă, dând şi la *haznea* o sumă de bani au putut face ca să se trămiţă *ferman* cu un ceauş împărătesc şi să ia şi pe şease din noi să-i ducă la Rodos surghiun şi aşa, lăsându-ne familiile la Nicopole, la sfârşitul lui Noemvrie, am purces după poruncă şi am mers la Rodos, Intr'acest fel au curs lucrurile într'această iarnă (1789)...

La Rodos eram afundaţi în multă întristare şi nu pentru noi, căci noi pe unde am trecut şi acolo am fost primiţi cu multă *peripiisis* (îngrijire) şi cinste de toţi cei mari, ci pentru familiile noastre, ce nu numai erau depărtate de noi, ci le lăsasem şi într'un *serhat* ca Nicopoli, fără nicio protecţie omenească".

Doi ani de zile aproape trăiră boierii români la Rodos, înconjuraţi de onori la care grijile îi lăsau nesimţitori. Iănăkiţă Văcărescu avea cu sine pe fiul său cel mare, Alecu, fecior al întâii sale soţii Elena Rizo, carele, crescut în şcoala părintelui său, promitea a-i semăna, ba şi chiar a-l întrece atât în capacitate politică cât mai ales, în geniu literar. E un frumos tabel istoric de a vedea de acum înainte pe aceşti doi vrednici bărbaţi, tată şi fiu, străbătând împreună valurile furtunelor noastre sociale !

Domniţa Caragea, a treia soţie a lui Ianake, trecuse cu patru copii ai săi şi cu celelalte familii de boieri expatriaţi, la Arvanitohori din Târnova ; dar traiul rău şi proasta stare în care aceste familii vieţuiau, reduseso pe domniţa la un singur fiu, care fuse în urmă poetul Nicolae Văcărescu vornicul [1]).

Intr'acest timp. Sultanul Selim III, moştenitorul lui Abdul-Hamid, şi Leopold, urmaşul lui Iosef, înclinară la pace ; Sultanul ordonă liberarea boierilor exilaţi (Februarie, 1790) şi atât cei dela Rodos cât şi Filipeştii închişi de doi ani la mânăstirile dela Meteore, se adunară în Târnova şi de acolo trecură, la începutul lui Iulie, la Andrianopol [2]).

„N'am şezut o săptămână şi mi-au venit o *etriname* a prea înălţatului vezir Hassan-Paşa, întru care, dupe ce defăima pe Mavrogheni pentru surghiunirea noastră, îmi poruncea mie, cu multe

---

1) Ist. Impăr. Otom., Mns. p. 254.
2) Idem, p. 253, 255.

laude şi cum că fiind trebuincios, numai decât să mă scol şi să merg la ordie la Rusciuk, care *mehtup* se află cu multă cinste subt păstare în arhivele mele".

Se înţelege că el nu întârzia a se duce la vizir, pe lângă care se sileşte a înnegri cu cele mai aspre colori pe principele inimicul lui ; acesta îi era lesne acum, căci Mavrogheni plătise cu ruşinea învingerii, nesocotitul său devotament către Turci. In orice caz sacrificiul trebuie să fie cumpănit după persoanele către care se îndreptează ; această regulă de politică, boierii noştri cei vechi o cunoşteau foarte bine şi devotamentul lor către străini urma în totdeauna asemenea proporţiuni. Cu timpul, cumpăna veche s'a pierdut.

Lui Mavrogheni i se tăie capul la satul Bela, şi Iănăkiţă îndată scrise boierilor din ţară, după porunca vizirului, că *dreptatea împăratului făcuse răsplătire* lui Mavrogheni, de care veste *s'au bucurat cu toţii* [1]).

Petrecerea Văcărescului în tabăra vizirului dela Rusciuk e privită de dânsul ca o epocă de strălucire, căci se bucura de toată încrederea *regealelor* turci şi pregătea reîntoarcerea ordinei anterioare în ţară, ocupată acum de Austriaci ; el dobândeşte, cu ferman împărătesc plin de laudă „carele şi acesta se află păzit în scrisorile mele cu multă evlavie" [2]), voie de a merge în Andrianopole şi petrece acolo iarna, cinstit şi iubit de toţi paşii turci ; în primăvara următoare pregăteşte în secret poduri pe apele ţării pentru Turci ; în sfârşit serveşte cu vrednicie, cu inteligenţă, cu credinţă Porţii ; dar nu ştiu pentru ce simţim o tainică mulţumire de a vedea manuscriptul întrerupt în mijlocul povestirii acestor slujbe slugarnice, pe care ne-ar părea mai bine a le vedea împlinite de alţi oameni, demni de a servi, iar nu de a comanda. Paginile din urmă ale manuscriptului se citesc cu neplăcere, căci ele destăinuesc o slăbiciune într'un caracter aşa bine conformat ; ne mirăm citind cum a putut să se încuibeze o nevrednică mândrie în inima aceluia care zisese :

„Ce-ai să-mi zici de mândrie ?
Eu n'aş fi mai vrut să fie !
Căci se'mpotriveşte firii
Şi legii şi omenirii.

---

1) Istor. Impăr. Otom, p. 270.
2) Idem.

„Om lacom să se arate
Ce cum nu-i e ca un frate !
Tot cu rea deosebire
Face pe la toți privire ;

„Cu turbare, ca o viță,
Și natura n'e-urîtă. —
Aib'o cin'va vrea s'o aibă,
Dar cu mine treabă n'aibă !" [1]).

Aceste cuvinte sunt în contrazicere cu faptele, când vedem pe Iănăkiță atât de amețit de onorurile ce îi fac Turcii, încât pentru dânșii își sacrifică demnitatea sa de autoritate pământeană.

„In toată această curgere de vreme, judicățile și pricinile se căuta de mine și de câte ori venea la cortul meu cu pocloane, îi luam însumi eu (pe Români) cu pocloane și-i duceam pe la Regeali cu pocloane, pe unii la Kehaia Bey, pe alții la Tefterdar, pe alții la Ceauș Pașa și arătam că într'adins au dus pocloanele pentru dânșii și le primea cu libov stăpânii, și le dăruia galbeni din destui ; în acest chip am otcârmuit treburile țării cu multă plăcere a stăpânilor, până când s'au făcut armistiția cu Nemții" [2]).

Negreșit că această îngrijire înjositoare de a preveni toate capriciile, de a linguși toate dorințele Turcilor, la care autorul pare a se închina ca dinaintea unor netăgăduiți *stăpâni*, revoltă azi oarecum demnitatea și amorul propriu al Românilor, deșteptați acum din umilința timpilor fanariotești ; ne pare rău, ne întristăm când vedem un om cu o naltă inteligență, cu un suflet patriotic, așa de plecat sub acel jug degrădător ; dar spre scuza lui — dacă înjosirea admite scuză, — pe când spirituosul și simțitorul Principe de Ligne, general în armata austriacă, scria despre boierii țărilor noastre, aceste mâhnitoare cuvinte : [3]).

---

1) Din exemplele Gramaticei.
2) Istoria Impăraților Otomani, Mns., p. 262.
3) Lettres et Pensées du prince de Ligne. Vienne, in 32, p. 232. Tot în acea scrisoare, p. 236, autorul adaoge : „Rien ne ressemble à la situation de ces gens ci. Soupçonnés par les Russes d'avoir de la préférence pour les Autrichiens, suspects à ceux-ci qui les croient attachés aux Turcs, ils désirent autant le départ des uns qu'ils craignent le retour des autres". Vezi și *Mag. pentru Dacia*, tom. V, p. 360, 19.

„Boierii vorbesc puţin. Temerea ce au de Turci, obicinuinţa de a auzi tot ştiri rele şi asuprirea ce exercită asupra lor divanul dela Constantinopol şi hospodarul i-a deprins cu o neînvinsă întristare. Cincizeci de inşi care se adună pe fieşti ce zi, când într'o casă, când într'alta, par a aştepta mereu ştreangul fatal, şi pe fieşce minut auzi zicând : — Aici tatăl-meu a fost ucis din porunca Porţii şi colea soră-mea, din porunca Domnului".

Oare cine mai mult decât Văcărescu purta tipărite în inima sa, aşa groaznice amintiri ? In minutul de faţă cel puţin, patria sfâşiată de răsvrătiri, familia şi vieaţa sa lăsate în prada nesocotitei cruzimi a Turcilor, cereau din parte-i un cap plecat, un suflet umilit. Fără de-a încerca să-l disculpăm, să deplângem totuşi acea tristă stare de lucruri ce supunea la înjosire şi chiar sufletele cele mai nobile.

Ne place dimpotrivă a vedea, câţiva ani mai în urmă (1794—1796), pe banul Iănăkiţă Văcărescu în rivalitate cu Domnitorul Alexandru Moruz. Acest Domn, înălţat iute din dragomanat la tron, nu era însă un om lipsit nici de cunoştinţe nici de spirit. Un jurnal francez contimporan [1]) ni-l descrie petrecând într'un cerc de Europeni, cu jocuri de spirit în limba franceză, şi aceasta negreşit caracterizează foarte bine pe acel tânăr stăpânitor, inteligent şi luminat, dar iubitor de plăceri şi de lux, iute şi arţăgos la fire, vrând ca toate voile să i se împlinească pe dată şi ca nimeni să nu-i stea împotrivă. In mai multe rânduri această iuţeală de caracter pricinui conflicte neplăcute, şi Iănăkiţă Văcărescu era unul din aceia care nu sufereau cu răbdare trufiile junelui despot. Incă dela 1793, virtuosul mitropolit Filaret, pe care l-am lăudat mai sus ca episcop de Râmnic, fusese silit de principe să demisioneze, fiindcă îndrăznise a se împotrivi la un nesocotit capriciu domensc şi, rememorând amintiri clasice, îi spusese că,

---

1) Le *Spectateur du Nord* décembre 1801, p. 317 : „Pendant que la France devenait barbare, il y avait des pays barbares qui devenaient français et quand le plus pur de notre sang rougissaait les ruisseaux des rues de Paris, la cour de Bucarest jouait a toutes sortes de petits jeux d'esprit ; le hospodar lui-même, élevé par un Français, ami des Français, parlant notre langue presqu'aussi facilement que nous, entouré d'une demi douzaine de nos compatriotes expatriés, dont il avait fait sa société intime, leur donnait l'exemple de méler de la réflexion et de la morale jusque dans les plus frivoles amusements etc.".

urmând după voia lui, s'ar expune a zice lumea de dânsul că se joacă copilărește, νηπιάϑει [1]). Această aluziune la junețea sa înfurie pe Moruz și bietul mitropolit fu constrâns să se retragă în răcoroasa locuință de sub Mitropolie ce au păstrat numele lui.

Văcărescu fu mai dibaci și mai norocit în lupta sa cu nesuferita mândrie a Domnitorului ; o anecdotă din timpii aceia, ce ni s'a povestit, va da o idee despre rolul important ce ocupa în trebile țării, cunoștințele și experiența Văcărescului. Acesta, supărat de pretențiunile nemăsurate ale noului ceremonial domnesc, renunțase de-a mai călca la curte și era hotărît a nu îngădui câtuși de puțin înfruntările obicinuite ale îngâmfatului Fanariot. Intâmplarea îl sluji cu prisos și-i dete prilej de a înfrânge exigențele lui Moruz, făcând totdeodată și țării un însemnat serviciu. In zilele acelui Domn, două mari urgii căzură asupra patriei noastre : ciuma de o parte secera poporul cu o furie nespusă, și de altă parte, se adăuga și o foamete groaznică care adusese disperarea la culmea ei ; locuitorii de prin sate și chiar cei din orașe, stinși de sărăcie și munciți de suferințe, erau siliți a măcina coaja copacilor spre a-și căpăta o hrană vătămătoare sănătății, care grăbea și înmulțea morțile într'un chip spăimântător. Această stare de lucruri pricinuia o mare îngrijire Domnitorului, dar nimeni din Francezii, tovarășii săi de jocuri, nimeni chair din Divanul său nu știa să dea o povață mântuitoare, cel puțin un leac pentru ușurarea răului. Boierii se adunau în deșert ca să chizuiască ; izvoarele îmbelșugate ale țării erau secate ; nimeni nu cuteza, de frica Turcilor, să cheme întru ajutor pe Austria, care apoi și din fire nu prea e darnică, și nimănui iar nu-i da în gând să ceară ajutorință dela acei aspri stăpâni, în veci gata a lua și nu a da ; toate sfaturile erau rupte. De aceia și boierii reclamau printre dânșii pe învățatul, pe iscusitul, pe ingeniosul ban Iănăkiță, la care rămăsese toate speranțele. Moruz trămise să-l poftească la curte, dar banul profitând acum, spre a-i înfrâna oarba mândrie, de nevoia în care se afla, se scuză arătând că e bolnav și că nu poate veni altfel decât cu ișlicul în cap, fiindcă pătimește de măsele. O cerere așa de îndrăzneață ! o asemenea infracțiune la regulile ceremonialului ! un boier cu ișlicul

1) Νήπιος, νηπιαζειν, νηαιαχέυειν, în Omer, Edison, Pindar și alții, când vor să vorbească de inexperiența și de simplitatea copilărească ; ηέγα νήπιε, , zice Esiod ca cum am zice noi, *Copil bătrân, nătărău.*

în cap dinaintea Domniei sale ! Acestea părură lui Moruz necuviinţě nespuse, neauzite, necugetate, monstruoase. Moară lumea de foame, de ciumă, de ce o vrea, mai bine decât să vază Alexandru Moruz, ὁ Μέγας Αὐθέντης τῆς Βλαχίας, pe Iănăkiţă Văcărescu cu işlicul în cap.

Răul însă creştea cu paşi uriaşi, nemulţumirea poporului ajunsese la un pas de răscoală şi apoi boierii începuse a murmura ; se suna de un *arz-mahzar* cu plângeri la Poartă ; scaunul domniei era în sfârşit în pericol. Dinaintea unor astfel de prevestiri, Moruz îşi plecă fruntea trufaşe şi se hotărî a primi pe banul cu capul acoperit. Văcărescu sosi la curte cu gâtul îmbrobodit în şaluri, cu faimosul işlic de pricină afundat pe urechi, negreşit că trebuia să semene cu vulpea cea din fabulă, care veni la adunare,

„Dar însă oblojită, pe sub barbă legată
Şi cu un lipan mare la cap înfăşurată".

Fanariotul îşi stăpâni indignaţiunea şi-l pofti să şază la locul său de onoare : —„*Arhon* bane, — îi spuse cu o blândeţe făţarnică, după ce mai întâi arătă mâhnire pentru suferinţele lui, — în tristele *peristasis* în care se află acum ţara aşteptăm şi dela *empiria Evghenii* tale ca să ne *simvulevsească* ce avem a face spre a depărta asemenea *distichii*. — „*Ipsilotate*, răspunse banul, puţine voi şti a spune eu, un biet bătrân retras din lumea strălucită ce împresoară pe Măria ta ; dar pe cât poci să mă întinz cu mintea, socotesc că ar fi oare-care mijloc de uşurare. Nu mă îndoesc că bine cunoaşteţi că, deşi vechile *hattihumaiumuri* ale ţării nu pomenesc nimic despre aceasta, însă s'a făcut obicei din zilele străluciţilor Domni ce au domnit înaintea Măriei tale, a se da pe fieşce an *zaherea* îmbelşugată din ţară, la *serhaturile* turceşti de pe malurile Dunării. Oare, făcând acum ţara plecată cerere la înalta Impărăţie şi mai ales făgăduind cu dinadinsul, că în ani mai roditori, se vor împlini cu prisos cele date acum, nu s'ar milostivi oare prea puternicul Impărat şi ar porunci să se sloboadă ţării zahereaoa grămădită în jicniţele *serhaturilor ?* Ce cugetaţi despre aceasta, *Ipsilotate* şi domnile-voastre, *Arhondes ?*".

Idea păru tuturor minunată, ea se puse îndată în execuţiune. Poarta consimţi cu mărinimie a da azi un ou ca să capete mâine un bou şi bietul popor român se văzu uşurat prin bucatele ce se întoarseră din îmbuibatele ce-

tăţi turceşti, în satele române flămânzite. Astfel Iănăkiţă Văcărescu, credincios tradiţiunilor de familie şi demn urmaş al Radului comisul Bilşug, scăpă ţara de foamete. Putem zice că el datori această faptă meritorie, adâncii cunoştinţe ce avea despre toate relaţiunile vechi şi moderne ale Porţii cu ţara Românească ; în călătoriile sale prin Turcia şi mai ales în desele sale petreceri la Constantinopol, unde şi dobândise dela patriarhie printre alte onori şi titlul de *dikeofilax al bisericii Răsăritului*, împins de spiritul său neobosit şi doritor de orice cunoştinţă folositoare ţării, el formase o cărticică în care cu multă strădare şi cheltuială de bani, izbutise a scoate din condicele împărăteşti, copie despre toate documentele atingătoare de patria sa. Fotino ne spune că a căpătat această carte dela Alecu Văcărescu, fiul lui Iănăkiţă, şi că a întrebuinţat-o spre a extrage unele acte şi a face, în Istoria sa [1]) un sumariu al documentelor dintr'însa. Această interesantă lucrare e acum perdută, împreună cu toate hârtiile importante pe care Iănăkiţă ne spune că le aduna în archiva casei sale, numai notiţa şi extractul lui Fotino ne stau dovadă despre existenţa ei şi totdeodată despre zelul nepregetat cu care acel om, adevărat mare, întreprinse cultivarea limbii şi deşteptarea moralizatoare a datinelor noastre.

Nu putem vedea fără mirare că stimabilul dl. G. Sion, în traducerea ce a făcut după cartea lui Fotino, la acest loc, a trecut sub cea mai deplină tăcere, laudele cu drept meritate ce autorul da banului Ianake Văcărescu. Un literat cu aşa mult gust şi talent ca d-lui n'ar trebui niciodată să uite că lauda dreaptă şi meritată onorează mai mult pe cel ce o face decât cel lăudat [2]).

---

1) *Fotino*, trad. de G. Sion t. III, p. 316 et sq.

2) Iată textul grecesc, nu precum a fost abreviat în traducere de d-l Sion, Ediţ. grec. dela Viena, 1819, t. II, p. 372 :

„Τὴν τῶν δύω τούτων βασιλικῶν θεσπισματων περίληψιν εὗρον ἀπαράλλακτον ἔν τίνι βι,λιαρίῳ ὅπερ μοὶ ἔδωκεν ὁ ἐν μακαρίᾳ τῇ λῆξει Ἀλεξανδρος Βακαρέσκος, ὅς τις εἶΧε λάβει ἀυτὸ παρὰ τοῦ ἀοιδίμου πατρὸς τοὺμεγάλου μπά νου Ἰωάννου τοῶ Βακαρέσκου, ὁ δὲ ἀείμνηστος ἐκεῖνος πατήρτου, τὸ ἐγκαλλώπισμα λέγω τῶν εὐγενῶν τῆς ΒλαΧίας, ἡ τιμὴ τοῦ γὲνους, καὶ τὸ καὺΧημα τῇε λατριδος, κατάρθωσε δια δαπάντης Χρημάτων νὰ λάβῃ τὰ ρηθὲντα ἴσα (κόπιας, ὧν διαλάμβανεν ἰδιοΧείρως) εἰς τὴν ἐν Κωνσταντινοπόλει διατρίβην τον ἀπὸ τὶ παθ' αυτὸ τῆς βασιλείας κλουτούκια (κῶδηκας).«

Ianake Văcărescu fu cu adevărat un om *în veci memorabil, gloria nobililor ţării româneşti, onoarea familiei sale şi fala patriei*, precum îl numeşte Fotino, să nu ne sfiim a o mărturisi acum, după şaizeci de ani, când termenul oricărei invidii s'a încheat. Trecutului cel puţin i se cade dreptate.

In anii care am ajuns cu biografia acestui bărbat eminent ne apropiem de sfârşitul carierii sale.

Moruz, deşi Văcărescu scăpase domnia lui din urgia foametei, nu putea însă să mistuiască afrontul ce i se părea că încercase din partea boierului român, şi când după răpedea şi neprevestita lui destituire, 1796, August 30[1]) el se gândea că nu putuse a-şi răsbuna asupra lui. spun că zicea cu o feroasă mânie : — „Dacă nu voi avea „ştreang, când îmi va cădea Iănăkiţă în mână, voi lua „pletele doamnei mele spre a-l sugruma !".

Mai fericit decât fiul său Alecu, banul Iănăkiţă scăpă de stăruitoarea lui ură, căci a doua sa domnie nu-l mai găsi pe lume ; în cei din urmă ani ai secolului trecut, Iănăkiţă Văcărescu răposă, neavând încă 60 ani împliniţi, şi trupul lui fu depus în biserica sf. Ion cel mare, alături cu casele sale.

O vieaţă nu atât de lungă cât plină de fapte şi de lucrări folositoare, a însemnat acestui nobil bărbat un loc neperitor în analele româneşti ; faptele-i însă au rămas legate de epoca în care el a trăit, epocă tristă pentru noi, tabel întunecos şi umilitor, în care ne place totuşi a întrevedea umbra lui mai demnă şi mai măreaţă ; dar lucrările sale în cercul literar, acelea vor rămâne ca petre unghiulare pe care s'au aşezat temeliile literaturii noastre. Gramatica sa, informă, necompletă, imperfectă, este însă întâia cercetare a regulilor limbii ; versurile sale, puţine la număr şi strânse în mici proporţiuni, sunt însă întâele modele de o perfecţiune poetică ; istoria Sultanilor sau mai bine Memorialul său e o operă preţioasă în neaverea noastră istorică ; în sfârşit dicţionarul românesc, culegerea de documente, dacă le-am avea, ar fi pentru noi alte scumpe isvoare.

Nu putem dar tăgădui marile merite ale acestui bărbat şi, aruncându-ne în general ochirea asupra activităţii sale, exercitată în toate sensurile, mai multe analogii de caracter, de spirit şi de fapte ne invită a-l asemui, ne-

1) *Fotino*, trad. de G. Sion, t. II, p. 182.

greşit cu deosebirile mari de ţară şi de vremuri, care ne dovedesc că, în zilele lui ca şi acum încă, eram departe de timpul când

„Acest biet corb sărman
Iar acvilă s'ar face,
Ş'orice Român ar fi Roman
Mare 'n război şi 'n pace".

ne invită, zicem a-l asemui cu un Roman strălucit, cu Ciceron. Intr'adevăr, la amândoi se văd, desvoltate în cercuri deosebite şi neegale, aceeaşi neobosită activitate care le dă un rol în toate treburile politice, fără de-a stânjeni lucrarea lor intelectuală, aceiaşi varietate de cunoştinţe şi de ocupaţiuni, aceiaşi multiplicitate de talente felurite, acelaş gust pentru vieaţa fastuoasă, pentru toate plăcerile atât sufleteşti cât şi simţuale, şi chiar acelaş colţ de vanitate care se iveşte pe ici şi pe colea în operele şi în faptele lor. Să nu se mire nimeni de o asemenea alăturare, poate neproporţionată. Natura a semănat geniul prin toată întinderea omenirii ; dar societăţile, dupe vremuri şi ţări, îl desvoltă numai atât pre cât le stă în putere.

Bucureşti, 1860.

ADAOSE ŞI INDREPTĂRI. — 1 Mai nainte de a sfârşi tipărirea acestui articol asupra Văcăreştilor, în *Revista Română*, am avut mulţumirea a putea elucida cestiunea de genealogie ce era încă confuză pentru noi. — *Genealogia familiei Cantacozinilor dela anul 800 şi până la anul 1787*, frumos manuscript pe pergament în posesiunea răposatului d. Const. Cantacuzino, ne-a dat, la pag. 398 şi urm., desluşirile de mai jos :

„Ianake Văcărescu *(cel dintâi Ianake)* era frate vitreg cu Doamna lui Constantin Voevod Brâncoveanul... el a fost însurat cu sora lui Bărcă *(poate Bărcănescu)* mare logofăt şi a născut cu soţia sa patru fii : 1. Constantin mare vistier, şi apoi mare logofăt subt Nicol. Vodă Mavrocordat, a fost însurat cu Maria fata marelui vornic Iordake Creţulescu şi a soţiei lui, Domniţa Safta, fiica lor Elena a ţinut pe Michai Cantacuzin *(fratele Pârvului* spătarul de *care am vorbit) ;* — 2. Barbu ; — 3. Ştefan *(tatăl banului Iănăkiţă) ;* 4. — Radu".

Dintr'aceasta vedem cum se rudea cel dintâi Ianache Văcărescu cu Constantin Vodă Brâncoveanul, şi cum al doilea, Iănăkiţă, se rudea cu Cantacuzinenii.

2. In biserica schitului Măgureanu, din deal dela grădina Cişmegiului în Bucureşti, care biserică este începută de logofătul Constandin Văcărescu, unchiul lui Iănăkiţă şi sfârşită pe la anul 1760 sub domnia lui Cantacuzino, se află pe păreţi, deosebit de multe portrete ale Cantacozinilor, însă cei mai mulţi fără nume, portretele următoare din familia Văcăreştilor : „Constantin Văcărescu vel logof. cu jupâneasa lui Maria, şi Ianake Văcărescu vel Agă cu jupâneasa lui Stanca". Acesta e tata lui Constantin.

Dintr'aceasta vedem cum se rudea cel dintâi Ianache Văcărescu în Gramatica sa, găsim şi cele următoare, în care autorul se sileşte a urma regulile prosodiei antice :

Şi ce voiesc, cum poci s'arăt ? Am glas ? Muză, grăeşte !
Zi ce se cuvine sau fă-mă a'nţelege
Cum să arăt mai pe'nţeles, în grai, curgere bună,
Cugete frumoase, cu poetice faceri.

* * *

Ce are, cine şi'n ce fel să ne arate ? —
Silinţa câte nu săvârşeşte 'n vreme !
Războaie face cu 'mpotriviri ciudate,
Aduce, duce, osteneala şi-o are ;

Drept hrană dulce încă şi bucurie !
Apleacă firea şi voinţa şi-o cere.
Nescine unde ţie o ca o basis
La ver -ce treabă va avea d'a 'ncepe.

Inţelesul acestor două strofe se restabileşte astfel : *Şi în ce fel să ne arate cine ce are în sine ?* adică : Cum să-şi dovedească omul talentele, puterile ? — Poetul răspunde : Prin silinţă, căci *silinţa câte nu săvârşeşte cu vremea ? Ea face războaie, aduce, duce, se osteneşte ;* dar răsplata ei, *dulcea ei hrană e bucuria. Ea apleacă şi firea şi cere* ca *voinţa sa* să se împlinească cu or-ce preţ. De aceea *nescine ori unde va avea să înceapă vreo treabă,* să o ia, *să o ţie ca* o *bază* a lucrării sale.

PSALTIREA

Tradusă în româneşte de Diaconul Coresi

Tipărită la 1557.

Una din cauzele care aduc mai multă împiedicare la răspândirea ştiinţei şi la popularizarea cercetărilor asupra limbii şi istoriei, în sânul naţiunii române, e puţina comunicare de idei, puţinele relaţiuni intelectuale ce există între toate ţările unde limba noastră se vorbeşte şi se cultivă. Lucrările bărbaţilor studioşi rămân izolate în cercul provinciei unde au fost produse, şi adesea majoritatea publicului român nici că bănueşte despre scrierele naţionale care circulă într'o ţară vecină, locuită şi aceia de Români, mişcaţi de aceleaşi idei şi simţiminte, de aceiaşi trebuinţă de cultură. Cărţile tipărite în Sibiu, în Blaj, în Iaşi abia pătrund până în Bucureşti, şi vei întâlni rare ori în acele oraşe, producte literare din capitala României.

Această lipsă de comunicaţiuni intelectuale produce nu numai răul de a întreţine provincialisme în limba scrisă şi de-a împiedeca formarea definitivă a unui dialect cult şi literar în care să se contopească sau să se controleze toate idiomele locale şi toate sistemele filologice individuale ale Românilor, dar încă tinde a izola pe Români unii de alţii, prin deosebite idei şi tendinţe, inspirate publicului în fiece provincie, de scriitorii locului. Cât mai profitabil ar fi pentru naţiune propagarea întinsă a ideilor, care ar proveni dintr'un schimb neîncetat al producţiunii culturii Românilor ! Câte foloase ar trage toţi în general din lucrările izolate ale bărbaţilor de merit ce sunt răspândiţi prin deosebitele centruri locuite de Români ! Numai astfel am putea dobândi un simţimânt neted şi adânc de naţionalitatea noastră; numai astfel am putea preţui mai bine puterile noastre morale ; numai astfel am putea urma o cale aleasă şi cumpănită după adevăratele noastre mijloace şi trebuinţe.

Aceste cugetări ne sunt sugerate acum de o simplă cestiune de studii literare. Pe acest tărîm cel puţin, toată lumea ar crede că Românii sunt uniţi şi că ei lucrează

împreună spre a duce limba la o stare de cultură necesară oricărei limbi ce se vorbeşte de o naţiune care tinde la propăşire. Din nenorocire, chiar într'aceasta se vede curat o lipsă de unire în idei ; limba a luat căi deosebite în deosebitele provincii şi a ajuns chiar, prin neasemuirea tendinţelor ce mână pe unii şi pe alţii, ca Români de acelaşi sânge şi de aceeaşi credinţă, abia să se mai înţeleagă. Mărturisim că articolii unei gazete române publicate de Ardeleni şi Bănăţeni, rămân uneori cu totul neînţelese publicului din Principatele-Unite, şi poate că acelaşi trist fenomen se produce şi în Transilvania şi Banat pentru cititorii unor scrieri dela noi.

Poate că timpul va curma de sineşi aşa nefericite neînţelegeri ; dar nu e mai puţin adevărat că noi înşine avem datoria de a lucra cu stăruinţă în contra perpetuării unor asemenea divergenţe de idei şi de tendinţe în cultura limbii române. Aceasta o putem face studiind mai ales cu luare aminte lucrările serioase ce se fac asupra acestei materii de către fraţii noştri de peste munţi, care fiind încă de mult dedaţi cu studiile filologice, sacrifică în adevăr adesea sistemelor archaice, spiritul limbii noastre, pe care noi, cu mai multă uşurinţă, îl subordonăm foarte des la imitaţiunea puţin raţionată a limbilor neo-latine moderne. Intre aceste două extreme, socotim că este o cale mezie, calea studiului istoric al limbii poporului român a trecut, ca să devină, din idioma rustică a colonilor romani din Dacia, limba de azi a Românilor aşezaţi la poalele Carpaţilor, pe malurile Dunării şi prin văile Pindului.

O asemenea încercare s'a făcut de către d. Timoteu Cipariu, canonic din Blaj, carele în anii 1854 şi 1858, a publicat două volume importante, dar din nenorocire puţin răspândite şi puţin cunoscute de Românii din provinciile dunărene.

Invăţatul profesor ardelean a tipărit mai întâi : *Elemente de limba română după dialecte şi monumente vechi,* şi apoi *Crestomatia sau Analecte literare din cărţile mai vechi şi noue româneşti tipărite şi manuscrise, începând dela secolul XVI până la al XIX-lea, cu notiţe literare.*

Nu ne propunem aci de a examina până la ce punct sunt neatacabile deducţiunile trase de d. Cipariu, din studiile sale, pentru regularea ortografiei române şi uneori chiar pentru determinarea formelor gramaticale ; dar vrem să constatăm că lucrarea sa e întreprinsă după ade-

văratele baze ale ştiinţei filologice, că, în mai dese rânduri, e executată cu talent şi perspicitate, şi că mai ales culegerea sa de exemple din scrierile vechi româneşti e foarte folositoare şi că o asemenea crestomatie ar trebui răspândită prin toate şcoalele române, ca să dea junilor studenţi o cunoştinţă mai raţională şi mai solidă a limbii pe care au să o vorbească şi să o scrie în ţara lor.

E mare meritul d-lui Cipariu de-a fi adunat acele texturi vechi ce au devenit foarte rare prin puţina îngrijire ce au arătat Românii către cărţile cu care bătrânii lor s'au servit spre a introduce limba naţională în biserică. Exemplele aşezate după ordinea cronologică, prezintă succesiv modoficările ce graiul nostru a primit în cursul timpilor şi ne arăt feluritele influenţe sub care s'au desvoltat şi s'au transformat vocabularul şi gramatica limbii române, dela sfârşitul secolului al XVI-lea, până la începutul al XVIII-lea. Editorul a avut încă fericita ideie de a preceda această crestomatie printr'o notiţă literară în care se găsesc liste comentate de toţi scriitorii şi de toate ediţiunile ce au figurat în acest timp în câteşi trele provinciile române. Dar adesea el n'a putut face mai mult decât a numi pe un autor sau a menţiona cartea lui, fără de indicaţiuni precise, fără ca să dea extracte din acea publicaţiune. Cauza acestor lacune e mai totdeauna chiar acea lipsă de comunicaţiuni intelectuale între ţările române, pe care o deplânserăm la începutul acestui articol. Astfel, d. Cipariu zice, vorbind de secolul XVI-: [1]) „De scriitorii româneşti în provinciile danubiane de în acest seclu nu aflăm altă cunoştinţă, decât că principele României *Neagoe* ar fi scris o epistolă către „filiu-său Teodosiu", ignorând negreşit că cu cincisprezece ani înainte, la 1843, se tipărise în Bucureşti, după un manuscript dat de domnia lui spătarul Antonie Sion din Moldova, bibliotecii Sfântu Sava din Bucureşti, *Invăţăturile bunului şi credinciosului Domn al ţării româneşti Neagoe Basarab Voevod, către fiul său Teodosie Voevod.* 1 vol. in 8⁰, de 336 feţe.

Puţin mai jos, autorul *Analectelor* adaogă : „Iar din Transilvania aflăm următorii scriitori : *I. Coresi* diaconul din Braşov, care traduse Psaltirea, şi o tipări tot acolo pe la 1560 (au 1562)... Nu am văzut-o, ci se afla în Iaşi, numai cât unii citează anul ediţiunii 1560, alţii 1562".

Basiliu Popp, care la 1838 tipări în Sibiu o *Disertatiune despre tipografiile româneşti,* lucrate în mare parte după

1) In notiţa literară la Analectele sale p. XVIII.

note date de d. Cipariu, nici că menţionează această carte; ceea ce dovedeşte că pe atunci Cipariu îi ignora chiar şi existenţa, iar în urmă a aflat despre dânsa, fără de-a o vedea.

Biblioteca dela Bistriţa însă ne-a procurat mulţumirea a descoperi un exemplar din această rară carte, poate cea dintâi operă tipărită în limba românească, deşi data ei trebue coborîtă cu şaptesprezece sau cincisprezece ani mai în urmă de anii propuşi de d. Cipariu.

E adevărat că domnialui menţionează o *Invăţătură creştinească*, care s'ar fi tipărit în Sibiu la 1546 [1]; dar aceea este foarte induioasă, şi în cazul probabil că acea *Invăţătură creştinească* va fi posterioară, *Psaltirea lui Coresi* rămâne, fără tăgăduială, cea dintâi carte în care limba română s'a pus sub teascurile tipografice.

Această Psaltire e un volum de 4⁰ mic ($18^{1}/_{2}$ cent. înălţime ; 13 cent. lărgime) ; gros de 79 de coale de hârtie ordinară, fără paginatură şi având signaturile însemnate cu litere slavone, la faţa I şi 8 a fiecărei coale. Exemplarului dela Bistriţa îi lipseşte o pagină dela început, chiar aceea ce poartă titlul, şi mai multe altele din corpul scrierii. Coala 34 e împlinită cu scrisoare de mână. Mucezeala a stricat colţurile paginilor la mai multe locuri. Legătura e cu scoarţe de lemn învelite cu piele neagră.

Este de observat că până acum contextul şi forma titlului acestei cărţi ne sunt cu totul necunoscute. Nu ştim chiar dacă acea primă faţă exista pe un exemplar, acum perit într'un foc, la răposatul profesor G. Săulescu. Insă, dacă poarta cărţii ne lipseşte, apoi găsim totuşi o compensaţiune la sfârşitul ei. Reversul foaiei din urmă e ocupat de o notă explicativă, tipărită pe 18 linii cu litere cirilice de mărirea zisă *terţia* (16 punturi), astfel precum este şi tot cuprinsul cărţii.

Ar putea cineva să-şi pună îndată întrebarea dacă aceasta e chiar limba românească, astfel cum o vorbeau pământenii, într'unul oarecare din ţinuturile româneşti, cu vreo doi secoli şi jumătate înapoi ? Sau, dacă este numai o cercare nedibace a unui străin, puţin cunoscător al graiului obişnuit printre Români, şi luptându-se trup la trup, fără deprinderi pregătitoare, cu un text slavon adesea turbure şi îndoios ? In starea actuală a cunoştinţelor noa-

---

1) Notiţa liter. din Analecte. p. XIX. — Organul luminări. No. LIV şi LV. p. 304, 308.

stre despre vechile idiome românești, problema este foarte anevoie de deslegat ; alte documente autentice ne lipsesc pentru o epocă așa înapoiată a limbii noastre ; iar texturile cele vechi ale cronicilor sau letopiseților au încercat, fără îndoială, neîncetate prelucrări, care le fac a fi cu mult mai lesne citețe și mai înțelese azi nouă decât limba stângace a lui Coresi. Apoi încă trebue să cugetăm că graiul s'a desmorțit și s'a limpezit, cu necomparabilă răpejune, îndată ce el a început a lua forme mai bine determinate, prin mai deasa lui întrebuințare în scris. Deci, să nu ne prea mirăm de *ciudesmele* limbistice ale paginei mai sus decopiate, pe care, pentru mai multă înlesnire a cititorului, transcriem aci, pe cât se poate mai exact cu litere latine :

> Cu mila lui Dumnezeu eu diaconu Coresi déca vezuiu că mai toate limbile au cuvântulu lui dumnezeu în limba, numai noi rumânii navemu. și hs. dise, mathei. 209. cine cetésce să înțelégа, și pavel apslu încă scrie la corintu, 155, că întru besérecă mai vrătos cinci cuvinte cu înțelesulu mieu să grăescu, ca și alalți să învățu de câtu on întunerecu de cuvinte neînțelese întralte limbi ; — dereptu aceia frații miei preouțiloru. scrisuvamu acéste psaltiri cu otvétu. demu scosu de în psăltire srăbéscă pre limbă rumânéscâ. sâ vê rogu ca frații miei să cetiți și bine să socotiți că veți vedé înșivê că e cu adeveru, vleto 7085.

Citind aceste cuvinte curiozitatea e ațâțată îndată de a ști cine a fost acel *diacon Coresi*, care, inimat de nobila și dreapta emulațiune de *a vedea în limba noastră cuvântul lui Dumnezeu*, se ocupa a publica, *la 1577*, o Psaltire *cu otveat*, adică *cu răspunsuri, cu traduceri* de *în limba sârbească, pre limba românească*, ca *să fie de înțelegătură fraților* săi *preoților și grămăticilor?*

D-l Cipariu ne procura încă singurile noțiuni ce s'au putut culege până acum asupra familiei și persoanei lui Coresi. Fabricius, în *Biblioteca Graeca* [1]), raportă un catalog în care un macedon din Moscopolis, Dimitrie Procopiu, a înscris, în București 1720, luna Iunie, pe toți învățații greci din secolul său și din cel anterior. Printre aceștia, la No. VII, se găsește un *Georgie Coresi* din Chios,

1) *I. A. Fabricii* Biblioteca Graeca sive notitia scriptorum veterum Graecorum etc. Edit. nova curante *G. Ch. Harles*, Hamburgi. 1808. Vol. XI, p. 522.

Iată aci reproducerea micşorată a acelei ultime pagine :

Кȣ мила лȣ доумнезеȣ еȣ діаконі коре
сн . дѣкавъзȣю къ маи тоате лимби
ле аȣ кȣвжнтȣль лȣ доумнезеȣ ѫлїї
ва . нȣмаи нои рȣмжніи навъмь . ши хс
зисе . матеи . сд . чине четѣще съ аце
лѣгѫ . ши павель апль ѫкѫ скрие ла ко
ринть . рие . къ ѫнтрȣ б сѣрекѫ маи връ
то чинчи кȣвинте кȣ ѫцелесȣль міеȣ съ
грѫеск , ка ши алалци съ ѫвъц де къ
тъ оу ѫтȣнѣрек де кȣвинте неѫцелѣсе
ѫн гралте лимби :— де рептъ ачѣа фра
ціи міеи преоуцилор . скрисȣвамь ачѣ
сте ѱалтири кȣ ѿвѣть . дѣмь скось де
ѫ ѱалтирѣ сръбѣскѫ пре лимбѫ рȣмжнѣ
скѫ . съ въ фіе де ѫцелегѫтȣрѫ . ши гръ
мѫ гичилорь . ши вѫ рогь ка фраціи міеи
съ чѣтици ши бине съ сокотици къ веци ве
дѣ ѫнишивѫ къ е ȣ адевъръ . вълѣто зпе

om doct, cu învăţături felurite şi cunoscător al literelor sacre, dar care a scris într'un chip scholastic, fără de ordine şi cu o judecată puţin dreaptă, asupra mai multor materii de teologie şi altele [1]. D-l Cipariu adaogă că sunt cărţi de-ale lui manuscrise în Biblioteca Imperială din Paris [2].

Apoi dela altul, dela un *Ioan Coressi*, medic din Chios, se găsesc în opera *Turco-Graecia* a lui M. Crusius [3], o scrisoare către Mitrofan al III, care a ocupat scaunul patriarchicesc din Constantinopole de două ori, 1565 şi 1575 [4]. Să mai ajutăm la aceste noţiuni cu un document ce se află printre cărţile Mitropoliei din Bucureşti, relative la moşia Cucutenii şi în care figurează numele de *Coresie*, ca socru al vânzătorului unei silişte de casă în acel sat. Actul acesta, scris pe o foaie de hârtie foarte ruptă şi afumată, poartă data din Martie, anul 7000, adică 1492 dupe Chr. ; ceeace pare a dovedi, — dacă data menţionată nu va fi greşită pe document, — că familia *Coresi* era stabilită în ţara Românească încă de pe la sfârşitul secolului al XV-lea.

In orice chip, ea trăia acolo cu vreo şeasezeci de ani mai în urmă. D. Cipariu însemnează că pentru un *Coresi* logofătul şi feciorii lui, se află diplome dela principii ţării Româneşti, Petru, Alexandru, şi Mihnea, din anii 1567, 1570, 1571, 1581 şi 1582. Unde vor fi aceste documente, dominalui nu ne spune ; dar din toate acestea putem conchide că familia Coresilor, originară din Chios, a dat literilor greceşti doi învăţaţi, pe Georgie şi pe Ioan Coresi, şi că ea, mai din vreme sau mai târziu, s'a aşezat în ţară la noi, unde, pe la sfârşitul secolului al XVI-lea, a obţinut diplome dela Voevozii români. Dar ceeace ne interesează mai mult e că, tot pe aceste timpuri, în Braşov, trăia un diacon din această familie, acum cu totul romînită, carele împins de dorul său către patria lui adoptivă, traduse mai întâi pe româneşte o Psaltire, şi o tipări la 1577.

---

1) *„Georgius Coressius*, Chius, vir doctus, et variae eruditionis, sacrarumque peritus litterarum. Scholastica more plura ac diversi argumenti composuit scripta theologica, et alias varias lucubrationes, sed pleraque sine ordine et sine recto judicio".

2) Catal. des manusc. t. II, p. 269. Cod. 1373. — Notă după T. Cipariu.

3) *Lib.* III şi *IV*. — Basel. 1584.

4) Istoria bisericească trad. de *Génoglu Lesviodax*. Catalogul patriarşilor Constantinopolei.

Trei ani mai în urmă, la 1580, când *Jupânul Hrăjilă Lucaci, judeţul de în cetatea Braşovului şi a tot ţinutul Brăsii*, voi să aibă o traducere a *luminatei cărţi „Evangelia cu tâlc"*, pe care după ce *a întrebat şi în multe părţi o a căutat*, în sfârşit *a aflat-o în ţara Românească la arhimitropolitul Serafim în cetatea Târgoviştei* şi o *a cerşut cu multă rugăminte de i-o a trimes*, atunci binegânditorul judeţ *o au dat lu Coresi diaconul, ce era meşter învăţat într'acest lucru, de o scoase din cartea sârbească pre limbă românească, împreună şi cu preoţii dela biserica Şcheilor de lângă cetatea Braşovului, anume popa Iane şi popa Mihai.*

Aceea e Evanghelia românească care se tipări la Braşov şi pentru care judeţul Hrăjilă *nu cruţă de în averea ce-i era dăruită de Dumnezeu, a da la acest lucru*[1]).

In sfârşit se mai găseşte şi o Liturghie slavonească tipărită la 1588, în Braşov, prin silinţele lui Şerban Coresi, fiul diaconului, traducătorul Psaltirei şi a Evangheliei româneşti.

Intr'atâta se mărginesc deocamdată cunoştinţele noastre asupra diaconului Coresi, primul tipăritor de cărţi româneşti şi asupra originilor familiei sale, al cărui nume nu este încă stins în ţară la noi.

Cestiunea de a şti unde a fost tipărită acea carte, în care figurează pentru întâia oară limba românească imprimată, lasă puţină îndoială, de vreme ce cunoaştem că editorul ei a trăit la Braşov şi mai ales că vedem, trei ani în urmă, tipărindu-se acolo, cu aceleaşi caractere, o altă carte românească. Un punct care ne deşteaptă mai mult curiozitatea, este a vedea că într'această carte dela 1577, la mai multe capete de Psalmi, întâlnim literele capitale ornamentate pe care le-am văzut în cărţile slavoneşti tipărite la 1507 şi 1517, sub Mihnea şi Neagoe Vodă în ţara Românească[2]). Iniţialele B şi P, formate prin împletirea unor linii albe pe fund negru, apar tipărite pe ici şi pe colea în acest volum, pare că ar fi rămăşiţe cam învechite şi stricate din ornamentele xilografice ale frumoasei tipografii ce se adusese din Veneţia în ţara Românească, la începutul aceluiaşi secol. Cât despre celelalte caractere cu care e imprimată Psaltirea dela Braşov, ele sunt de o formă mai groasă, mai nemlădiată şi denotează o prove-

1) Vezi în Analectele literarie, de *T. Cipariu.*
2) Vezi *Revista Română*, Vol. I, 1861, p. 816, et sq.

nienţă germană, căci se ştie cum că ţara care inventase imprimeria, a rămas mult timp străină la progresele ce folositoarea artă câştigase în celelalte părţi ale Europei.

Dovada cea mai tare despre imperfecţiunea acestei prime tipografii româneşti din Braşov, e chiar sărăcia sa de litere şi puţina măestrie a tipografului, care a zeţuit textul slavon şi traducerea românească cu aceleaşi litere şi dearândul fără a le deosebi cel puţin prin iniţiale şi uneori chiar nici prin punct sau prin virgulă ; astfel, citirea e anevoioasă, căci lectorul e oprit la fieşi-ce verset, prin schimbarea de limbă a textului.

Cât despre traducere, putem zice că este foarte fidelă originalului slavon, întru ceea ce se atinge de sensul frazelor ; iar limba românească întrebuinţată într'însa ne prezintă cuvinte şi forme gramaticale demne de un studiu adâncit.

Nu este intenţiunea noastră de a intra aci în analiza amănunţită a limbii ce găsim în acest monument literar din secolul al XVI-lea. Mulţimea de cestiuni filologice ce s'ar ridica într'o asemenea întreprindere ar trece cu totul măsurile unei notiţe bibliografice, şi apoi avem convincţiunea că nu vom putea elucida cu mai multă măiestrie decât d. Cipariu, acele fase gramaticale prin care a trecut graiul nostru în timpii strămoşeşti. Voim, numai, dintr'o repede privire asupra limbii lui Coresi, care poate să fie limba compatrioţilor săi contimporani, dintr'o comparaţiune a ei cu limba română astfel cum ea ni se prezintă în timpii posteriori, mai bogaţi în monumente literare, să tragem vreo câteva idei generale asupra influenţei ce au exercitat dialectele slavone în ţările unde s'a vorbit şi se vorbeşte româneşte.

Cu istoria de temei, noi vedem că secoli îndelungi, şi adică chiar până la al XIII-lea după Chr., Românii şi Bulgarii, uniţi sub acelaşi sceptru, au format o singură putere, în care se deosebeau într'adevăr două naţiuni, dar unite prin aceeaşi religiune, prin aceleaşi interese. Că ele vorbeau fiecare limba sa părintească, ni se pare a fi un fapt fără îndoială ; dar iar, că ele îşi făceau ne'ncetate împrumuturi şi schimburi de forme şi de cuvinte, ne vine lesne a crede ; căci care e naţiunea, care e omul să nu ia şi să nu dea celui cu care e necontenită relaţiune ? Credem dar că, în limba română, e o primă înrâurire slavonă consacrată de secoli, temeinică, radicală, exercitată atât prin admitere de cuvinte devenite indispensabile limbii, cât şi prin forme gramaticale şi sintactice, pe care nu

le putem sustrage din limba noastră fără de a strica însuşi caracterul său original.

Cu toate acestea, limba română trecută printr'o primă infiltrare de slavonism rămase încă mult mai latină decât cum o vorbim noi astăzi. Psaltirea lui Coresi ne poate da o dovadă despre aceasta. Câte ziceri, câte structuri de fraze curat latine, pe care noi le-am pierdut în urmă ! In adevăr, chiar în secolul al XVII-lea, un fenomen curios se prezintă. O intenţiune bună, patriotică, lăudabilă, determină în limbă oarecum caracterul limbii şi o înăbuşeşte sub o mulţime de străinismuri slavone. Iată cum aceasta se întâmplă.

Când Romanii simţiră trebuinţa a avea cuvântul lui Dumnezeu în limba lor, când voiră să înţeleagă ceea ce se zice în biserică, spre a se feri de eresurile şi de dogmele nouă ce reformatorii Calvini se cercau a le introduce în cărţile sfinte, când în sfârşit Domni cu inimă română ca Mihai-Viteazul, ca Matei Basarab, ca Vasile Lupu voiră ca ordinele lor să fie înţelese de toţi supuşii şi începură a scrie cărţi şi hrisoave româneşti, atunci preoţii, grămăticii şi logofeţii însărcinaţi cu traducerea română a scripturilor slavone, întâmpinară neaparat o mare greutate de a exprima pre limba necultivată şi cu totul poporană a Românilor, atâtea idei de ordine mai înălţată. Vocabularul uzual şi casnic cu care plugarii din Dacia Traiană se serveau de când în biserică şi în cancelarii, domnea limba slavonă, nu fu de ajuns pentru interpretarea ideilor morale, speculative, doctrinare, diplomatice şi administrative ce i se impuneau acum din nou. In această lipsă, traducătorii găsiră mai lesne a strămuta zicerile şi formulele deadreptul din limba slavonă din care ei traduceau, şi astfel, un nou val de slavonisme inundă limba tocmai în regiunile ei cele mai înalte, acolo unde însuşi spiritul şi morala se revelau poporului, astfel *gloria*, *libertatea*, *sperarea*, *amorul*, *onoarea*, ale căror numiri latine erau de mult uitate de poporul înjosit al României. deveniră pe limba învăţaţilor *slava*, *slobozenia*, *nădejdea*, *dragostea*. *cinstea* Slavonilor ; astfel *legea*, *culpa*, *misericordia*, *victoria*, *forța*. pe care negreşit le-au cunoscut mai de mult colonii romani din Dacia, deveniră ca la Slavoni, *pravila*, *vina*. *mila*, *izbânda* şi *sila*.

Aci dar vedem o a doua înrâurire a limbii slavone asupra celei române, exercitată prin traducerea cărţilor bisericeşti şi a limbajului oficial. Aceasta se perpetuă acum de două sute de ani 'şi mai bine ; dar ca n'a pătruns toc-

mai aşa de adânc în limbă, ci există numai ca un văl superpus, pe care o mână măiestrită poate să-l ridice cu discreţiune şi îngrijire, fără de a altera întru nimic adevăratul caracter al limbii naţionale.

Tot astfel a fost, dar şi mai superficială, influenţa exercitată, în cei dintâi ani ai secolului nostru, de limba rusească, asupra vocabularului oficial al Românilor din Principatele dunărene. Administraţiunile ruseşti care ne aduse *prikazaniile*, *otnoşeniile*, *raspiscele*, *opisele* şi alte barbarisme de felul acestora, ne-au lăsat pentru câtva timp, aceste suvenire, pe care însă le-a spulberat într'o singură zi, limba Românului rebelă la asemenea neologisme neapropiate firii sale. Dar rusismele nu au fost introduse numai în limba cancelariilor ; am avut chiar scriitori de talent, mai ales în Moldova, care nu s'au ferit a traduce uneori *ad litteram* din ruseşte, şi trebue să mărturisim, fără spirit de părtinire, că acele inovaţiuni nu sunt productele cele mai nemerite ale stilului lor. Totuşi. această influenţă n'a existat decât o zi, şi îndată a şi pierit ; asemenea, printr'o stăruită cultivare a limbii vom vedea dispărând dintr'însa cea mai mare parte a elementului slavon ce i s'a impus în prelucrarea limbii de către traducătorii secolului al XVI-lea şi al XVII-lea. Să nu sperăm însă niciodată, şi chiar nu voim, a şterge urmele înrâuririi primitive, căci atunci putem zice că, împreună cu dânsa, va dispare şi limba română cu caracterul său propriu şi constitutiv, cu originalitatea sa de limbă neolatină formată sub o influenţă diferită de acelea ce au predominat la formarea limbilor neolatine din Occident, surorile ei. Provenţalii, Italienii, Francezii, Spanolii, Portugezii au urmat, în desvoltarea limbii lor, căi cu totul diferite de ceia în care, dela început, a fost aruncată limba latină din Dacia. Alte elemente, alte influenţe au determinat modificările limbii latine la dânşii ; altele cu totul au fost la noi. Să nu voim dar a croi limba noastră pe tipare neasemuite, să nu căutăm a o asimila în zadar la regulile de desvoltare ale lor, ci mai bine să studiem cu atenţiune cum s'a strecurat elementul modificator la noi, şi când voim a ne curăţi limba de străinisme, să ne ferim în totdeauna de a ataca principiile ei constitutive. Scalpelul ce voieşte a purifica limba nu trebue să pătrunză mai adânc decât unde este adevărata rană.

Pe acest drum, să nu sperăm însă că vom ajunge vreodată a reda cu totul limbii noastre, caracterul ce-l avea dânsa mai înainte de secolul al XVI-lea ; în multe casuri

aceasta ar fi şi pernicios, căci astfel am sărăci-o de multe forme nimerite şi elegante ce s'au putut adopta în urmă ; dar iar, înavuţind-o cu zicerile de origină latină ce au perit sub copleşirea slavonismelor, n'ar fi oare spre folosul limbii şi spre înfrumuseţarea ei de a lua înapoi din vechiul dialect al secolilor trecuţi, multe fericite şi expresive cuvinte şi forme, pe care timpul şi influenţele străine ne-au făcut a le uita ?

Spre a da un exemplu, atât de graţiile cât şi de sărăcia limbii româneşti celei vechi, vom cita un psalm din traducerea lui Coresi, lăsând în lature textul slavon, care pe tot momentul se amestecă cu tâlcul cel românesc. Iată cum sună „*Cântarea lui David de Ieremiia*", 137 :

La răul Babylonului, aciia şezum, şi plânsem, când pomeniiam Sionul.

In salce pre mijloc de ia spânzurâm organele noastre.

Că aciia întrebară-ne prâdătorii-ne cuvintele de cântări şi duce noi în căntare.

Cântaţi noao de cântecele Sionului.

Cum cânta-vrem căntarea Domnului în ţeara striină.

Să ultare tine, ĩers'lime, ultată fie derepta mea.

Să lipeascăse limba mea de grumazul mieu să nu pomenivoiu tine, să nu ainte pomenivoiu ĩers'limul ca începutul veseliei meale.

Pomeneşte, doamne, fiii Edomului în ziaua ier'slimului, ce ziseră deşertaţi, până la urziturile ei.

Fielele Babylonului măratele. Ferice de cel ce dă ţie darea ta ce datai noauă.

Ferice cine prinde şi frânge tinerii tăi de piatră".

Aci vedem unul din cele mai vechi texturi în limba română şi, după toate probabilităţile, cel dintâi pus sub tipar. Cititorul va observa lesne cu cât limba dintr'însul este deosebită de aceea pe care o vorbim noi astăzi : însă spre a pune în vedere o epocă intermediară a desvoltării limbii noastre, vom prezenta un extract dintr'un manuscript in folio, ce se află tot la Bistriţa, şi care conţine psalmii scrişi cu litere cirilice cursive, în limbile slavonă şi română, şi însoţiţi cu un comentar. Acest volum e precedat de o precuvântare adresată către episcopul de Râmnic, kyr Ilarion, de *Alexandru dascălul*, care, la sfârşitul cărţii, pune această notă latină : „Hunc librum scripsi ego ex lingua Race, in lingua Valachica, Alexandrus Preceptor. Anno D-ni. 1697, ms. sep. die 26".

Iată acel psalm 136, precum el este tradus în volumul citat:

„La răul Babilonului acolo şedeam şi plângeam, aducându-ne aminte de Sion.

In salcia pe mijlocul ei spânzurăm organele noastre.

Că acolo ne întreba pre noi ceia ce ne robiră pre noi, şi cari ne ducea de căntare.

Căntaţi noauă din căntările Sionului.

Cum vom cănta căntare domnului pre pământ străin.

De voi uita pre tine ier'slime, uitată să fie direapta mea.

Lipască-se limba mea de grumazii miei, de nu te voi pomeni pre tine.

De nu voi pune de'naintea ier'slimul ca întru începutul veseliei mele.

Pomeneaşte, D'mne feciorii Edomului în ziua ier'slimului.

Cari zicea deşertaţi, deşertaţi până în temeliile lui.

Fata Babylonului ticăloasa.

Ferícit carele va plăti ţie datoria ta, care dedeaşi noao.

Fericea de acela carele va lua şi va zdrobi tinerii tăi de piatră".

Ar fi un studiu interesant de a pune în comparaţiune traducerea psalmilor făcută de diaconul Coresi cu celelalte psaltiri româneşti tipărite sau scrise în urmă-i. Asemenea comparări ale tuturor textelor româneşti ar revărsa multă lumină asupra limbii noastre. Venerabilul T. Cipariu a pus cu mult succes întâia piatră la o lucrare de felul acesta. Filologii români n'au decât a-l imita şi a întinde mai departe studiele şi investigările lor [1]).

Mai înainte de a termina acest capitol, vom face încă menţiune şi despre două Psaltri manuscrise, text slavon cu traducere românească, ce se afla la Bistriţa.

Una e de format în 4[0], şi poartă data 7205, adică 1697, din Râmnicul Vâlcii ; cealaltă în folio, mai modernă şi or-

---

1) Această dorinţă, exprimată cu mai mult de douăzeci de ani în urmă, a realizat-o în parte, d-l B. P. Hasdeu în ediţiunea *Psaltirei lui Coresi* ce d-lui a publicat-o la 1883, printre tipăririle Academiei Române, şi în care d-sa a utilizat exemplarul ce-l descoperisem eu la Bistriţa, şi carele, azi încă, este cel mai complet din singurele două exemplare până acum cunoscute ; adică cel menţionat, care este depus la biblioteca Statului, şi altul, mult mai defectuos, ce a intrat în biblioteca Academiei Române, împreună cu cărţile răposatului episcop Dionisie al Buzăului. Al Săulescului pare a fi definitiv pierdut.

nată cu miniaturile lui Hristos şi lui David şi cu alte multe decoraţiuni făcute cu condeiul şi cu coloarea verde, într'un stil de desemn care nu este nici arhaic, nici graţios, are scris deasupra că e lucrat de *Popa Fior dascălul dela şcoala Domniască.*

Interesul acestor manuscripte pere dinaintea tipăririlor din acelaşi epoce şi anterioare. Sunt însă la Bistriţa şi alte multe cărţi scrise de mână şi tipărite, care merită a atrage băgare de seamă.

Bucureşti, 1861.

MIŞCAREA LITERARĂ DIN ŢARA ROMÂNEASCĂ IN SECOLUL AL XVIII-lea

Scrisoare adresată la 20 August 1869, către d. Papiu Ilarianu.

Domnul meu,

Discursul academic a cărui schiţă mi-ai citit-o mai deunăzi *Vieaţa, operile şi ideile lui George Şincai*, mi s'a părut prea doct şi interesant spre a nu-mi lăsa grija de a împlini oarecare lacune în ceea ce priveşte istoria literară a limbii române din epoca când Principatele au fost copleşite sub jugul umilitor şi deznaţionalizator al Domnilor Fanarioţi. Acea epocă de urgie a lăsat în ţară aşa triste întipăriri, încât şi nobilele silinţe ale unor patrioţi români, care se luptau atunci, cu îndoit merit, în contra noianului cotropitor, au rămas mai toate până azi în uitare. Timpurile acelea — permite-mi o comparaţiune puţin plăcută, — sunt ca un morman de gunoaie, în care Românului de astăzi îi este silă şi greaţă a răscoli. Cu toate acestea, printre ruşinoasele lepădături ale străinilor, cel care va avea curagiul a scormoni acel strat urâcios de umiliri şi de depravaţiuni, va avea satisfacerea de a descoperi mai multe nobile suflete, mai multe înalte inteligenţe româneşti, care au dorit cu ardoare binele naţiunii şi au lucrat fără preget şi cu eroism pentru dânsa. Să nu ne grăbim dar a declara geniul naţiunii române ca osân-

dit la o deplină amorţire în tot timpul domniei Fanarioţilor ; el a trăit, el a veghiat în inima mai multor apostoli ai naţionalităţii, care spre a putea lucra mai în voie în sensul dorinţelor lor, au îmbrăcat, cei mai mulţi haina pe atunci mai venerată a călugăriei. Aceştia înţelegând prin instinct de ce însemnătate este limba pentru o naţiune strivită politiceşte, au lucrat cu stăruinţă spre a traduce cărţile bisericei în limba românească, ca nu doară să se strecoare greceasca şi acolo de unde, în secolul precedent, Românii începuseră a lepăda cărţile slavone. Trebue să ţinem socoteală de această însemnată mişcare ce se prelungeşte cu stăruinţă şi chiar cu oarecare intermitenţă de înflorire, în tot acel secol cât au fost ocupate tronurile Principatelor de precupeţii greci.

Permite-mi dar a-ţi semnala câteva nume de prelaţi români, care, dacă în secolul al XVIII-lea, nu au proclamat ca fraţii lor din Transilvania, originea noastră latină, dar cel puţin au umplut ţara cu mii de cărţi, de acelea ce sunau româneşte la urechea poporului întreg, dela naşterea pruncului până la astrucarea moşneagului. Pentru cel ce studiază dintr'un punct de vedere înalt, istoria limbii şi a culturii române, oamenii pe care îi voi cita, sunt oameni mari, demni de a figura pe o treaptă alăturată a *Maiorilor*, a *Klainilor*, a *Şincailor*.

Nu mă voi afunda în timpii relativamente prosperi, când încă domneau la noi Brâncoveanul şi Cantacuzenii, ci voi vorbi numai de epoca Fanarioţilor, dela 1720 până la 1821.

Voi numi dar pe mitropolitul Ungrovlahiei *Daniil*, (1720—1731) şi pe protopopul Bucureştilor *Nicolae din Prund*, conlucrătorul său la tipăriri religioase ; pe mitropolitul *Grigorie I* (1760—1787), a cărui păstorie de douăzeci şi şeapte de ani a fost semnalată printr'o adevărată înălţare a culturii limbii româneşti în biserică. Mai mult de douăsprezece opere mari şi liturgice şi dogmatice s'au tipărit sub dânsul în Bucureşti, la care au lucrat români plini de merite ca şi păstorul lor, şi anume *Iordache Staicovici*, *Mihaiu Moldoveanu*, şi mai ales *Filaret*, archimandritul mitropoliei, carele în urmă, a lucrat pentru limbă şi biserică, ca episcop de Râmnic (1780) şi în fine, devenind la rândul său mitropolit al ţării, n'a putut păstra mai mult de doi ani scaunul, din multa ură şi invidie ce aveau domnii greci în contra acestui virtuos, instruit şi mândru prelat român. Mai încoace, la 1819, avem pe mitropolitul *Dionisie Lupu*, care se interesa aşa de mult la instruirea

tinerimii, încât primul trimise cu cheltuiala sa juni din ţară ca să studieze în Italia şi Franţa. (P. Poienaru, S. Marcovici, Efrosina Poteca, G. Moroiu, etc). Trebue să menţionez şi pe mitropolitul *Grigorie*, carele a păstorit dela 1823 pânăla 1834, dar ale cărui scrieri şi traduceri, în număr de douăzeci şi mai bine de opuri, n'au încetat de a se tipări, sau în Bucureşti sau la mânăstirea Neamţu dela 1801 până la 1832. De n'ar fi fost născut în Ziţa, loc învecinat cu şezătorile Românilor din Macedonia, aş fi insistat şi asupra numelui mitropolitului *Dositei* (1793—1810), carele a tipărit în ţară cărţi româneşti şi greceşti, şi murind a lăsat averea sa spre a se trimite cu veniturile ei tineri la studiu. Acest legat se observă până azi.

Dar n'am sfârşit ! Un nume mai ilustru poate decât toate cele precedente ca literat român, este acela a dascălului *Damaschin*, care a fost succesiv, episcop de Buzău (1703) şi de Râmnic (1710—1726). Acest om învăţat, carele cunoştea limbile elenă, latină şi slavonă, a lucrat poate mai mult decât oricare altul la traducerea şi tipărirea cărţilor eclesiastice în limba română. Urmaşii lui dela Râmnic, *Inocentie* (1726) şi *Climent* (1735—1748) au tipărit mereu operilie sale postume. Episcopul de Râmnic Chesarie (1773—1780) continuă traducerea cărţilor bisericeşti ; succesorul lui, *Filaret* (1780—1792), amicul banului Iănăkiţă Văcărescu, a fost asemenea un om instruit, înţelept şi iubitor de neamul românesc, căruia numitul scriitor îi aduce văzutele laude în precuvântarea Gramaticii sale, tipărită la episcopia de Râmnic, în anul 1787.

Cunoşti pe *Iosif*, întâiul episcop de Argeş (1793—1820), care s'a ocupat şi el cu publicaţiuni eclesiastice ; nu mai puţin cultivat, dar fără de a scrie vreodată ceva, a fost urmaşul său, *Ilarin*, amicul şi povăţuitorul lui Tudor Vladimirescu.

In literatura bisericească a ţării Româneşti, dela începutul secolului nostru, găsim încă pe ambii călugări, ierodiaconul *Grigorie* şi monahul *Gherontie*, cari lucrau la mitropolia din Bucureşti sub păstoria suscitatului *Dositei Filitis* din Ziţa ; apoi mai târziu, dela 1881 încoace, pe archimandritul *Nicodim Grecianu* din Căldăruşani, urmaş al acelei familii de Greceni cari tradusese biblia în româneşte. *Eufrosina Poteca*, bunul şi virtuosul profesor şi egumen dela Motru, este şi el din călugării cari au precedat cu tipăririle lor, răscoala naţională din 1821.

Dar să ne întoarcem înapoi cu câteva zecimi de ani, însă de astădată, pe alte căi mai lumeşti.

In fruntea literaţilor profani ai ţării Româneşti din secolul al XVIII-lea, vom găsi fără îndoială pe *banul Iănăchiţă Văcărescu*; dar alături cu dânsul stă fiul său cel mare, *clucerul Alecu Văcărescu*, exilat din ţară şi dispărut în temniţele Turciei încă dela 1795. Puţini Români până astăzi au avut darurile poeziei, graţiile, focul, vioiciunea de închipuire şi înlesnirea de grai ale acelui tânăr bărbat, carele, imitând şi întrecând întru această ramură, pe tatăl său, a ştiut şi versurile lui să mlădieze limba românească într'o epocă pe când încă era foarte incultă şi puţin dedată cu fineţele unei versificaţiuni curgătoare şi armonioase. Poemele sale amoroase, pe care poporul le păstrează în amintirea sa, stau încă ca şi neatinse de teascuri. Al doilea fiu al banului Iănăchiţă, adică logofătul *Nicolae Văcărescu* moştenise şi el o rază mai pălită a talentului poetic imortalizat de părintele şi de fratele său. *Iancu Văcărescu*, care îşi inaugurase nemuritoarea sa muză încă mai înainte de 1821, era fiul lui Alecu; el închide cu glorie horul acestei luminoase pleiade de poeţi Văcăreşti.

Cu mai puţin talent decât aceşti poeţi, un alt boier român, *Iordache Slătineanu*, tipărea la 1797, în Sibiu, o traducere în versuri a tragediei lui Metastasio, *Achilevs în Shiros*.

Pe urmele lor călca, la începutul secolului nostru *Paris Momuleanu*, ale cărui versuri patriotice şi elegiace au circulat mult timp în manuscript, ca ale lui Alecu Văcărescu, mai nainte de a se începe tipărirea lor pe la 1825 şi anii următori.

De aş urma enumerarea scriitorilor români cari au precedat epoca de renaştere literară dela 1830, poate că aş trece peste termenul în care d-ta ai circumscris cercetările d-tale asupra culturii literare şi naţionale la Românii de dincolo şi de dincoace de Carpaţi.

Mă mărginesc în citarea acestor bucăţi mai de frunte, în cari se rezumă. cred. istoria literară a ţării Româneşti dela 1720 până la 1821. Imi pare rău că nu sunt în stare de a face nici măcar atât pentru Moldova, lipsindu-mi noţiuni suficiente. Sper totuşi, domnul meu că, întrucât priveşte Muntenia. nu veţi nesocoti cu totul acest mic prinos de date biografice şi literare, care vor putea oarecum să te înlesnească a complecta interesantul d-tale studiu, făcând totdeodată să isvorască dintr'însul această de mare folos idee că adică: geniul naţiunii şi limbii române nu s'a stins nici chiar în epocile cele triste de împilare şi de

umilire a poporului. Altarul bisericii şi uneori chiar fastuoasele curţi ale boierilor pământeni au fost azilul în care el se refugie spre a veghia şi a pregăti timpuri mai ferice.

Iartă-mă a-ţi scrie toate acestea cu atâta îngrijire; dar eu acum nu fac alta, decât a-mi descărca coşniţa în grabă dinainte-ţi. Ca maiestru bun, vei şti fără îndoială să tragi folos şi din acest material inform.

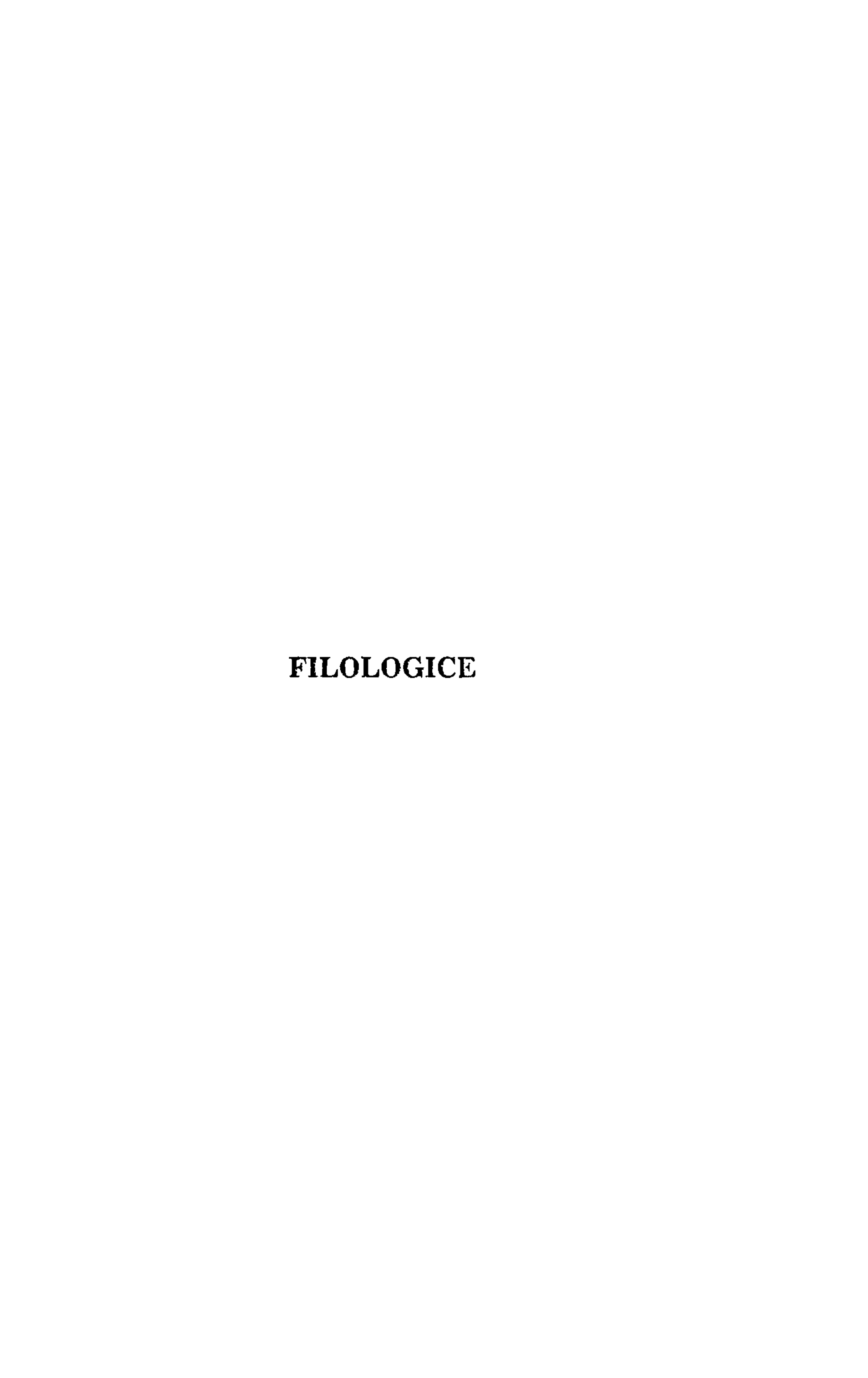
Al d-tale devotat amic
ODOBESCU

P. S. — Un cuvânt încă! Aş vrea să nu mai pomenesc despre jurisprudenţă, căci destul ne mănâncă ea azi capul. Insă nu pot să mă opresc a-ţi aminti că, în secolul din urmă, mai mulţi bărbaţi români s'au distins în această ramură, luând parte la redactarea legiuirilor lui Mavrocordat, Ipsilant şi Caragea, şi la decretele ce le publicau prinţii. Unul din aceşti bărbaţi a fost şi *Ştefan Văcărescu*, tatăl banului Iănăkiţă. Sentinţele date de dânsul la divan s'au păstrat mult timp ca să serve de modele în felul lor. Un alt legist vestit român dela începutul secolului nostru, şi anume pe timpul lui Caragea, a fost *logofătul Nistor* [1].

Bucureşti, 1869.

---

1) Despre mitropoliţii şi episcopii români citaţi în această scrisoare vezi *Istoria bisericească* de Alexandru Geanoglu Lesviodax, Bucureşti, 1845.

FILOLOGICE

TOT DICŢIONARUL ACADEMIC

PROPUNERI FĂCUTE ŞI SUSŢINUTE IN SESIUNEA ANULUI 1872

Şedinţa din 14 August, 1872

Adunarea procede la revizuirea dicţionarului. D-l Odobescu cere a se enunţa dacă desbaterea are să fie generală sau dacă se va trece numai decât la punte, căci la acestea ar avea să facă oarecare observaţiuni şi anume :

In Analele Societăţii tipărite cam târziu, d-sa află cu părere de rău că în raportul Comisiunii asupra traducţiunilor din Iuliu Cesar, (Comentariele *de Bello Gallico)* s'a schimbat nu numai ortografia cuvintelor, ci că d-l secretar general şi-a luat rolul de profesor de gramatică, corectând cuvinte, expresiuni, ş. c. l., şi înlocuindu-le. Mai adaugă că, asupra acelui elaborat, d-l Odobescu, în calitate de raportor al Comisiunii, a făcut şi oarecare note, dar cu mirare a observat şi aici că ideile, care le vede puse în acele note, nu sunt ale Comisiunii. Eu, zice d-l Odobescu, nu sunt amic al *dicţionarului* (comisiunii lexicografice) şi-i fac neîncetat opoziţiune ; prin urmare nu pot admite ca cuvinte întregi să mi se corecteze de membrii acelei Comisiuni. Cer ca să se pună margini la asemenea corecţiuni şi ca să se lase nealterate stilul fiecărui membru al Societăţii ; cer în fine ca observaţiunile mele să se treacă în procesul verbal.

Intrând apoi în desbaterea proiectului de *dicţionar,* au vorbit succesiv d. N. Ionescu şi G. Bariţ.

D-l Odobescu, răspunzând mai întâi d-lui Bariț, zice că este acum fără de nici un folos practic de a tot face procesul Societății Academice pentrucă, în curs de patru ani, a permis și chiar a îndreptățit continuarea ***Proectului de Dicționar***, astfel cum l-au început și cum l-au executat membrii Comisiunii lexicografice adică d-nii Laurian și Maxim. Așa a voit majoritatea pe care d-l Odobescu, are conștiința a o fi combătut, după toate puterile sale, și astfel s'a urmat până acum. Ceea ce s'a făcut, rămâne dar de sine-și făcut ; dar aceasta negreșit nu însemnează că ceea ce s'a făcut este bine făcut, nici mai ales că nu se poate de acum înainte să se facă mai bine. De aceia, d-l Odobescu, întrunindu-se întru toate cu părerile rostite de d-l N. Ionescu, propune ca Societatea să proceadă fără întârziere la revizuirea *Proiectului de Dicționar*, cu scop de a pregăti edițiunea care se va putea cu drept numi *Dicționarul Academiei Române*. Pentru aceasta d-lui socotește că Societatea trebue mai întâi de toate să statueze bazele după care se va face acea revizuire, și aceste baze d-lui le găsește în spusele d-lui N. Ionescu, pe care le rezumă sub următoarele opt rubrice :

1. Ca pe viitor lucrarea să nu mai fie împărțită în *Dicționar* și *Glosar*, ci toate cuvintele limbii române să figureze la locul lor alfabetic, fără osebire de origină și de provenență.

2. Ca din articolii lexicografici în care se explică cuvintele limbii, să lipsească pe viitor discuțiunile și polemicele asupra etimologiei, originei și înțelesului zicerilor. Înțelesul să se dea în cuvinte puține, dar bine cumpănite și coprinzătoare. Etimologia să se arate numai când este neîndoioasă sau cel puțin foarte probabilă.

3. Neologismii neusitați, adică cuvintele pe care nici un scriitor până azi (afară de autorii *Proiectului de Dicționar*), nu le-a întrebuințat să se scoată din rândul vorbelor limbii române, rămânând astfel ca adevăratul *Dicționar Academic* să coprindă numai materialul limbii noastre existente și nu elemente ale unei sisteme de limbă închipuită.

4. Cuvintele din *Dicționar* să fie întemeiate, nu pe fraze banale și adeseori puțin alese, ci, precât se va putea, pe citațiuni din autorii români vechi și moderni, și pe locuțiuni populare, dintre care să se înlătureze cele triviale și obscene.

5. Accepțiunile cuvintelor să fie bine specificate, mai

lămurit explicate prin definiţiuni precise şi, în varietatea lor, să nu se uite unele din cele mai uzuale, iar cele cu totul neuzitate să se lepede.

6. Definiţiunile termenilor de ştiinţă să fie toate rectificate după starea actuală a cunoştinţelor omeneşti.

7. Forma cuvintelor să fie aceea pe care a consacrat-o uzul şi natura limbii, astfel încât să nu se producă între scriere şi grai, anomalii neraţionate ; bună oară, de vreme ce Românii toţi pronunţă *mine, tine, bine, puţin, rugăciune, să nu se scrie mene, tene, bene, pucinu, rogatione.*

8. Ortografia va trebui asemenea redusă la regule mai practice, spre a înlesni şi nu a complica fără folos cunoştinţa limbii române.

Luându-se de bază aceste opt punturi, pe care d. Ionescu le-a semnalat, Societatea prin revizuirea *proiectului* actual, poate face chiar în puţin timp prima ediţiune a *Dicţionarului* definitiv al Societăţii Academice Române. Să proceadă la revizuire, apucând lucrarea chiar dela începutul *proiectului*, fără a ţine în seamă observaţiunile care s'au făcut la 1870, asupra câtorva pagine din litera A. Pe atunci membrii Societăţii nu puteau avea experienţa dobândită azi prin citirea şi studiarea a celei mai mari părţi din proiectul d-lor Laurian şi Maxim. D. Odobescu adaugă terminând că, deşi s'a adoptat ideia de a se începe aceste reviziuni în şedinţele sesiunii actuale, d-lui însă tot crede că aceste şedinţe se vor petrece numai în discuţiuni preliminare, care negreşit pot să fie folositoare ; dar şi mai important este de a se îndeplini a doua parte a conclusului Societăţii, adică de a se numi *Comisiunea permanentă* de revizuire, care va avea să lucreze în cursul anului şi să aducă la sesiunea din 1874, precât se va putea mai mult material pregătit din ediţiunea definitivă a *Dicţionarului Academic.* Pentru o asemenea lucrare comisiunea va trebui să aibă pururea în vedere că opera ei trebue să fie, nu expunerea şi desvoltarea unei sisteme particulare de limbistică română, ci o oglindă veridică a limbii româneşti din trecut şi de astăzi, din care apoi numai scriitorii şi nu gramaticii, sunt singuri autorizaţi a-şi croi dreptarul pentru inovaţiunile de introdus în limbă [1]).

1) Punturile de mai sus au fost desbătute în şedinţele din 16, 17, 19. 20, 21, 23, 24 August, 1872.

Ședința din 23 August, 1872

D-l Odobescu prezintă următoarea propunere: „Spre a se aplica mai cu rigoare dispozițiunile regulamentului din 16 August 1869, pentru lucrarea și publicarea dicționarului limbii române, și spre a se complecta lacuncle acestui regulament, propun cele următoare:

1. Comisiunea lexicografică va lua măsuri pentru ca, în orice caz, proiectul de Dicționar, împreună cu Glosariul ce se redactează, să nu devină mai voluminoase decât coprinderea a *unei sute două-zeci* de coale maximum, în total. Pentru aceia, în anul curgător 1872—1873, Comisiunea va tipări, în cele 40 coale votate în budgetul de cheltueli al Societății, finea literei C și literele D până la L inclusiv. Volumul I care va fi circa de 60 coale, se va opri în litera I; iar al II-lea care va avea aceeaș întindere, se va începe cu acea literă.

2. Ca să ajungă la scopul de a nu trece toată lucrarea peste 120 coale de tipar, Comisiunea lexicografică este invitată a reduce articolii redactați asupra cuvintelor, la definițiuni concise, fără prolixitate; a înlătura considerațiunile ipotetice asupra etimologiei cuvintelor și analogiei de sunete și înțelesuri ale lor; a nu prodiga frazele date drept exemple și mai ales a căuta ca acestea să fie scurte, mai puțin banale, fără trivialități, și chiar, precât se va putea, culese din scriitorii cei buni ai Românilor vechi și noui.

3. Tot asemenea, Comisiunea lexicografică va purta atențiunea sa asupra termenilor de știință, mai ales în istoria naturală, și a face ca denumirile românești să corespundă exact cu cele latine. Intru aceasta, ea să consulte pe bărbații speciali ce fac parte din Societate. Tot deodată se vor înlătura și din proiectul de dicționar și din glosar, expresiunile obscene, înscriindu-se termenii technici echivalenți de care se servă știința sau chiar dacă cuvinte obscene s'ar strecura în proiectul de dicționar și în glosar, să se reducă articolii privitori la dânsele, astfel încât să dea o foarte scurtă arătare de înțelesul cuvântului, cu notă expresă despre necuviința întrebuințării lui. Se vor înlătura cu totul exemplele date prin locuțiuni triviale și obscene.

4. Comisiunea lexicografică este invitată a nu depune o rigoare prea exagerată în alegerea cuvintelor usuale

românești, mai ales cele de origină latină, care se leapădă din proiectul de Dicționar, și se trec în Glosar, și a nu se arăta cu așa multă prodigalitate în crearea de neologisme mai ales de cele care nu sunt necesitate de technologia științifică.

5. Observând ortografia primită de Societate, Comisiunea lexiografică este invitată a nu trece cu rigurozitatea etimologiilor peste marginile impuse de buna pronunțare a limbii române, cum spre exemplu, să nu scrie cu *t*, ci cu *c* cuvântul *mancaciosu*, care românește nu se pronunță *mâncățios*; să nu întrebuințeze terminațiunea *one*, care este reprobată de marea majoritate a membrilor Societății, în loc de *une*, uzitată în toată România.

6. Comisiunea lexicografică să se complecteze prin alegerea unui al treilea membru, conform regulamentului.

7. Nici într'un caz, autorul unui articol din proiectul de Dicționar și din Glosar, carele s'ar afla și membru al Comisiunii lexicografice, să nu poată fi și examinator al acelui articol, care să se cerceteze numai de ceilalți doi membri, reducându-și și remunerațiunea examinatorilor în proporțiune cu lucrările lor, astfel ca cei remunerați ca compunători să nu mai primească remunerațiune ca examinatori pentru aceiași lucrare.

8. Comisiunea lexicografică va fi invitată a lua toate măsurile necesarii pentru ca, în termen de doi ani, adică până la sesiunea anului 1874, să fie atât proiectul de Dicționar cât și Glosarul tipărite în toată întregimea lor“ [1]).

REVIZIUNEA DICȚIONARULUI ACADEMIEI

Raport prezentat în numele Comisiunii de reviziure, în sesiunea anului 1877 [2]).

Sunt acum trei ani, de când ne-ați făcut onoarea a ne alege, spre a forma împreună o comisiune cu scop de a procede la revizuirea Proiectului de Dicționar și de Glosar, ce se executa de către comisiunea lexicografică.

---

1) La această propunere s'au asociat și d-nii Barit, Hodoș, Sion, P. S. Aurelian și dr. Fătu. Ea s'a desbătut în ședințele din 24, 25, 26, 27 și 28 August 1872.

2) Acea Comisiune era compusă din d-nii G. Barit, V. A. Urechie, N. Ionescu, D. A. Sturdza și A. I. Odobescu.

Decât orice mai lesne ne-ar fi fost să declarăm de îndată, cum că ne-am încumetat atunci a lua asupră-ne o sarcină mai presus de puterile noastre, dar fiind toţi convinşi că omul, când simte şi ştie ceea ce este bine, trebue să-şi depună toate putiuţele ca să ajungă a-l realiza, noi înfruntând chiar imputarea de a nu fi îndestul de modeşti, cutezând a vă spune că, spre a face până acum ceea ce se aşteaptă dela noi, nu atât puterile cât putinţele ne-au lipsit.

Ca să fim şi mai lămuriţi într'această legitimă scuză, permiteţi-mi a vă arăta mai înainte de toate, de ce natură au fost acele lipsuri, acele neputinţe. Unele le putem califica de sociale şi fizice, pe celelalte de literare, bibliografice şi chiar lexicografice.

Noi, membri ai Comisiunii de reviziune, sau prin îndatoriri impuse de afacerile publice ale ţărei, sau prin greutăţi provenite din interese particulare şi din sănătate, nu am putut afla până acum o înlesnire continuă de timp şi o linişte suficientă de minte, care să ne permită a lucra cu spor la însăşi opera ce ne era încredinţată.

Dar în acest răstimp nici unul din noi n'a nesocotit importanţa sarcinei ce-i impunea încrederea d-voastre ; fiecare, foarte adese în parte, şi uneori toţi împreună, am cugetat şi am discutat asupra naturii de lucrare ce aveam a face, asupra modului cum ea s'ar putea executa mai bine, asupra ceea ce ne lipseşte şi asupra ceea ce ne prisoseşte în starea actuală a elementelor lexicografice, de care dispunem.

Nu putea fi fără de importanţă, domnilor, pentru a ne da mai mult avânt şi mai mult temei în lucrare, terminarea abea acum completă a Proiectului de Dicţionar şi Glosar, executat de prima d-voastră Comisiune. Pe când până est-timp am fi fost în drept a aştepta sau mai mult, sau mai puţin dela acel op laborios, acum şi numai acum, îl putem cunoaşte şi apreţui în deplina lui întregime.

Ca să ajungă la finele său au trebuit să treacă zece ani, şi aceasta, — cată să o recunoaştem, domnilor, — nu este mult. Alte popoare, ca să-şi adune chiar şi atât material lexicografic, cât se află în Proiectul ce ne stă de faţă, au întrebuinţat cu mult mai multe zecimi de ani. Noi am accelerat în mod extraordinar lucarea Comisiunii lexicografice, şi cercându-ne uneori a o controla, a o preface, a o abate din calea ce ea îşi alesese, trebue să constatăm că dânsa a stat neîncetat fidelă sistemei sale proprii, şi — ca să repeţim aci cuvintele, prin care onoratul d-l Laurian

a caracterizat această lucrare, — vom recunoaşte, că ceea ce a făcut Comisiunea lexicografică e adevărat o sistemă şi o sistemă cât se poate mai consecintă ; dar că planul s'a modificat, fără însă a ieşi din marginile sistemei, mai vârtos după restricţiunile Societăţii, şi că multe s'au modificat după experienţa câştigată de Comisiunea lexicografică [1]).

Până a nu se începe elaborarea acestui prim Proiect, prin o anume comisiune lexicografică, — care prin forţa lucrurilor a fost redusă neîncetat numai la ambii părtaşi ai aceleiaş sisteme limbistice, — Societatea Academică şi-a făcut iluziune cum că dânsa va putea în fiecare sesiune anuală se revază şi să corecteze lucrarea de peste an a Comisiunii emanate din sânu-i. Aceasta a fost tendinţa prescripţiunilor din art. 17 al Regulamentului pentru elaborarea Proiectului de Dicţionar.

Intr'adevăr s'au şi făcut la diferite epoce, — şi anume în sesiunile anilor 1870, 1871 şi 1874, — cercări de a se aplica *ad literam*, prescripţiunile acelui articol. N'au trebuit însă multe ore de discuţiune ca să se convingă toţi că nu în iuţirile unor desbateri publice se lucrează sau chiar se îndreptează cu succes şi cu matură chibzuire un dicţionar, ci că unor asemenea operaţiuni le sunt neapărate şi liniştea meditaţiunilor şi neîntrerupta urmărire a unui metod logic şi consecinte.

De aceea, — plăcutu-ne-a, sau nu ne-a plăcut, — noi toţi am lăsat şi am grăbit pe a noastră comisiune lexicografică să-şi aducă până la capăt lucrarea.

Din acele câteva vii desbateri, Societatea noastră a învăţat cel puţin un lucru : că adică, reviziunea proiectului nu se poate face prin discuţiuni, în timpul sesiunilor, ci că dreptul de a revedea, de a completa sau chiar şi de a modifica cu totul proiectul, trebuia conferit unei comisiuni speciale, care să se ocupe cu aceasta în răstimpul vacanţelor noastre. Atunci dar, în şedinţa din 27 August 1874, aţi instituit Comisiunea care vi se prezintă astăzi cu reflexiunile ei asupra lipsurilor ce au oprit-o de a executa lucrarea dorită şi tot deodată neînlăturată a Societăţii noastre.

Când ne-aţi făcut onoarea, domnilor, de a ne denumi în această comisiune, abia dacă putem spune că ne-aţi indicat calea pe care aveam a păşi. Tot atunci însă Societatea

1) Vezi *Analele Societăţii Academice*, tom. VII, p. 68.

a votat, ca aplicabile proiectul ce era încă în lucrare, o serie de câteva prescripţiuni, pe care noi nu ne putem opri de a le considera ca dreptarul, precum s'a zis atunci, al lucrării de reviziune, ca nişte indicaţiuni preţioase pentru viitoarea ediţiune a Dicţionarului Academic.

Credem necesar, domnilor, a reaminti îndată acele voturi ale d-voastră, care au fost într'astfel exprimate:

1. „Ca pre viitor, lucrarea să nu mai fie împărţită în Dicţionar şi Glosar, ci toate cuvintele limbii române să figureze la locul lor alfabetic, având în vedere originea şi provenința romană a cuvintelor şi având tot deodată în vedere şi cuvintele străine, acceptate în forme proprii limbii române, şi consacrate prin uz, indicând la acestea şi autorul sau epoca.

2. „Ca din articolii lexicografici, în cari se explică cuvintele limbii, să lipsească pre viitor discuţiunile şi polemicile asupra etimologiei, originii şi înţelesului zicerilor. Inţelesul să se dea în cuvinte puţine dar bine cumpănite şi cuprinzătoare. Etimologia să se arate numai când e nenduoioasă sau cel puţin foarte probabilă.

3. „Cuvintele nouă, care se justifică prin necesitate de a exprima un obiect sau o idee nouă, sau o nuanţă nouă de înţeles, şi care sunt formate după firea limbii, fie diu limba latină, fie diu limbile surori, sau şi din limba veche românească, acelea numai să se treacă în Dicţionar, indicându-se pre cât se poate, epoca întrebuinţării lor. Să se treacă asemenea şi termini de arte şi ştiinţe, adoptaţi în limbile clasice şi în cele moderne.

4. „Cuvintele de dicţionar să fie, pe cât se va putea, bazate pe autoritatea scriitorilor români vechi şi moderni, precum şi pe accepţiuni şi locuţiuni populare.

5. „Accepţiunile cuvintelor vor fi bine specificate şi separate prin semne diacritice. Aceste semne vor ajuta înşirarea, cu lămurire şi în mod metodic, a înţelesurilor diverse ale vorbei.

Definiţiunea vorbei, când nu se va putea face prin sinonime, va fi dată prin perifrazele cele mai scurte şi mai precise şi în termeni cunoscuţi, în conformitate cu art. 18 din regulamentul pentru lucrarea dicţionarului.

6. „Definiţiunile vorbelor technice de arte, ştiinţe şi meserii să fie cu cea mai mare îngrijire rectificate şi completate, încât să corespundă deplin cu starea progreselor actuale ale cunoştinţelor omeneşti".

Au mai fost şi alţi doi articoli, în mijlocul discuţiunii cărora, Societatea s'a văzut nevoită a se întrerupe, spre

a delega sarcina sa unei Comisiuni de revizuire, deşi cei mai mulţi din membri se pronunţase în favoarea lor; aceşti articoli sunau aşa:

7. „Forma cuvintelor să fie aceea, pe care a consfinţit-o uzul (consuetudinea) şi natura (logica firească) limbii, aşa încât să nu se producă între scriere şi grai dificultăţi practice fără nici o necesitate ştiinţifică.

8. „Ortografia să se mai simplifice, ameliorându-se modul provizor de scriere, aşa încât să se înlesnească cunoştinţa practică a scrierii limbii, fără a se uita principiul etimologic. Alăturea cu fiecare cuvânt din dicţionar să se pună şi pronunţarea, figurată după sistema scrierii cu semne ((\' ⌣ ^ şi cedilele") [1]).

Membrii comisiunii de reviziune au crezut de a lor datorie, ca să cugete la mijloacele de a realiza toate aceste deziderate în ediţiunea revăzută a proiectului.

Tot deodată însă ea trebuia să examine în sine Proiectul de Dicţionar şi cel de Glosar, ca să vază până la ce punct ele, în tot coprinsul lor, sunt conforme sau abătute dela ideile majorităţii, exprimate prin voturile de mai sus.

. Această operaţiune făcută asupra complexului, numai acum întregit al lucrării comisiunii lexicografice, ne-a adus pe fiecare în parte la aceleaşi idei asupra modificărilor ce reclamă proiectele, spre a deveni operate însuşind pe deplin aprobaţiunea Societăţii noastre.

In sistema care a predomnit la redactarea proiectului, am putut toţi constata că sunt, pe deoparte adause, consistând din neologismi curat sistematici, — „pagine întregi numai de neologismi nejustificaţi" [2]), iar pe de alta, eliminări intenţionate de cuvinte şi de forme existente în limba română.

Dintr'aceia rezultă pentru noi că lucrarea de reviziune trebuia să aibă o îndoită tendinţă:

Pe deoparte, a alunga orice inovaţiune, nu îndestul de bine legitimată.

Pe de alta, de a înzestra viitorul dicţionar cu tot legitimul avut al limbii nostre, pe care cu nedrept l-a despreţuit proiectul actual.

Mărturisim că prima îndatorire ni s'a părut a fi cu neasemuire mai uşoară decât a doua; şi într'adevăr, mai

---

1) *Vezi Anal. Societ. Academ.* tom. VII, p. 58.

2) Vezi Anal. Societ. Acad. tom. VII. Şedinţa dela 28 August (9 Septembre) 1874).

lesne este în totdeauna a risipi, — dacă cumva aci risipă ar fi, — decât de a agonisi.

Am fi putut dar să ne mărginim întru a combate şi a exclude tot ce ni s'ar fi părut, în proiectul Comisiunei lexicografice, prea tare exagerat ca sistemă de prefacere radicală a limbii româneşti şi astfel n'am fi făcut alta decât a continua numai cercetările de discuţiune ce s'au petrecut în sânul Societăţei în anii 1870, 1871 şi 1874.

Dar de am fi făcut într'astfel, mai dinainte noi am fi simţit bine că nu îndeplineam decât o minimă parte din ceea ce eraţi în drept a cere dela noi.

Noi făceam atunci numai ceea ce, — cu bine, cu rău, — s'ar fi putut face şi de toţi, chiar în întrunirile noastre anuale.

Ar fi lipsit din lucrarea de reviziune acea porţiune esenţială a unui bun dicţionar, pentru a cărei reîntregire în contextura proiectului actual, Societatea academică socotise de cuviinţă a încredinţa provizor comisiunii noastre speciale toate drepturile sale de reviziune.

Şi într'adevăr, considerând în complexul lor, toate ideile ce se învederează în prescripţiunile Societăţii, mai sus enunţate, noi am recunoscut în ele faptul : că majoritatea noastră înţelege, ca şi noi, că un dicţionar al limbii române, trebue să întrunească toate însuşirile, pe care marele lexicograf frances, d. Littré, le rezumă în următoarele cuvinte ce ne permitem a le traduce :

„Orice limbă vieţuitoare... prezintă trei termeni : un *us contimporan*, care este propriu fiecărui period succesiv ; un *archaism*, care a fost şi el odinioară un us contimporan şi care conţine (mai adesea) explicaţiunea şi cheia lucrurilor subsecuente ; şi în fine un ***neologism***, care, rău îndreptat, strică, iar bine îndreptat, desvoltă limba, şi care şi dânsul va deveni într'o zi archaism, consultat ca istorie şi ca faze ale limbagiului".

Dintr'acestea se constată, pare-ni-se, că punctul prim şi de căpetenie al unui dicţionar este usul contimporan.

Nu corespunde, mai întâi de toate, cu cerinţele celui ce-l consultă, dicţionarul acela, care nu conţine cuvintele, pe cari omul este expus a le auzi din gura tuturor în orice moment al vieţii sale.

„Dar orice limbă îşi are şi trecutul său, a cărei cunoştinţă conduce de sine mintea spre viitorul ei. Unele persoane, — adauge tot d. Littré, — sunt predispuse a crede că un dicţionar, întru care istoria intervine, este o operă destinată mai cu seamă erudiţiunii. Nu e de loc într'ast-

fel... Un dicţionar istoric este făclia usului şi nu trece prin erudiţiune decât spre a veni în ajutorul limbii actuale".

Astfel a treia porţiune constitutivă a unui dicţionar bine întocmit, aceea de care a abuzat aşa de tare Comisiunea noastră lexicografică, adică neologizmii, trebue să fie, — de am putea zice aşa, — ca un fel de deducţiune a părţii sale istorice.

„A impune unei limbi regule trase după raţiunea generală şi abstractă, — astfel precum fiecare epocă concepe acea raţiune, — această sistemă conduce foarte lesne la arbitrariu. Un dicţionar istoric stârpeşte de îndată acea predispoziţiune abuzivă". Aci în folosul nostru am citat iarăşi din Littré.

Privind din acest întreit punct de vedere (uz contimporan, archaism şi neologism) elaboratul Comisiunii noastre lexicografice, au venit de sine în apreţuirea noastră toate lipsurile ce el conţine. Ele băteau prea tare la ochi ca să nu le fi putut îndată constata.

Dar această constatare ne-a dat totdeodată şi măsura neputinţelor literare, bibliografice şi chiar lexicografice, despre care am atins la începutul acestui raport.

Şi iată, domnilor, ce am aflat atunci, că ne lipseşte, spre a complecta cu tot ce-i este neapărat trebuincios proiectului de dicţionar.

1. Desvoltarea istorică a cuvintelor, care să fie examinate în diferitele şi principalele lor faze succesive ;

2. Intemeierea cuvintelor de uz contimporan, pe citaţiuni alese de cei mai buni scriitori din timpurile noastre;

3. Complectarea materialului lexicografic cu multe elemente uitate ale limbagiului poporan şi ale idiotismilor locali ;

4. Inavuţirea lui cu materialul, — aşa de interesant şi adesea instructiv — al termenilor technici, întrebuinţaţi în măiestriile tradiţionale ale poporului român din orice provincie ;

5. Şi în fine o nomenclatură mai completă şi mai exactă a termenilor de ştiinţă, care, după cum observă foarte judicios d-l Littré, „diferă în mod esenţial de aceia ai măiestriilor. In adevăr, pe când limba măiestriilor e totdeauna populară, adesea archaică şi eşită din băierile idiomei, limba ştiinţifică, din contră e mai totdeauna elenă, artificială şi sistematică ; într'însa etimologia se înfăţişază de sine. Ceeace este greu este de a da pe scurt

explicaţiuni lămurite despre obiecte adesea foarte complicate".

Acestor consideraţiuni generale ne socotim datori să adăugăm încă una, de o natură cu totul locală.

Diferenţă pentru diferenţă, oricât de geloşi am fi de reîntregirea limbii noastre cu termeni pentru orice ideie, derivaţi numai din origină latină, precât însă biserica noastră ortodoxă va mai păstra archaismii săi străini, care negreşit se vor scurge şi ei treptat cu acea solemnă prudenţă ce caracteriza mişcările bisericii, — până când cuvintele învechite se vor rosti dinaintea altarului nostru, nu ne este permis nici de a le exclude din dicţionarul limbii române, nici de a le întina cu nereverenţioasele epitete de termeni ridicoli şi barbarismi oribili. Ar fi din parte-ne a condamna pe orice român cult ca să râdă şi să fugă cu oroare de biserica noastră naţională.

După ce şi-a dat bine seamă Comisiunea de revizuire de toate aceste lipsuri de fond ale proiectului existent, ea s'a oprit şi asupra unor defecte de formă, sau ca să zicem mai bine, de expunere. Era dânsa în drept a face aceasta, căci avea în vedere voturile Societăţii, care îi desemnau acele imperfecţiuni. Dar spre a le îndrepta, puţin îi rămânea de cugetat şi de inventat dela sine.

Planul magistral adoptat de d-l Littré în gigantica şi perfecta sa lucrare lexicografică asupra limbii franceze, — plan, carele în mare parte a fost adoptat şi urmat de iluştrii fraţi Grimm în măreţul lor dicţionar al limbii germane, — acel plan abia mai are trebuinţă de mici modificări apropiate limbii româneşti, spre a da celor ce-l vor aplica, o perfectă şi logică expunere a întregului material lexicografic al graiului nostru.

Astfel, spre a enumera pe deplin şi în ordinea cea mai sistematică, diferitele elemente constitutive ale fiecărui articol din dicţionarul limbii, noi ne vom mărgini a le consemna aci de-a rândul :

Cuvântul în sine (fie de auz contimporan, arhaic sau neologism) ;

Pronunciaţiunea lui, cu modificările provinciale.

Formele lui gramaticale, cu neregularităţile când există:

Accepţiunile sau *înţelesurile* lui diferite, clasificate după un mod logic şi însoţite cu :

Citaţiuni din principalii autori contimporani şi din cele mai recomandabile şi mai caracteristice locuţiuni populare şi proverbe.

Sinonimele lui, cu nuanţele distinctive ;

Istoricul său, adică prezentarea lui sub diferitele sale faze succesive, bazate pre citațiuni din autori vechi ;

în fine : *Etimologia* lui, când ea nu este supusă la prea mari îndoieli.

Prin semne diacritice, și chiar prin scurte explicațiuni, se va arăta *Valoarea* ori *Caracterul* cuvântului, sub raportul uzului său actual.

Ca să poată însă cineva să îndeplinească cu conștiință și cu rigoare tot cuprinsul acestor numeroase rubrice ale planului, la care noi înșine ne-am oprit, s'ar cuveni să aibă la îndemână un material, care a lipsit negreșit Comisiunii lexicografice, — fără ca dânsa, consecință sistemei sale exclusive, să simtă vreo pedică din această lipsă, — dar dinaintea absenții căruia noi, spre a vă satisface pe d-voastră și a ne satisface pre noi înșine, precum și spre a corespunde la adevăratele trebuințe ale națiunii, am stat locului, căutând mijloace practice de a realiza ceea ce trebuia făcut.

De sigur puteam, după cum și proiectasem la început, să cercăm sub formă de specimen, a vă prezenta câteva foi de dicționar, lucrate după planul mai sus schițat. Dar iară noi ne-am încredințat, că în lipsa materialului, ce ne era indispensabil, n'am fi putut ajunge decât la o încercare informă cu mult mai prejos de legitimele d-voastră așteptări și poate încă și mai prejos de dorințele noastre.

Dintr'acestea veți înțelege, domnilor, de ce ne-am sfiit a vă pune în față acele schițe incomplete, cu care mai mulți din noi s'au ocupat.

In loc de acestea venim din contră cu mânile goale, dar cu un plan bine statorit în mințile noastre, ca să vă declarăm că stăruim încă în deciziunea de a cerca, de a pune bazele, de a începe măcar, un Dicționar mai complet al limbii române, o edițiune revăzută, expurgată și completată a Proiectului actual.

Dar, — spre a-l pune în concurență cu o lucrare așa de completă, — am socotit de cuviință să venim tot acum a vă cere și autorizarea și timpul de a aduna, în modurile ce ni se par cele mai practice, materialurile felurite de care încă simțim mare nevoie.

Vom expune succesiv, și natura acelor materialuri, și procederile ce le credem mai nimerite și tuturor mai folositoare, spre a ajunge la scopul dorit.

Intru această enunțare, n'avem decât a urma rândul diferitelor lipsuri sau neputințe literarii, bibliografice și

lexicografice, pe care le semnalarăm mai adineaori ; și iată-le :

1. Intru ceea ce privește materialul istoric al limbii, n'avem decât a vă aminti, domnilor, cât este de greu a și-l procura cineva în raritatea, defectuozitatea și confuziunea materială a edițiunilor *princeps* de cărți tipărite românește mai nainte de al XVIII-lea secol. Abia unul dintre corifeii științii românești, veneratul părinte Timoteiu Cipariu, a reușit prin stăruințele unei întregi viețe de paciență și de laboare, să pătrunză în arcanele străvechii literaturi naționale.

Știți din citirea *analectelor* sale *literarii*, cu câte neînchipuite anevoințe și-a putut procura eruditul filolog, în mai multe zecimi de ani, elementele studiilor sale de limbistică română. Fiecare din noi nu este un Timoteiu Cipariu și fiecăruia nu-i este dat a străbate prin așa mari dificultăți, ca să pătrundă până la miezul ce trebue extras din acele cărți, spre a nutri Dicționarul românesc cu sucul istoric al limbii. Dar totuși, fiecare din noi, și poate chiar și alții afară din cercul restrânsei noastre Comisiuni, simte în sine și voința și putința de a studia cu deamăruntul câte una sau mai multe din acele *antice* ale filologiei naționale și de a înlesni oamenilor de știință accederea la misterele limbii din secolii trecuți, prin republicarea de așa prețioase texturi.

Socotim dar, domnilor, că a retipări în edițiuni critice și înzestrate cu glosare speciale și cu indice și note lexicografice, principalele opere literarii ale secolilor trecuți,— și anume, unele din cărțile românești ale *diaconului Coressi*, din tipăriturile în limba națională, făcute în Ardeal sub George Racotzi, în țara Românească sub Matei Basarab și în Moldova sub Vasile Lupu, din scrierile mitropoliților *Varlaam, Dosofteiu și Antim*, din operele *Urechilor, Costinilor, Grecenilor și Cantemirilor*, precum poate chiar și unele documente din aceleași epoce, încă inedite, — este a așterne, pentru folosul tuturor literaților români, stratul cel mai temeinic al edificiului istoriei noastre limbistice.

Iată dar, domnilor, una din principalele lucrări pregătitoare, pe care Comisiunea d-voastră de reviziune o reclamă pe seama-i sau mai bine sub a ei direcțiune, dela a d-voastră bună chibzuire.

2 și 3. Pentru citațiunile din scriitorii contimporani și din limbagiul popular, pentru care d-voastră ați exprimat dorința să le vedeți figurând ca exemple preferite ale

limbii actuale, Comisiunea de reviziune are negreşit a se folosi de numeroasele locuţiuni ce sunt răspândite în Proiectul Comisiunii lexicografice şi va îngriji singură a completa prin citaţiuni de scriitori moderni, a căror lipsă totală aţi constatat-o cu părere de rău acolo.

4. Iar când e vorba de terminii technici întrebuinţaţi în măiestriile poporului român, noi credem că este oportun a reveni la deciziunile ce s'au luat în acest sens, în primii ani ai existenţii Societăţii noastre şi, spre a le da un caracter mai practic şi a le face mai realizabile, cerem dela d-voastră ca să fim autorizaţi a însărcina cu misiuni retribuite pe unii literaţi români din părţile locului, cari în diferitele provincii ale românităţii, s'ar ocupa cu adunarea tuturor cuvintelor atingătoare de cultura pământului şi de orice industrii naţionale, casnice sau publice.

5. In fine nomenclatura ştiinţifică ne-o vor putea comunica în condiţiunile dorite, atât cărţile speciale publicate în alte ţări asupra materiei, cât şi mai cu seamă concursul binevoitor al colegilor noştri din secţiunea Ştiinţelor naturale.

De altmintrelea suntem convinşi că vom afla întru toate ale noastre neajunsuri, sprijin puternic din partea celorlalte două ale noastre Secţiuni şi mai cu osebire din partea celei filologice-literarii.

Cu aceste ajutoare, ce precum vedeţi, sunt încă de dobândit, cu abundentul material din Proiectul de Dicţionar şi de Glosar, întărită cu ceeace acum are şi cu ce mai aşteaptă, Comisiunea de reviziune va putea păşi mai temeinic la îndeplinirea sarcinei sale, care, lămurindu-se atunci mai curat, va fi de a grupa printr'o asiduă lucrare, toate acele varii elemente, conform planului pe care ea şi l-a adoptat.

Ea vine să vă roage, domnilor, ca să-i acordaţi atâta încredere încât să poată lucra în concurenţă şi la pregătirea materialului şi la elaborarea operatului în sine.

Deceniul care trecu poate fi considerat ca periodul proiectului. De azi înainte cată să se deschidă acela al reviziunii, al completării, al îndreptării.

Să sperăm că în timp scurt va fi adunat materialul ce constatarăm că este de lipsă, şi vă putem încredinţa că îndată ce toate elementele necesarii spre a face un complet dicţionar al limbii române vor fi întrunite, lucrarea concepută şi urmărită după un plan larg dar bine determinat, va merge iute, cu atât mai uite că ea se va folosi de proiectul actual, în multele lui părţi solide, îl va în-

vălui cu tot ce-i lipseşte şi-l va frunzări acolo unde el prezintă un desiş prea tare umbros de neexplicite inovaţiuni.

Comisiunea de reviziune, prezentându-se dinnaintea d-voastră cu cereri provocate de necesităţi adânc simţite, este inimată de dorinţa de a proceda cât mai curând la o lucrare efectivă.

Ea speră că nu o veţi ţine de rău pentru lungul timp, ce pare a-l fi risipit în neputinţele felurite pe care le semnalarăm până aci. Acest timp n'a fost cu totul pierdut. Binevoiţi a-l considera ca un stadiu reflectiv, prin care dânsa a trebuit să treacă spre a ajunge la constatarea deplină a tot ceiace are şi a tot ceiace-i mai trebue încă.

Ce-i mai trebue? Ea vi l-a spus şi-l repeţeşte:

Să dăm studioşilor români, — şi nouă înşine, socotiţi printre ei, — mijloacele practice de a studia formaţiunea şi desvoltările succesive ale limbii naţionale, prin scoaterea la lumină a adevăratelor *acte civile* ale adolescenţei sale;

Să găsim putinţa de a ne înfige adânc în măduva graiului poporan de prin toată românimea şi s'o sorbim de acolo spre a-i distila virtutea în rezervoriul comun al limbii naţionale;

Să adăogăm la aceste două comori ascunse în rărunchii traiului nostru strămoşesc, tot ce pot da mai bun scriitorii noştri moderni şi ştiinţa universală;

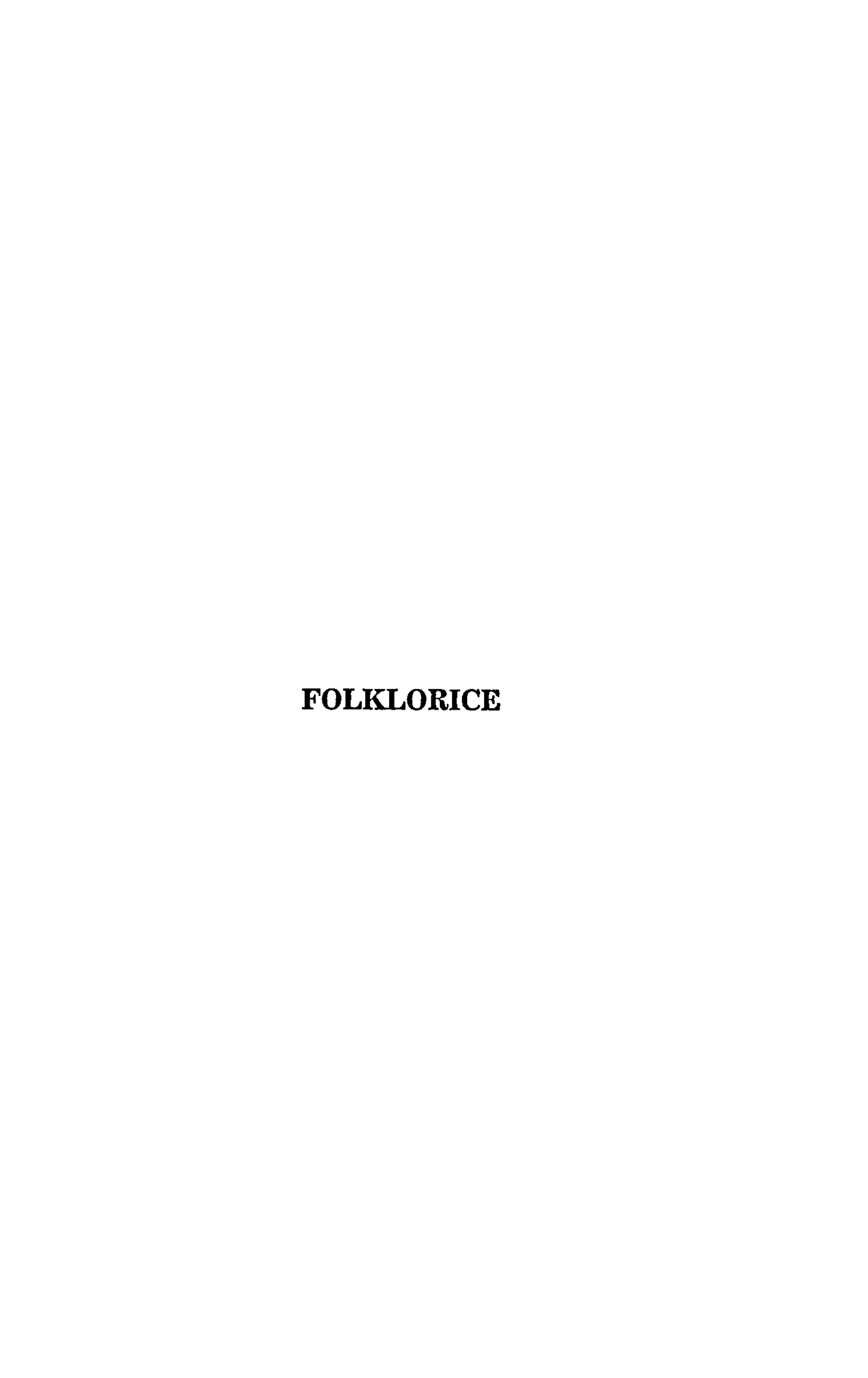
Şi din toate acestea, să întocmim un inventar complet şi raţional al întregii noastre avuţii limbistice, să înfiinţăm adevăratul *Dicţionar al Academiei Române*, carele, precum s'a mai zis adesea printre noi *„cată să fie oglinda limbii din trecut până în prezent*[1]).

Iată, domnilor, în ce consistă şi unde tind propunerile Comisiunii de reviziune.

Dacă i le veţi aproba, ea este tare încredinţată că prin stăruinţa ce va depune pe viitor în răpedea şi scrupuloasa îndeplinire a sarcinilor sale din nou specificate, va înlesni foarte Societăţii Academice mijloacele de a înălţa cultura limbii româneşti cu o treaptă încă mai sus de cum dânsa a făcut în primul deceniu al existenţii sale.

---

1) Vezi *Anal. Societ. Academ.* tom. VII, p. 51.

FOLKLORICE

RĂSUNETE ALE PINDULUI ÎN CARPAŢI

Diochiul. — Năluca. — Mioara. — Moş-Ajun.

I

Moartea silnică şi fără veste, mai ales în vârsta juniei, a înfloririi, este o idee tristă, care în totdeauna pătrunde inima oamneilor de o mâhnire adâncă. Acest simţimânt e vechi ca lumea ; tot neamul omenesc poartă, de secoli întregi, jalea tânărului păstor Abel, ucis cu mânie de crudul său frate Cain ; lacrima picată din ochiul părintelui omenirii, vaietul ieşit din pieptul mumei noastre obşteşti, toate generaţiunile pe rând le-au vărsat şi în veci inima omului, cât de multe mângâieri i-ar putea aduce religiunea, filosofia şi ştiinţa, ea tot va plânge pe cel răpit vieţii cu cruzime, în floarea anilor săi.

Un sinţimânt atât de firesc, atât de general, atât de adânc, a trebuit negreşit să se manifeste, chiar în timpii primitivi, prin glasul mlădios al poeziei. Toate popoarele au plâns cu plângeri modulate, pe junele ucis la floarea vârstei, şi, în ţările unde soarele dogoritor al verii arde şi mistueşte regulat toată încântătoarea podoabă a naturii, unde vegetaţiunea zâmbitoare a primăverii piere ofilită sub arşiţa stelei câneşti, a lui Siriu, aceste două simţiri întristătoare, ce înfăţişează minţii o aşa intimă analogie, s'au îmbinat mai adesea, ca să dea naştere unor serbări anuale, unor cântece de doliu, repeţite neîncetat de popoare. Dintr'asemenea porniri de spirit au izvorît negreşit, în Egipt, în Asia-Mică şi în vechea Eladă, sărbătorile şi cânticele ce se leagă cu numirile de *Maneros*, *Bormos*, *Hylas*, *Linos*, *Adonis* şi altele, înfăţişând toate, în diverse localităţi şi cu puţine deosebiri,

acelaş caracter general. Aceasta ne-o dovedeşte Erodot când zice, vorbind despre Egipt [1]:

„Este (acolo) şi un cântec, un *Linos*, precum şi în Fenicia, în Cipru şi în alte locuri ; însă de pe popoare are şi cânticul numirea sa ; dar toţi se învoesc a zice că este chiar jălirea pe care Elenii o cântă sub numele de *Linos*. Iar printre multe lucruri despre care mă minunez la Egipteni, este şi de unde au luat ei *Linul ;* se vede însă că întotdeauna l-au cântat ; *Linul*, pe limba egipteană, se numeşte *Maneros*. Egiptenii zic că el ar fi fost un copil singur-născut al Egiptului, şi murind el fără vreme, l'ar fi serbat Egiptenii prin asemenea vaietări, şi astfel această cântare ar fi fost cea dintâi şi singură a lor".

Dacă apoi, întemeiaţi pe însemnarea istoricului elin, vom căuta pe ţărmurile mărilor răsăritene, urmele acestei vechi credinţe şi ale acestui cântic secular, printre nenumărate tradiţiuni de felul acesta, vom găsi, la Mariandini, naţiune de origină frigică [2], vechi locuitori ai Bitiniei, aşezaţi pe locul învecinat de Pontele-Euxin (Marea Neagră) unde s'a clădit în urmă Prusia (astăzi Brusa), vom găsi, zicem, la Mariandini, tradiţiunea tânărului *Bormos*, răpit de nimfele izvoarelor, când mergea să scoată apă pentru secerători şi pe carele în zadar îl cătau locuitorii, făcând să răsune pădurile de strigătele lor de jale [3]. Aceste strigăte erau aşa de răspândite, încât Eschil le dă ca exemplu de văietare, de cântic de doliu, când corul său de Perşi, plângând căderea Asiei, sdrobită la Salamina, întâmpină cu aceste cuvinte, pe regele Xerxes ce se întorcea învins în patria sa [4].

„Cu glas cobitor, cu gemete duioase, cu plângerile lăcrimătoare ale cântecului de jale mariandin, voi serba a ta înturnare!"

Precum frigicul Bormos, asemeni şi Hilas Misianul, iubitul lui Hercul, peri şi el jertfă al iubirii ce frumuseţea sa insuflă nimfelor dela izvoare, când se duse să aducă apă pentru Argonauţi, şi locuitorii din Chios, urmând pilda dată de Hercul, îl jăleau în cântice tradiţio-

---

1) *Erodot*, cart. II § 79.
2) *Strabon*, XII, 3 § 4.
3) *Hesychius* ; Βῶρμος — Scholiastul lui Eschil, la Perşi, v. 939.
4) *Eschil*, Perşii v. 935 et sq.

nale, alergând după dânsul prin păduri [1]). Dar nu numai aceştia, ci încă şi frumosul Narcis, fiul râului Cefisul şi al nimfei Liriope, a murit, plâns de Tespieni, înnecat în undele ce-i răsfrângeau faţa [2]). E o superstiţiune veche aceea de-a crede că apa are în sine nn farmec atrăgător ce pricinueşte moartea ; chiar vechii Indieni, în legile primitive ale lui Manu [3]), orânduiau ca „un brahman (adică un preot)... să nu-şi privească chipul răsfrânt în apă. Aşa e regula stabilită". Urmând aceeaşi idee, să avem voie a străbate într'o clipă secoli îndelungaţi, prin care această superstiţiune s'a strecurat neatinsă şi să cercetăm oare nu este aceeaş, credinţa care domneşte în cântecul următor, repeţit de poporul român [4]) :

Frunză verde alunică !
Mircea suie pe potică,
şi 'ntâlneşte o fetică,
cu cofiţa într'o mână
cu apă dela fântână ;
— „Copiliţo, stai să beu", —
— „Ba, bădiţă, ba nu vreu,
că mă tem de dragul meu" —
— „Nu te teme, fata mea,
că dacă s'o mânia,
cu baltagul l'oi lovi
cu pământ l'oi înveli" —
— „Mergi în vale, la fântână,
că-i găsi o cofă plină
scoasă chiar cu mâna mea ;
descalecă şi o bea ;
da-ţi fă cruce şi o suflă,
să nu fie vre-o *Nălucă*,
să nu fie descântată
de baba cea blestemată", —
Mircea fetei mulţumea,
la fântână se ducea,
cofa plină o găsea ;
dar el cruce nu-şi făcea,
pe deasupra nu sufla,
ci la ea năvală da
şi 'nghiţea numai odată
şi simţea dorul de fată,
şi 'nghiţea de două ori
şi-l apuca reci fiori ;
şi 'nghiţea a treia oară
şi cădea mort la isvoară ;
că 'nghiţise o *Nălucă*...
In pustii ducă-s'ar, ducă !"

Ce ar fi trebuit să facă Mircea ca să se ferească de a înghiţi *Năluca*, de a cădea mort la izvoare ? — „Să-şi facă cruce şi să sufle pe apă", zice cântecul, prefăcut după ideile creştine ; dar mai întreabă pe ţăranul român ; el îţi va spune încă, păgânul, că trebue *să-şi scuipe de trei ori în sân*, ca să depărteze descântecul sau diochiul. Fă ace-

1) *Theocrit* Idila XIII.—*Properţiu*, c. 45.—*Petroniu*, 83.
2) *Ernst vor Lasaulx*, Die Linosklage.
3) Legile lui Manu, IV, 38.
4) Balade culese de d-l *V. Alecsandri*, col. II, faţa 98 : Năluca.

iaşi întrebare şi Ciclopului din Teocrit şi ascultă cum el îţi va răspunde [1]:

„Eu n'am obraz aşa urât, precum îmi spun ; mai deunăzi m'am zărit în mare, căci era liniştită, şi barba mea se arăta frumoasă, şi singura mea pleoapă asemeni mi se părea frumoasă, şi albeaţa dinţilor mei strălucea mai mult decât peatra din Paros. Atunci ca să nu mă diochi, de trei ori mi-am scuipat în sân".

Astfel, multe credinţe poporane se perpetuă pe nesimţite din secol în secol, din ţară în ţară ; un fir misterios leagă unele naţiuni şi unele epoce între dânsele. Intr'adevăr e greu lucru, e chiar peste putinţă, a urmări acel lanţ în toată întinderea sa, căci, pe une locuri, vremile îl întunecă, urma i se face nesimţită ; dar apoi el apare adesea învederat mai departe şi astfel, în deosebite timpuri, sub deosebite preschimbări, multe idei, multe credinţe, multe creaţiuni ale imaginaţiunii vechimii se regăsesc în sânul naţiunilor moderne, ca un depozit strămoşesc. Să urmăm dar şi noi, fără de-a ne obosi, răspândirea cânticului de jale al juneţei învinse de moarte, printre popoarele antice ale Europei răsăritene, căci poate doară acea idee n'a perit cu totul din imaginaţiunea naţiunilor moderne şi mai ales din cercul de legende al poporului român.

La Eleni, *Linos* era cântecul poporan cel mai însemnat, în care se caracteriza mai cu seamă moartea nevinovată în floarea juniei, şi a cării origină se îmbina cu un cult primitiv al naturii [2]; printr'însul era simbolizată, sub forma unui june mort fără timp, întoarcerea grelei vremi a iernii [3].

Omer [4] ne arată cum, la culesul viilor, un tânăr băiat sta în mijlocul lucrătorilor şi, pe o liră melodioasă, cânta cu glas dulce un *Linos* frumos. Intr'adevăr, *Linos* a fost dela început un cântic al ţăranilor şi al lucrătorilor de pământ [5]. Negreşit că cei dintâi *aezi* (ἀοιδοί) sau cântăreţi ai Eladei au cântat asemenea poezii de dor ; dar ni-

1) *Theocrit*, Idila VI, 34 et sq.

2) *F. G. Welcker*, Ueber den Linos.

3) Alfred Maury, Histoire des religions de la Grèce ancienne, t. I, p. 242.

4) *Omer*, Iliada XVIII, v. 567.

5) *Iuliu Polluce.*

meni nu ne-a păstrat acele inspirațiuni câmpene și primitive ; abia dacă găsim în scholiastul lui Omer [1]) aceste cuvinte dintr'o epocă mult mai târzie :

„Linul e o cântare de jale ce se cântă cu glas slăbit ; căci astfel plângeau Muzele pe Linos : „O Lite, tu ești cinstit de toți zeii, căci ție ți-au dat mai întâi a cânta cu dulceață. Febus (Apolon) ți-a pricinuit moartea și Muzele te plâng".

Iată dar că aci numirea *Linos* nu se mai dă unei simple cântări, unei lucrări a închipuirii, ci devine chiar numele unei ființe, care a luat dela zei darul de a cânta mai nainte de toți, cu glas dulce, și care pere jertfă a geloasei rivalități a zeului Apolon. Esiod ne întărește într'această idee, căci el ne dă chiar și genealogia lui Linos [2]) ;

„Urania născu pe Linos, fiul mult plăcut,
pe carele, câți muritori sunt cântăreți și citariști,
toți îl plâng în ospețe și în jocuri,
și la început și la sfârșit chiamă pe Linos ;"

și apoi într'alt loc [3]), el spune că aedul *Linos* era *„dedat cu știința"*.

Cu acest chip, acel june păstor, cântăreț zeesc, cu părul cununat cu flori și cu achiu amar, devine un semi-zeu sau

„Ut Linus hic illi divino carmine pastor,
floribus atque apio crinesc ornatus amaro [4])..."

un erou al științei, pe care Elenii îl cinstesc printre vechii poeți sau aezi legendari ai Traciei, ce au introdus cultul lui Apolon și al Muzelor pe poalele muntelui Olimp. Impreună cu Orfeu, cu Muzeu, cu Eumolp, Linos ajunge și el a fi dintre acei creatori închipuiți ai poeziei, cari pe tărâmul vechii Pierii Tesalice, pe coasta septentrională a Olimpului, așezară leagănul culturii grecești [5]). Intr'acele părți pune în adevăr și Esiod locul de naștere al Muzelor [6]) :

1) *Omer*, Iliada XVIII, v. 570.
2) *Esiod*, în fragmente.
3) *Clement din Alexandria*, în Stromate I.
4) *Virgiliu*, Eclog. VI, v. 73.
5) *Alf. Maury*, op. cit. — *K. Ot. Müller*, Istor. liter. elene t. I.
6) *Esiod* Teogonia, v. 36.

„Aidem, să începem cu Muzele, ce învelesc prin imne
măreţul suflet al părintelui Joe, întru Olimp,
povestind şi cele ce sunt, şi cele ce vor fi, şi cele ce au fost.
şi amestecând glasurile lor ; necontenit le curge în viers
plăcut din gură şi râd palatele părintelui
Joe sgomotosul, când glasul zeiţelor, dulce ca crinul,
se răspândeşte printr'însele ; răsună şi culmea Olimpului noioa,
locaş al nemuritorilor . . . .
. . . .
Şi veselesc măreţul suflet al lui Joe, întru Olimp
Muzele Olimpiade, fiicele lui Joe, ce poartă pavăză neînvinsă,
pe care le născu în Pieria, Mnemosina ce 'ngrijeşte de colnicele
Eleuterei,
împreunându-se cu părintele Joe, fiul lui Cronos".

Tot acolo, sub poalele Olimpului era şi fântâna Libetra închinată Muzelor şi în preajma-i se 'nălţa o columnă funerară cu o urnă deasupra, presupus mormânt al lui Orfeu, fiul şi şcolarul Muzelor 1). Mormântul lui Linos, şi el fiu al Muzelor, se putea vedea la Teba 2), unde negreşit tradiţiunea lui, împreună cu serbarea sa prin cântice de jale, se strămutase deodată cu cultul Muzelor şi cu toate legendele cele din Pieria Tesalică, pe care le adusese pe plaiurile Eliconului şi în lunca Beoţiei, coloniile tracice ale Mineilor 3).

Mai vrednică încă de însemnat este serbarea numită Ἀρνηίς (a mieilor) ce se făcea în toate verile, în oraşul Argos, şi în care, prin văietări şi plânsuri, muierile şi fetele jăleau pe junele păstor *Linos*, fiul lui Apolon şi al nimfei Psamate, sfâşiat de câini. Drept aceea, în zilele consacrate acestei serbări, se înjunghiau numeroase jertfe de câini şi de miei, spre a alina jalea, cu răzbunări plăcute şi cu odoare priincioase semizeului ucis 4). Iată dar că ne-am apropiat iarăş de vechea religiune a naturii, în care arşiţa lunelor de vară, când cânii turbează şi sfâşie, precum arde şi soarele, era simbolizată printr'un câne pustietor.

Nu putem însă părăsi această veche tradiţiune religioasă fără de a face vorbă şi despre vestita serbare (Ἀδωνιασμός),

---

1) *Preller*, Griechische Mythologie I, p. 279. — *Pausanias*, IX, 20, § 3. — *Poqueville*, Voy. en Grèce, III, p. 90.

2) *Pausanias*. IX, 29, § 3.

3) *K. Ot. Müller*, Orchomenos.

4) *Welcker*, *Preller*, oper. cit. — *Pausanias*, II, 19, § 1.

precum şi despre repeţita cântare a lui *Adonis*, şi mai ales să nu uităm că poetesa lesbiana Sapfo a cântat pe *Adonis*, împreună cu *Œtolinos sau Linos cel de jale* [1]) şi că într'astfel identitatea acestor două legende nu mai rămâne tăgăduită. Numele lui Adonis ne repoartă îndată mintea către cultul Fenicilor, în limba cărora *Adon* şi *Adonai* vrea să zică *Domn, Stăpân* [2]); poate că şi fabula mai târzie ce se repeţea prin Biblos, prin Alexandria şi mai la urmă şi 'n Atena, n'a perdut cu totul acest caracter fizic, căci ea ne spune cum că Adonis a fost un frumos şi tânăr păstor, de care zeiţa chiar a frumuseţii, Vinerea, se înamorase şi pe care un mistreţ îl ucise la vânătoare, în păduri. Zeiţa îl căută, alergând pretutindeni desperată, şi-l plânse cu lacrimi nesfârşite, iar poeţii repeţiră pe mii de tonuri văietările ei [3]). Cu toate acestea, junele Adonis fu silit să se scoboare în Iad, unde insuflă o nouă patimă stăpânei Tartarului, Persefonei. Lupta se declară atunci între amândouă zeiţele şi, spre a le împăca, tribunalul zeiesc hotărî ca Adonis să petreacă o parte a anului pre pământ, în dezmierdările Vinerii, iar cealaltă sub aspra ocrotire a negrei zeiţe. Toată această fabulă, în care e învederat personificată natura cu preschimbările sale, dete naştere unei îndoite serbări, din care o parte, tristă şi duioasă, purta numele de ὁ Ἀφανισμός adică *Perirea* şi se vestea prin cânturile jalnice ale fluierilor *gingreene* (γίγγρινοι αὐλοί) ; iar cealaltă, veselă şi sgomotoasă „ἡ Εὕρεσις" adică *Aflarea*, serba întoarcerea zeului pe pământ :

„Fii-ne întru ajutor acum, iubite Adonis, şi la anul să ne fii priincios,
căci şi acum ai venit, Adonis, şi când te vei mai întoarce, tot prieten să ne vii [4]) !

Această serbare, răspândită peste toate ţărmurile unde se lăsară mai târziu Elenii, este cea din urmă faţă sub care ni se vădeşte, în religiunea anticităţii, acea veche tradiţiune a morţii premature a unui june nevinovat, pe care tradiţiune am văzut-o răsărind sub poalele Olimpului, dintr'o simplă cântare tânguioasă, şi care, răsleţită, des-

---

1) *Pausanias*, IX, 29, § 8.
2) *Movers*, Die Phoenicier.
3) *Theocrit*, *Bion* şi alţii.
4) *Theocrit*, Idila XV.

voltată, împrăştiată, prefăcută de pe ţări şi de pe vremuri, a ajuns a se întrupa în cultul asiatic al soarelui şi a fi cântată de poeţii măiestreţi ai şcoalei alexandrine. Dar, pe când legenda lua o formă statornică şi consfinţită, trecând chiar în cultul regulat al popoarelor, termenul care, la Eleni, însemna acea cântare primitivă, zicerea Λίνος, Οἰτόλινος rămase în limba lor, ca o expresiune prin care se destăinuiau cele mai adânci dureri ale sufletului.

„Spune *vai line ! vai line !...*"

strigă, în mai multe rânduri, chorul din Agamemnonul lui Eschil [1]), văitându-se asupra tristei ursite a unui aşa împărat ; şi, într'alt loc [2]), iar chorul, descriind trudnica soartă ce aşteaptă pe biata mumă a lui Aiax, după deşanţata sinucidere a acestui erou, începe a zice :

„Muma lui, care l'a hrănit, împovărată acum de zile multe şi de cărunte bătrâneţi, când va auzi această rătăcire nebunească, ea nu va răspândi nenorocita, cântări triste ca ale privighetorii, ci cu cântări ascuţite îl va jeli, strigând : *vai line ! vai line !* şi, isbindu-se tare cu mânele de pept, îşi va smulge pletele cele albe !"

Tot astfel şi nenorocita Antigonă, în Fenicele lui Euripid, aruncându-şi vederea asupra răstrişţelor casei lui Edip, strigă cu glasul înecat de lacrimi : [3])

„Nenorocită (maică), vezi cum te jelesc ! Ce pasăre oare, stând pe un stejar sau pe ramurile cele mai înalte ale unui brad, va vărsa, împreună cu mine, plângeri asupra maicei mele ? Cu astfel de văităţri, eu strig : *vai line !* căci de acum înainte, în viaţă-mi singuratică, vremea mi se va petrece răspândind lacrimi."

Intr'această strofă, cuvintele prin care se exprimă durerea în limba Elenilor, sunt grămădite cu o măiestreaţă emfasă, demnă de Euripid ; printre dânsele mai cu seamă să deosebim zicerea Ἐλελίζω şi, alăturând-o cu exclamaţiunea : Αἴ λινον să ne fie iertat, în urma criticului german Welcker, [4]) a ne lăsa în voia unor asemuiri, poate cu

1) *Eschil*, Agamemnon, v. 120.
2) *Sofocle*, Aiax, v. 621.
3) *Euripid*, Fenicele, v. 1519.
4) Op. cit.

totul întâmplătoare, spre a recunoaşte că litera L, la deosebite popoare şi însoţită de felurite vocale, are în sine darul de a exprima simţiri de jale şi de durere, de veselie şi de izbândă. Spun că femeile egiptene strigau *lulululu*, când se văuitau, şi *lilılili* când se veseleau. *Lelekat* zic Slavii dela Dunăre *a se jăli*, şi *Lele* sau *Lalo* sunt exclamaţiuni de întristare în cântecile sârbeşti. Şi Bascii sau Cantabrii, acea poporaţiune antică rămasă în sânul Pireneilor, ca un fosil între două tărâmuri vii, Francia şi Spania, şi dânşii au un cântic păstrat din timpuii războaielor cu Romanii, în capul căruia ei plâng, cu aceste cuvinte mereu repeţite, pe un june *Lelo* mort prin trădare ! [1])

„Lelo ! il Lelo ! Lelo ! ıl Lelo ! Leloa, Zarac Il Leloa !"	„Lelo ! mort (e) Lelo ! Lelo ! mort (e) Lelo ! Pe Lelo, Zarac a omorît pe Lelo !"

Apoi şi Elenii şi-au avut exclamaţiunile lor de bucurie şi de jale ! Strigătul ἄλαλ răsună pe câmpurile de izbândă şi văitările αἴλινε, ὀλολ sau ἐλελεῦ ! umpleau inimile de întristare !

„Eleleu, eleleu ! în sânu-mi s'aprinde o turbare şi furii ce-mi muncesc minţile..."

striga Io fumegândă şi turbată de groază, în Promoteul lănţuit al lui Eschil, şi în veci această strigare, prin conglăsuirea chiar a sunetelor, ne-a repurtat mintea la strigătul de dor al Românilor : *Aoleu* şi *Oliolio*, sau şi mai mult *Alelei* şi *Elelei*, precum se pronunţă dincolo de Milcov.

„*Alelei ! fecior de lele*,
căci răpişi zilele mele !..."

zice „*Toma Alimoş, boier din ţara de jos*" şi „*Stoian Şoimul, popă vechi, cu potcapiul pe urechi*", zice Vidrei, dragei sale :

„*Ololio*, mândruţa mea,
de când, dragă, te-am luat,
nici un cântic n'ai cântat
Cântă-mi, mândro, cânticul
să-mi mai dreagă sufletul !"

1) *Eschil* Promoteu lănţuit, v. 877.

II.

Incă odată ierte-ni-se această digresiune, ce nu este însă fără de oarecare însemnătate, încât se atinge de analogia exclamărilor, la deosebite popoare. Negreşit că trebue să fie oareş-ce asemuire, oareş-ce acord în sunetele ce ies din pieptul omului mişcat de aceleaşi impresiuni, chiar sub deosebite clime şi în epoce diferite. Intinzând apoi cercul analogiilor la ideile şi la simţurile ce încearcă sufletul, precum şi la creaţiunile geniului omenesc, e învederat că şi întipăririle cele mai adânci, tradiţiunile cele mai temeinice, cânturile cele mai răspândite, au trebuit să se ivească pretutindeni sub forme asemuite sau să se transmită dela un popor la altul cu aceleaşi caractere generale. Pe aceste temeiuri şi în urma amănuntei analize ce am consacrat legendei şi cântului poporan numit la Eleni, *Linos*, să aruncăm acum ochii asupra unui cântic cules în poporul nostru şi să citim cu toată luare aminte ce merită, frumoasa baladă intitulată *Mioara :*

„Pe-un picior de plai,
pe-o gură de rai
iacă vin în cale,
se cobor la vale
trei turme de miei
cu trei ciobănei ;
unu-i Moldovan,
unu-i Ungurean
şi unu-i Vrâncean ;
iar cel Ungurean
şi cu cel Vrâncean,
măre, se vorbiră
şi se sfătuiră,
pe l'apus de soare
ca să mi-l omoare
pe cel Moldovan,
că-i mai ortoman,
ş'are oi mai multe
multe şi cornute,
şi cai învăţaţi
şi câni mai bărbaţi !..
Iar cea mioriţă
cu lâna plăviţă
de trei zile 'ncoace
gura nu-i mai tace
iarba nu-i mai place.
— „Mioriţă laie
laie, bulucaie !
de trei zile 'ncoace
gura nu-ţi mai tace.
Ori iarba nu-ţi place ?
Ori eşti bolnăvioară,
Mioriţă, mioară ?“ —
— „Drăguţule bace !
Da-ţi oile 'ncoace,
la negru zăvoi,
că-i iarba de noi
şi umbra de voi.
Stăpâne, stăpâne !
Iţi chiamă ş'un câine,
cel mai voinicesc,
cel mai bărbătesc,
că l'apus de soare
au să mi te-omoare

baciul Ungurean
şi cu cel Vrâncean! —
„Oiţă Bârsană,
de eşti năsdrăvană
şi d'a fi să mor
în câmp de mohor,
să spui lui Vrâncean
şi lui Ungurean,
ca să mă îngroape
aicea p'aproape
în strunga de oi,
să fiu tot cu voi!
din dosul stânii,
să-mi aud eu câinii!...
Astea să le spui;
iar la cap să-mi pui
fluieraş de fag,
(mult zice cu drag!)
fluieraş de os,
(mult zice duios!)
fluieraş de soc
(mult zice cu foc!)
Vântul că mi-a bate,
prin ele-a străbate
ş'oile s'or strânge,
pe mine m'or plânge
cu lacrămi de sânge!
Iar tu de omor
să nu le spui lor;
să le spui curat
că m'am însurat
c'o mândră crăiasă,
a lumii mireasă!...
că la nunta mea
a căzut o stea!...
Soarele şi luna
mi-au ţinut cununa;
brazi şi păltinaşi
i-am avut nuntaşi;
preoţi munţii mari,
pasări lăutari,
păsărele mii
şi stele faclii!...
Iar de-i întâlni
măicuţa bătrână
cu brâul de lână,
din ochi lăcrământ,
pe câmp alergând,
pe toţi întrebând
şi la toţi zicând:
— „Cine-au cunoscut,
cine mi-au văzut
mândrul ciobănel
tras printr'un inel?
Fetişoara lui,
spuma laptelui!
Mustăcioara lui,
spicul grâului!
Perişorul lui,
pana corbului
Ochişorii lui,
mura câmpului!
Tu, mioriţa mea,
să te 'nduri de ea
şi să-i spui curat
că m'am însurat
c'o fată de crai,
pe-o gură de rai!
Iar la cea măicuţă
să nu-i spui, drăguţă,
că la nunta mea
a căzut o stea,
c'am avut nuntaşi,
brazi şi păltinaşi,
preoţi munţii mari,
pasări lăutari,
păsărele mii
şi stele făclii!

Să despuiem acum, prin puterea închipuirii, această elegică şi graţioasă baladă, de tot coprinsul ei local şi curat atingător de ţările Româneşti, să le lepădăm dintr'însa puţinul amestec cu idei creştineşti şi moderne ce se zăresc pe ici şi colea, şi nu vom putea tăgădui că Mioara este

izvorîtă şi dânsa din aceeaş pornire de spirit ca toate cânticele antice ce jeleau pe un tânăr păstor ucis fără vreme, în floarea juneţei ; dar însă, făcând partea asemuirii, nu trebue să nesocotim şi unele diferenţe însemnate. Intr'adevăr, dacă simţimântul şi ideia sunt aceleaşi în duiosul cânt al *Linului* antic şi în pastorala întristătoare a Românilor, înţelesul general însă al legendei, dela una până la alta, s'a preschimbat ; caracterul religios ce da antichitatea acestei tradiţiuni, acel cult al naturii fizice, ascuns sub o poetică legendă, au perit cu totul în amintirea modernă, descolorate, risipite şi nimicite prin ideile mai înalte şi mai morale ale religiunii creştineşti. Aceasta a fost soarta tuturor credinţelor religioase ale păgânilor, câte s'au păstrat în sânul popoarelor din timpii noi : sau că zeităţile lor protectoare au căzut sub urgia creştinilor şi *Demonii* (δάἰμωνοι) şi *Idolii* (εἴδωλα) lor, odinioară plini de daruri şi de virtuţi, au devenit spirite duşmane şi infernale, sau că tradiţiunile şi practicele lor religioase, despodobite de înţelesul lor sacramental, au rămas în popor ca nişte simple legende şi obiceie casnice şi câmpeneşti. De aceea şi în cântecul nostru, nici *zeul* gelos al luminii şi al poeziei, nici *cânii* sau *mistreţii* turbaţi de arşiţa caniculei, nu mai pricinuesc moartea păstorului, ci alţi doi semeni ai săi, alţi doi păstori ca dânsul, vorbind numai poate limbi streine lui. Astfel ideia de patrie încolţeşte pe tulpina secată a religiunii ; astfel caracterele accesorii ale unei legende se preschimbă după locuri şi timpi, lăsând abia urmă de existenţa lor.

Ideile însă de căpetenie, acelea pe cari nici o lege nu le poate tăgădui, acelea se păstrează mai cu sfinţenie, căci mintea poporului mai cu greu cutează a le preschimba. Astfel modul de a privi moartea ce-l vedem desvoltat în *Mioara*, adică acea nuntă mistică cu *„o mândră crăiasă, a lumii mireasă“*, cu *„o fată de crai, pe o gură de rai“*, acea serbare măreaţă la care toată natura şi *„soarele şi luna*, şi *brazi* şi *păltinaşi“*, şi *„păsările* şi *stelele“* sunt toate părtaşe, nu sunt ele oare o amintire învederată a cultului primitiv al naturii ? Acea *„mândră crăiasă, a lumii mireasă“*, nu este ea oare zeiţa Iadului, Persefona, mândra mireasă a lui Adonis ? Chiar acea idee despre moarte, aşa senină, aşa lipsită de dureri, aşa trupească chiar, nu este oare însăşi ideia ce-şi plăsmuise antichitatea despre moarte ? Cei vechi nu şi-au putut închipui nici odată desăvârşita despărţire a sufletului de trup, după încetarea acestei vieţi lumeşti ; pentru dânşii, câmpiile

Elisee şi adâncimile Tartarului erau locuite de umbre purtând formele lor pământeşti ; moartea, la dânşii, nu ştia încă bine să despoaie sufletul de lanţurile trupeşti, să-l avânte limpede şi liber, în regiuni nevăzute, lăsând pe pământ numai un groaznic şi fioros schelet de oase. Pierirea atomului material al omului nu se înfăţişa lor sub această icoană spăimântătoare, în veci prezentă imaginaţiunii moderne, ci sub aceia, mai blândă, a unui june geniu aripat, stingând pe pământ o făclie şi purtând, sau o urnă funerară, păstrătoare de cenuşi, sau un fluture, emblemă a metamorfozei, sau o cunună de siminoc, floare a nemuririi [1]).

Porniţi pe întinsul câmp al acestor asemuiri, mai mult de cugetări decât de cuvinte, oare nu vom auzi răsunând prin acele *„fluieraşe de fag, ce mult zic cu drag, prin cele de os, ce mult zic duios“*, chiar tristele fluiere *gingreene*, cari cântau cu viers înfocat, plin de dor şi de jale, *Perirea* (ὁ Ἀφανισμὸς) nenorocitului zeu Adonis ?

Când apoi ciobănelul Moldovan cere ca să-l îngroape pe aproape *„din dosul stânii să-şi auză cânii“*, nu vom crede oare că acei lătrători sunt chiar :

„Dragii (săi) câni (ce) urlă împrejurul tânărului (Adonis)“ [2]).

şi iar acea venerabilă *„măicuţă bătrână, cu brâul de lână, din ochi lăcrămând, pe câmpi alergând, pe toţi întrebând“*, nu a luat ea oare locul amantei disperate, al acelei Vinere păgâne care :

„cu părul desfăcut, rătăceşte prin păduri
jalnică, despletită, desculţă, şi spinii
o rănesc când umblă şi se umplu cu sânge zeiesc ;
iar de strigătele ei ascuţite lungile văi răsună,
când cere pe Asiricul ei soţ, când chiamă pe junele-i iubit“. [3])

Mulţi ar putea ne conteste tăria acestor asemuiri de amănunte, dar nimeni, credem, după câte am spus, nu va tăgădui că o idee identică domneşte în cântul vechi al *Linului* şi în balada *Mioara*. Intemeiaţi pe această credinţă, voim acum să ne cercăm a descurca iţele istorice prin care

1) *Lessing*, Wie die Alten den Tod gebildet.
2) *Bion*, Epitafium Adonidis.
3) Idem.

s'a cutreerat această legendă, ca să treacă din imaginaţiunea vechilor câmpeni eleni, până în gura poporului nostru, şi astfel poate vom ajunge a bănui şi *ţara* şi *epoca*, în carele cântul elenic şi-a făcut loc în limba română.

Dovezi pentru aceste sfârşite trebue să găsim chiar în textul baladei române. Intr'adevăr, dacă îl vom analiza cu deamăruntul, vom găsi într'însul o bogată adunare de ziceri româneşti, curat derivate din limba latină ; apoi câţiva termeni uzuali (vreo zece, douăzeci), împrumuturi din dialectele slavone şi maghiare, şi însfârşit un prea mic număr de cuvinte, a căror origine e îndoioasă şi al căror înţeles e necunoscut în dialectele Românilor dunăreni. Acele cuvinte se află în versurile :

„Mioriţa *laie*
laie, bulucaie" şi
„că-i mai *ortoman*".

Laiu, laie e un adiectiv necunoscut în limbele noastre din Ţara Românească, din Moldova şi din Ardeal. Noi zicem într'adevăr *ţigan de laie* şi Lesiconul Românesc-Latinesc din Buda,[1]) traduce vorba *Laie* prin *Caterva* şi o derivă din greceasca ἴλη, Fie-ne iertat a vedea aci o greşeală, mai cu seamă când aflăm că Românii din Macedonia, ce vorbesc un dialect oareşcât diferite de al nostru, zic : *laiu* şi *laie*, în loc de *negru* şi *neagră*. Aşa dar *Ţiganii de laie, ar fi Ţiganii cei mai negrii*, precum şi sunt, şi *Mioriţa laie* este *Mioriţa neagră*.

Bulucaiu, bulucaie n'are nici o întrebuinţare desluşită. Vedem adesea în cronicari, mai ales în cei moldoveni zicerile : *buluc* şi a *bulucire*, şi ştim că aceste ziceri, luate din limba turcească, însemnează : *grămadă, a grămădi. Mioriţă laie* poate dar fi, pentru cei ce făcură mai întinse împrumuturi dela Turci, o mioriţă înfăţişând o „mare grămadă" adică „o mioriţă lânoasă" sau „grăsulie".

Ortoman, fără a avea în limba română un înţeles precis, se derivă încă de sineşi din zicerea elinească : ὀρθὸς, *drept* şi din cea latină : *manus mână*, ceea ce i-ar compune înţelesul *drept la mână* şi cine e drept la mână, e onest, e măestru, e tare, are „oi mai multe, multe şi cornute" şi „cai învăţaţi şi câini mai bărbaţi" şi trebue doi „să se vorbească, să se sfătuiască ca să mi-l omoare". Am putea încă împrumuta înţelesul cuvântului elinesc ὀρθομάντις,

1) La pagina 341.

spre a explica zicerea *ortoman*, prin *drept ghicitor*, *drept prevestitor* şi cunoscător al ştiinţii întregi, precum e Τηρεστίς ὀρθομάναις [1]). In orice chip, origina acestui cuvânt ne apropie de Elada. Tot asemenea şi celelalte două ziceri *laie* şi *bulucae* ne strămută peste Dunăre, în sânul fraţilor noştri din Tesalia şi Macedonia.

Dar nu numai aceste cuvinte, ci încă şi ideea predomnitoare a legendei din *Mioara*, ne-a mutat cu gândul pe acel tărâm clasic al poeziei elene, pe poalele septentrionale ale Olimpului, în lunca Pieriei, se sunt astăzi locuite de Români. Să mai adăogăm că şi caracterul cu totul păstoresc al baladei, că şi descrierea acelei măreţe naturi munteneşti, pare că ne trag de sine printre Ciobanii *(Çobani)* români din Tesalia şi pe plaiurile încântătoare ale Olimpului şi ale Pindului.

Să cercetăm dar cum au ajuns, cum au trăit şi cum trăesc încă azi Românii, prin acele locuri depărtate de patria lor centrală ; prin ce mijloace şi în ce timp au comunicat ei cu fraţii lor de peste Dunăre, şi astfel poate vom ajunge a crede că tradiţiuni şi obiceiuri mai multe s'au strecurat din sânul anticei Elade pe tărâmul mai nou al României şi că, printre dânsele, au putut fi şi legenda lui *Linos*, strămutată în balada *Mioarei*.

Mai înainte însă de a ne atinge de dovezile istorice, să hotărîm un punct însemnat de critică, care ne va sluji în tot cursul cercetărilor noastre asupra cânturilor poporane şi fără de care, credem c'ar fi peste putinţă a stabili vreun fapt cel puţin probabil într'aceste libere şi schimbătoare creaţiuni ale închipuirii poporane.

Iată despre ce e vorba.

Ca să se poată determina cu oarecare preciziune epoca şi localitatea în care a început a se cânta de către o naţiune cântecele ce nu port în sine o însemnare exactă despre timpul şi scena în care evenimentele cântate s'au petrecut, critica, în lipsă de dovezi venite din afară, nu poate pune temei decât numai pe unele indicaţiuni, fie cât de rare, provenite din textul chiar al acelor cântece. Astfel când într'un cântic dăm peste cuvinte vechi şi locale, care nu pot fi intrate în cântic decât la *cutare* epocă depărtată şi în *cutare* parte din ţară, atunci, fie măcar acele ziceri caracteristice cufundate în mii de altele mai nouă, fie ele alăturate cu mii de însemnări de localităţi

---

1) *Pindar*, Nemea I. v. 92.

diferite, pentru noi zicerile cele mai vechi au în sine mai multă valoare doveditoare ; ele singure ne dau epoca și localitatea în care s'a compus mai întâi cânticul ; căci într'adevăr, cum am mai spus, cânticul aleargă din țară în țară, din secol în secol, și nu e de mirare ca fiecare cântăreț iscusit să cate a și-l însuși, a-l localiza, introducând în sânu-i inovațiuni ; iar acele inovațiuni, ca să înfățișeze un interes mai viu, un înțeles chiar mai pipăit noilor ascultători, vor fi negreșit idei mai proaspete sau cuvinte noui întrebuințate în țara și în vremea lor, iar nu flori vestejite, culese pe câmpii trecutului. Poporul, trebue să mărturisim, are în general foarte puțin patima antichităților streine ; el păstrează datine și obiecte ce i-au rămas lui din vechime, dar nu caută a aduna și de pe la alții ; ce e al lui bun rămas dèla părinți îl ține cu respect, dar vechitura streină o leapădă și o desprețuiește. Așa dar, bizuiți pe aceste cuvinte și spre a ne mărgini în cercul cântecilor poporane, pentru noi zicerile vechi și locale dintr'un cântic, vor fi, în lipsa altor probe mai explicite, marca prin care vom determina, precât se va putea, la ce *epocă* și pe ce *tărâm* au nascut deosebitele inspirațiuni poetice ale poporului român.

Când dar, în balada *Mioarei* găsim alăturate cu niște ziceri provenite dela Românii din Tesalia *(laie, bulucaie, ortoman)*, îmbinate cu niște idei ce ne poartă mintea spre țara ocupată de dânșii *(păstorul Linos pe Olimp, moartea sau nunta lui Adonis la Eleni)*, când găsim, zicem, într'însa numiri locale, precum *Moldovan*, om de pe malul Moldovei, *Ungurean*, adică Român de peste Carpați sau Ungur, *Vrancen*, locuitor din munții Vrancei, din ținutul Putnii, *oiță bârsană* adică din țara Bârsei de lângă Brașov și altele de felul acestora, însemnând localități și populațiuni din Dacia, noi nu ne îndoim de a spune că aceste cuvinte sunt adaose mai noui, că ele sunt localizări introduse în baladă, după ce cânticul, ieșit din plaiurile poeticului Olimp, cu dialectul original al Românilor Tesalici, s'a răspândit printre Românii dela Dunăre și dela Carpați, și s'a strămutat pe dialectul acestora, rămânându-i, din vechia sa redacțiune, numeroase ziceri ce sunt comune ambelor idiome, și numai foarte puține cuvinte originale tesalice, care au ajuns a se repeți, fără de a fi înțelese, de popoarele țărilor Dunării.

Dar când ? La ce vreme oare ? a putut să se facă această strămutare a cânticului dintr'o țară într'alta, din Tesalia

în Dacia, căci noi astăzi, într'o epocă de regenerațiune a națiunii Române, abia știm că există acei frați cu totul înstrăinați de noi? Când a fost ceasul acela, vrednic de dor și de laudă, de ne-am întins cu toții mâna peste Balcani și am trăit trai frățesc împreună?

III.

Să dăm un minut ascultare istoricilor și mai ales cronicarilor bizantini. Demnul de laudă Petru Maior a desbătut cu multă sagacitate, în *„Istoria* sa *pentru începutul Românilor“*, trecerea Romanilor celor din Dacia înapoi peste Dunăre și cotropirea țării lor de către gintele streine. Fără de a intra în controversele subiectului, este un fapt netăgăduit că coloniile romane, fie Ulpiane, Aureliane sau altele, au stat în cei dintâi secoli ai creștinătății răspândite pe amândouă țărmurile Dunării, atât în Dacia cât și în Mesia, Tracia și chiar în nordul Greciei, și că au împărtășit mai adesea, atât mărimile cât și smăcinările imperiului. La anul 292, un simplu păstor de vite din satul *Romulianum în Dacia râureană* (Dacia ripensis), om frumos, voinic și norocos oștean, se urcă pe tronul Cesarilor din Roma și păstrează pe lângă numele împărătesc de *Galeriu*, pe acela de *Armentarius* adică *Păstorul* [1]; cu vreo două sute cincizeci ani mai în urmă (527—555), pe scaunul Constantinopolei, domnește cu tărie vestitul împărat și legiuitor *Justinian*, care se mândrește cu *Dacia mediterană*, numind-o fericita sa patrie [2].

Dar după aceste zile de onoare, Românii avură și zile mai negre; împresurați și amenințați de barbari adesea nedreptățiți, de răii împărați ai Orientului, ei trăiră însă împărtășind, sub numele general de Βλαχιο (Vlahi), mai aceeași soartă pe ambele maluri ale Dunării. Alexie Comnenul, tatăl Anei, în vremea căruia ei erau o națiune aspră și câmpeană, rătăcind cu turmele atât pe țărmurile Mării Negre, la Anhial cât și pe șesul din muntele Kisovo, anticul Osa, și orașul Trikala, Alexie își recrutează oștirea sa printre Românii din Tracia și din Mesia, și apoi altă-

1) *Sextu Aureliu Victor.*
2) Novela XI.

dată, mergând împotriva lui Bohemund, care intrase cu normanzii în Elada, el trece în Tesalia, printr'un oraş isolat de Români [1]. Puţin în urmă, fratele lui Manoil Comnenul întărâtă pe Românii din nordul Dunării ca să năvălească asupra Magiarilor [2], şi astfel împăraţii bizantini se slujesc cu vitejia Românilor, spre a-şi împlini intrigele lor ambiţioase. Dar ei nu răbdară aceste amăgiri; sub Isaac Angelos, pe la 1200, doi fraţi Români din muntele Emu, Petru şi Asan, întărâtaţi printr'o palmă nedreaptă ce dase Sevastocratorul, lui Asan, răsculară pe Bulgari, pe Cumani şi pe Români, sătui de birurile grele ce le impusese împăratul ca să serbeze nunta sa cu fata lui Bela, craiul Ungurilor, punându-se în capul lor, întemeiară în sânul imperiului oriental, un imperiu Românesc [3] sau Bulgaro-Vlad. Sub Ioniţiu cel frumos, al treilea frate, puterea Românilor se urcă la culmea sa; de peste Dunăre, stăpânirea lor se întindea prin Tracia, prin Mesia până în Grecia [4]; dar aşezămintele de căpetenie ale împărăţiei erau în munţii Emului sau Balcanii. Atunci fu epoca de înflorire a cetăţei Târnovului, mai spre mează zi de Şiştov; în preajma-i Românii mergeau pustiind cu cruzime, pe o întinsă linie ce ducea din hotarul Servici dela Nisa, astăzi Niş, până la Varna, pe Marea Neagră, şi până la Filipopol, la Burgas (Arcadiopol), la Ciorli şi la Bizia în peninsula bizantină; prădările lor ajungeau până în suburbiile capitalei [5]. Apoi, spre miazăzi, ţara de pe lângă Serre era a Românilor şi un căpitan de-ai lor, numit Chrisos, domnea în Strumiţa şi în Prosocul din Macedonia şi sta împotriva lui Isaac Comnen [6]. Această parte de loc, cu toţi munţii Tesaliei, dintre Larisa şi Trikala, purta mai de mult numele de Μεγάλη Βλαχία [7] (Vlahia Mare) sau şi Ἀνωβλαχία (Valachia de sus) şi Teodor Ducas, socrul lui Guy de la Roche, care stăpânea Tessalia,

---

1) *Anna Comnena*, V. p. 138; VIII. p. 274; X. p. 274.
2) *I. Cinamu*, VI, cap. 3.
3) *Niceta Choniatul*, I. 4.
4) Idem, IX.
5) *G. Pachymer*, I. c. 37.
6) Idem.
7) *Niceta Choniatul*, IX.

e numit *Duce al Valachiei* (κὺρ Θεόδωρος αὐθέντης ντῆς Βλαχίας[1]) într'o cronică în versuri greceşti din timpii împăraţilor frânci din Constantinopol.

Secolii al XII-lea şi XIII-lea sunt epoca măririi Românilor ; răspândiţi şi stăpâni pe tot locul ce se întinde în linie dreaptă din munţii Pindului până la Carpaţi, imperiul bizantin se cutremura de dânşii şi Francezii chiar, pe câmpul de bătaie dela Adrianopol, le lăsară robit în mâni, pe eroul lor imperial, Baldovin din Flandra[2]) ; dar desbinările ce intrară în familia Asanilor slăbiră cu iuţeală acest stat înălţat ca prin farmec. Pe la sfârşitul secolului al XIII-lea (1290), pe când încă posesiunile Românilor se întindeau până în vecinătatea Constantinopolei şi ameninţau cu groază capitala Orientului, împăratul Andronic Palealogul, cu o măiestreaţă iscusinţă, izbuti a strămuta în Anatolia, o mare parte din Românii Traciei şi Mesiei ; cruzimile şi asuprirea ce încercară într'acel tărâm depărtat, unite cu asuprirea iernei, secerară o mare parte din acea populaţiune[3]). Cei din Tessalia, pe la 1332 se cercară, izolaţi, a se revolta, dar fură învinşi ; zece ani mai în urmă ei se supuseră de bună voie lui Ion Cantacuzenul, şi nu mult apoi suferiră cotropirea Catalanilor, înţeleşi cu despoţii greci[4]).

Cu toate aceste restrişti ale soartei, Românii până în secolul al XV-lea, cu limba, cu obiceele, cu portul lor încă italice, stau răspândiţi din fundul Daciei până în vârfurile Pindului[5]). Trebuia o lovire mai straşnică, mai hotărîtoare ca să rupă unirea lor. Aceia fu intrarea Turcilor în Europa. Dinaintea armelor asiatice, învingătoare la Adrianopol, Românii se risipiră cu totul din Tracia şi din munţii Balcani, cei mai mulţi trăgându-se la Nord, ca să pună Dunărea între dânşii şi îngrozitorii duşmani ; iar alţii cătând o scăpare în stâncile sălbatice ale Macedoniei, ale Epirului şi ale Tesaliei. De atunci putem crede cu temei că relaţiunile au încetat cu totul între acele două grupe de Români depărtate, şi Mircea Bătrânul e cel din urmă Domn al ţării care poartă titlul de „Domn al amânduror laturile Dunării, până în Marea Neagră şi al

---

1) Chroniques étrangerès, pobliées par *Buchon*.

2) *Villehardouin*.

3) *Pachymer*, I, 27.

4) *I. Cantacuzenul*, II, 28.

5) *Laonicu Chalcocondyla*, I. 16.

cetăţii Dràstoriul (Silistra) Stăpânitor“ [1]). Cunoaştem de atunci încoace destinele provinciilor româneşti dela Dunăre.

Ursita mai umilită a Românilor meridionali sau Mezodaci, îi plecase, încă dela anul 1360, lui Amurat I; dar supunerea desăvârşită se făcu sub Amurat al II-lea, după luarea Salonicului la 1429 [2]). Slaba lor împotrivire la acest jug nou le merită clemenţa Turcilor şi-i puse sub ocrotirea sultanelor Validele, cărora ei plăteau un tribut de patru sute lei, rămânându-le dreptul a se administra ca şi în vechime, în târguleţele lor, cu sfaturile de bătrâni şi după obiceiurile vechi, simple şi patriarhale [3]). Crudul Ali Paşa din Ianina a stricat, în secolul din urmă, aceste blânde aşezăminte şi poate azi Românii din Macedonia se bucură de mai puţină libertate ca în trecut. Cu toate însă, traiul lor se vede că foarte puţin s'a schimbat din timpii Anei Comnene, care ni-i descrie ca nişte oameni câmpeni, dedaţi cu îngrijirea turmelor. Puţini ani în urma porfirogenetei istorice (1173), un călător rabin din Navara, Beniamin din Tudela, mergând să viziteze sinagogele din Orient, şi plecând dela Corfu spre Constantinopole, ne spune că a trecut prin Vlahia, trei zile departe de Teba, şi că locuitorii de pe acolo sunt „sprinteni ca cerbii şi că adesea se coboară din munţii lor cei înalţi ca să prade pe Greci“. In secolul XIV-lea, Pachymer vede într'înşii o naţiune rătăcitoare, care a dobândit bogăţii însemnate cu turmele de vite şi mai ales de oi, şi cari, prin vieaţa sa păstorească, se dedă cu cele mai aspre osteneli.

Călătorii moderni ni-i descriu sub aceleaşi colori. Printre alţii mai mulţi, Wiliam Leake, Poqueville şi mai în urmă d-l Heuzey au vizitat aşezămintele lor, şi iată în ce chip ei vorbesc cu dânşii.

Sub numele de *Mesodaci şi Kuţovlahi* (Κουτζόβλαχοι) adică *Români Schiopi*, acele populaţiuni vorbind o limbă foarte apropiată de româneasca Principatelor Dunărene [4]), dar mai corcită cu ziceri şi cu intonaţiuni greceşti, albaneze şi turceşti, ocupă centrul Macedoniei şi al Tesaliei, grămădite mai ales pe trei puncte însemnate. Cea mai importantă şi mai numeroasă a lor colonie se întinde pe şira

1) Chrisov dela 6915 (1407) şi altele din Archiva Statului.

2) *Ducas*, 2—29.

3) *Poqueville*, Voyage en Grèce, II, p. 337—356.

4) *Leake*, p. 367.

munţilor Agrafa, anticul Pindos, pe locurile pe unde au stat în parte Perebii, şi Selii Dodonei şi sălbaticii Dolopi [1]), supuşii lui Achil şi unde moderna Trikala a Vlahilor a luat loc anticei Trica, patria zeiescului medic Esculap. Intr'acest ocol, făcând astăzi parte din districtele Zagora, Iania şi Aspropotamo, oraşele şi satele lor cele mai de căpetenie sunt, mergând dela nord spre miazăzi : *Samarina* sau *San-Marina, Perivoli, Avdela, Voschopoli, Furca, Laişta, Leşiniţa, Carpenişu, Malacaşi* şi alte sate ; în partea centrală a Pindului, unde populaţiunea română e mai compactă, se află *Meţovo, Seracu, Calarites, Chaliki, Clinovu, Gardiki* şi *Tricala.* In vecinătatea acestui din urmă oraş sunt monastirile numite *Meteora,* aşezate, mai multe în apropiere, pe nişte stânci de o formaţiune geologică cu totul minunată.

Altă colonie de Români se află stabilită pe poala septentrională a Olimpului, numită azi *Lahe,* în valea formată de muntele *Şeapca* care leagă Olimpul de şira *Voluţei* sau *Munţilor Cambunici.* Umbriţi sub piscul măreţ al Olimpului ce se înalţă la 6000 picioare în sus, ascuns în nouri şi în veci acoperit de zăpadă, Românii au întemeiat aci din vechime câteva sate, printre care deosebim pe cele următoare : *Vlaholivadi* sau *Livedea Românilor, Kokinopolo, Neohori, Ftera* şi *Milia.*

In sfârşit pe câmpia ce desparte lacul Castoriei de târguleţul Saraghiol se mai află un orăşel locuit de Kuţovlachi şi cunoscut sub numele de *Vlahoklisura.*

Prin aceste localităţi, mai mult aspre şi sălbatice, prin văi, prin strâmtori şi prin coaste de munţi şi-au întemeiat Românii meridionali locuinţele lor cele statornice, care se compun mai adesea de căşcioare de piatră aninate de stânci, ca cuiburile de şoim. Acolo îi adună soarele de vară, căci toţi vin în lunile cele călduroase, să răsufle aerul mai curat, să se bucure de priveliştea măreaţă a muntoasei lor patrii. Iar apoi, când într'acele înălţimi stâncoase, începe a se vesti asprul timp al iernei, prin vifore şi prin furtuni, o mică parte de locuitori rămâne închisă în munţi, ca să păzească satele, iar ceilalţi, unii se duc ca să câştige vieaţa şi să strângă stări însemnate, exercitând negoţ sau industrii prin toate oraşele câmpene şi maritime ale Turciei şi ale Orientului întreg ; alţii mai numeroşi, adunaţi în grupe de vreo patruzeci până la o

---

1) *Omer,* Iliada, XVI, v. 234—IX, 484.

sută de familii, ce poartă numirea generică de *stâne* şi se pun sub poruncile unui *Scutieriu* ereditar [1]) rătăcesc prin ţările împrejmuitoare, păscând pe şesuri, unde clima iernei e mai blândă, nenumărate turme de vite şi mai ales de oi. Toate câmpiile Eladei sunt străbătute de acei nomazi Români, cărora Albanezii şi Turcii nu ştiu a le da alt nume decât acela de *Ţobani* [2]). Cu sarica lor neagră, la spate cu glugă [3]), cu lungi toiege în mână, ei colindă locuri depărtate, cătând, cu o tăcută răbdare, păşuni şi adăposturi pentru vitele lor, şi acolo unde găsesc cu ce să întâmpine puţinele lor trebuinţe, ei poposesc numai câteva zile, fac colibe [4]) de frunză şi adorm împrejurul focurilor aprinse. Caracterul păstoresc e atât de însuşit într'înşii, iubirea şi îngrijirea ce ştiu a da oilor sunt aşa de proverbiale, încât Grecii nu mai au pentru ciobani alt nume decât acela de Βλάχοι; vestiţi păstori al Arcadei şi-au lăsat locul *Vlahilor* cu gluga neagră (Βλάχοι Καραγούνοι).

Acea vieaţă de stână, aspră dar liberă, rătăcindă dar regulată, are un farmec nespus de poezie. Cine a văzut, pe munţii noştri despre Ardeal vreuna din stânele de oi aşezate vara pe livezile şi pe întorcătorile unui munte, ale cărui piscuri de piatră ating de nouri, va înţelege ce vieaţă de dulci şi triste visări e aceia a Ciobanilor, cari, izolaţi de lume, trăiesc numai cu dragele lor turme, cu câinii lor credincioşi, privind ziua tabloul măreţ şi încântător al naturii, noaptea bolta cerească luminată de mii de stele care acolo par a fi mai aproape de om, şi cântând pe fluier sau pe caval doinele lor duioase repeţite numai de echo ! Acelaş este şi traiul ciobanilor din Tesalia. Poqueville, urmând călătoria sa pe şira Pindului, astfel ne descrie vieaţa lor :

„Eşind din satul Tista, noi urmarăm ca un sfert de leghe, calea împărătească printre doi păreţi de molifţi maiestoşi ; dar curând după aceea, suindu-ne mai sus pe Pind, intrarăm în regiunea brazilor unde văzurăm urma focurilor aprinse de *Vlahii* ce se urcau pe atunci la sălaşele lor de vară. După focuri s'ar fi putut socoti

1) *Heuzey*, L'Acarnanie, p. 272.
2) *Leake*, p. 364.
3) *Heuzey*, p. 268.
4) *Poqueville*.

numărul stânelor şi al conacelor şi direcţiunea ce a urmat fiecare, atât de nestrămutate sunt obiceele în umbletele lor 1)...

„Râuleţul ce curgea dinainte-mi naşte dintr'un isvor pe care Vlahii îl numesc *Gura* şi care se află 8 mile la nord de Kaliki, în muntele Gonez In timpul verii, care abia ţine trei luni în aceste regiuni aeriane, sumedenie de turme pasc împrejurul urnei sale fluviale, care adapă pe cel mai mare râu al Eladei, Peneul. Acolo se adună mai cu seamă *Vlahii* nomazi, ce petrec nopţile lor sub nişte colibe luminate de focuri şi păzite de cânii moloşi care sperie fiarele prin groaznicele lor lătrături 2)".

Această frumoasă descriere a vieţei ciobanilor Români din munţii măreţi ai Pindului şi ai Olimpului, fără de voie pare că ne strămută cu gândul

pe acel picior de plai
pe acea gură de rai
unde vin în cale,
se cobor la vale
trei turme de miei
cu trei ciobănei ;

pare că vedem colo „*negrul zăvoi, unde e iarba de oi şi umbra de ciobani ;*" apoi pare că auzim „*lătrând câinii, adunaţi din dosul stânii*", şi „*fluierul cel de fag, ce mult zice cu drag*" ; de aruncăm însă privirea în sus, vedem toată natura împodobită ca la o nuntă mare : „*soarele şi luna* pare că *ţin cununa, brazii şi păltinaşii* pare *că sunt nuntaşii, preoţii, munţii mari, pasări lăutari, păsărele mii şi stele făclii !*"

Iată-ne dar şi noi extaziaţi dinaintea acestei sublime privelişti, precum au fost şi primii *aezi* câmpeni ce au inventat pe aceste plaiuri, cântecul lui *Linos.* Secolii şi l-au trecut unul altuia, adăogându-i idei şi expresiuni felurite ; unii — poeţi iscusiţi şi dogmatici, — l-au îmbinat cu cultul asiatic al lui Adonai şi astfel l-au cufundat în subtilizările păgânismului degradat ; alţi Eleni, fii ai munţilor şi ai naturii, l-au păstrat simplu, duios, plin de graţie şi de melancolie şi apoi, în secolii mai târzii, coloniile cotropitoare de Romani l-au cules cu sfinţenie dela dânşii, l-au întors pe limba lor şi l-au răspândit prin toată în-

1) *Poqueville,* t. III, p. 100.
2) Idem p. 366.

tinsa lor stăpânire. Poate că de atunci încă, negreșit nu mai târziu de al XV-lea secol, acest cântic păstoresc a trecut peste Dunăre, unde s'a implântat în memoria poporului, sub forma baladei *Mioara*. Timpii și împrejurările au știut să schimbe multe într'însul ; dar tot au rămas urme netăgăduite de clasica sa origină.

IV.

Să nu părăsim însă cu totul cercul tradițiunilor și al cânticelor ce se repoartă la vechiul cult al naturii, fără de a pomeni despre un obicei poporan al antichității, cu care se leagă și un cântic copilăresc ce în parte, s'a păstrat, ca o amintire depărtată în cetățile noastre.

Ateneu [1]) ne spune că :

. A cânta rândunica se chiamă la Rodieni oarecare colindă despre care Teognis vorbește în a doua din scrierile sale asupra serbărilor din Rodos, astfel ; Rodienii numesc a *cânta rândunica* un fel de colindare ce se face în luna lui Boedromion ; numele acesta vine din cuvintele ce se cântau atunci și care sunt acestea :

„Venit-a venit rândunica ;
cu dânsa și vremea frumoasă,
cu dânsa și timpul cel bun.
E albă curată pe gușă
și neagră cu totul pe spate.
Asvârlă-ne 'ncoace smochine
din casa ta plină, bogată,
și dă-ne și vin în ulcică,
și-o coșniță plină cu brânză ;
dar fie și pâne de rișca
și turtă de ouă, tot ad-o ;
primește orice rândunica...
Luăm ceva ori să ne ducem ?
Dar dă-ne, căci altfel nu mergem ,
ba încă luăm cu noi ușa,
ori polița cea de deasupra
ori chiar și pe nevasta-ți ce șade
în casă colo, tocmai sus.

---

1) Despre sofiști, VIII, 360.

Măruntă-i şi lesne o ducem
Dar dă-ne cevaşilea mai bine,
şi cată vr'un lucru mai mare!
Deschideţi, deschideţi toţi uşa!
căci iată a venit rândunica:
Şi noi, ia! nu suntem unchiaşi,
ci suntem copii copilaşi!

„Această colindă" adaogă Ateneu „a arătat-o mai întâi Cleobul Lindianul, când începu a face prin Linos strângere de bani".

Să o fi compus frumosul Cleobul, unul din cei şeapte înţelepţi ai Greciei, sau fiica sa Cleobula, cum zic alţii, această cântare are negreşit un înţeles mai adânc decât al unei colecte de bani sau de merinde. Intr'însa vedem că se vesteşte sosirea vremei frumoase şi a timpului celui bun, căci, în toamnă, arşiţa soarelui s'a potolit şi casele s'au umplut de avuţii; rândunica, prevestitoare de bunuri, revine sprintenă şi veselă. Deschideţi, deschideţi-i uşa! Bogatule, împărţeşte-ţi cu săracii comorile! Astfel vă grăeşte glasul nevinovat al copiilor!

Astăzi încă, pe toate ţărmurile Greciei şi chiar în Atena, pe la începutul primăverii, copii, adunaţi în cete şi ţinând în mână o morişcă cu aripi de şiţă, ce învârtindu-se închipueşte o rândunică, aleargă din casă în casă, cântând un cântec de felul acesta: [1]

„Rândunica vine de pe mare; ea trece marea şi-şi face un foişor şi şade într'însul să răsufle şi zice:

„Martie, martie noios şi februarie ploios! iaca dulcele aprilie se vesteşte că-i aproape.

„Păsările ciripesc. pomişorii înverzesc, găinile cloncănesc şi încep să clocească.

„Turmele purced la munte; iezii sar şi pasc mugurul cel nou.

„Animale, păsări, oameni, toţi se veselesc din suflet; ghiaţa zăpada şi crivăţul au încetat.

„Martie, martie noios şi februarie ploios! iacă vine aprilie cel frumos!

„Eşi afară, fevruarie! şi tu martie, du-te, cară-te!"

şi-apoi sfârşesc cu sunetul ce-l facem noi pe buze ca să gonim o pisică.

1) *Marcellus,* Chants populaires de la Grèce.

Cine poate tăgădui că acest cântec nu este o variantă modernă a vechiului *Chelidoniasmos* rodian ? Cine nu va zări în amândouă, ideea comună şi firească de a vesti lumii o ştire înveselitoare : sosirea timpului plăcut al căldurii cumpătate, al zefirului primăvăratic, al vegetaţiunii înflorite ?

O altă veste bună de o natură mai mistică, mai puţin pipăită simţurilor, dar mai mângâietoare pentru inimi, deşteaptă noaptea din somn pe copii, în clima mai aspră, în ţara mai creştină a Românilor. Pe când zăpada acopere pământul, pe când gerul sleeşte chiar apele, o *Stea*, icoană a celei ce s'a înălţat odinioară pe cer ca să călăuzească pe cei trei crai dela răsărit, mână cetele de copii prin întunericul uliţelor viforoase, în ajunul Crăciunului şi-i îndeamnă a vesti, cu glasuri nevinovate, creştinilor adormiţi, că peste puţin o să vină ceasul solemn şi dorit al Mântuirii ! Ei nu-i ameninţă, ca copii din antichitate, cu furtişaguri ; dar le e frig, le e foame, bieţilor copii, şi după ce au strigat :

„Bună dimineaţa la moş-ajun !"

ei cer să le dea măcar *„un covrig, că mor de frig,* măcar o *nucă că se dau cu capul de ulucă,* măcar *un măr că se trag de păr !"*

. . . .

O ! vechi datine şi vechi cântice ale poporului ! ce dulce farmec coprindeţi voi în naivele voastre expresiuni! Aspra critică se sfărâmă dinaintea voastră, căci mintea omului, deprinsă cu voi din pruncie, pare că se scaldă, la auzul vostru, în nevinovăţia-i primitivă. Voi sunteţi pentru noi amintiri suave ce înviază junia în suflete !

Pentru popoare sunteţi floarea neuitării, lanţul sunteţi nesfărâmat al frăţiei !

La răsunetele voastre, aceleaşi doruri fac să bată inimile pe culmele Pindului şi sub poalele Carpaţilor !

Rectificare. — Am retipărit aci, pentru a doua oară, acest studiu astfel cum a apărat cu douăzeci şi şase de ani mai apoi. N'avem de gând acum să-l îndreptăm, deşi nu ne încumetăm a pretinde că nu va fi conţinând erori multe de fapte şi chiar unele apreţuiri şi asemuiri prea îndrăzneţe. Stăruim totuşi a crede în transmisiunea şi

în răsleţirea cânturilor poporane dela o naţiune la alta, împreună chiar cu ceva din graiul local al împrumuturilor, care trece pe nesimţite în acela al împrumutaţilor. Dar însuşi pe acest tărâm de positivă limbistică, sunt de temut primejdii întâmplătoare, sunt viclenii neaşteptate şi curse ale soartei. Intr'o comică rătăcire de felul acestora ne-a încurcat pe noi, tipograful ieşan carele a publicat mai întâi cânticile poporane adunate de d-l V. Alecsandri. Am râs împreună cu hohote, când măiestrul culegător al baladelor naţionale ne-a spus că cuvântul *bulucaie* pe care noi ne-am muncit a-l explica prin vorba turcească *buluc*, era o simplă greşală de tipar. In manuscrisul d-lui Alecsandri fusese scris *bucălaie ;* iar zeţarul a intervertit literele *c* şi *l*. Deci toată a noastră clădire etimologică se surpă din temelii, şi, cât despre noi, venim acum cu umilinţă a ne recunoaşte vinovat, în cazul de faţă, de a fi cercat să facem un zadarnic *buluc* de eruditiune deşeartă. Ierte-ni-se însă păcatul, de oarece îl mărturisim !

CÂTEVA ORE LA SNAGOV

Publicul din Țara Românească, începând dela clasele înalte și luminate în care se recrutează magistratura, până la treptele cele mai înjosite și mai degradate ale făcătorilor de rele, cunoaște astăzi bine că antica mânăstire Snagovul, așezată la patru ore distanță de București, este hotărîtă de Condica Penală a țării spre a servi ca loc de închisoare pentru vinovații ce n'au meritat pedeapsa mai grea a muncii la ocnele de sare sau la porturile după malul Dunării. Cititorul nostru s'ar putea dar aștepta a găsi într'aceste pagine vreo disertațiune juridică, economică sau umanitară asupra sistemelor penitențiale, ori cel puțin o povestire romantică mai mult sau mai puțin, care să aducă aminte, sub colori mai veștede și mai pălite, *I miei Prigioni* de Silvio Pellico sau *Le dernier Jour d'un condamné* de Victor Hugo.

Ne grăbim dela început a înlătura asemenea prepusuri și declarăm că, din câte vom spune aici despre actuala închisoare, foarte puține vor avea raport la locuitorii ei de acum. O predilecție firească ne împinge în veci a căta în trecut, și poate că morții ce și-au lăsat numele lor în acel cucernic locaș de jale vor ști a ne aminti, din zilele lor depărtate, fapte și datine, dacă nu mai veselitoare, cel puțin mai strălucite și mai mărețe decât furtișagurile triviale ale arestaților ce calcă astăzi osemintele și suvenirile lor.

Găsim o plăcere nespusă a străbate tărâmul patriei, cercetând peste tot locul umbrele și amintirile strămoșilor noștri : ici o cruce de piatră, părăsită într'un câmp pustiu comemorează o faptă vitejească sau o crudă răzbunare ; colo o veche capelă poartă, în inscripțiile, în portretele și în odoarele ei, lucrate fără artă, urma pietății și a dărniciei anticilor Voevozi ; mai dincolo, câteva ruine de ziduri uriașe, o sfărămătură de cetățue, un pă-

rete de vechi palat șoptesc inimii, pe tăcute, numele glorioase ale lui Traian și ale eroilor ce au urmat tradiția lui de onoare pe pământul românesc. Astfel, la tot pasul, colinda noastră iscoditoare se oprește, cu o plăcută și cuvioasă mirare, dinaintea acelor pietoase sau falnice amintiri, care, din adâncimea secolilor, se înalță uriașe peste măruntimea noastră actuală. Dorul nostru s'avântă printre răstimpii trecutului, pe când privirea ni se preumblă prin luncile și pe plaiurile țării noastre, marture încă elocuente ale atâtor întâmplări felurite. Adesea dar, și cât de des se poate, căutând impresiuni așa de învietoare, părăsim cetatea și zilnicele-i supărări, că să cerem dela vechile lăcașe ce stau risipite printr'însele, destăinuiri din vremi de restriște, și de glorie, ce au fost și nu mai sunt.

Deci, în anul trecut, pe o frumoasă dimineață de vară, apucai, fără țel hotărît, calea Ploeștilor. Pentru cel ce are a se conforma la o a doua citație a tribunalului de Prahova sau care vrea să-și târguiască lâna ori cherestea dela munte înțeleg că nimic nu poate fi mai folositor, mai comod și chiar mai plăcut decât acea măestrită șosea care, din grădina dela capul Podului Mogoșoaei, se întinde ață până la bariera Ploeștilor și care-l duce, drept ca glonțul, în trei, patru ore, fără piedică, fără turburare, în capitala județului despre munte. Dar pentru mine, călător cu gusturi nețărmurite și setos de a cunoaște țara cu tăinuitele-i comori, de a răsufla într'însa gemătul din urmă al trecutului ce se ascunde prin locuri uitate de civilizarea modernă, mărturisesc că acea linie monotonă ce-și destinde așternutul său gronțuros de pietriș gălbui, peste țarine și livezi, covârșind căile și scobind dealurile, spre a nu se abate dela nivelul său drept și uniform, acea coardă nemlădiită și disgrațioasă, întinsă fără gust pe deasupra capricioasei naturi, îmi pare un ce anormal, nesuferit, puțin firesc și absurd, care despobodește natura, fără de-a face onoare imaginației, bunului gust și dreptului simț ale omului. Dovadă despre adevărul acestei cugetări am chiar nespusul urît ce mă stăpânește îndată ce trăsura începe a mă legăna într'un chip monoton, scârțâind pe suprafața netedă a unei bune șosele. Atunci simțirile oricărui călător ajung a se amorți ; ochii se obosesc din lipsă de varietate, urechile se învață a răsuna ca o pârâitoare, nările se năbușesc de pulbere, glasul se oprește în pieptul îngreuiat și o prostatecă aromeală stăpânește toată firea nenorocitului călător ! — Rămâneți sănătoase, impresii

vii şi variate ! — Pentru somnoros, natura n'are privelişti încântătoare ; suvenirile trecutului rămân mute dealungul căii. Câte odată numai, când surugiii pornesc într'unul din acele desghinuri fantastice, care dau, până la oare care punct, o idee despre pornirile furtunoase ale zeului Odin încurându-şi armăsarul ager cu nenumărate picioare, atunci numai somnul e întrerupt cu spaimă de mişcările şovăite ale trăsurii, alunecând dela o muche a şoselei la alta, ca o casă ascuţită într'un răzor de fâneţe.

Aceasta nu era sub nici un cuvânt temerea ce mă preocupa în ziua călătoriei mele către Ploeşti, căci tihniţii căişori vineţi ce-mi trăgeau brişca nu se puteau asemăna întru nimic cu zeescul fugaci, şi singura lor vină era de a se clăti cu o mişcare lină şi cumpătată care mă îndemna puternic a mă da cu totul plăcerilor puţin ispititoare ale zeului Morfeu. Pe când efectele soporifice ale şoselei, în luptă cu a mea stăruită curiozitate de călător deştept începuse a lua proporţii învingătoare, ca la trei ore de Bucureşti, dincolo de satul Tâncăbeştilor, acolo unde, pe dreapta, este o mică cârciumă ţărănească, de odată mi se deschide în faţă un drum frumos şi larg, un drum al lui Dumnezeu, ce şerpuia printre păduri stufoase ca un covor de iarbă fragedă şi măruntă, scăldată pe-alocurea de băltişe răsleţe, ce se adunase din apele de ploaie. Instinctul meu de barbar, — căci astfel mulţi vor zice. — mă împinse a lăsa îndată nevoiaşa şosea, şi intrai cu inima încinsă de dorul liberei naturi, într'acea minunată dumbravă.

„Ce absurd e uneori omul în judecata sa !" — îmi ziceam eu în mine acum, când un pământ moale umed, o cale şerpuită după resfrângerile tărâmului, înlocuise, sub roatele trăsurii, asprimea scârţiitoare şi prăfuită a dreptei şi înţelenitei şosele. — „Ce absurd e omul ! el pretinde că a înaintat, a propăşit, s'a civilizat, născocind noile mijloace de comunicaţie ! Dar care e oare scopul progresului, al civilizaţiunii, dacă nu este de a lăsa omului independenţa cea mai largă în faptele, în gusturile şi în cugetările sale ? a răspândi peste toată lumea libertatea cea mai întinsă ? — Nu este oare mai liber omul când, cu organele ce i-a dat Dumnezeu la naşterea sa pentru umblare, el străbate întinderea, după cum îi trece prin minte, oprindu-se unde vrea, cotind unde-i place, alergând când îi abate, odihnindu-se când simte trebuinţa ? A trebuit însă mai întâi ca el să renunţe în parte la această neatârnare spre a se da în sarcina unui dobitoc, spre a se pune la dispoziţia lui, încălecându-l sau cărându-se după

un bou sau după un cal. Negreşit, se poate zice că dobitocul, fiind şi el o creatură cu vieaţă, având instincte, gusturi, dorinţe şi aplecări ale sale, omul şi l-a luat mai mult ca un tovarăş, ca un ajutor. In adevăr, calul care, precum a zis marele Buffon, *e cea mai nobilă concuistă ce omul a făcut vreodată asupra naturii*, pare a lua parte la toate plăcerile şi la toate nevoile saţului său omenesc; ager şi cutezător în războaie, el înfruntă, împreună cu călăreţul, toate primejdiile, oprindu-se ca el, la sgomotul armelor, la lucoarea împuşcăturilor, la fumul prafului, la privirea sângelui! Dacă omul e împins de o patimă amoroasă, dacă aleargă să se arunce în braţele iubitei sale, vezi cu ce foc, cu ce mândrie, cu ce falnice nechezături îl duce armăsarul său, scăpărând din copită şi spumegând sub frâne! Apoi iar, dacă pe sărmanul surugiu, vreo jale îl cuprinde, cine va fi mai simţitor la a sa durere decât caii săi credincioşi, cărora le spune el fugind:

Mişcă, băiete, mişcă şose,
Sfărâmă-mi gândul cel necurmat;
Sdrobeşte în mine slabele-mi oase
Ce tristu-mi sufletul îl ţin legat.

In fuga mare te poticneşte
De-mi rupe capul aci pe loc;
Mergi, sboară colo unde-mi zâmbeşte
Al nesimţirii veşnic noroc!

„Dar însă, nu credeţi pe simplul surugiu român care poate fi învinovăţit de a nu cugeta întocmai ca un om civilizat; apoi, adresaţi-vă către clasicul Racine, către poetul cel mai corect şi cel mai cultivat în toate privinţile şi chiar dânsul vă va zice, vorbind despre caii răposatului Beyzade Hippolyt:

Ses superbes coursiers, qu'on voyait autrefois
Pleins d'une ardeur si noble obéir à sa voix,
L'oeil morne maintenant et la tête baissée.
Semblaient se conformer à sa triste pensée.

„Din toate acestea conchidem că, pe cât dobitorul este un tovarăş plin de compătimire, un prieten intim şi simţitor al celui ce, din simplă îngânfare, i se zice stăpân, omul, necrezându-i sarcina trupului său, nu i se robeşte

cu totul, ci mai mult se învoieşte cu dânsul ca cu o fiinţă căreia-i place a jertfi chiar şi parte din nepreţuitul dar al neatârnării sale. Până aci toate merg destul de bine ; dar când omul, regele naturii, ajunge a-şi încrede soarta unei simple puteri brutale, care nu judecă, nu cugetă, nu simte, ci merge mereu înainte, sdrobind toate în preajmă, fără socoteală, fără conştiinţă ; când el se face sluga unei căldări cu apă colcotită, care târăşte orbeşte dupe sine suflete omeneşti şi nu cunoaşte altă lege mai înaltă, altă strună mai puternică decât două şine de fier aşternute pe căpătâie de lemn ; când omul, într'un cuvânt, clădeşte cu cheltuieli şi sudori colosale drumuri de fier, spre a se transporta pe sine, ca o surcea fără preţ, lepădată în în voia nesocotită a elementelor ; atunci, eu unul, declar că omul şi-a pierdut cel mai scump odor al inteligenţei sale, raza luminoasă ce-l asemăna cu Dumnezeirea, simţul valorii şi libertăţii sale ; el s'a înjosit până într'atâta, încât s'a făcut chiar unealta, jucăria, robul materiei brutale şi, în loc de a păşi în calea progresului, în loc de a înainta spre civilizare, cum pretind cei mai mulţi, mie mi se pare curat că el s'a cufundat de sineşi în cea mai umilitoare netrebnicie, şi s'a degradat, nesocotitul, la cea mai tristă barbarie".

Cu acest puternic raţionament, — care, sper totuş că nu va opri de a se realiza linia ferată dela hotarele Bucovinii la Galaţi şi de acolo, poate, până la trecătoarea Jiului, — cu acest tare raţionament şi cu altele de o dialectică nu mai puţin strânsă era preocupată mintea mea, pe când trăsura străbătea încetişor pajiştea înverzită în care intrasem cu atâta bucurie. Şi într'adevăr, totul în preajmă era încântător ; înalţii stejari, pătrunşi de luminile soarelui de vară, prezentau, în bolţile lor răsfăţate, toată scara feţelor smarandului, dela frageda verdeaţă a mugurului până la negrul întunecat al tulpinei. O atmosferă de balsame răcoroase învia suflarea, şi şoapta frunzelor, uşor clătinate de o lină adiere, se îngâna singură cu susurul greierilor ascunşi în frunziş. Prin acele locuri misterioase, scăldate acum de razele amiezei, poştalionul meu înainta pe ţăcăneală ; surugiul, spre a îndemna caii, învârtea uneori biciul alene peste capul lor, şi apoi le adresa, din când în când, cu glas domol, strigătul prelungit de : *hai, băieţi !* Roatele brişcei tăiau făgaşe subţiri pe iarba plăpândă a pământului jilav, şi tot echipajul păşea cu o moale legănătură. Câţiva porumbi sălbatici, singurii stăpâni deocamdată, ai acelor păduri, se răsfăţau pe drum,

şi când trăsura sosea aproape de dânşii, ei sburau mai departe, tot pe cale, şi îngânau astfel mersul nostru, până ce, obosiţi de întrecere, s'ascundeau în crăcile vecine. Astfel, totul în acea zi era pustiu prin pădure ; abia dacă întâlnii doi muscali — Lipoveni din cei ce locuesc un sat învecinat. După bărbile lor lungi, după cămăşile lor vărgate cu roşu, se cunoştea lesne de ce naţie sunt ; dar, după pălăriile lor ţuguite, puse cam pe două cărări, cu aceeaşi înlesnire se cunoştea că, în acea zi, era zi de sărbătoare, şi că bieţii muncitori, precum mai toţi oamenii în lume, îşi găsise uitarea necazurilor şi realizarea unui minut de întreagă fericire, în vesela şi mângâitoarea beţie. Şi în adevăr, n'a zis oare bine poetul când în versuri armonioase ne spune că :

„Vieaţa noastră e-o beţie,
„Suntem beţi, când de amor,
„Când de-o dulce melodie,
„Când de-un nume sunător ;

„Unii-s beţi de avuţie,
„Alţii de ştiinţa lor,
„Mare parte din prostie,
„Mulţi de lacrimi şi de dor..."

Repetând graţioasele strofe ale unui poet amic, adresate la *Beţie* şi pline de-o filosofie aşa de adâncă, gândirea mi se repurtă cu jale asupra unui alt cântăreţ al beţiei, asupra unui al tânăr amic, care dispăru într'o zi dintre noi, lăsându-ne numai, ca dovezi ale talentului ce fierbea în sânu-i. câteva poezii melodioase, pline de graţie şi de simţire, de foc şi de vioiciune.

Alexandru Sihleanu, tovarăş cu noi de studii în ţară şi în streinătate, avea o inteligenţă deşteaptă, un spirit glumeţ şi sarcastic, o imaginaţie aprinsă şi o producţie lesnicioasă, care se ascundeau toate sub o aparenţă de adâncă lenevire, de sburdalnică nepăsare, zugrăvite pe faţa-i oacheşă şi palidă, dar fină şi plăcută. Când citeşte cineva comica descriere ce ne-a dat el despre hoinarii din grădina Cişmigiului, când citeşte strofele lui *La Patrie*, *Vegherea*, *Strigoiul*, mai multe sonete şi alte bucăţi ale lui, nu poate nimeni să tăgăduiască că talentul acelui poet avea dinaintea-i un viitor strălucit. Şi-acele daruri ale naturii, însoţite de toate desmierdările lumii noastre, tinereţe, graţie, avere, toate s'au nimicit, acum patru ani

printr'o boală extraordinară, necunoscută chiar de medici, trist fenomen al naturii, care, dintr'o mică bubă ieşită pe baza junelui, cangrenă în câteva ore tot trupul său. Tânărul poet n'avusese încă timpul a preţui chinurile şi amărăciunile vieţii, şi el, în desfătările unui trai de plăcere, închina vinului, aceste înfocate strofe :

O ! cerească ambrozie
Ce mângâi sufletul meu,
Când sorb unda-ţi aurie
Par'că beu chiar din Leteu ! 1)

Atunci uit vieaţa trecută ;
Atunci tot e zâmbitor.
Zău ! beţia e plăcută,
Căci n'am păs de viitor !

Oameni, gemeţi cu 'ntristare.
Nu mi-e milă de plânsori !
Printre voi cu nepăsare
Trec ca soarele prin nori.
Vin ! Bachantă înfocată,
De-mi dă leneş sărutat,
Căci, când vinul mă îmbată,
De plăceri sunt însetat.

Iar tu, undă, cură, cură ;
Să te gust eu tot mai vreau,
Şi'n oricare picătură
Câte-un vis voi să mai beau !

Pe când mă aflam pornit în aceste amintiri felurite de dor şi de mângâiere, de odată, dintr'o potecă lăturată, ascunsă în pădure, izbucni în drumul mare o brişculiţă arendăşească, târîtă de trei căluşei de sate, ce-i mâna de pe capră un ţigan sdrenţăros şi neţesălat. In lăuntru erau grămădite o mulţime de tinere arendăşoaice gătite şi împodobite cu toate feţele curcubeului. Câte erau la număr, zău, nu pot spune ; dar atâta ştiu că, printre boltele învoalte ale malacoafelor şi fustelor cusute, printre rochiile de mătăsării înflorate, printre falbalalele, magneturi şi

1) Leteu, râul Infernului. Cine-l trecea, uita tot ce i se întâmplase în vieaţă.

volane, printre coafurile cu flori, cu blonde, cu panglice şi cu pene, în sfârşit printre toate gătelile încărcate şi împestriţate ce lipscanii şi marşandele din Bucureşti vând *cocoanelor* de ţară, drept *marfă de Paris*, zării mai multe figuri rotunde şi drăgălaşe. cu pieliţa trandafirie, cu ochii negri şi scânteietori, cu buze rumene şi ademenitoare. Junele câmpene se duceau negreşit, fără ceremonie, să petreacă sărbătoarea în vecini ; dar întâlnirea unui orăşan, pe când se aflau într'un echipaj aşa de puţin prezentabil, le făcu să se ruşineze. Simţimântul stângaci al civilizaţiunii copleşi vesela şi libera pornire a naturii şi îndată, care de care, începură a-şi ascunde obrajii din dosul umbreluţelor, sub zăbranicul vălelor sau sub mânuşiţele lor grăsulii, a căror roşaţă n'o pitea în destul mintenele lor de mătase neagră. Acest joc de-a-ascunselea, aţâţându-mi curiozitatea, da mai mare preţ ochirii strălucitoare a zâmbetului sfieţ ce scăpa uneori printre piedicile ridicate cătării mele indiscrete. Surugiul, om cu mare înţelepciune, nneori lăsa brişcuţa tinerelor călătoare să ne apuce înainte. alte ori, şi tocmai la hopuri, potrivea ca să mergem alături ; astfel privirile mele se răsfăţau cu drag, când pe mândra pădure, podoabă a naturii, când pe gingaşele chipuri ale junelor femei, farmec al vieţii noastre omeneşti.

Sub aşa dulci impresiuni, trăsura mea ajunse într'un sat clădit în răscruce şi, făcând la dreapta, se află deodată dinaintea unei mari întinderi de apă, ţărmurită în depărtare, jur împrejur, de păduri dese şi întunecoase. La mijlocul bălţii, într'o mică insulă, se vedeau zidurile învechite şi turlele crestate ale vechii mânăstiri Snagovul. Dela malul unde mă aflam până la capătul ostrovului, câţiva taraci, frânţi şi pârliţi, îşi răsfrângeau, ici şi colea, umbrele lor, prelungite în verdeaţa întunecată a apelor. Aceia erau rămăşiţele unui vechi pod, care unea odinioară prundurile ; la 1821, în războiul Grecilor răsculaţi de Ypsilant, cu Turcii, aceştia deteră foc podului, care arse mereu o zi şi o noapte, întinzând o coardă de flăcări peste luciul bălţii. De atunci încoace. comunicaţia cu mânăstirea se face printr'un pod umblător, care străbate lacul, împins cu lopeţi ; într'adevăr apa este pe alocurea adâncă de cincisprezece stânjeni şi mai bine ; ţărmurenii chiar nu se avântă pe dânsa fără oarecare sfială, căci adesea o luntre uşoară, surprinsă de vânturi sau răsturnată de stuful ascuns sub apă, în mijlocul bălţii, s'a făcut nevăzută împreună cu vâslaşul ei. O scenă şi mai îngrozitoare

s'a petrecut la 1853. Un convoi de soldaţi era însărcinat a conduce la închisoarea Snagovului, o sumă destul de însemnată de arestanţi. Carele încărcate cu vinovaţi sosiră către seară pe malul lacului, şi, spre a nu întârzia prea mult cu trecerea, imprudentul comandant încarcă podul umblător cu un număr foarte mare de arestanţi, ocolit de vreo câţiva soldaţi.

Podul se clăti cu greu dela mal ; luntrele ce-l purtau se lăsase până la buze în apă ; tălpile trosneau la fiece mişcare şi îngrijirea cuprinsese pe toţi. Deodată, pe la mijlocul căii, o groaznică scrâşnitură se auzi, şi tot podul sfărâmat se cufundă în adâncime cu sarcina-i îngrozită. Atunci, la lucoarea roşietică a murgului serii, se văzu o scenă din cele mai înfiorătoare. Arestanţii, împiedecaţi de cătuşele grele ce-i legau unii de alţii şi-i trăgeau afund, soldaţii îngreuiaţi de armele şi de muniţia lor, se luptau în întunerecul şi în volbura undelor, care de care să scape, trăgându-se, smucindu-se, cufundându-se şi mai rău, unii pe alţii. Astfel Dante descrie gintea nenorocită a leneşilor, luptându-se cu cruzime în apele mocirloase ale Stixului :

„Queste si percotean non pur con mano,
„Ma con la testa, e col petto, e co'piedi,
„Troncando si co'denti a brano a brano

Traducere : Aceştia se loveau nu cu mâna
Ci cu capul, cu pieptul, şi cu picioarele
Rupând cu dinţii bucată cu bucată.

Astfel de imagine grozave se formau în închipuirea mea, pe când un preot, ce mă călăuzise dela sat, îmi povestea trista împrejurare dela 1853, însoţindu-mă pe podul umblător, ce-l mânau acum voiniceşte patru ţigani arestanţi cu feţele negre şi încruntate. Trăsura o lăsasem la mal, şi plutind pe întinsa baltă în curând sosirăm în insula unde se află mânăstirea.

II. INDOIELI SUPRA CTITORIEI

Intrând în curtea principală, ce este în forma unui pătrat lunguieţ, şi în dosul căreia se află o altă curte destinată pentru arestanţi, privirea mi se aţinti îndată asupra bisericii celei mari. Starea ei de ruinare şi prefacerile posterioare clădirii, acum şi acelea învechite, nu mă opriră de-a recunoaşte într'însa un monument, foarte antic pentru ţara noastră, care puţin a păstrat, — dacă avea ce păstra, — din timpii înapoiaţi. Clădită cu straturi de cărămidă roşie, ce se alternă măiestreşte cu aşternuturi de un moloz ţeapăn şi gălbui, care imită destul de bine piatra calcarie, ea prezintă, deasupra cornicei ce e formată de un brâu de cărămizi cu unghiuri ieşite şi scobite, o învelitoare de şindrilă acum putredă, peste care se înalţă două turle poligonale, aşezate una în dosul alteia, în sensul lungimii templului.

Mica circonferinţă a acestor turle şi ferestrele lor lungi şi înguste denunţă un period nu de tot primitiv al stilului bizantin ; sub cornice însă, biserica e decorată, — după un mod foarte uzitat la orientali în vechime, — cu un şir de glafuri, în formă rotunjită, alăturea unul de altul şi purtând fiecare, la mijloc, o mică cruce bizantină de stil primitiv, formată de piatră sau de cărămizi. Planul şi înfăţişarea interioară a edificiului dau învederat pe faţă o epocă care se resimte de modificările ce arhitectura bisericii orientale încercă, prin secolii ai XIII-lea şi următori, sub influenţele mahomedane şi veneţiene şi chiar, poate, sub clima mai nordică a ţărilor dunărene. Planul, lipsit astăzi de peristilul sau tinda deschisă exterioară ce s'a dărâmat, arată în adevăr, după principiile clădirilor bizantine, două corpuri principale : în faţă, un *atrium* sau *horă*, formând o cruce cu laturi egale, cuprinsă într'un al doilea pătrat ; dar laturile curmezişe sau *transeptul* nu mai sunt terminate în linie dreaptă, ci se rotunjesc, formând deasupra o semi-boltă ; şi *absida* sau fundul, în loc de-o singură *celă* sau altar, prezintă, la mijloc, o semicirconferinţă mai mare, ajutată, de fiecare parte, cu câte una mai mică. Aceste trei altare corespund fiecare la câte o tindă, adică la câte un spaţiu prelungit, cuprins între două rânduri de stâlpi ce susţin o boltă, şi căruia, — din

pricina asemănării ce are cu un coş de corabie răsturnat, — i se zice *nave (nef)* ; altarul mai mare din mijloc se prelungeşte cu nave laterale prin patru stâlpi groşi şi rotunzi, de cărămidă, formând între sine arcuri cercuite, pe deasupra cărora stă aşezată, cu ajutorul unor triunghiuri boltite *(pendentifs)*, cupola centrală a *Pantocratorului*, înălţată şi ea pe un zid circular *(tambour)*, ce se aseamănă cu un olan foarte spaţios. Această dispoziţie, cu oareşicare deosebiri semnificatoare, se află şi în Biserica Domnească în orăşelul Curtea-de-Argeş ; dar aci, *transeptul* nu iese rotunjit afară din pătratul planului, şi *absida*, compusă tot din trei altare, se prelungeşte ceva mai mult la cel din mijloc ; apoi iar, stâlpii rotunji ai horei sunt înlocuiţi prin pilaştri pătraţi, şi turla centrală, mai lată, se 'nalţă mai puţin, având împrejuru-i ferestre rotunjite sus ; o altă diferenţă însemnată se vede în advoanele acestor două biserici ; cea dela Curtea-de-Argeş n'are alt *nartex* decât o îngustă boltă lungăreaţă, aşezată transversal templului şi despărţită de dânsul printr'un zid ; advonul dela Snagov, din contra, e o cameră pătrată cu patru pilaştri ortogoni, ce susţin un turn boltit ridicat deasupră-le, şi astăzi restaurat. Un părete cu trei uşi, ce corespund fiecare cu una din navele horei, desparte ambele compartimente. La amândouă bisericile, uşile şi ferestrele corpului principal sunt dreptunghiulare şi tălpile lor superioare, de lemn sau de piatră, sunt mai adesea ajutate cu cercuri de uşurare.

Din aceste măruute deosebiri ale ambelor edificii, e lesne a se dovedi că construcţiunea bisericii dela Curtea-de-Argeş a precedat, cel puţin cu unul sau cu doi secoli, pe cea dela Snagov. In adevăr, acea biserică poartă curat caracterele ce domniră în stilul bizantin între al IX-lea şi al XIII-lea secol, şi, — cu toate că într'însa, arcul înlocueşte pretutindeni frontul triunghiular, la căpătâie, — ea se poate asemăna foarte mult cu biserica *Catholicon*, sau catedrala cea veche din Atena. Tradiţia atribue clădirea sa lui Radu Negru, şi în adevăr toate dovedesc că secolul al XIV-lea n'adusese încă preschimbările ce el introduse în arhitectura eclesiastică bizantină când se ridică acest monument, cel mai vechi poate din edificiile religioase ale ţării noastre.

Biserica dela Snagov s'arată însă a fi mai nouă. Ea nu poartă nici o inscripţie care să amintească despre ctitorii ei antici, ci numai, peste uşa din lăuntrul horei, stă scris, în limba grecească, că s'au făcut nişte mici reperaţii la

1815, sub egumenia părintelui Neofit. Dar tradiția și cronicile au păstrat numele lui Vlad Vodă Țepeș ca primul fondator al mânăstirii. De aceea și bietul răposatul egumen snagovean Germano Brătianu, împins de un exces de zel și, luându-se după unii arheologi de fantazie, — a căror neomenie a început a se înmulți la noi, sub ocrotirea nepăsării publice, — bietul egumen, zicem, a și înscris, la capul unui portret mural al lui Neagoe Basarab Voevod, ce se află în biserică, următoarea legendă de o bizarerie anahronistică cu totul comică:

Io Mihail Voevod Țepeș Basarab a 4 voevod

Sărmane Neagoe! tu, cel mai blând dintre domnii pământești; tu, care ai trăit toată vieața în frica lui Dumnezeu, după povețele sufletului tău părinte, sfântul patriarh Nifon; tu, care ai lăsat învățături așa de virtuoase fiului tău Thodosie Voevod, carele, cu numele său cel adevărat, stă și acum pe păreții dela Snagov, alături cu tine; tu, sărmane! ce vei fi greșit oare lui Dumnezeu, ca un arheolog necioplit să te insulte, peste trei sute și mai bine de ani, cu numele sângeros al lui Țepeș?

Și cel puțin dacă această grosolană și umilitoare rătăcire și-ar fi găsit scuza într'un simțimânt de recunoștință acordat adevăratului ctitor al sântului locaș! Dar nu, Țepeș e cu nedrept înălțat la onorurile de fondator al Snagovului. Cincizeci de ani și mai bine înainte de a lui domnie, zic unii că un Basarab Voevod, fiul lui Basarab Voevod cel bun, ar fi clădit acea mânăstire, în anul dintâi al secolului al XV-lea. Astfel cel puțin ne spune un hrisov al lui Constantin Șerban-Voevod, cel poreclit Cârnul, din 30 Mai, 1654. Dar pe vremea citată, știm că domnea Mircea Vodă-cel-Bătrân, că acesta, chiar de-a fost și Basarab, era fiu al lui Radu Voevod, și că dânsul, în toate hrisoavele sale, nu poartă alt nume decât cel sub care a rămas ilustru pentru toată posteritatea. Se vede dar că Snagovul n'a fost clădit nici de acel Basarab Voevod mai sus menționat, care a domnit abia pe la 1442; ci negreșit a fost clădit mai 'nainte de această domnie, și prin urmare cu mult mai înainte de-a lui Vlad Țepeș. Chiar între documentele mânăstirii se găsește o carte a lui Dan Voevod, fiul Mircii, dela anul 6937 (1428, Octombrie 29), în care sunt numiți, ca fii ai domnitorului, Danciul și Basarab.

Apoi când aceste dovezi n'ar fi de ajuns, când autenticitatea actelor scrise s'ar tăgădui, — de vreme ce trebue să

mărturisim că la noi falsarii de hrisoave au fost numeroşi, — atunci un alt document mai temeinic, preţios odor de argint şi de smalţ, păstrat şi el de secoli în mânăstirea Snagovul, ar veni să ne ateste că el se află în acele ziduri cu mult mai 'nainte chiar ca Basarab sau Ţepeş să le fi adaos o piatră. Acela e un *engolpion* sau iconiţă de piept, pe care o purtau arhiereii atârnată la sân.

Am mai avut prilej a descrie un asemenea obiect, vorbind despre unele argintării ale mânăstirii Bistriţa ; cel din Snagov are chiar aceeaşi structură, fiind compusă şi el de două mici tasuri metalice ce se deschid pe balama *(sur charnière) ;* fiecare tas are o parte convexă şi alta concavă. Totul este de argint aurit, dar poleiala şi smalţul *champlevé* ce decorau mai toate ornamentele, au pierit cam pretutindeni.

La unul din tasuri, decorul din centrul cavităţii s'a pierdut, rămâind numai nişte chipuri de sfinţi pe cercul buzei. Pe partea convexă se vede Domnul Hristos la mijloc, în relief şi împrejuru-i, un desemn de foi şi de arabesce.

Pe al doilea tas, în fundul cavităţii, se zăreşte, într'un pătrat adâncit, Domnul Hristos cuprins într'un nimb oval de argint, şezând pe un jeţ, cu Sfânta Carte în mână, iar Maica sa Preacurată şi Sfântul Ioan Botezătorul, cu veşmântul său de piele de oaie, stau de laturi. Aceste figuri se străvăd printr'o colonadă formată de patru stâlpişori, uniţi sus prin arcade *à jour*, lucrate toate cu dăltiţa.

In sfârşit partea convexă prezintă pe Maica Domnului, patroana mânăstirii Snagovul, în picioare ; doi îngeri stau alături, arătând în sus ; pe lângă ei, mai multe sfinte personaje cată spre cer. Deasupra capetelor sbor doi alţi îngeri, care negreşit stăteau sub picioarele Domnului nostru Iisus Hristos, înălţându-se la Tărie ; căci imaginea poartă deasupra titlul de *Inălţarea Domnului.* Dar acea parte a reprezentanţei a pierit şi se văd numai locul cuielor, ce se prindeau de tas. Jur-împrejur, pe muchia convexă, se vede gravată inscripţia următoare, cu litere ridicate :

Sătvori săi penaghiar joupan Drăghici Vintilescomu vă Hranobitel pr. utâia vă venie. monartâr. ot sneagov. vlt. 6939. Inâ 7.

care se traduce românește :

† *a făcut acest panaghiar* (sau *icoană a Maicii Domnului) Jupân Drăghici, pentru locașul de păstrare Vintilesc, spre a se coprinde în zestrea mânăstirii dela Snagov. In anul 6939, Iunie 7* (dela Christos 1438).

Acest prețios dar al Jupânului Drăghici, care, înscris și astăzi în zestrea și în inventariile Snagovului, se păstrează acum încă, după patru sute douăzeci și patru de ani. în ruinata mânăstire, este interesant sub mai multe privințe. Model vrednic de însemnat al feluritelor măiestrii executate de argintarii bizantini încă pe la începutul secolului al XV-lea, el ne arată, împreunate, arta săpătorului cu a gravorului, și nu ne rămâne de lipsă decât foița de smalț transparent care a picat de pe conturnele ornamentelor crestate cu acul pe metal. Aceste arte delicate poate că nu pieriră în Constantinopol îndată cu luarea cetății de Turci ; poate că toți meșterii greci nu se risipiră îndată prin Italia și alte țări mai depărtate ; căci aceleași măestrii le găsim exercitate, cu o identică asemănare, în iconița *engolpion*. lăsată la Bistrița de Banul Preda, pe la 1521.

Dar, osebit de chestiile asupra artelor și industriei bizantine, iconița Jupanului Drăghici știe a ne răspunde și la alte întrebări de o însemnătate mai locală. Să nu cercetăm în adevăr dela dânsa, cu deamănuntul, cine a fost dăruitorul ei. Destul că ea ne-a spus mai mult decât hronica, decât hrisoavele, decât tradiția, păstrându-ne numele lui. Dar ea ne deșteaptă mintea asupra unei chestii de o mai mare importanță ; ea ne spune că locașul în care a fost depusă spre păstrare, ca o zestre a mânăstirii Snagovului. se zicea *locașul Vintilesc*.

Românii, la sat, pe cel dintre dânșii care știe să fure oul de sub coțofană fără să-i bage de seamă, și carele aude, mi-te, și iarba crescând, îl numesc năzdrăvan și-i zic că e chiar *Vintilă*. Dar apoi, cine e, biet, tot la dânșii, acela care dă, ziua la miaza-mare, în gropi și nu știe să împartă pae la doi măgari ? — Ia, alde nea *Vlad*, alde nea *Vlăduță*, păcătosul, care, de spune și el la soroace câte un cuvânt nepotrivit la sfat, toți îl iau în răspăr și strigă râzând :

Vorbi și nenea Vlad,
Că-i și el din sat !

Şi cu toate acestea, *Vintilă* priceputul şi nevoiaşul de *Vlăduţă* poartă amândoi tot acelaşi nume. De nu mă credeţi pe mine, întrebaţi să vă spună Pătraşcu Vodă cel bun, carele, în hrisov domnesc, scris pe slovenie şi întărit cu pecetia *gospod* zice curat că lui *Vintilă* Vodă dela Slatina, pe nume bun îi zice *Vlad* Voevod.

După împrejurări şi timpi, au şi numele proprii deosebite înţelesuri, forme felurite. Astfel, mulţi din domnii noştri vechi, care au purtat acest nume, însemnând *stăpânire* în limba slavonă *(vladati, imperari)* s'au poreclit *Vladislav*, dacă în ţară sufla pe atunci vântul leşeşte, Laioş dacă sufla ungureşte, *Vlad*, sau *Vlaicu*, dacă ei se ţineau mai mult de rubedeniile lor din Sârbia, şi în sfârşit Vintilă, când ei păstrau un nume cu fizionomie mai neaoş românească. Dintr'aceasta înţelegem, recapitulând acum inscripţia iconiţei lui Drăghici, că mânăstirea *Vintilească* a Snagovului a fost clădită, înainte de 1421, de un Vlad Voevod oarecare, acela, poate, care a dat mânăstirii patru mori în Dridich (Dridu pe Ialomiţă), aşezând care sate au să le păzească şi să le dreagă, când se vor strica ; — precum zice un hrisov al lui Basarab Voevod, dat în Gherghiţa, la 13 Martie 1442 ; acelaşi poate, care, sub numele de *Vlad marele Voevod cel bătrân*, a lăsat la mânăstire cărţile văzute de Vintilă Vodă la 1534 (Aprilie 3), şi *pe care l-au ajuns moartea la satul Bălteniii.*

Fi-va acesta un Vladislav sau Vlaicu, fiu al lui Alexandru Vodă Basarab şi socru al regelui sârbesc Uroş, care, sub titlul de *Voivoda Transalpinus, Banus de Zeurino et Dux novae plantationis Terrae Fogaras*, a domnit dela 1360 înainte ? — Fi-va fiul lui Mircea, Vlad *Voivoda Basarabiae et Comes Severini*, care, la anul 1369, sub domnia tatălui său, a încheiat, din Argeş, un tractat de închinare cu Ladislas Jagelon, regele Poloniei şi cu soţia lui, regina Edwiga ? — Fi-va un alt Vlad şi mai puţin cunoscut ? — iată o chestie ce, din izvoarele care ne au fost a-mână, nu se poate descurca.

Dar în privinţa originilor îndoioase, un scriitor trebue să fie discret, şi totdeauna cititorul îi ţine seamă de aşa bună şi plăcută urmare, când dânsul nu abuzează de răbdarea lui.

Spre a merita şi noi o asemenea indulgenţă, să fugim un minut din Snagov, să părăsim zidurile-i ce cu atâta stăruinţă ne ascund adevăratul an al primei lor înălţări ; să avântăm pe balta lată ce le 'mpresoară de toate părţile, şi să ne pornim, purtaţi de o luntre mititică, scorbure

nemăiestrită de copaci, pe care încetișor cu vâsla o mână un modest călugăr din mânăstire. Deși soarele, cu puțin trecut dela amiazi, dogorește încă cu putere, dar pe apă se simte o dulce răcoare ; mici valuri încrețesc surfața de un verde întunecat a bălții, și se pierd cu șoaptă în stuful dela margini. Din distanță în distanță, câte un bodârlău își arată capul său subțire și mișcător peste unde, și îndată dispare afund printr'o răpede și curioasă încovoiere a gâtului. In mai multe unghiuri, grupe de țărani, grămădiți în câteva luntri, trag prin apă năvoadele lor, ce se deosebesc numai printr'un semi-cerc de plute legănate peste valuri. Noi ne urmăm însă calea spre răsărit și, peste vreo oră de lopătare, ne apropiem de stuful malului despre Miazănoapte ; ne strecurăm ușor printr'însul, însoțiți de încântătorul concert al broaștelor și sosim la vadul sătenilor din Turbați.

— „Hei, măre, fătul meu !" — îmi zicea pe drum călugărul care avea firește multă sămânță de vorbă ; — „vezi biserica asta dela mânăstirea noastră cât e de veche și dărâmată ; apoi, zic oamenii bătrâni c'au auzit dela moși-strămoși să fi fost, înainte vreme, pe același loc, altă biserică mai veche și mai frumoasă ; și aceea, după vremi și din urgia dumnezeiască, s'a scufundat în baltă cu turlă cu totul, cum era. D'aceea, când bate uneori vântul și clătește adânc apele, se aude sunet de clopote ieșind tocmai din fund ; și s'o crezi asta, fătul meu, căci, vezi, când a fost în vechime, a venit de s'a desprins din țâțâne ușa dela acea biserică cufundată, și a plutit pe deasupra apei, până aci la Turbați ; și era p'atunci în sat aci schit de maici, care acum de multă vreme s'a risipit. Iar, dacă a auzit așa, cum că s'a ivit pe fața apei o ușă minunată, cu sfinți și cu slove săpată, și c'a sosit aicea la margine, s'a sculat maica starița și a mers cu călugărițele de au ridicat-o de pe mal și au pus-o la intrarea bisericii. D'atunci încoace, vezi, din câți s'au ispitit să citească slova ce este scrisă d'asupra, nimeni nu s'a priceput, și pare-mi-se, fătul meu, că nici d-ta n'o să-i dai de căpătâi, măcar c'ai citit de rost slovele scrise pe mormintele din biserica noastră dela Snagov.

— „Mă voi încerca, tată, și vom vedea", îi răspunsei.

— „Să știi", adaose bietul călugăr în simplicitatea sa, „că dacă le vei citi și pe cele de pe ușă, apoi ești, fătul meu, cărturar de primejdie !"

Acest lingușitor epitet mă făcu să zâmbesc ; modestia mea se deprinsese, din numeroase excursiuni anterioare

pe la mânăstirile din ţară, a inspira o mirare fenomenală călugărilor locuitori într'însele, cărora le descifram şi le desluşeam inscripţiunile slavone şi adesea româneşti, păstrate în bisericile lor, pe care ei, în mare parte, sunt învăţaţi a le privi ca o literă moartă, ca un depozit misterios al trecutului, destinat a rămânea neînţeles pentru toate generaţiile moderne şi viitoare.

Cu asemenea vorbiri, sosirăm în curtea de gard a bisericuţii dela Turbaţi. Era o mică clădire ca de 7 jum. stânjeni lungul şi 2 jum. stânjeni latul, cu ziduri groase de piatră şi cărămidă, dreaptă pe dinafară, şi interesantă în lăuntru, prin firidele-i cu cerc oval şi prin hora-i rotunjită, scobite toate în păreţii laterali. Şase portrete, foarte grosolan lucrate, ornau interiorul : al lui Mihai Vodă, şi al Doamnei sale, al unei stariţe cu doi coconi, şi al părintelui Rafail arhimandritul dela Snagov, care a egumenit pela 1750. Dar obiectul cel mai interesant din acest mic templu era, fără îndoială, vestita uşă pusă la intrare.

Se vede că odinioară ea era în două canaturi ; dar acum acestea sunt împreunate şi amândouă retezate jos, spre a se potrivi la tocul mai mic unde au fost aşezate. Nici mărimea, dar nici lucrul, nici epoca ei nu permit un minut a crede că uşa aceasta a fost făcută pentru locul unde se află acum. Inălţime ea are 1 m. 92 centim. ; în lărgime totală, este de 1 m., 2 centim ; iar grosimea tălpilor de stejar ce o compun e de 8 centim. Fiecare canat, împărţit în trei câmpuri *(panneaux)* în formă de pătrat lunguieţ, era ocolit jur împrejur cu o streaşină sculptată cu litere majuscule slavone ; dar partea de jos a inscripţiei a fost tăiată, şi prin urmare lipseşte. Inscripţia, astfel pe cât se poate descifra acum pe cele şase laturi existente, poartă după câte o înţelegem, un fel de rugăciune sau de recomandare relativ la ospitalitatea ce are a găsi călătorul adăpostit la umbra templului sfânt. Transcriind literele ce se mai văd în fiinţă avem cele următoare şase linii trunchiate :

1) *....a văstok si behă zatvorena i rece gâ kă mne vrata siia zatvorenia bădet i ne...*

2) *sosmago i pro.*

3) *i niktoje imat proiti skăzea ne. iako gâ bâ iisa... vă nidet imn. i bădet imn. i bădet zatvorena iako...*

4) *...igoumen să siadet : vă nih s :... etsti hleb. po păti ela iskă. ă vrată vănidet i po păti ego.*

5) *ceees. sătvoriat isre...*
6) *...lar i văsia săjejeniia vaoa i aje spena vasiego i prii mării adoian gâ ivăzk...*

Câmpurile cuadrilatere, sculptate în rond-bossă, cu o daltă maestreaţă, reprezintă :

Cele două de sus : pe Maica Domnului şi pe îngerul ce poartă floarea de crin a Bunei-Vestiri, urmaţi, fiecare, de câte un bărbat (unul mai june şi altul mai în vârstă), cu coroană şi aureolă circulară pe cap şi cu câte un sul de hârtie desfăşurat în mână. Poate că acestea sunt chipurile dăruitorilor frumoaselor uşi şi ctitori ai locaşului la care ele serveau ; *cele două dela mijloc* poartă câte doi Sfinţi în odăjdii bisericeşti şi într'o poză dreaptă şi gravă; *cele două de jos :* deoparte, au pe sfântul George călare împungând cu suliţa pe balaur, iar de cealaltă, pe sfântul Mercurie, asemeni călare, cu steagul în mână.

Aceste patru icoane din urmă sunt încadrate sus, prin nişte banderole arcuite, pe care se citeşte inscripţia slavonă :

săzdasia sîi hram vă dni blcităi blgo i h-rta liubivago Io Vladislav Voevoda g-n văsei zemli Ugrovlahiiskoi. vlt. 6951.

adecă, pe româneşte :

> S'a făcut acest hram în zilele preacuviosului şi de Hristos iubitorului Io Vladislav Voevod şi Domn al toatei ţării Ungrovlahiei. In anul 6961 *(1453)*

Aşa dar, în anul când Bizanţul cădea sub puterea cuceritoare a Otomanilor, Domnul ţării româneşti, Vladislav, predecesorul lui Vlad Ţepeş, se ocupa a clădi o biserică, pe care o decora cu aceste uşi aşa frumos săpate în lemn de stejar şi împodobite negreşit cu poleieli şi cu ornamente polihrome, pe care, vremea şi apa le-au şters, fără a desfiinţa cu totul urma *migmei encaustice*, ce se deosebeşte încă prin unele crestături ale lemnului. Epoca acestei lucrări artistice, în care stilul ornamentelor bizantine se cam resimte de o influenţă gotică, vine tocmai de corespunde cu timpul în care Germania dete o aşa mare sporire săpăturii în lemn, timpul în care Lucas Moser (1431), Schühlein (1468), şi alţi meşteri sculptori împodo-

beau bisericile Suabiei mai ales, cu uşi, altare, cruci şi statui săpate cu fineţe şi ornate de picturi polichrone.

Vladislav Voevod dară, care a lăsat şi danii la mânăstirea Snagovului, clădi într'însa o biserică ; nu, negreşit, pe cea mare, pe cea primitivă, care exista de mai nainte şi există încă şi până azi, ci alta care, în împrejurări fatale, a pierit cufundată în apă, cum zice tradiţia, şi din care au scăpat numai uşile dela Turbaţi.

Azi, în Snagov nu se găsesc alte clădiri antice decât biserica din mijloc şi temeliile zidurilor împrejmuitoare. Toate încăperile mânăstirii au fost date jos şi înlocuite, la 1840, prin şirele de camere şi chilii, destinate pentru închisoare şi pentru locuinţa călugărilor şi împiegaţilor. Ştim însă, din auzite, că'n vechia clădire erau două paraclise sau capele. Aceasta ne-o mai adeverează şi o interesantă scriere, ce o datorăm unui călugăr arab, călător prin ţara noastră, sunt acum mai bine de doi secoli. In adevăr, sub domnia lui Matei Vodă Basarab, un patriarh din Antiohia, Macarie, pleacă să culeagă milostenii prin ţările creştine din Europa răsăriteană ; el trecu pe la noi, prin Moldova, merse în Moscovia şi se întoarse apoi iarăşi aici, unde asistă la moartea lui Matei, la înălţarea pe tron a lui Constantin Şerban şi la toate tristele evenimente ale răzvrătirii dorobanţilor şi seimenilor, sub aceşti doi domni, Cu dânsul călătorea fiul său sufletesc, arhidiaconul Paul din Alep, care înscrise cu băgare de seamă tot ce vedea, tot ce auzea prin aceste ţări streine. Legi, obiceie, ceremonii, căi, oraşe şi mai ales mânăstiri, tot e descris cu amăruntul în preţioasa lui carte, adevărat tabel al ţării şi al vieţii Românilor şi Moscoviţilor de acum două sute de ani. Arab de naştere şi scriind arăbeşte, el nu lipsi de a se mira şi a se plânge văzând că 'n Ţara Românească numele lor de *Arapi* era cu nedrept înjosit, de vreme ce se da numai robilor negri cu părul creţ şi cu buzele late, care slujeau ca seizi la boierii români. El vizită toate mânăstirile câte erau pe atunci dincolo de Olt şi dincoace, până în eparhia Buzăului, iar cea de pe urmă la care sosi fu mânăstirea *Synagogo*, aşezată într'o insulă, cu o mare baltă împrejur, şi având, la mijloc, un templu mare cu hramul *Intrarea Maicii Domnului în Biserică* şi două altele mai mici, la aripile clădirii, închinate *Bunei-Vestiri* şi *Sfintei Adormiri*". Astfel, în trei templuri, unite în micul ostrov, se afla adorată toată sublima legendă a divinei Mume !

Lui Paul din Alep i se spuse că mânăstirea era clădită

de *Mirtaja Voivoda* (Mircea), de *Radzivil Voivoda* (Radul), de *Mbasaraba Voivoda* (Basarab) şi de *Petros Voivova* (Petru) ; dar nimeni nu-i pomeni de Vladislav, care, după toate aparenţele, înălţase paraclisul *Bunei-Vestiri*. Cine ştie, în ce timpuri de foc şi ruinare acest paraclis, aşezat într'un colţ al clădirii, ca cele dela Cozia, a fost aruncat în apă de destructori, şi uşile-i de lemn sculptat au plutit către ţărmuri, spre a conserva suveuirea ctitorului său şi a da naştere legendei ce-mi povestise călugărul, vâslaşul meu.

Dar când, după descifrarea inscripţiei ce se afla pe acele uşi, făcui eu tovarăşului meu această poveste, completată acum din notiţiile tradiţionale ce, îu mare parte, el însuşi îmi dase, deşi mă silii a-i dovedi că eu repetam numai zisele lui, desluşindu-le, bietul călugăr, încremenit de mirare, îmi răspunse prin proverbul caracteristic „Hei, fătul meu ! departe-i griva de iepure !“ Din câte-i spusesem, ceea ce-i venea mai greu era de-a renunţa la credinţa învederată că Vodă Ţepeş a clădit Snagovul şi că dela dânsul sunt toate obiectele, rămase din vechime în mânăstire. Nu e însă mai puţin adevărat că suvenirele lui Vintilă, Vlaicu sau Vlad cel bătrân, lui Dan Voevod, lui Basarab şi lui Vladislav, din care cele mai vechi se repoartă cu aproape un secol înainte de Ţepeş, stau marture netăgăduite în contra tradiţiei. Tot ce se poate acorda acesteia, e că şi acel domn va fi dat mânăstirii ceva scutiri şi daruri, pe care le şi rememorează Mircea Vodă, fiul lui Radu Vodă, într'un hrisov dela 1558.

Ţepeş, cumplitul Ţepeş, pare a fi întărit şi el ceva danii la Snagov, precum a făcut la Tismana, la Cozia, la Comana şi în alte părţi ; asprul asupritor îşi avea şi el zilele de cucernicie. Neîmblâuzit şi însetat de sânge astăzi, mâne-şi căta mântuirea îutr'o danie cuvioasă. Ca toţi tiranii, el credea, cu un act de pietoasă dărnicie, să poată şterge din cărţile providenţii divine, urgia ce-şi meritase prin alte fapte ce răspândeau jale şi teroare. Cronica, repetând poate această antiteză tradiţională, ne-a păstrat datina despre două clădiri ale lui. Una este cetatea dela Poienari, înălţată pe un pisc de munte în apa Argeşului, şi cealaltă e mânăstirea Snagovului. Ea spune că Târgoviştenii mâniase foarte tare pe asprul domnitor, insultând pe un frate al lui. Era în ziua de Paşti, şi orăşenii, bărbaţi şi muieri, petreceau în ospeţe ; tinerii şi fetele, împodobiţi ca de sărbătoare, se veseleau în hore. Deodată fără veste, sosesc slujitorii domneşti şi-i cuprind de toate

părţile ; lupta nu era prin putinţă ; toţi erau prinşi fără mijloace de apărare. Atunci, câţi au fost oameni mari şi bătrâni, pe toţi i-au tras în ţeapă slujitorii lui Ţepeş Voevod, şi au ocolit tot târgul, purtând groaznicele lor trofee ; mai îndurători, dar nu mai puţin cruzi pentru cei tineri, i-au pornit în ceată cu muierile lor, cu fete mari şi cu copii, aşa cum au fost împodobiţi de ziua de Paşti, i-au dus sus la munte, la Poienari, şi acolo, zi de noapte, au lucrat bieţii creştini, la cetate, până s'au spart toate hainele de pe ei şi până au rămas toţi *desvănuţi*, cu pieile goale.

Ruinele cetăţii, în apriga lor pustietate, stau încă marture despre sălbatica răzbunare a Domnului şi despre crudele suferinţe ale sărmanilor osândiţi !

Asemea fapte, adese ori repetate, au trebuit să deştepte mustrarea în cugetul lui Ţepeş ; ca să-şi aline negreşit conştiinţa turburată, el se arătă poate mărinimos şi cu vechiul locaş de cuvioşie ce sta singuratic în balta Snagovului. Tatăl său, Vlad Voevod Dracul, la 1441, şi fratele său, Radu Vodă cel frumos, la 1464, n'au fost mai puţin darnici către această mânăstire, care era o fundaţie a vechilor Domni Vintileşti, poate chiar străbuni ai lor.

Radu cel frumos este, poate, Domnul care lăsa într'însa şi o tipsie de argint (de 29 centimetre în diametru), ce se păstrează şi până azi, purtând pe cercul buzii, gravată, cu litere slavone mari şi frumos tăiate, următoarea inscripţie :

† mlâia bjâeia Io Radul Voevoda i gn. văsei zemli Ungrovlahiskoi sn blcitvago i hrotliubivago Io Vlada Velikago Voevoda.

Adică :

† Cu mila lui Dumnezeu, Io Radul Voevod şi Domn al toatei ţărei Ungrovlahiei, fiul preacuviosului şi de Hristos iubitorului Io Vlad marele Voevod.

Să mai adăogim încă cum că, în domnia lui, la 1488, un boier anume Radu Trămândat, la ceasul morţii, lăsă şi închină satul său de moştenire, Drăgoieşti, sfântei mânăstiri Snagovul, pentru sufletul lui şi al părinţilor lui, ca să le fie lor, veşnică pomenire, iar călugărilor de hrană.

Apoi şi monahia Evpraxia, muma lui Vlăduş Voevod,

se arată şi dânsa darnică către acest sfânt locaş ; la anul 7028 (1520), Iunie în 11, Neagoe Basarab Voevod dete o poruncă prin care întărea mânăstirii Snagovul toate câte le dase şi oricâte ar voi să mai dea, de a sa bună voie, acea bătrână Doamnă sfintei mânăstiri, părintelui egumenului şi călugăraşilor dintr'însa.

Mai mulţi Domni şi câţiva particulari mai veniră şi 'n urma acestora, să adaoge sau să confirme averile şi privilegiile anticului locaş ; dar cu secolul al XV-lea, putem zice că se încheie epoca în care mănâstirea stătu, bogată şi strălucitoare, sub ocrotirea ctitorilor primitivi. Am menţionat mai toate amintirile ce ea păstrează acum din acel period de antică splendoare, şi nu-l putem mai bine închide decât cu câteva pietre funerare.

Din câte morminte au existat din vechime în biserica dela Snagov, zece mai stau acum în fiinţă, grămădite în partea dreaptă a advonului dinaintea uşii despre horă şi împrejurul pilastrului octogon ce desparte colţul despre sud-vest, purtând toate inscripţii mai mult sau mai puţin citeţe. Alte lespezi roase se mai găsesc prin biserică ; dar cine poate spune pe ale cui trupuri au stat aşezate ? Singură numai una, mai mare, ce este în faţa uşilor împărăteşti ale altarului, păstrează o tradiţiune. Se zice, — şi poate nu e eroare, — că a fost piatra mormântală a unui Domn crunt şi nelegiuit, — a lui Ţepeş, în gura poporului, — care înălţase la Snagov, în clădirile despre Miazăzi, un fel de cameră de tortură din care osânditul, după ce suferise caznele impuse cu fier şi cu foc, era azvârlit, prin mijlocul unui scripete sau balistă, în adâncul iazului. Cu dărâmarea vechilor case, camera de tortură şi scriptele au dispărut ; dar încă de mai nainte se zice că mitropolitul Filaret, al cărui nume e aşa de popular prin mânăstirile ţării, ar fi pus să şteargă literele de pe mormântul urgisitului domnitor, care clădise acele groaznice maşine, şi i-ar fi aşezat piatra, pentru veşnică pedeapsă, ori pentru izbăvirea nenorocitului său suflet, sub picioarele preotului, când iese cu sfintele daruri. Tot de aşa simţiminte împins, răposatul episcop de Argeş, Ilarion, a pus să şteargă din biserica Curţii de Argeş un portret ce se zice a fi fost al lui Vlad Vodă Ţepeş, şi 'n locul acela a pus să zugrăvească pe al coviosului arhiereu Iosif, cel dintâiu episcop Argeşan, şi restaurator al frumoasei biserici episcopale.

Dar, ca să revenim la mormintele din Snagov, care

poartă încă inscripţiuni, deşi credem că sunt strămutate din locurile lor primitive, vom menţiona unul ce arată pe patru linii, împrejurul lespezii, cuvintele următoare :

prestavisia rab
bjii monah Ioan Velikâ logofeth vă
dni blagocistivago
i ho liubivago Io Basaraba Voevoda. velt. 700
mţ. F. 4.

care se traduce româneşte :

† A răposat robul
lui Dumnezeu monahul Ioan marele logofăt, în
zilele prea-piosului
şi de Hristos iubitorului Io Basarab Voevod. In anul
7000 şi 2, luna Fev. 4.

Ţărâna unui mare logofăt al lui Basarab Voevod, călugărit poate în Snagov, fu depusă sub aceastâ piatră la 1494. Alături de dânsul zace, sub o lespede frumos sculptată cu litere regulate, cuprinse într'o straşină adâncită împrejurul pietrii, un alt mare dregător, mort la 1512, sub domnia lui Radu Vodă Vlăduţ. Pe aceasta se mai poate ceti :

prestavise rab boji Pârvul
velikii dvornik văsei zemli Ungrovlahiiskoi
i roduiviiu vă...
7020... 5 mţ Iunie vâ sinbotia vă cias 4 dni
vecina emu pamet.

adecă pe româneşte :

† A răposat robul lui Dumnezeu Pârvul
mare dvornic a toatei ţări a Ungrovlahiei
şi despre Dunăre în . . . .
7020 . . . 5, luna Iunie . . . zile, Sâmbătă la ceasurile 4 ale
zilei. Vecinica lui pomenire !

III. O DOAMNĂ REA ŞI UN DOMN BUN

Dacă acum, ridicând ochii dela morminte, vom căta o privelişte mai puţin întristătoare, pe păreţii bisericii, picturile lor ne vor strămuta deodată într'un larg câmp de ipoteze, atât asupra artei bizantine, cât şi asupra istoriei pământene. In adevăr, zugrăveala interioară a bisericii prezintă graduri aşa felurite de măiestrie, încât, la fieşte chip, la fieşte icoană, la fieşte obiect zugrăvit, trebue să facem o distincţie între ceea ce este veche pictură bizantină de stilul arhaic al şcoalei lui Panselinos, domnitoare mai ales în mânăstirile muntelui Atos, şi ceea ce este adaos, prefacere, meremet dintr'o epocă de decadenţă grotescă, opera poate a nedibaciului reparator al bisericii, dela 1815. Trebue să observăm că mai cu seamă Sfinţii ale căror chipuri, într'o mărime superioară naturii, ocupă păreţii laterali şi rotunjiţi ai horei înfăţişează caracterele unei arte mai antice, mai corecte ; pozele lor schematice nu-i opresc de-a păstra în figuri urmele unui penel sigur şi adânc inspirat de simţul mistic al artelor religioase în Orient ; veşmintele ţin asemeni forme şi desemnuri antice, printre care vom deosebi, — lăsând la o parte multe particularităţi mărunte şi caracteristice, — stiharele acoperite cu cruci de purpură şi de aur ale unor sfinte personaje, şi căciula de o formă originală şi cu totul medievală a sfântului Iacov Perianul. Aceste icoane poartă fiecare numele sfântului în limba slavonă, şi iată, cum sunt dispuse :

La stânga, începând dela tâmplă, se află :

Maica Domnului).
(Impăratul Impăraţilor şi Domnul Domnilor şi marele archiereu Iisus Christos Mântuitorul).
Sf. Ioan Inainte-mergătorul.
St. Procopie.
St. Artemie.
St. Mina.
St. Galaction.
St. Mina Egipteanul (partea de jos a trupului e tăiată de o fereastră).
St. Sava Stratilat.

St. Dimitrie.
St. Gheorghie.
St. Theodor Stratilat.
St. Iacov Persianul.
St. Nichita.
St. Eustatie, cu doi copii :
St. Agapie.
St. Theopist.
St. C-tin şi Elena.

Partea cea mai mare a picturilor ce ornează ceilalţi păreţi cu icoane nu merită câtuşi de puţină atenţie, nici ca artă, nici ca vechime ; dar păretele ce vine în faţa tâmplei şi cel ce stă de-a stânga, când intri în advon, prezintă mult interes prin portretele domneşti ce se văd pe dânsele.

Cunoştinţele noastre genealogice asupra Domnilor pământeni nu sunt încă acum destul de întinse şi de lămurite, ca să ne putem explica gruparea şi filiaţia deosebitelor chipuri ce se reproduc cu identitate pe acei doi păreţi. Să ne mulţumim deocamdată a le enumera în ordinea în care se află, şi poate că timpul va vărsa asupra lor mai multă lumină.

Pe porţiunea din dreapta zidului din horă, este mai întâi *Neagoe Basarab*, cu fiul său *Theodosie Voevod*. Deşi părintele Ghermano Brătianu i-a înscris la căpătâi acea enigmă istorică fără sens, pe care am menţionat-o mai sus, dar prezenţa junelui Theodosie, tipul chiar al lui Neagoe, cu buclele-i aurii lăsate pe piept, cu figura sa dulce şi blajină, cu mustăţile-i răsucite în jos, nu lasă nici o îndoială asupra persoanei reprezintate în acest portret. Alături cu dânsul stă *Io Mircea Voevod* şi amândoi ţin, ca ctitori, biserica pe palme. Costumul acestui Mircea nu este cel îngust şi cavaleresc purtat de Mircea bătrânul în portretele sale dela Cozia şi dela Curtea de Argeş ; e un costum larg, oriental, un caftan lung de stofă de fir cu guler de blană, astfel cum poartă principii noştri din secolul al XVI-lea şi următori. Acest Mircea nu e dar *cel bătrân*, ci poate Mircea Ciobanul, fiul Mihnei, cum pare a o dovedi portretele ce urmează.

Pe partea stângă a uşii, stă *Io Petru Voevod* purtând într'o mână o basma roşie cu bordură de fir, şi în cealaltă o cruce cu trei răscruci (una mai mare, la mijloc, şi alte două mai mici, sus şi jos). Lângă dânsul stă un tânăr,

Io Mircea Voevod şi apoi altul, şi mai mic de talie, *Io Radu Voevod.* In sfârşit, la margine, tăiat în mare parte de uşa laterală care dă trecare din advon la horă, este chipul Doamnei Chiajne, purtând, ca toate celelalte portrete, o coroană 'naltă de aur, pe cap, cu deosebire că a ei nu este terminată cu bumbi, ca a principilor bărbaţi. In mâna stângă ea are o basma roşie cu ciucuri de fir ; în cea dreaptă, o cruce întreită ca a lui Petru Voevod.

Negreşit că din aceste deosebite personaje e lesne a recunoaşte pe Mircea, soţul Chiajnei, şi pe fiul lor, Petru Voevod Schiopul. Dar cine sunt tinerii Radu şi Mircea Voevozii ? Ce caută toţi aceştia la un loc cu neîmpăcaţii vrăjmaji ai familiei lor, principii Basarabi ? Iată enigme grele de descurcat.

Ştim că Petru Voevod Schiopul a avut de frate pe Alexandru Voevod. Avut-a el oare şi alţi doi, anume Petru şi Mircea, care au murit tineri ? Se poate ; dar atunci de ce lipseşte portretul lui Alexandru Vodă care, el, era frate mai mare? Ştim că Petru Voevod a fost însurat cu o transilvană, Elena Cherepovici, dela care a avut numai o fiică, Tudoriţa. Dar oare avut-a el, dela altă soţie, doi feciori, anume Petru şi Mircea ? Vârsta tinerilor din portrete şi tăcerea completă a istoriei dau puţină probabilitate acestei ipoteze. In sfârşit, zugrăvitu-s'a biserica din Snagov, sau cel puţin aceste portrete, în timpul domniei lui Mircea Vodă (între 1545 şi 1559), sau în a lui Petru Vodă (1560—1567) ? Atunci, pentru ce s'a pus şi Neagoe Basarab, căci el nu e nici ctitorul primitiv al bisericii, nici rudă a familiei lui Mihnea cel rău.

Documentele nu ne păstrează nici o amintire despre vreo reparaţie sau înfrumuseţare făcută mânăstirii de către Neagoe, de către Mircea Ciobanul sau de către fiul său Petru. Singur, prin acei timpi, Vlad Voevod, cel de s'a înnecat scăldându-se în Dâmboviţă la Popeşti, ne spune, la 1530, că văzând mânăstirile Snagovul şi Tanganul „rămase fără de cercetare şi slăbite, a luat seama de ele şi le-a îngrijit pe cât a fost cu putinţă stăpânirii sale şi, nimănui silă ne făcând, ci dela sine şi din averea sa, le-a dăruit moşia Gârla-lungă, ca să-i fie lui spre vecinica pomenire, până ce vor sta în fiinţă sfintele mânăstiri şi să-l scrie în sfânta proscomidie, şi în sfântul pomelnic să-l pomenească cu sfinţii ctitori la toate vosgleşniile în biserică, iar după încetarea vieţii sale, să aibă pe an, în câte o zi, seara, paraclis cu colivă şi cu stropire de vin

şi cu privighere de noapte, iar dimineaţa, iarăşi cu colivă şi cu stropire de vin".

Asemenea drepturi ctitoriceşti, nimic nu ne spune dacă şi le dobândise, şi prin ce fel de daruri sau de întăriri şi le căpătase Neagoe Basarab, Mircea Ciobanul şi familia îndoioasă a Doamnei Chiajnei şi a lui Petru Vodă, de două ori zugrăviţi pe pereţii bisericii. De aceea, în zadar ne vom sili a lumina chestii, asupra cărora lipsesc acum orice datine pozitive.

Mai lesne şi poate chiar mai profitabil va fi să cercăm a completa costumul Doamnei Chiajne, pe care deschiderea unui uşi, tocmai la locul unde se află dânsa zugrăvită, l-a ştirbit, de-o parte, chiar dela piept în jos.

Nici un jurnal de mode nu ne-a păstrat modelul şi tiparele graţioaselor podoabe cu care elegantele noastre domniţe şi jupâniţe din secolii trecuţi veneau în ajutorul graţiilor lor fireşti ; nici un amabil cântăreţ, *trubadur* pământean din vechime, nu s'a aflat ca să ne lase descrierea taliei lor, mlădiită sub un port strălucitor ; nici un artist înamorat, din vremile înapoiate, nu ne-a schiţat, în vreo gingaşă pictură, chipul amantei sale în veşmintele-i originale. Reduşi iar la izvoare serbede şi puţin atrăgătoare, la foi de zestre, la hrisoave mucede şi la portrete de biserici, aspre şi înnegrite, ne cerem mai dinainte iertare dela acea rară cititoare română care va lua în mână aceste pagini de arheologie costumară. Am dori să-i descriem sub culorile cele mai plăcute graţia impunătoare şi gravă ce era tipărită în conturnele drepte şi regulate ale lungelor veşminte străbune ; am dori să amintim, prin cuvinte nimerite, efectul plăcut ce produc vederii, desemnele bogate ale grelelor stofe antice şi formele elegante ce se da odinioară masivelor giuvaieruri de aur, de smalţ şi de pietre scumpe. Vedeţi, spre exemplu, cu ce armonioasă splendoare sunt îmbrăcate domniţele din biserica episcopală dela Curtea de Argeş, unde picturile mai îngrijite au conservat cu fidelitate costumele secolului al XV-lea şi al XVI-lea.

La femeile din această din urmă epocă, o iie sau o cămaşă de pânză subţire, cusută în lungul mânecilor cu vărgi de fir şi de colori vii, dar bine potrivite, învăleşte braţul sub largile-i cute şi se încheie la mânicuţă cu o betelie decorată ; altiţa de pe umăr e bogat cusută cu fluturi de aur, şi încreţul e compus de largi găiatane ca nişte brăţări de fier. Pe deasupra, vine rochia roşie, vărgată în lung şi deschisă rotund la piept deasupra sânului, care

este acoperit cu un pieptar cu dungi încreţite şi cu un mic guler roşu răsfrânt ; fusta în cute e îngustă şi compusă din două bucăţi, cusute una de alta, mai sus de genunchi, precum sunt încă vălnecile sau cretinţele ţesute de ţărancele române. Pieptul însă poartă o podoabă ce a lipsit acum cu totul din portul naţional ; e un fel de semicerc de fir, susţinut de bentiţe late tot de fir, care, în sus, treceau peste umeri ca nişte bretele, şi, în jos, se cobora pe şolduri, sub un larg brâu de mătase sucită, încins de mai multe ori la mijloc. Pe deasupra acestor vesminte, vine scumpa dulamă de serasir înflorat, cu guler mic de blană, cu găitane şi cu nasturi sau bumbi de aur dealungul pieptilor şi a pulpanei : locul mânecii e însemnat numai printr'o crestătură cu blană ; iar deasupră-i, pe umeri şi la subţiori, sunt încheietori şi bumbi auriţi. Poala de jos a dulămii e crestată în mai multe locuri şi ornată cu găitane largi, de sub care iese piciorul, îmbrăcat într'un călţun roşu, lung, subţire şi încovoiat la vârf.

Capetele poartă coroană, căci sunt capete domneşti ; dar port o coroană fictivă, convenţională, căci nu putem crede să fi ţinut vreodată pe un gingaş cap de femeie, — fie chiar şi cap coronat, — acele largi şi incomode coşuleţe, închipuite de metal preţios şi de pietre nestemate. Podoaba obicinuită pe acele timpuri de damele bogate, ne-o descrie jupaniţa Rada, fiica Barbului Comisul, când la 1565, dărueşte, pentru icoana Maicii Preacurate dela Snagov, *o podoabă de cap femeiască, ce se chiamă* Mesal, *adică de pânză de cănăvăţ cu fluturi de aur şi cu mărgăritar.*

Pe lângă această găteală de stofă, ce negreşit îmbrobodea capul, jupaniţele din vechime purtau încă, atârnate de cosiţele ce le încadrau obrajii, nişte lungi cercei, precum se şi văd la cele mai multe portrete ctitoriceşti din secolii aceia. O podoabă de felul acesta se păstrează în sicriul sfintei Filoftei din biserica domnească dela Curtea de Argeş ; dar valoarea ei principală este acea formă antică, căci materiile ce o compun sunt de un mic preţ, şi, lăsându-ne numai să înţelegem tot luxul de care asemenea scule erau susceptibile, dovedesc că aceea dela Curtea de Argeş este darul unei femei nu puţin avute. Iată forma acestui ornament ; două plăci ovale de cornalină de deosebite mărimi şi despărţite prin doi mai mici samfiri alăturaţi, — încinse toate în cercuri ornamentate de argint, — formează un fel de cercel, la care sunt aninate şase lungi lănţuse de argint compuse din verigi pă-

trate. Un lanț de același fel, dar mai lung, și destinat a se pune pe cap, sau a încinge bărbia, leagă ambii cercei, care se înfigeau în coade cu câte un cârlig și atârnau până pe piept. Să închipuim însă, în loc de materii așa fără preț, niște frumoase agrafe de aur cu pietre scumpe și scânteietoare ; și 'n loc de grosolane și rare cătușe de argint, o coamă stufoasă de sârmă aurită sau de fine lănțușe venețiene, și atunci negreșit ne vom face o idee exactă de forma acelor podoabe care încadrează, ca niște pete de aur, figurile blânde ale Doamnelor noastre, în portretele lor de pe la mânăstiri.

In sfârșit, spre a înregistra și a completa toate obiectele felurite ce alcătuiau găteala unei nobile dame din timpii trecuți, în țară la noi, să ne fie iertat a transcrie aci foaia de zestre a Stancăi, fiica monahului Dositei Brăiloiu și soție a paharnicului Obedeanu, pe care o găsim printre actele de proprietate ale moșiei Cuneștii a Snagovului. Iată, din cuvânt în cuvânt, acest curios document:

Cu mila lui Dumnezeu, însemnăm zestrile fie-mea Stancăi, precum scrie în jos :

1 Salbă za ațe 20, de câte cinci.
12 Șiruri de mărgăritar.
1 Cunună de aur cu diamanturi și cu robinuri.
1 Păreche brățări cu diamanturi și robinuri.
1 Păreche brățări de aur cu zale
1 Păreche cercei de aur cu câte un picior de samfir și cu robin.
1 Păreche cercei de aur cu câte un picior de smarand și cu robin.
1 Inel de aur cu un diamant.
1 Inel cu șase diămănțele.
1 Inel cu un safir alb.
1 Inel iar cu safir.
1 Inel cu robin și cu două diămănțele. Bani de cap timin jumătate poleiți, jumătate albi.
1 Iie cu mărgăritar
4 Ii cu sârmă.
4 Ii cu fir.
12 Ii cu mătase.
5 Mărămi cusute cu fir și cu mătase.
1 Măramă cusută tot cu fir.
1 Dulamă de serasir cu pacea de samur și cu nasturii de aur.
1 Dulamă de lastră verde cu pacea de samur, cu nasturii de mărgăritar.
1 Dulamă de lastră roșie cu râși, cu nasturii de mărgăritar și cu sârmă.
1 Ghiordie de hataia verde cu flori de fir, cu pacea de jder, cu nasturi de mărgăritar și cu sârmă.
1 Zăbun de sandal de Veneția cu fețe.
1 Rochie de serasir cu gurile de fir, cu sponcile de argint cu zmalt.
1 Rochie de belacoasă roșie

cu gurile de frânghie cusută cu sârmă, cu sponcile de argint poleite.
1 Rochie de belacoasă galbină, cu flori de fir, cu gurile de frânghie cusute cu fir, cu sponcile de argint poleite.
1 Rochie de hataia cu flori de mătase, cu guri de frânghie, cu sponci de argint.
1 Rochie de atlaz cu flori de mătase, cu guri de frânghie, cu sponci de argint poleite.
1 Brâu cu vărgile de fir.
3 Mese alese cu trei peşchire alese.
1 Maramă de oglindă, de Ţarigrad.
1 Maramă de mâni aleasă, împlută cu fir.
1 Maramă de mâni cusută cu mătase, împlută cu fir.
1 Oglindă.
12 Tipsii de cositor.
12 Talere de cositor.
12 Cuţite cu prăsele de argint şi cu 12 furculiţe de argint.
12 Linguri de argint.
1 Solniţă de argint.
1 Căţie de argint, mare.
1 Bohordar de argint cu câmpul poleit.
1 Cupă de argint.
2 Sfeşnice de aramă cu mucăriile lor.
1 Scatulcă de vutcă.
1 Lighian cu ibric.
Aşternutul cum se cade.
1 Pilotă de atlaz.
1 Plapomă de hataia cu flori de fir, cu ciarşaf cu colţi.
1 Ciarşaf cusut cu mătase şi cu fir.
2 Ciarşafuri cusute cu mătase.
1 Ciarşaf cu împletituri de tiriplic.
2 Perne de tulpan cu flori de tiriplic, cu răţele de fir.
4 Pernioare mici de Ţarigrad, cusute cu fir.
2 Perne mari şi 4 mici alese şi cu răţele cu fir.
2 Perne de frânchie.
1 Zăvaz de tafta leşască cu feţe.
1 Covor mare de pat.
1 Covor segedea de masă.
2 Covoare segedea de carâtă.
1 Carâtă cu şase telegari.
1 Cal de ginere cu podoabele lui.
150 oi ; 100 oi cu miei, 50 oi sterpe.
12 Epe cu mânzi.
1 Armăsar.
12 Vaci cu viţei.
12 Boi.
6 Mătci de stupi.
12 Pogoane de vie la Dobroteni cu tot locul nostru.
Moşia Viişoara cu vie, însă câtă am ţinut noi mai nainte.
Moşia Coteniţa.
Moşia Nenciuleştii.
400 Stânjeni moşie ot Cuneşti, jud. Ialomiţa.
Moşia Cioroiul de pe Hămărade, jud. Dolj.
Moşia ot Udricheşti.
Via dela Turcineşti, alături cu via lui Mihai căpitanul.
8 Suflete de ţigani.
2 Fete de ţigani în casă.

Acestea dela noi, iar dela Dumnezeu mila şi blagoslovenie.

Dositei Monahul Brăiloiul

Iată o bogată foaie de zestri felurite! Câţi proci nu vor fi peţit mâna avutei mirese! Câţi coconi sprinteni nu-şi vor fi încurcat armăsarii ageri sub obloanele ei! Câţi becheri sgârciţi nu vor fi linguşit slugăreşte pe bătrânul monah!

Dar îndestul! Enumerând hainele, sculele, averile şi binecuvântările, lăsate fiicei sale Stancăi, de boierul călugărit Brăiloiul, noi am uitat că vorbeam de Doamna Chiajna, femeie cu deosebire energică şi intrigantă, căreia negreşit timpul îi era prea scump spre a-l răsipi în podoabe şi găteli.

Am cercat, sunt câţiva ani [1]) a reprezenta, în această Doamnă un caracter de muiere aspră, vitează şi ambiţioasă. Poate că atunci, într'o nuvelă istorică, am exagerat puţin trăsaturile portretului; dar cronica şi relaţiunile ambasadorilor străini la Constantinopol ne stau dovadă spre a încredinţa despre curajul şi despre uneltirile zavistioase ale Doamnei Chiajne sau Cezarine. Văduvă de Domn, ea ştiu, prin dări de bani, prin câştiguri de protecţii, prin lupte războinice făţişe, să aşeze, pe rând în domnie, pe amâdoi fii săi, Petru [2]) şi Alexandru [3]). Ea învăţase dela soţul ei, Mircea Vodă Ciobanul [4]), a nu se da în laturi dinaintea nici unei neomenii, spre a ajunge la ţinta nepregetată a neamului lor, la domnire. Cruzimea tradiţională a familiei lui Mihnea cel rău ne-o atestă încă şi cinci lespezi din biserica dela Snagov, întinse preste cenuşa a cinci victime ale ei.

Pe când Mircea Ciobanul, rătăcitor prin ţările vecine, după uciderea tatălui său în Sibiu, căuta să-şi câştige, prin orice mijloace, tronul răpit familiei sale de alţi Domni Basarabi sau Călugăreşti, în Ţara Românească trăia un boier, Dragomir postelnicul, ce avuse dela soţia sa, Marga, patru feciori: Udrea, Radu, Barbu şi Cracea. Ca cei mai mulţi boieri din acea vreme, junele Udrea nu văzu cu plăcere planurile lui Mircea realizate pentru întâia oară, pe la 1550. Aşa dar, cârma ţării era să încapă

---

1) In nuvela sa „Doamna Chiajna" — din vol. I al acestei colecţii.

2) Petru Şchiopul Domn al Munteniei (1560—1568), mazilit şi întemniţat de Turci, a fost scăpat de mamă-sa, Doamna Chiajna, şi ajunse în două rânduri domn în Moldova (1574—1579) şi (1582—1591).

3) Domn al Munteniei între anii 1567—1577.

4) Fiul lui Mihnea cel Rău, mare duşman al boierilor; mazilit în prima-i domnie (1546—1554) revine a doua oară la tron (1558—1560).

în mânile sângeroase ale fiului Mihnei ! Câte răzbunări, plămădite în păsurile pribegiei, se vesteau pentru urmaşii celor ce gonise pe tatăl lui din domnie ! Câte lacome răpiri se pregăteau de către noul domnitor, spre a scutura mizeria ce o târîse poate atâţia amari de ani, pe ţărmurile străine !

Prevestirile nu fură amăgite ; abia de două săptămâni sosise Domnul în scaun şi îndată puse de tăie pre Coadă Vornicul şi pre fratele său Radu Comisul, pe Dragul Stolnicul şi pe Stroe Spătarul, pe Vintilă Comisul şi pe alţi mulţi boieri, muncindu-i mai întâi spre a le afla toate avuţiile şi a-i stoarce de tot ce ei aveau. Unii însă, printre care era şi Udrea, fiul lui Dragomir postelnicul, prinseră mai dinainte de veste şi fugiră în Ardeal, căutând acolo scăparea vieţii lor şi o ajutorniţă spre a răsturna pe Domnul vrăjmaş. Dar doi ani trecură înainte ca ei să poată aduna un cârd de oştire cu care, în sfârşit, în toamna anului 1552, izbucniră în ţară. Mircea luase ştire despre urmările pribegilor şi, înaintând către dânşii cu oaste, pe râul Periş, se bătu cu ei şi-i răzbi cu totul. Care dintr'înşii avu zile, scăpă cu fuga înapoi ; alţi mulţi periră pe loc ; iar printre cei robiţi fu şi Udrea sau Udrişte Vistierul, pe care Voivodul, în ziua, poate, de 12 Noemvrie, anul 1552, îl ucise în sat la Onceşti.

Trupul lui fu adus la Snagov şi pe lespedea ce-l acoperă citim încă :

posecen bâst joupan
Udrea ot Mircea Voevoda vă selo Onceşti,
bâst je cn Dragomir ot
Stelnika i jeupaniţa ego Marga. velt. 7082 mţ. No. 14

adică româneşte :

† Tăiat a fost jupân
Udrea de către Mircea Voevod, în satul Onceşti. A fost el
fiul lui Dragomir postel-
nicul şi al jupâniţei sale Marga. In anul 7082, luna Noem. 14.

Sărmană mumă, văduvă poate pe atunci, renunţă, după această nouă pierdere, la mulţumirile casnice ale vieţii de familie, acum atât de amărîte, şi se retrase într'o mănăstire, schimbându-şi numele de Marga, în acela de mo-

nahia Efrosina. Nu ştia, biata mumă, că alte răstrişti mai grozave aveau să încerce încă inima sa!

In adevăr, fiii săi cei mai juni crescură în vârstă deodată cu fiii ucigaşului fratelui lor mai mare, şi ura se desvoltă deopotrivă în sufletul fiecăruia dintr'înşii. Din partea sa, Doamna Chiajna, epitroapă îngrijată a domneştilor săi fii, hrănea în sânul lor acel duh de neîmblânzită răzbunare care învălue domniile acestui neam, dela Mihnea cel rău până la Mihnea Grecul, ca într'o mantie scăldată în sânge românesc.

După mai multe plângeri ale boierilor în contra lui Petru Schiopul, cel dintâi moştenitor al Mircei, plângeri încâlcite toate din intrigile Chiajnei, Poarta, spre a împăca sau spre a nemulţumi pe toţi deodată, dete domnia, la 3 Mai 1569, lui Alexandru, fratele mai mic al Petrului. Un domn aşa tânăr da tuturor speranţa unei domnii blânde şi spornice în fapte bune. Ca în multe rânduri, toată ţara, şi boierii pribegi cu dânsa, se amăgiră de acest vis; toţi, de toate părţile, se grăbiră a alerga să se'nchine noului stăpânitor. Din ţările vecine soseau mereu pământeni înstrăinaţi de mari de ani, cu gândul să-şi afle acum o vieaţă liniştită în căminele lor strămoşeşti. Obosiţi de ură şi de suferinţe, toţi păreau a lăsa uitării nevoile şi împărechierile trecute.

Dar, în mijlocul acestei înfrăţiri generale, cruzimea bănuitoare a domneştii familii veghia, ascunsă subt o perdea de făţărie, ea aştepta, cu un zâmbet viclean pe buze, să-şi vază prăzile adunate împrejur. In sfârşit, într'o zi de 1 Septembrie, la 1569, planul urzit pe tăcute în palatul domnesc se dete pe faţă printr'o groaznică măcelărie. In oraş la Bucureşti, toţi boierii cunoscuţi sau bănuiţi ca vechi duşmani al familiei stăpânitoare, fură cuprinşi de slujitorii domneşte, şi capetele lor trunchiate formară un alt morman ca cel ridicat la Moldova, pe aceiaşi timpi, de Alexandru Vodă Lăpuşneanul [1]. Cronica ne-a păstrat numele a mai multor din victimele acestei zile: „Radu Logofătul dela Drăgoieşti, şi Mihnea dela Bădeni, şi Stan Udrişte Vistierul, şi Tudor dela Bucov, şi Vladul Caplii, şi Pătraşcu, şi Calotă, şi Stan fiiul Drăguleţului, şi Radu

---

1) Domnitor al Moldovei (1552—1561) detronat de Despot Vodă, veni a doua oară pe tron, răzbunător, ucise la un ospăţ 47 de boieri. In anul 1565 a mutat Capitala Moldovei dela Suceava la Iaşi. A murit otrăvit de boieri, în înţelegere cu soţia sa Ruxandra (1564—1568).

Stolnicul dela Boldeşti, şi Radul fiul lui Socol Vornicul". Printre aceştia noi recunoaştem pe Radul Stolnicul şi trebue să adăugăm pe fraţii săi, Barbul şi Cracea, fii ai lui Dragomir Postelnicul.

Pe câteşi trei, trupuri acum neînsufleţite, jalnica lor mumă, Efrosina monahia, i-a strămutat în mânăstirea Snagovul, şi pe pietrele lor, neasemănate în mărimi şi forme, s'a scris :

† po... cen
bâst joupan Radul stolnik ot Alexandrou Voevoda
i but je sân Dragomir
Postelnik mat ego Monahia Efrosina
velt. 7078 mţ. sept. 4 dni.

adecă :

† Tăiat
a fost jupân Radul stolnicul de către Alexandru Voevod
şi a fost el fiiu al lui Dra-
gomir postelnicul şi muma lui (a fost) monahia Efrosina,
In anul 7078, luna Sept. 4 zile.

† posecen bâst
joupan Barbu ot Alexandru Voevod v varoş
na Bucureşti i bâst
sân Dragomir Postelnik i mat ego monahia
Efrosina. mţ. Sept. 4 dni lt. 7078.

adecă :

† Tăiat a fost
jupân Barbu de către Alexandru Voevod în oraşul Bucu-
reşti şi a fost el fiiul lui Dragomir po-
stelnicul şi muma lui (a fost) monahia Efrosina. Luna Sept.
4 zile. In anul 7078.

† ...ecen bâ joupan
Kracea ot Alexandru Voevod vă varaş na Bucureşti
i bât je sin Dragomir Postelnica
i mat ego Monahia Efrosina
vâ lt. 7078.

adecă :

† Tăiat a fost jupân
Cracea de către Alexandru Voevod în Bucureşti ; şi a fost el
fiiul lui Dragomir postel-
nicul ; şi muma lui (a fost) monahia Efrosina. In anul 7078.

Nenorocita mumă n'avu putere a trăi mai mult decât până ce văzu, aşternute una lângă alta, câteşi patru pietrele mormântale ale fiilor săi. Atunci sdrobită de o nespusă şi nemângâiată durere, ea îşi căută un loc modest alături cu nefericii ei copii, şi adormi de somnul nemuririi, sub o îngustă lespede, care, trunchiată azi în două bucăţi, poartă următoarea inscripţie, plină de o jale pătrunzătoare :

prestavisia raba Bjia monahia Efrosina po smărti 4 sinâ ije poseceni bâşe vecii i pamia. priscrăban mat do smrti.

adică :

† A răposat roaba lui D-zeu monahia Eufrosina după moartea a patru fii ai săi, cai au fost tăiaţi. Vecinica pomenire ! Mult întristată mumă până la moarte !

Pe acest mormânt sdrobit şi pe cele patru mai sus arătate, grămădite toate în biserica dela Snagov, se citeşte dar o dramă, plină de interes şi de mişcare, o dramă ce ar fi rămas cu totul în uitare, dacă n'am găsi-o săpată pe acele pietre funerare. Astfel, dar, monumentele vechi aduc adese ori, din vremurile trecute, răsunete pline de o glorie sau de jale : ele ne sunt adese ori, învăţăminte pline de o filosofie adâncă şi ne fac a vedea cum timpul şterge şi alină toate patimile pământeşti. Vedeţi chiar în biserica dela Snagov, cum toate urile au pierit în braţele morţii ! Doamna Chiajna, cu familia sa, stă acolo de veacuri pe păreţi, privind cu linişte şi cu blândeţe la mormintele jertfelor sale, şi nici soţia, nici fiii lui Dragomir nu mai înalţă mâna răzbunătoare asupra ucigaşei lor !

Dar fiindcă descoperirea unor aşa tragice scene ne-a ţinut câtva timp în necropola bisericii ce vizităm, să ne mai oprim şi câte un minut asupra celorlalte trei morminte ce o complectuesc.

Unul e al mitropolitului Serafim, care a păstorit în ţară sub Mihnea Vodă Turcitul [1]) şi, poate, sub Petru Cercel [2]) ;

---

1) Domnitor în Muntenia, cunoscut sub numele-i turcizat, de Mehmet Bey a omorît mulţi boieri şi a împovărat ţara cu biruri. A domnit în două rânduri (1577—1583) şi (1585—1591).

2) Domnitor în Muntenia. Fiu al lui Pătraşcu cel Bun (1583—1585). Era un om învăţat. Se spune că vorbia douăsprezece limbi. A fost mazilit în urma intrigilor Doamnei Chiajna. A murit înecat din ordinul vizirului, în 1590.

în a doua domnie însă, a lui Mihnea, documentele Snagovului ni-l arată retras în această mânăstire, ocupând dregătoria de egumen. Inscripția pietrei lui e foarte roasă și abia se citește pe dânsa :

...visia ra...
...preos˜șteniomu arhimitropolit Serafina pri
dni Mihnea v...
...vlt. 7098.

adecă :

† A răposat robul
. . . prea-o-sânțitului arhimitropolit Serafim în zilele
lui Mihnea V. . . . .
In anul 7098 (1590 ?)

Alt mormânt ne repoartă în zilele lui Mihai Vodă Viteazul, la anul al doilea al domniei sale (1594), când știm că el avu a reprima o răscoală de boieri, în capul căruia se pusese banul Manta. El fu îndurător pentru cei mai mulți ; însă s'ar putea ca milostivirea-i să se fi stins dinnaintea unei trădări către dușmani. Dumnezeu să ne ierte dacă învinovățim pe nedrept memoria Stolnicului Dima, pe a cărui piatră, grosolan lucrată, se poate citi :

† posecen
bâst jopan Dima. i. stolni...
Mihai Voevodi. vlt. 7103. mț. Nov. dn. 28.

adecă :

† Tăiat
a fost jupân Dima *fostul* stolnic . . . .
. . . .
Mihai Vodă. In anul 7103, luna Noemv. zile 28.

In sfârșit al zecelea și cel din urmă mormânt dela Snagov e o piatră mare, pe care stă scris, jur împrejur :

† prestavisia
rab... Stoika Logofet ot Krăciani vă dni blgo
cistivago i H'uliubivago
Io Alexandru Voevoda sn. Radu Voevod i bâl i
smert v. dni Alexandr Voevod sn. Iliaș Bod.
vlt. 7136
mț. Iounei, dni. 7

adecă :

† A răposat
robul... Stoica logofătul din sat de la Crăciani în zilele prea
cuviosului şi de Christos iubitorului
Io Alexandru Voevod, fiiul Radului Voevod şi i-a fost
moartea în zilele lui Alexandru Voevod fiiul lui Iliaş Voevod.
In anul 7136 (1628),
luna Iunie, zile 7.

Asupra acestuia nu putem spune nimic mai mult decât ceea ce spune epitaful lui. Era poate şi el unul din acei oameni, mari şi puternici în vremea lor, onoraţi, lăudaţi, adoraţi chiar de o mare parte a lumii, până când trăiesc ; şi după ce mor, după ce li se ridică monumente sumptuoase, numele lor se stinge din memorii, şi lumea, desamăgită de prestigiul lor personal, bagă atunci de seamă că faima lor a fost mincinoasă şi că faptele vieţii lor se reduc la nimic pentru glorie, nimic pentru posteritate !

Acest mormânt însă, mut de renume, ne aminteşte trei domnii, cărora ţara le datorează mai mult de-o răutate. Radu Mihnea, Alexandru Coconul [1]) şi Alexandru Iliaş [2]), sunt în adevăr, domnii aceia, sub care influenţa Grecilor a început, pentru prima oară, a apăsa cu greu asupra ţărilor române. Atunci mai întâi, se adeveriră acele cuvinte ale Impăratului Prooroc pe care le aplica la acea nenorocită stare a ţării, nemuritorul Matei Basarab : „Doamne ! veniră streinii în moşia noastră şi spurcară mânele lor cu mite, şi îndrăzniră a vinde, a câreiumări sfintele tale, şi a goni pe moşteni şi în trudele şi ostenelile lor a băga pe streini, fum de ruşine şi de imputăciune vecinilor noştri !" In adevăr acei Domni, Români de neam, dar crescuţi în Fanar, se ocoliră de streini venetici ; ei le deteră pe mâini toate dregătoriile ţării, le predară toate izvoarele de înavuţire, le închinară toate vechile mănăstiri pământene. Atunci, anticile locaşe sfinte căzură în mâinile cămătarilor greci ; daniile pioase şi legămintele ctitorilor primitivi fură călcate în picioare de călugării streini.

Snagovul are şi el nenorocirea de a cădea sub această grea osândă a soartei ; zidurile-i mândre de neatârnarea lor seculară, se deschiseră unui egumen grec şi bogatele-i

---

1) Domn în Muntenia (1616—1618), fiul lui Radu Mihnea.

2) Domn în Muntenia, cu totul grecizat, a fost detronat printr'o conspiraţie ; a revenit la domnie şi a fost înlocuit cu Leon Tomşa (1627—1629).

moşii îşi vărsară veniturile în folosul mânăstirilor greceşti din pământul otoman.

E curios de a cunoaşte prin ce mijloace viclene nesăţioşii călugări streini ajunseră la acest scop.

Incă din zilele lui Alexandru Vodă Coconul, un călugăr grec, părintele Kyr Parthenie, care fusese odinioară episcop al Presponului, părăsind săraca lui episcopie din Turcia, veni în Ţara Românească şi primi aci cu mulţumire egumenia bogatei mânăstiri Snagovul. Dreptul lui Dumnezeu, el o îngrijea bine şi sârguia întru toate lucrurile bune şi folositoare mânăstirii ; dar cât de bun şi vrednic era, instinctul din fire, totuşi, îl trăgea către ţara lui. El se înţelese cu confraţii săi dela mânăstirea Pantocratorului, pe care o zidise împăraţii Comneni şi o prefăcuse boierii români Basarabi ; aşa dar, pe la 1628, câţiva monahi de acolo veniră în Ţara Românească, cu rugăciune la domnie ca să li se dăruiască mânăstirea Snagovul şi să fie adăogată ca metoc supus mânăstirii lor. Domnitorul cel nou, Alexandru Iliaş, nu cuteză, ca alţi Domni dinaintea lui, să ia asupra-şi această închinare, ci adunând tot sfatul străluciţilor dregători ai ţinutului, le făcu întrebare : „Să o supunem ? Sau să o lăsăm a sta după obişnuita de sine stăpânire ?“ Obştea răspunse „cum că niciodată să nu se dea mănăstirea aceasta de mai sus zisă Sinagogova, ci să se lase pe a sa însăşi stăpânire, după cele întocmite de ctitorii săi cei dintâi, cei ce au zidit-o, şi astfel neschimbat să stea“. „Destui Domni — adăogară în sfat boierii indignaţi — destui stăpânitori au prădat şi au supus sub ascultarea mănăstirilor streine, pe cele pământene, asupra cărora ei nu aveau nici un drept ctitoricesc ! Cel puţin ca aceasta să fie liniştită şi scutită de o nevrednică supunere. Satură-se locurile sfinte dela muntele Athos şi din aiurea, cu atâtea danii şi metoace cu care le-au înzestrat alţi Domni de mai înainte ! Dar Snagovul hotărîm ca să stea într'a sa dintâi stăpânire, şi metoc de aci înainte nici odată legăm să nu fie“.

Această nobilă şi demnă hotărîre nu avu însă puterea de a stârpi şi îndurarea din inimile vrednicilor sfetnici. Mila adesea înşală pe Român. Smerenia şi virtuţile episcopului Parthenie erau aşa lăudate, încât toţi boierii ţării se rugară de Domn ca să-i lase lui pururea egumenia mânăstirii Snagovului, *în toate zilele vieţii sale, iar după petrecania lui să nu se mai aşeze alţi streini monahi năstavnici şi egumeni la această mănăstire*, ci numai aceia care vor fi aleşi de soborul călugărilor.

Acestea le găsim toate, povestite pe larg, într'un foarte însemnat hrisov, dat în Bucureşti la 6 Martie 1628 (7136), de către Alexandru Vodă Iliaş. Acest act frumos scris pe pergament cu litere capitale mărunte şi cu oarecare ornamente polichrome destul de elegante, — între care şi stema Ţării Româneşti încinsă într'o coroană de lauri, — e redactat în limba slavonă, cu un stil pompos şi măestrit, de către vestitul scriitor Udrişte sau Orest Năsturel, care studiase în Kiew şi pe a cărui soră, Elena, o ţinea de soţie ilustrul Matei Basarab, pe atunci, Matei Aga din Brâncoveni. Hrisovul ne descrie cu energie toate temerile pământenilor pricinuite de acea cotropire stăruitoare şi primejdioasă a clerului strein, temeri ce se îndreptăţesc cu totul, mai ales când vedem, ca la Snagov, că cel mai mic prilej de însinuare, era de ajuns veneticilor spre a se face în puţină vreme, stăpâni desăvârşiţi pe locurile cuprinse de dânşii cu silă ori cu vicleşug.

Dar această stare de umilinţă a lavrelor pământene îşi găsi, încă de pe atunci, vindecarea într'un act de energie şi de dreptate al unui Domn cu simţiri şi cu virtute patriotică. Matei Basarab, care luă peste câţiva ani, domnia cu sabia, văzând aşa urgie, adună soborul ţării, compus de cler, de boierii mari şi mici, „sfetnici, dregători, judecători şi a toată meseria tocmitori" ; îi făcu arbitri ai acelor oameni streini ţării, „nu cu lege sfântă, ci cu neamul, cu limba, şi cu moravurile rele, adică Greci, care, după ce se îndurară nici se leneviră în vieaţa biruinţii lor a izmeni şi pune jos obiceiurile cele bune şi bătrâne ale ţării..., îndrăsneală a călca şi obiceiurile mănăstirilor şi pravila ctitorilor, Domnilor bătrâni ce au fost legiuită" ; şi însfârşit cu autoritatea sa şi a adunării pământene, restitui mănăstirile în drepturile lor legitime. Un fragment din hrisovul, încheiat în Târgovişte la 27 Noemvrie 1640, şi citat mai sus, va arăta mai lămurit, cu elocvenţă gravă şi apăsată a stilului strămoşesc, mărimea acestui fapt, adevărat naţional ; iată cum se mai exprimă hrisovul :

„Drept aceea, noi ce suntem mai sus zişi, Io Matei Basarab Voevod, dinaintea adunării a toată ţara, cu sufletul şi cu voia a tot Soborului, aşa am tocmit : cum că acele sfinte lavre Domneşti care le-au închinat acei Domni şi Vlădici streini, pentru mită, fără de voia şi fără de ştirea a neamului, le-au supus metoace dajnice altor mănăstiri, din ţara grecească, din Sfeta-Gora şi de prea aiurea, însă mănăstirile anume : Tismana, Argeşul, Cozia, Govora,

Cotmeana, Ezerul, Gura Motrului, Brădetul, Dealul, Glavaciocul, *Snagovul*, Bistriţa, Mislea, Tânganul, Bolentinul Potocul, Râncăciovul, Valea, Menedecul, şi altele, acele toate să fie în pace de călugării streini, cărora li s'au fost dat pentru mitele lor, şi să aibă a trăi mănăstirile într'acea slobozenie, pre acea pravilă şi tocmeală, cum au legiuit ziditorii şi ctitorii lor, şi să aibă a fi pre seama ţării, cum a fost din veac..."

O! Matei Basarab, ce adânc respect îţi datorează ţie naţia română pe care azi, din negura auilor, tu încă ai ştí s'o înveţi a-şi apăra şi a redobândi drepturile sale răpite! Numele tău glorios, care îl întâlnim în fruntea oricărei propăşiri naţionale, ar trebui să însufle o veneraţie religioasă poporului pentru care ai jertfit, în muncă şi sudori, o viaţă de aproape optzeci de ani! In chipul tău smead şi costeliv înconjurat de o barbă albă şi rară, în buzele-ţi subţiri şi zâmbitoare, în fruntea ta lată şi înaltă, în ochii tăi mici şi vii afundaţi sub sprincene negre şi stufoase, îmi place adesea a descoperi câtă fineţe, câtă înţelepciune şi câtă energie trebuesc spre a forma caracterul unui mare Domnitor. Imi pare că te văd, diplomat iscusit râzând înghesuit în barba-ţi căruntă, când, cu un cusur subţire, îţi bătuşi joc de Agaoa turcească ce venea spre a te mazili şi-l ocolişi pe dealul Văcăreştilor, de o gardă de onoare care, cu fitilul la puşti, îl oprea să intre în Bucureşti! Apoi te zăresc, Domnitor cuvios şi plin de dorul ţării, izgonind, în mijlocul adunării obşteşti din Târgovişte, precupeţii streini ce intrase în locaşele sfinte şi poruncind a se înălţa, spre podoaba ţării, patruzeci de temple noi! Şi apoi iar, te văd acolo, unchiaş gârbovit, dar cu ochiul plin de foc, dând pinteni calului tău, sub vifor şi sub ploaie, pe câmpia dela Finta, îndemnând şi îmbărbătând, cu glasul şi cu gestul, viteaza ta oştire, ca să nu-şi dea mijlocul şi să războiască tot cu o nouă agerime, ordinele simbriate de rivalul tău Vasile [1]), şi pâlcurile zăpăcite ale căzăcescului hatman Timuş.

Viteaz în războaie, dibaci în politică, şi în veci încins de grija ţării, Matei, acel erou mare în toate, nu nesocotea nici cele mai mărunte îndeletniciri, ca să ţină liniştea şi dreptatea între pământenii săi. Venea doar cineva cu plângeri la dânsul în contra unui vecin viclean sau cotropitor, el nu-l respingea cu inima obidită, ci îndată, sub ochii împricinaţilor, le da fiecăruia ce era drept al lui.

---

1) Vasile Lupu.

El nu ştia multă carte, nu vorbea altă limbă decât limba ţării ; dar vorba-i era vorbă sănătoasă şi când lua condeiul în mână, apoi condeiul plătea cât sabia.

Darnic cu toate mănăstirile pământene, el întărise Snagovului, vama gârlei dela Spanţov cu care era miluită mănăstirea dela Basarab Voevod, şi împuternicise pe părintele Ignatie egumenul ca să ia, din acea vamă, *dela zece peşti un peşte şi din zece bani un ban de vamă, şi de în carul de făină un obroc.* Dar Vasea vameşul pusese cartea domnească la ciochină şi nu vrea să dea călugăraşilor ce li se cădea. Se scoală atunci, într'o zi, popa Ignatie, şi merge cu jalbă la Domnie. Matei, cum află de una ca asta, se face foc de mânie, chiamă pe grămădic şi-i porunceşte să scrie. Logofătul îşi ia pe genunchi o făşioară lungă de hârtie, deschide călimara dela brâu, îşi curăţă condeiul de trestie, şi după spusa domnească scrie aşa :

Cu mila lui Dumnezeu Io Matei Basarab Voevod şi Domn.

Scris-am Domnia mea ţie Vaso vameşule : Ce porc-de-câne eşti tu, de cărţile Domniei mele nu le bagi în seamă. A făcut Domnia mea cărţi părintelui Snagoveanului să-şi ia de pre locul lui dela Spanţov, cum au fost legea şi obiceiul ; iar tu, fecior de lele nu bagi cărţile mele în seamă. Să cauţi să-l laşi să-şi ia ce e obiceiul, că vom trămite Domnia mea de, acolo, te va spânzura. Aceasta-ţi scriu şi însu-mi am zis Domnia mea. Scris octomvrie 24, leat 7152.

Matei Vodă iscăleşte şi logofotul pune alături pecetea Domnească, cu chinovar. Scrisoarea se dă în mâna egumenului Ignatie şi apoi pas, Vaso, de nu urma după poruncă !

Cuvintele moderne ne-au silit a înmuia într'acest curios act de diplomatică naţională, păstrat şi acum la Snagov, unul din epitetele de o energie mult prea caracteristică pentru noi, oameni civilizaţi ; dar vechia proză română, ca versurile latineşti.

Le latin dans les vers brave l'honnêteté
Latineasca în versuri nu ştie de ruşine

In adevăr cel ce scria asemenea proză, avea în vinele sale, sânge vârtos de Roman. Matei Basarab dacă n'a fost singurul erou al Ţării Româneşti, negreşit a fost cel mai

mare Domnitor al ei, cel ce a ştiut să împreune, puterea armelor de apărare, cu regularea progresului şi ordinei înlăuntru. De câte ori am urcat muntele Arnotei, unde mormântul lui de marmoră stă ascuns într'o modestă capelă, aleasă chiar de dânsul, pentru ultimu-i locaş, am simţit în mine cucernica mulţumire ce inspiră credincioşilor, un pelerinagiu la locurile sfinte. De ce trebue însă să trecem munţi şi dealuri, să suim stânci sălbatice ca să găsim o lespede consacrată unei aşa glorioase memorii! N'ar trebui oare ca naţia noastră să-şi arate, într'un chip mai învederat, recunoştinţa către unii bărbaţi iluştri ca Mircea Bătrânul, ca Ştefan cel Mare, ca Mihai Viteazul, ca Matei Basarab... ? Aceia sunt eroii ţării! acelora să le ridicaţi monumente.

IV. POEZIA TRECUTULUI ŞI POEZIA FOAMEI

E o pioasă datorie pentru urmaşi, aceea de a deştepta suvenirea întunecată a mărimilor trecute. Sub risipirile timpurilor e o lucrare plină de farmec pentru omul cu iubire de ţară, de a cerceta faptele şi împrejurările vieţii acelor oameni care au purtat odată, cu onoare sarcina destinelor naţionale. In fieşce colţ de pământ, e plăcut lucru pentru dânsul, a reînvia umbra bărbaţilor vestiţi ce au trăit, s'au bucurat ori au suferit odinioară acolo, şi e încă mai plăcut când poate a se împresura cu priveliştea monumentelor şi obiectelor ce au fost martori la faptele şi la simţurile lor.

Să ne strămutăm, spre pildă, cu gândul, la anul 1662, când zidirile mănăstirii Snagovului îşi păstrau încă caracterul lor primitiv. Era sâmbătă noaptea spre duminică 20 decemvrie. Intr'unul din paraclisele, ce existau încă pe atunci, un bătrân de o talie înaltă şi trupeşă, sta îngenunchiat. Capul său pleşuv, închinat la icoane, părea cu totul absorbit într'o cugetare adâncă şi cuvioasă, ca ruga creştinului ce aşteaptă ceasul cel din urmă. La razele candelii, s'ar fi văzut în trăsurile-i accentuate şi în culorile oacheşe ale figurii sale, caracterele pronunţate ale tipului grecesc.

Acela era bătrânul Postelnic Constantin Cantacuzino care, cu treizeci şi mai bine de ani înainte, venise din

Constantinopol, se împământenise la noi, luând de soţie pe Ilinca Basarab, cea din urmă moştenitoare a vechii familii domneşti şi prinsese dor şi dragoste de ţară, mai mult chiar decât mulţi pământeni. El o scăpase la 1660, de robirea desăvârşită ce Turcii cugetau a-i impune, prefăcând-o în paşalâc ; el mijlocise atunci a aşeza în scaunul Domnesc pe junele Grigoraşcu Ghica care-i făgăduia să-l scutească în toată vieaţa lui, de orice grijă, de orice bântuire. Acum însă, prin uneltiri viclene, doi boieri duşmani ai Postelnicului, şi anume, Stroe Vornicul Leurdeanul şi Dumitru Cămăraşul, se unise cu Doamna lui Grigoraşcu, Maria, spre a pierde pe puternicul veteran care, din retragerea sa la moşiile-i de pe Prahova, stânjenea planurile lor de jaf şi de asupriri. Nesocotitul Domn se lăsă în voia intriganţilor şi venerabilul bătrân, ridicat fără veste din sânul familiei sale şi adus noaptea sub pază la Snagov, aştepta acum în rugăciuni, să sune ora uciderii sale.

A doua zi de dimineaţă, Postelnicul asistă la liturghie, în biserica cea mare, cu aceeaşi cucernică luare aminte. Câte gânduri negre, repurtate atunci asupra restriştelor ce se vesteau ţării ; câte îngrijiri părinteşti asupra soartei unei numeroase familii, cutreerară în acele minute inima bătrânului boier. Câte suspinuri adânci şi dureroase se uniră, sub bolţile anticului templu, cu psalmodiile alinătoare ale mângâioasei religii ! La sfârşitul slujbei, venerabilul osândit înaintă cu pas sigur la uşile altarului şi acolo, cu conştiinţa senină dinaintea lui Dumnezeu, se împărtăşi la izvorul veşnicei mângâieri. Apoi, la ceasul cinci, îl aduseră în trapezarea mânăstirii. Gâzii îl legară cu spatele de unul din stâlpii sălii, înfăşurându-i tot trupul cu funii strânse, ca să nu poate mişca ; apoi îi trecură la gât un ştreag ce înconjura stâlpul şi alunecă pe un ochi ; atunci, trăgând ştreangul cu furie şi smucindu-l în mai multe rânduri nenorocita victimă muri sugrumată.

Această groaznică scenă se petrecea, ne spune cronica, în trapezarea mânăstirii, în acea sală în care monahii, adunaţi la un loc şi în tăcere, ca vechii agapi creştini îşi luau cinele lor, pe când un frate mai tânăr şi mai deprins la carte, citea pe fiecare zi, istoria Sfântului zilei. In ziua aceea era să se citească viaţa Sfântului Ignat.

Nu putem şti cu siguranţă cum era clădită, la Snagov, acea cameră importantă a oricărui edificiu monastic ; dar — precât putem judeca după trapezariile ce au lăsat urme pe la alte mânăstiri vechi din ţară, şi mai ales dupa aceea ce se poate recompune din casele episcopale dela

Curtea de Argeş, — această încăpere era o sală cu lărgimea jumătate cât lungul, despărţită la mijloc prin stâlpi rotunzi, puţin înalţi şi groşi, pe care se sprijineau, de patru părţi, nişte bolte ogivale ce se îmbucau între ele, fără ajutorul de arcuri îndoite. Din brâul superior (astragale) al stâlpilor şi din căpătâile ascuţite sau *console* ale bolţilor de pe pereţii laterali, se porneau, pe rotunjeala culelor, numeroase ciubuce sau *nervure*, care, întâlnindu-se în unghiuri înguste, formau în jurul cheii bolţilor, nişte largi *rosette* în formă de stele. Pe câmpurile pereţilor de lături se deschideau ferestre late, puţin înalte şi rotunjite la capul de sus, precum erau şi uşile sălii. Pardoseala era mai adesea de lespezi sau de cărămidă pusă pe muchie şi mobilarea pare a se fi redus la mese de lemn, lungi şi înguste ce se întindeau dealungul sălii, de amândouă părţile stâlpilor, însoţite de laviţe tot aşa de simple. Mai totdeauna aceste *trapezare* se aflau aşezate deasupra *pivniţelor* şi alături cu *magherniţele* sau *cuhniile* ce cuprindeau o vatră largă ca de doi stânjeni pătraţi, neavând alt coş de răsuflare, decât boltirea pereţilor ce se înălţau la patru, cinci stânjeni în sus, îngustându-se într'o linie cam parabolică şi terminându-se pe învelitoare, cu un fel de căciulă cu ochiuri jur împrejur.

Sub aceste forme arhitectonice, care amintesc tranziţia stilului roman pornit către ogive, în secolul al XIII-lea şi următorii, închipuirea noastră reclădeşte acea sală de trapezare dela Snagov în care îşi dete sufletul bietul postelnic Constantin Cantacuzino, muncit cu aşa barbare chinuri.

Când trupul său neînsufleţit şi mohorît de vânătaele funiilor fu deslegat dela furcile caznii, soţia şi copiii răposatului fură vestiţi ca să vină să-l ridice. Duioasa familie strămută rămăşiţele părintelui la mânăstirea lor dela Mărgineni şi acolo le înmormântară. In această ocazie cronica zice : „Toată ţara plângă pe Constantin Postelnicul, că au pierdut un stâlp mare, carele au sprijinit toate nevoile ţării, plângu-l şi săracii că şi-au pierdut mila ; plângu-l şi păgânii şi creştinii şi toate ţările care l-au ştiut şi nu l-au ştiut, ci numai de numele lui au auzit, pentru multa înţelepciune şi bunătate ce făcea în toate părţile !"

Intenţia noastră n'a fost însă de a povesti aici vieaţa folositoare şi sbuciumată a Postelnicului Constantin Cantacuzino. După mai mulţi scriitori eminenţi care au exploata această dramă impunătoare, ar fi o pretenţie ne-

iertată din parte-ne a mai cerca de a o expune pe larg. Nepieritorul nostru istoric, Nicolae Bălcescu schiţă mai întâi, la 1845, această interesantă biografie. Frumoasa monografie ce tipări el atunci în *Magazinul istoric pentru Dacia* scrisă cu acel stil cumpănit, învietor şi colorat ce caracteriza pana sa măestreaţă, după ce ne spune pe scurt faptele de laudă şi moartea îngrozitoare a vrednicului boier, se termină prin aceste consideraţii asupra fatalelor consecinţe ale neomenoasei ucideri :

„Moartea lui Cantacuzino avu rele urmări pentru ţara noastră. Fiii lui, vrând să-i reabiliteze memoria şi să-l răzbune, deteră pricină de se despărţiră toţi boierii în două partide care sfâşiară ţara şi o aduseră la mare ticăloşie. La Ianuarie 1665, Grigore Ghica V. V. fugind în ţara nemţească, Constantin, al treilea fiu al Postelnicului Cantacuzino, se luă după dânsul şi, după ce îl trase în zadar pe la judecată la curtea Austriei, întâlnindu-l însfârşit la Veneţia, dobândi de la dânsul o carte prin care afurisea pe Leurdeanul, mărturisind că el l-a îndemnat la acea crimă, *cum şi trei scrisori autografe ale lui Leurdeanu* către Comisul Constantin Vărzaru, scrise pe când acesta se afla în tabară lângă Domn şi Leurdeanu caimacam prin care îl silea să facă în tot chipul să înduplece pe Domn să omoare pe Cantacuzino. Dintr'altă parte, fraţii Cantacuzini ce rămăseseră în ţară dobândiră dela obşteasca adunare a Ţării, un act mărturisitor de nevinovăţia părintelui lor, în care se vedea iscălit şi Leurdeanu, şi altul dela Parthenie Patriarhul Constantinopolei şi dela Sinod, întărindu-l şi mărturisind asemenea. Cu aceste acte şi cu scrisorile dobândite, cum şi cu un alt act dela următorul Patriarh al Constantinopolei Methodie, ei cerură dela Radu Leon V. V., ce se orânduise Domn, ca să dea în judecată pe Leurdeanul. Dar Domnul, cu toată trebuinţa ce avea de Cantacuzini, nu-i iubea într'atât ca să se strice cu partida opozantă. Pentru aceea ei nu dobândiră atunci decât numai un act din partea Domnului care asemenea constatează nevinovăţia părintelui lor. In acelaşi an (1669) mazilindu-se Radu Leon V. V., Vornicul Antonie dela Popeşti din judeţul Prahova se urcă pe tron. Cantacuzinii găsiră acum ocazie şi se porniră cu plângere către Domn. Cererea lor fu primită şi se hotărî ca Leurdeanul să se dea în judecata Obşteştii Adunări a Ţării, care, după vechia noastră constituţie, avea drept să judece în pricini de vini mari şi de stat întocmai ca şi Camerele Pairilor de acum din Franţa şi Englitera. In urma acestora se şi

strânse obşteasca adunare în sărbătorile Paştelui în Divanul cel mare, Aprilie 20, anul 1669, unde erau adunaţi, după obicei, Mitropolitul, Episcopii, Egumenii depre la mânăstiri, toţi boierii mari şi mici şi norod mult. Acolo, mai întâi Mitropolitul adresă adunării o carte, povăţuind pe toţi care cunosc pricina a mărturisi adevărul. Leurdeanul întru'ntâi tăgăduia tot. Când îi arătară scrisoarea Ghicăi V. V., prin care îl mărturisea de vinovat, el răspunse că Ghica V. V. poate să scrie ce-i va fi voia, iar el nu ştie nimic despre acestea ; iar când Cantacuzinii scoaseră scrisorile lui către Vărzarul, el nu mai putu tăgădui şi se mărturisi de vinovat.

Curata destăinuire a acestui scelerat de intrigile ce făcuse ca să omoare pe Cantacuzino, răsculă o mişcare de ură în toată adunarea acea numeroasă. „Atunci îl cunoscură toţi", — spune cronica — şi-l batjocorea şi mari şi mici, şi-l suduia muierile şi copiii. Adunarea îl osândi la moarte ca pe un omorîtor şi îl dete pe mâna Armaşilor să-l omoare. Cei răi sunt totdeauna laşi. Leurdeanul, cu toate bătrâneţele lui, iubea vieaţa. In acea nevoie văzându-se, el căzu cu rugăminte la Postelniceasa Elena Cantacuzino şi la fiii ei, să-l ierte şi să roage pe Domn să-l lase cu vieaţă. Rugămintea lui se ascultă. Domnul îi iertă vieaţa sub condiţia ca să se călugărească tot la mânăstirea Snagov, unde omorîse pe Cantacuzino, şi să plătească jaful ce făcuse casei lui. Atunci îl scoaseră cu mare necinste din adunare, şi puindu-l numai în anteriu cu răvaşele de trădare spânzurate pe piept, într'un car cu doi boi, îl preumblă prin târg, şi apoi îl duseră la mânăstirea Snagov. Spun că văzându-se Leurdeanul că-l călugăresc fără de voia lui, când auzi puindu-l nume de călugărie *Silivestru,* strigă cu furie : „Ba mai bine Mahomet".

Astfel se răsplăti nevinovata ucidere a Postelnicului Constantin Cantacuzino. Această răzbunare însă aţâţă mult timp desunirea şi furia partidelor, şi ţara trebui să sufere mai multă vreme din pricina lor.

Se vede chiar că monahul Silivestru nu stătu mult timp în închisoarea sa. Nici osânda ce apăsa asupra-i, nici ruşinea de a vedea lumea după pedepsele infamante ce suferise, nici mustrările unei conştiinţe turburate, nu putură a-l aduce la pocăinţă. Aplecările zavistioase şi neastâmpărate ale firii sale nu se puteau de loc împăca cu vieaţa tăcută şi liniştită din zidurile Snagovului. El izbuti a se furişa din mânăstire şi se duse în Ardeal să întâlnească pe Grigoraşcu Vodă Ghica ; de aici apoi, când la 1672,

acesta veni pentru a doua oară în scaun, Vornicul Stroie Leurdeanul, ce-şi asvârlise comanacul şi-şi lepădase rasa, urmă iarăşi a împila ţara şi a prigoni pe boierii Postelniceşti.

O altă interesantă scriere asupra morţii lui Constantin Postelnicul Cantacuzino, s'a publicat la 1861, în *Calendarul geografic, istoric şi literar de D. Bolintineanu şi A. Zanne*. Nuvela ce a apărut acolo, sub acest titlu, ne lasă să recunoaştem stilul elegant al unuia din cei mai amabili poeţi ai noştri ; ne place a citi acea povestire vie ce atrage minţile şi atinge inima. Dar ne pare rău a vedea că lipsesc într'însa unele calităţi, neapărate romanului istoric.

In adevăr, acest fel de scrieri a căror ţintă este de a arăta evenimentele dramatice ale istoriei, înconjurate de toate amănuntele vieţii contemporane şi locale, îşi dobândesc preţul său cel mai mare, sub condiţia de a observa, — nu atât şirul exact al faptelor reale, nu atât personajul netăgăduit ce a jucat un rol într'însele, — ci, mai cu deosebire, *culoarea locală*, acel parfum al timpului trecut, care strămută pe cititor în mijlocul întâmplărilor povestite, îi descrie localităţile ce le-au servit de scenă, îl face părtaş la obiceiurile, la credinţele, la vieaţa publică şi privată, la cugetările şi chiar la limba timpului şi locurilor unde s'au petrecut faptele de care se atinge romanul.

Ne pare rău, zicem, a vedea că adesea autorul nuvelei din Calendarul pe 1861, a nesocotit aceste reguli importante şi a introdus, astfel, confuzie în mintea cititorului. La un loc, spre pildă, unde povesteşte cu cuvinte atingătoare, călătoria nenorocitului Postelnic, ridicat din casa sa, şi dus, într'un car cu boi, până la Snagov, citim aceste cuvinte :

„Despre ziuă carul se opri la poarta unei mânăstiri. Vătaful Alexandru strigă cu o voce de taur să se deschidă porţile ; ordinul său fuse ascultat şi carul intră în curtea mânăstirii... „Dă-te jos din car ! Arhon Postelnice ! — strigă vătaful".

Dacă toată lumea ar fi citit călătoria în ţară a Patriarhului Macarie, din Antiochia, scrisă arăbeşte şi tradusă numai englezeşte într'o ediţie foarte rară şi foarte scumpă, dela 1836, toţi atunci într'adevăr ar fi ştiut că, în timpii trecuţi, peste balta Snagovului, se afla un lung pod stătător ce ducea până la mânăstire. Dar cititorii Calendarului, care n'au consultat pe Paul din Alep şi care ştiu că Snagovul e în mijlocul unei câtă mai bălţi, auzind acum

că carul vătafului Alexandru a sosit pe uscat, fără poprele, până în curtea mânăstirii, sunt negreşit în drept să creadă, sau că vătaful a fost mai năzdrăvan decât Sfântul Petru, care nu ştia să umble nici cu picioarele pe apă, sau că se adeverise în acea noapte, unicele versuri ce filosoful francez Malebranche mărturiseşte a fi putut face în toată vieaţa sa şi care zic :

Il fait aujourd'hui le plus beau temps du monde
Pour aller à cheval sur la terre et sur l'onde.

Dar aceasta ar fi puţin lucru ; cu ceva închipuire omul usucă şi bălţile. Ce caută însă, rogu-vă, Vătaful Alexandru de întitulează pe bietul postelnic, la ceasul morţii, de *Arhon?* Oare vorbeau ei, între dânşii, greceşte ca să nu-i înţeleagă dorobanţii, de nu-i zicea curat, cum se zicea pe atunci româneşte : *Jupân Postelnice.*

Acest fanariotism anticipat în nuvela din Călindar, e de o mai mare însemnătate. Naţionalitatea noastră a suferit, în urma morţii lui Cantacuzino, îndestule rele şi îndestule schilodiri de năravuri şi de limbă, din partea Grecilor, ca să ne silim acum cu dinadinsul a nu repurta aceste nevoi şi umiliri, asupra timpilor mai vechi şi asupra caracterului lor mai neaoş românesc.

De ce iar apoi, mai departe, autorului îi place a face din Doamna Maria lui Grigoraşcu Vodă, — fiică, după cronica lui Amiras, a lui Mateiaş Sturza Visternicul din Moldova şi soră cu Toader Spătarul Sturza, — *Greacă şireată?* Astfel toate personagiile însemnate ale nuvelii sale devin grece : Ghica e grec, Cantacuzino e grec. Doamna e greacă. Subiectul s'a caţaonit cu totul !

Lasă mai bine frumoasei Doamne naţionalitatea ei de Moldovancă şi vezi în urmă cu ce mustrări adânci se munceşte sufletul ei, îngreuiat de părtinirea la povara unei crime. „Când peste câţiva ani sosi judecata lui Dumnezeu şi i se îmbolnăvi foarte rău un copil, ce avea mic înfăşat şi care sărea în pelincile sale, ca un om de treizeci de ani, şi sbiera şi ţipa ca un cal, părinţii lui, trişti şi plini de căinţă pentru moartea lui Cantacuzino, pierzându-şi mintea şi sfatul, încât nu mai ştiau ce făceau, umblau tăvălindu-se din zid în zid".

Snagovul ne păstrează şi el un semn al căinţei ce cuprinse inima Doamnei Mariei. E o cruce de botez sculptată de amândouă părţile cu câte cinci iconiţe în lemn de

chiparos şi ferecată în argint aurit. Pe cotorul ei circular, ce se termină printr'un rotocol, se văd gravate în spirală aceste cuvinte :

† sbi crst sătvori rabina Bj. gpdj. Maria Io Gligorie Ghika Voevoda dohovnoi sfetaia monastâr Sneagov † vecina ego pominanie. Fev. 4. 7171.

adecă :

† Această cruce a făcut-o roaba lui Dumnezeu, Doamna Maria lui Io Grigorie Ghica Voevod pentru sufleteasca şi sfânta mânăstire Snagov † Vecinica ei amintire ! Fevr. 4. 7171 (1663).

In acele cuvinte, *Veşnica ei amintire !* pare că se aude răsunând ecoul unei eterne mustrări.

Fiindcă însă vorbirăm de crucea Doamnei Mariei, să facem menţiune şi despre o altă cruce ce se află la Snagov. Este de os de inoroch (rhinoceros) sculptată cu iconiţe şi ferecată cu sârmă de argint (filigrame), pe care se văd şi urme de smalţ căzut. Cotorul s'a pierdut şi starea ei actuală pare a dovedi că este veche. In general e foarte anevoie a hotărî epoca acelor săpături fine de iconiţe în lemn sau în os, care servă a orna feţele crucilor de botez în bisericile noastre.

In tot timpul călugării Orientului, şi chiar cei din unele chinovii din ţara noastră şi din Rusia, au lucrat asemenea obiecte, şi stilul tradiţional al formelor s'a păstrat cu atâta stăruinţă, încât nu se poate determina unui obiect vreo epocă, dacă nu poartă cumva vreo altă indicaţie mai precisă.

Sculptura cea mare sau mai bine statuaria fiind alungată din biserica Răsăritului, încă din timpul Iconoclaştilor, în secolii al VIII-lea şi al IX-lea, ornamentele săpate nu se păstrară decât pentru unele ecclesiastice mai mici sau pentru mobile de biserică fără de însemnătate liturgică. Aceste obiecte nu se executau mai niciodată în piatră, ci mai adesea în metale de preţ, în os, în corn, în eben (fildeş), în macru (sidef) ori în deosebite lemne, precum stejar, nuc, castan, tisă, chiparos, sandal, aloes (adagaciu) sau alte lemne mai mult sau mai puţin preţioase, după obiectele executate. Erau mai cu seamă, canaturi de uşi pentru templu, strane pentru arhierei, iconostase sau poale de altare, ripidii sau flabele pentru procesiuni religioase, sfeşnice de deosebite mărimi, sicrie şi cutii de moa-

şte, cruci de altar ori de botez şi în sfârşit iconiţe simple, îndoite (διπτυχα) sau întreite (τριπτυχα, troiţe), al căror uz se introdusese mai cu deosebire, în vremea Cruciatelor, când fiecare cavaler, fiecare ostaş lua în sân, atârnată de gât, una din acele iconiţe, sculptată cu fineţe de artiştii orientali. Aceste iconiţe îndoite sau *diptyche*, compuse de două plăci ce se închideau una peste alta ca două obloane, erau întrebuinţate, din vechime, la Romani; când un cetăţean ajungea a fi numit Consul sau a căpăta altă dregătorie însemnată, era obicei ca el să trimită, spre aducere aminte, amicilor săi, nişte asemenea tablete de os ori de fildeş, care purtau, pe o parte, chipul său sculptat cu însemnele nouii dregătorii, şi pe cealaltă, un strat subţire de ceară pentru scris. In timpii creştineşti, episcopii şi apoi şi preoţii bisericilor, obişnuiră, atât în Orient, cât şi în Occident, a avea asemenea *diptyche* de mărimi felurite. Invăţatul italian Gori, care a publicat o carte sub titlul *Thesaurus diptychorum*, împarte în patru clase, diptychele ecclesiastice : 1) Cele pe care se scria numele neofiţilor sau noilor botezaţi ; 2) cele pe care se însemnau numele dănuitorilor bisericilor, Domnitorilor şi episcopilor ; 3) cele ce rememorau numele Sfinţilor care au înălţat Biserica prin gloria martiriului sau prin strălucirea ştiinţii lor, şi în sfârşit 4) cele în care se înscriau numele credincioşilor, preoţi sau mireni, care au murit în sânul adevăratei Biserici. Aci vedem dar, cum s'au născut Pomelnicile, care azi încă stau aşezate în *proscomidia* oricărei biserici orientale. Dar în general vechile tăbliţe pe care s'a scris dela început numele Domnilor, ctitorilor, capilor Bisericii şi dănuitorilor, în mănăstirile noastre cele mai vechi, sunt astăzi pierdute. Chronograful anonim, ce se crede a fi Radu Logofătul Grecianu, ne citează vechiul pomelnic de lemn al mânăstirii Câmpulung, însă noi nu-l mai avem. In excursiile noastre, abia la schitul Brădetul sub muntele Nucşoarei, pe apa Vulcanului, ni s'a întâmplat să găsim un pomelnic *tryptich* zugrăvit, iar nu sculptat, carele nu era mai vechi decât din zilele lui Matei Vodă Basarab (1646). La cele mai multe mănâstiri mari din ţară, pomelnicile cele mai vechi sunt într'o cărticică din timpii lui Constantin Brâncoveanul, şi uneori chiar din timpii Fanarioţilor. La Snagov e şi mai puţin decât atât, căci nu este nimic mai mult decât o foiţă cu nume domneşti, eclesiastice şi particulare, care se cofundă fără ordine şi fără de nici un folos pentru chronologia sau pentru istoria mănăstirii.

Noi însă ne-am silit a recompune, după documente şi inscripţii, o listă de egumenii acestui sfânt locaş. Nu o dăm ca exactă, fiindcă e probabil că are multe lacune ; de aceea am şi pus la fiecare egumen anii în care îl găsim figurând. N'am trecut până în secolul nostru, căci, osebit de venerabilul arhimandrit Iosafat Snagoveanul carele, expatriat după revoluţia dela 1848, a avut pioasa şi patriotica idee de a întemeia un templu românesc în mijlocul tinerimii române ce studiază la Paris, depărtată de ţara şi de legea părinţilor ei, osebit de acest superior vrednic de laudă, ruinele actuale ale mănăstirii nu vor conserva, credem, posterităţii nici un alt nume de egumen snagovean.

Iată însă lista celor din vechime ; am putea să o începem cu un egumen Lazăr, de care pomeneşte un hrivos fără leat, dat de Mircea Vodă bătrânul ; dar epoce mai precise avem pentru cei următori :

Popa Domentian	1441	Haralambie	1624
Evtimie	1442	Parthenie Episcop	1625-30
Popa Vişainul	1464	Ignatie	1633-37-43
Evstratie	1507	Luca	1646
Ştefan	1512	Daniil	1654
Sava Ieromonah	1534	Theodosie	1661-74-83
Mitrofan	1558	Antim	1695-1709
Galaction	1563	Rafail Arhimandrit	1748
Evstratie	1564	Partenie	1766-84
Onufrie	1582-83	Filaret	1785
Serafim Arhimitropolit	† 1590	Nicodim	1786
Kyril Episcop	1619-21	Filaret	1788

Cel mai vechi dintre aceştia nu este anterior hrisovului prin care Vlad Voevod întăreşte, la 6949, averile şi scutirile vechi, ale mânăstirii Snagovul. Despre urmaşii lui, — afară de episcopul Partenie şi de fatala sa influenţă, nu avem noţiuni interesante, şi tocmai pe la sfârşitul secolului al XVII-lea, ne putem opri cu oareşicare amănunte asupra doi dintr'înşii. Unul pare a fi un mişel ; celălalt era fără îndoială un om de treabă şi de merit.

Numele şi faptele puţin cuviincioase ale celui dintâi ne sunt amintite pe un odor preţios ce împodobesc *prestolul* bisericii. E un chivot, adică o cutie de argint în care se păstrează Sfântul mir, moaşte sau alte obiecte sfinţite, şi care se vede a fi fost la început de o formă aproape cubică cu un capac în relief, astfel de închipuia o biserică. In partea despre fund e similată o mică absidă sau

altar pentagon cu fereastră. Capacul poartă şapte turnuleţe, din care, unul mai mare la mijloc, două altele mai mici şi în faţă şi în dos, şi în sfârşit alte patru mai mărunte, la colţuri. Pe fiecare din laturi sunt gravate cu acul, chipuri de sfinţi decorate cu smalţuri de colori ; în faţă e o icoană mai mare a Maicii Domnului cu Mântuitorul prunc în braţe ; pe o latură sunt, în şase compartimente pătrate, Sfinţii Dimitrie, Georgie, Theodor, Tiron, Theodor Stratilat, Cosma şi Damian ; pe cealaltă, Profeţii Aron, Avacum, Ilie, Ieremia şi Sfinţii Damaschin şi Cosma, pe fund de laturile absidei sunt, sus Sf-tul Ion Gură de Aur şi Sf-tul Nicolae ; iar jos Sf-tul Vasile şi Sf-tul Grigorie, figuraţi pe de-a 'ntreg. Pe dinlăuntrul capacului se citesc gravate în metal, cuvintele următoare :

Acest chivot l-au făcut părintele Varlaam Mitropolitul mănăstirii cu cheltuiala proigumenului Theodosie pentru argintul celu perit dela dânsul. vă leat 7282.

Pe fundul chivotului e însemnată greutatea metalului.

Aşa ! Părinte Theodosie ! Ţi se încredinţează o mânăstire ca să căuţi de dânsa şi s'o îngrijeşti, şi Sfinţia ta o jefueşti de argintăriile ei ? Cine ştie câte interesante modele de orfăurărie medievală, le vei fi prefăcut, neruşinate spoliator, în monedă sunătoare ? Chiar acest chivot, pe care Mitropolitul Varlaam l-a făcut din banii tăi, spre despăgubirea mânăstirii trebue să fi fost lucrat după un model mai vechi, care va fi existat mai înainte la Snagov, precum există şi acum unul foarte asemănat, depus la mânăstirea Bistriţa de fondatorii ei, pe la sfârşitul secolului al XV-lea. După aparenţa lucrării s'ar crede că acesta dela Snagov este imitat de un meşter din ţară, după vechile lucrări bizantine sau veneţiene.

Dar vezi, câtă nestatornicie e şi în dreptatea chiar omenească ! La 1679, Varlaam, care fusese numit de Grigore Ghica Voevod, cade din scaunul păstoresc ; rivalul său, mitropolitul Theodosie, sprijinit de noul domnitor, Şerban Cantacuzino, se urcă iarăşi la putere, şi, la 1683, noi regăsim pe hrăpitorul tiz al acestuia în egumenia Snagovului.

Am dori să n'avem a vorbi de un compartiment mai nou de argint ornat cu flori *au repoussé*, ce arhiereul Filaret a socotit de trebuinţă, la 1788, sub domnia lui Mihai Vodă Suţu, adăuga la acest chivot între cutie şi capac, spre a-i da o mai mare înălţime. Nimic mai grotesc decât săr-

manul chivot schimonosit într'astfel, cu toate acestea nici egumenul, nici argintarul nu s'au ruşinat a grava pe acest inform adaos, numele lor ; pe o parte se citeşte : Φιλαρετος αρΧίερεως 1785" ; pe cealaltă „δραηια 850 Ηλησς ΧρισοΧος"

Am făgăduit să vorbim şi despre un egumen om de treabă. In adevăr acela e Antim Ivireanul tipograful, care, sub Şerban Cantacuzino, aşeză mai întâi teascurile sale în mânăstirea Snagovului, de unde ieşiseră mai multe cărţi religioase în limbile română, elenă, slavonă şi arabă. Ne lipsesc deocamdată mijloacele a face o nomenclatură completă de ediţiile ce au ieşit din tipografia Snagovului, de sub mânile egumenului Antim ; să cităm însă printre cele româneşti :

Orânduiala slujbei Sfinţilor Impăraţi Constantin şi Elena, tipărită la 1696.
Evanghelia, la 1697.
Cartea despre Papistaşi a lui Marin Peloponesul, la 1699.
Invăţăturile traduse de Filotheu monahul, la 1703.
Floarea darurilor, la 1703 etc.

printre cele elineşti :

'Ορθόδοζος ὀμολογια, la 1694.
Ψαλτήριον, la 1700.
'προσκυνηδάριοσ τοῦ ἁγίου ὄρους τοῦ la 1700, Αθάνος» de Doctorul Ioan Comnen, la 1701 şi o *Liturghie tipărită eleneşte şi arăbeşte tot la 1701.*

Ne lipsesc asemeni documente îndestulate ca să schiţăm o biografie completă a acestui însemnat călugăr carele, din mânăstirea Ivirului dela muntele Athos, veni ca egumen în Snagov şi institui aci o tipografie bogată şi activă ; deveni la 1705, episcop al Râmnicului ; la 1709, mitropolit al Ungro-Vlahiei, şi, persecutat de Fanarioţi pentrucă devenise un bun patriot român, pieri înnecat mârşăveşte în Dunăre, din porunca lui Nicolae Vodă Mavrocordat (1716). Artist luminat şi industriaş, el lăsă în ţară multe urme de talentele şi de activitatea sa. In mânăstirea *Antimului* din Bucureşti, ce este clădită de dânsul, se zice că uşile de intrare ale bisericii, sculptate în lemn cu multă măestrie, sunt lucrate de dânsul, şi — ce e mai necontestabil, — broasca acelor uşi, cu plăselele mari de aramă gravate cu chipuri, poartă încă inscripţia numelui său. La Snagov, unde el egumeni ani îndelungi, se găseşte

încă o căţie sau afumătoare de argint în forma unei sfere cu capac conic, sprijinită pe trei picioare de figura de S, fixate de o tavă lată pe a cărei buză sunt gravate cele următoare :

Această căţie împreună cu potirul şi cu ale lui toate fiind stricate sau prefăcut în zilele prealuminatului Domn Io Constantin B. Voevod cu cheltuiala smeritului întru eromonahi Anthim Ivireanul tipograful, lt. 7202.

Pe dosul tăvii e gravat cu litere latine cursive fine şi împodobite cu parafe :

† Daniel Fodor excudıt Anno 1694

mai jos e însemnată greutatea.

Printre cărţile mânăstirii reduse acum la cele neapărat trebuincioase slujbii, în ediţii moderne de puţin preţ, am găsit numai un volum manuscript pe hârtie, cuprinzând *mineiul* pe luna Decemvrie, în limba slavonă, pe a cărui scoarţă stă scris de mână :

Acest mineiu a lu Dechemvre fiind stricat s'a legat cu cheltuiala smeritului întru Eromonahi Anthim Ivireanul tipograful vă dni Io Constantin B. Voevod fiind nastavnic la această sfântă casă la Sneagov. lt. 7203, Aug. 29.

Iată ce se mai păstrează dela acest bărbat eminent, în locaşul unde el începu o carieră aşa de folositoare patriei sale adoptive. De câte ori însă va voi cineva să deschidă cartea suvenirilor literare ale naţiei române, numele lui Antim tipograful se va prezenta cu onoare printre cele dintâi. Istoria propăşirii noastre naţionale îl va aminti în veci cu laude şi-i va acorda în tot timpul glorioasele prerogative ce se dau acelora care ştiu a se pune în capul luminării unui popor !

Dar cercetările noastre ispititoare prin mânăstirea Snagovului ne purtase dela temeliile vechilor chilii la zidurile degradate ale bisericii, dela picturile pereţilor la pietrele mormântale, dela odoarele altarului la cărţile liturgice şi la pomelnicul dispărut al dăinuitorilor, şi nicăiri nu putusem descoperi vreo inscripţie care să amintească pe un Radu Logofătul dela Periaţi, ai cărui trei fii, Vintilă Logofătul, Stoica Postelnicul şi Sibiu Logofătul, au dus, la anul 1683, pe părintele lor mort, de l-au îngropat

în sfânta mănăstire Snagovul şi au dăruit sfintei mânăstiri, cu al lor zapis de bună credinţă, moşia Periaţii sau Cotorca din judeţul Ialomiţei, ca să fie, răposatului şi lor, de veşnică pomenire.

Din contra, pe un perete al altarului din stânga, ce se zice şi *diaconie*, fiindcă slujeşte diaconilor şi preoţilor pentru păstrarea şi îmbrăcarea odăjdiilor, văzui săpat adânc în zid, numele unui necunoscut :

Pis az Badea *gramatic ot Dobreşti* *v dni Io Antonie* *Voevod. Iun. 29 dni vâ* *velt. 717 ?*	Am scris eu Badea grămăticul din Dobreşti în zilele lui Io Antonie Voevod Iunie 29 zile în anul 717 ? (166 ?).

Ce curioasă e soarta omenirii ! Unul dă o moşie ca să i se pomenească în veci numele la sfintele daruri, şi peste câţiva ani, nimeni nu-l mai ţine minte ! Altul doar că mânjeşte pereţii bisericii cu o scriere neînsemnată, şi numele lui e mereu în faţa preotului, când se pregăteşte a pomeni pe credincioşii răposaţi ! Dar Dumnezeu care pune toate într'o cumpănă dreaptă, a insuflat oamenilor leacuri pentru infirmităţile lor. Spre a nu lăsa într'o veşnică uitare atâtea vrednice fapte risipite prin cenuşa trecutului, spre a reînălţa gloriile umilite şi a stigmatiza trufaşa nimicie, el a inspirat omului amorul pentru trecut, ştiinţa arheologiei, acea nobilă patimă a anticarului, care-l face să cerceteze pretutindeni urmele zilelor sburate, îl îndeamnă a pune în cumpăna dreptăţii toate câte au făcut străbunii, şi-l deprinde a culege din ele, învăţături folositoare pentru viitorime.

Dar drumul şi nobila patimă îmi aţăţase o foame nespusă şi, ieşind din biserică, întâia mea preocupare fu de a cere călugărilor ce se uitaseră la mine cu gurile căscate, pe când transcriam inscripţiile dupe pereţi, dupe morminte şi dupe argintării, să-mi dea ceva de prânzit. Călugăraşii, cu aer milos, se deteră toţi în lături, jurându-se că n'au nimic, că, de când li s'au luat veniturile mânăstireşti, n'au cu ce mai trăi ; că sunt strâmtoraţi de toate, n'au nici straie, nici locuinţe, nici merinde ; în sfârşit, bieţii părinţi arătau în tot chipul câtă jale simt, unde li se răpise antica îmbelşugată trândăvie şi că mânăstirea lor, prefăcându-se în închisoare, se întrebuinţase la o instituţie mai folositoare.

După un asemenea refuz, mă întorsei atunci către îm-

piegații închisorii și abia, după o lungă și elocuentă laudă a peștelui din balta Snagovului, îi înduplecai a pune să scoată din cotețe o minunată plătică lătăreață, vie și grasă.

Plătica de Snagov ar merita o lungă disertație științifică în care s'ar spune numele ei pe latinește și clasa icthyologică în care se cade a orândui, și structura organelor ei răsuflătoare și înnotătoare și multe alte amănunte foarte interesante despre moravurile și vieața ei intimă; despre noi, cunoscând această interesantă ființă numai în stare neînsuflețită de friptură, — sub care însă nu merită mai puțină luare aminte, — ne vom cerca a descrie prin ce mijloace un om de gust o poate aduce la gradul cel mai înalt al suculenții.

„Ce fel!" va zice vre-un cititor înamorat de ideile eteree, — „vrei să vorbești de prozaice bucate? Vrei să târăști muza poeziei și a istoriei pe taraba pescarului și pe cotlonul cuhnei?" — „O Doamne! în ce greșală adâncă te-ai afundat, iubitul meu cititor: — îi voi răspunde — oare nu e una din cele mai fericite însușiri ale spiritului omenesc, de a poetiza orice lucru, după placul său? In orice faptă, în orice stare a sa, omul poate găsi comori de încântare pentru imaginația și gusturile sale.

„Socotește-te că ești pe drum; ai umblat mult; te-ai ostenit. Simți în sine-ți un gol, pe care l-ar împlini cu desfătare o bună și gustoasă mâncare. Atunci, te așezi la umbră, sub un vechi stejar, pe un covor de iarbă verde; aprinzi un focșor de surcele care scânteiază vesel, aducându-ți veste bună; și... dacă, din norocire, ai cu tine o plătică de Snagov, proaspătă și grasă, o crestezi de-a-curmezișul cu cuțitul pe amândouă laturile; o presări cu praf de sare; o pui pe un grătar, pe deasupra unui jăratec care o rumenește încetișor, întorcând-o când pe o parte, când pe cealaltă. Pe când ea fumegă sub dogorirea cărbunilor și schimbă searbăda-i față albă, într'o culoare neagră gălbue ca chihlimbarul de Sibici, tu, nu-ți pierzi timpul, ci storci într'un vas, zeama parfumată a mai multor lămâi gustoase; o amesteci într'o undă de untdelemn, pe ale cărui miros și culoare nu le desminte soarele călduros al Provansei; răspândești deasupra un nor de piper; și apoi toate acestea împreună, le bați iute cu lingura, până ce se transformă într'o spumă palidă și ușoară. Atunci pui plătica fumegândă pe taler; torni asupra-i zeama spumoasă, acoperi cu alt taler; și când peste cinci minute, vei gusta acel fel delicios de bucate, negreșit că o să juri că vestitul

peşte de mare (rhombos) al părintelui nostru împăratul Domiţian, asupra căruia găteală a deliberat gravul senat roman şi pe care l-a cântat marele Juvenal, n'a putut să aibă un gust aşa de minunat ca al plăticii de Snagov într'astfel gătită".

Sfârşim cu această reţetă culinară, fiind siguri că cel puţin pentru dânsa, cititorul ne va rămâne în veci îndatorat.

BISERICA DELA CURTEA DE ARGEŞ ŞI LEGENDA MEŞTERULUI MANOLE

„Pe Argeş în jos,
Pe un mal frumos,
Negru-Vodă trece
Cu tovarăşi zece :
Nouă meşteri mari,
Calfe şi zidari,
Şi Manole zece
Care-i şi întrece,
Merge tot pe cale
Să aleaga 'n vale
Loc de mănăstire
Şi de pomenire !..."

Astfel începe cântând, vechiul *cântec bătrânesc* pe care l-a răpit uitării mult preţuitul nostru poet şi confrate, laureatul cântăreţ al *gintei latine.*

Aşa zice balada despre un fabulos Negru-Vodă şi despre un mitic Meşter-Manole ; zice că ei, vreodinioară, ar fi coborît cu ceata lor depe plai în jos până în valea Argeşului, ca să cate acolo loc pentru o mândră mănăstire. In amurgul poetic al legendei ni se înfăţişează ca întemeietori ai monumentului de căpetenie al artei române două falnice umbre : un *Domn* cu credinţă creştină, cu dor de ţară, cu iubire de tot ce este nobil şi frumos ; apoi un *Meşter mare,* care, în îngâmfata ardoare a geniului său creator şi a măiestriei sale fără seamăn, se laudă că va şti să zidească şi să dureze

Mânăstire 'naltă
Cum n'a mai fost altă.

Pe aceşti nebuloşi luceferi, însoţiţi de pleiada lor de *nouă meşteri mari* toţi *calfe de zidari,* îi vede mai întâi

licurind pe cerul trecutului, drumeţul care se opreşte în peregrinaj istoric către vestita noastră biserică dela Curtea de Argeş.

Mai deunăzi, pare că tot ei, ascunşi printre piscurile aburate ale *Căprăreselor* dela obârşia Argeşului, ne adimeniau şi ne călăuziau pe noi toţi în cale, dealungul aceleiaş văi a Argeşului în sus, până la locul *de pomenire*, unde s'a durat acum 350 şi mai bine de ani acea mândră clădire.

Noi, porniţi cu voie bună într'un peregrinaj la care ne-a îndemnat patriotica dorinţă de a vedea mai de aproape cum, în ziua de astăzi, renasc în ţară la noi, vii, mândre şi strălucitoare, nobilele creaţiuni din trecut ale geniului românesc, precum au renăscut printre noi toate virtuţile sufleteşti ale străbunilor ; noi, ca odinioară meşterii lui Manole, — umilite calfe de zidari, — am umblat voioşi, mai pătrunşi de întăritoarea credinţă că patria noastră întru toate păşeşte acum iute şi temeinic spre bine, cu mult mai îndestulaţi şi mai mulţumiţi ne-am simţit în momentul când ne aflarăm drept în faţa bisericii episcopale, pe care ne dusesem să o admirăm.

Din momentul acela a dispărut ca năluca din minţile noastre fantasma întunecată a lui Negru-Vodă şi legenda întristătoare a Meşterului Manole.

N'am mai văzut atunci decât măreaţa realitate a splendidului, monument, curăţat cu o minunată măestrie de pecinginea urîcioasă cu care îl năclăise secoli de barbarie şi de nepăsare.

Biserica Curţii de Argeş, deşi încă încinsă în schelele-i de bârne necioplite, ni se arăta ca un fenice încântător, ce abia îşi scuturase ghioaca mucezită. Ea se străvedea ca într'o colivie, prin a cărei grosolane zăbrele se zăriau, chiar de acum strălucitoare, tuleiele-i de marmoră, unele felurit împletite, altele viu colorate, şi altele încă, mândru poleite.

Meşterul Manole al acestei măiestreţe refaceri, junele artist plin de talent şi de perseverenţă, cu care Franţa ne-a împrumutat, arhitectul Andrei Lecomte de Nouy, ne-a călăuzit pe toţi în examinarea atâtor minunate amănunte, pe cari domnia-sa le-a urmărit, — ba, ce zic : le-a redescoperit, şi le-a reprodus cu acea pasionată iubire care leagă întotdeauna pe artiştii adevăraţi de opera lor predilectă.

Am văzut cum, sub mâna sa dibace, turnurile cele de

multe cutremure din locul lor clătite, îşi au reluat acum solida lor eleganţă din epoca clădirii. Am văzut reînflorite pe frunţile de mult pleşuve ale turnuleţelor spirale din faţa bisericii, am văzut strălucind uşoare cunune de piatră spălată.

Apoi, pe toate aceste turnuri au început a scânteia, ca smalţuri de lazuri şi de smarald risipite pe covoare de aur, ornamentele cu câmpul colorat şi cu muchiile auroite. Mai jos, în loc de straşină grosolană de tinichele ce o aşternuse în piez deasupra păreţilor, restauratorii inepţi ai secolelor din urmă, am admirat noua bârnă de piatră, săpată întocmai ca alesăturile unei bogate cămăşi ţărăneşti şi întreruptă pe alocurea de şipote graţioase, prin cari, scurgându-se apele de ploaie, va fi cruţată pe viitor învelitoarea cea de plumb, încordată în spetezele-i poleite.

Pe corpul edificiului, toate acele minunate brâne, arcuri, roşaţe de bumbi de piatră sculptată, şi-au redobândit, sub daltele săpăturilor povăţuite de Lecomte, acele reliefuri proeminente, cari le făcură a fi întocmai ca nişte flori învoalate, că nişte ramure cu pârgă, ca nişte bolţi înfoiate, adevărate minuni ale artei în luptă cu natura. Nu numai atâta ! Dar în curând, pe toate acele capriţioase rotocoale ce răsar ca sbenghiuri sclipitoare, împodobind sprâncenile de sub streaşină, se vor zări fâlfâind, ca în timpurile lui Neagoe Basarab, păsărele de alamă cu aripele destinse, ca şi cum ar fi sburând, şi cari, când se ridică vântul, şuierau alene şi clătinau dulce clopoţeii animaţi de ciocul lor.

In fine, ca să nu lungesc peste măsură această repede înşirare a diferitelor restaurări ce s'au făcut şi se fac încă pe exteriorul edificiului, voi mai spune că pentru bază s'a pregătit acea prispă cam teşită şi împrejmuită cu mari balustre de piatră, pe care o reclamă nu numai mărturia păstrată de călătorul arab, diaconul Paul din Alep, cel ce a vizitat mânăstirea depe Argeş sub Matei-Vodă Basarab, dar încă şi stilul caracteristic al acestei minunate clădiri. Având planul şi menirea unui templu creştinesc, ea reaminteşte totuşi, prin dispoziţiunile ei ornamentale, elegantele edificii ale arhitecturii otomane din Constantinopol, înălţate tocmai pe vremea când Neagoe Basarab clădia la Argeş, măiestrita sa biserică. Astfel. voevodul român se întrecea în înfundăturile muntoase ale Carpaţilor, cu sultanii Baiazid, Selim şi Soliman depe malurile Bosforului.

Cronicele noastre, puţine datine ne-au lăsat despre creaţiunile artistice ale timpilor trecuţi. Analiştii cei vechi ai Românilor au spus viitorimii numai nevoile ţării ; în egoismul lor temător, ei au păstrat pe seamă-le, fără de a le împărtăşi nimănui, mulţumirile acelor rare fapte înveselitoare ce mângâiau sufletele strămoşilor noştri. Pare-că le era frică să desvălue lumii chiar şi tezaurile cu care geniul estetic al naţiunii înveselia, când şi când în taină vieaţa socială a Românilor.

Deaceea nici Neagoe Basarab, întemeetorul mânăstirii dela Argeş, nu ne-a spus nicăieri, nici în inscripţiunile parietale ale bisericii sale, nici în cartea de poveţe ce el a scris pentru învăţătura fiului său Teodosie Voevod, cu ce oameni s'a servit spre a înălţa aşa minune artistică, în fundul munţilor româneşti. Adunat-a el lucrători greci din Constantinopol şi din Anatolia, cari lucraseră la marile moschee ale padişahilor musulmani ? Culesu-i-a el şi de mai departe, din ţinuturile Armeniei şi ale Georgiei, unde crăişorii creştini ai locurilor clădeau biserici, croite şi decorate cam în felul celei dela Argeş ? Nimeni nu ne-a spus-o ; nimeni acum nu ne-o va mai putea spune.

Deci măiestrul arhitect al bisericii dela Argeş, este cu totul necunoscut şi totul ne face a crede că numele lui pururea va rămânea o taină.

Dar însuşi edificiul atât este de atrăgător, atât de extraordinar, el însuflă atâtea impresiuni vii şi felurite, încât a trebuit neapărat ca el să deştepte o curiozitate excepţională în gloatele de popor care au venit mereu să-l admire. Acea curiozitate, întărîtată prin misterul ce plana asupra clăditorilor acestei minuni artistice, a făcut să nască de sineşi o legendă. Poporului îi trebuia neapărat un nume de meşter mare, pentru cel care va fi clădit biserica dela Argeş. Dar *letopiseţele,* dar *pisaniile,* dar *hrisoavele,* ba chiar şi poveştile tăceau mute despre acel nume.

Atunci poporul l-a scornit.... sau mai bine nu : el a luat numele unui personaj real, pe care, la un moment dat al istoriei noastre artistice, toată lumea, şi mai ales oamenii de rând, l-au fost bine cunoscut. Pe acel personaj, poporul, cu puterea de imaginaţiune ce-l caracteriză, l-a învăluit în mantia maiestoasă, dar întunecată a legendei. Acel personaj, care a trăit şi a lucrat mult timp printre Români, dela care avem opere subscrise cu propria sa semnătură, al cărui chip îl poate vedea fiecare din noi pe pereţii in-

teriori ai tindei din biserica cea mare la mânăstirea Hurezul din Vâlcea, acel personaj este *Meşterul Manole* sau *Manea vătaful zidăriei*, care stă zugrăvit până la brâu, alături cu *Vucaşin Caragea pietrarul şi cu Istrate lemnarul, tustrei* ca meşteri lucrători ai numitei biserici, ce a înălţat-o la anul 1693, Constantin Vodă Brâncoveanul. Acel personaj este *Manea Meşterul*, care a sculptat, sub Şerban Vodă Cantacuzino, vechiul toc de piatră dela uşa bisericii din mânăstirea Bistriţa de lângă Olt ; este acelaş care, răstaurând, tot sub Şerban Cantacuzino, antica biserică a mânăstirii Cozia, a adaus pe pereţii ei exteriori roşaţe şi brâne de piatră, sculptate depe forma şi stilul acelora ce văzuse, ba şi chiar completaase în mod cam grosolan, tot sub Şerban Vodă, la însăşi biserica dela mănăstirea de Argeş.

Aşa dar Meşterul Manole sau Manea, vătaful zidăriei, este un personaj carele, pe la finele secolului al XVII-lea, a trăit o vieaţă de muncă printre poporul român, care a contribuit cu mistria şi cu dalta la prefacerea bisericii dela Argeş, sub domnia zisului Şerban Cantacuzino, şi apoi tot el şi-a întins activitatea lui meşterească peste toate mănăstirile câte s'au restaurat şi s'au clădit în ţara de peste Olt, la epoca, relativ prosperă a Cantacuzinilor şi a Brâncoveanului.

De sigur poporul nostru l-a avut pe atunci la mare preţ, şi tare îmi vine a crede că, după a lui răposare, svonul public s'a aplecat bucuros a-i perpetua aducerea aminte, unind numele lui, aşa de mult cunoscut în mai multe unghiuri ale României, cu o legendă fantastică, a cărei origină pare a fi cu mult mai veche.

Şi într'adevăr acea legendă o regăsim, şi aproape şi departe de noi, la mai toate popoarele Peninsulei Balcanice, la Sârbi, la Albanezi, la Greci. Cine ştie dacă nu cumva ea va fi fost răsădită pe ţărmurile răsăritene ale Mediteranei, împreună cu alte multe cântece şi poveşti cavalereşti ale Apusului, de către Francii, Teutonii şi Normanzii rătăcitori, care s'au tot ispitit în Orient după dobânzile Cruciatelor ? Nu este îndoială că, şi la dânşii, pe râpele Rinului şi pe şesurile marine ale Danemarcii, se povestia încă de mult, basmul unei fiinţe omeneşti zidite în pereţii unei cetăţi ori unei biserici, ca să le plămădească tăria cu sufletul ei de veci întemniţat.

Din secol în secol, din ţară în ţară, din neam în neam, din grai în grai, se va fi prefirat această jalnică poveste, care deveni cu timpul prinsoarea unei blânde soţii, a unei

nenorocite mume, osândită cu sila a se preface în *stafie* la temeliile unei zidiri, deaceea şi eu tare m'aş îndupleca a crede că, tocmai într'al XVII-lea secol, deodată cu alte câteva cântece sârbeşti, precum sunt ale lui Sârb, Sărac, al lui Hagi-Baba Novac, al lui Corbac şi altele, vre-unui *guzlar* anonim, pribegit, — Dumnezeu ştie pentru ce? — pe malul stâng al Dunării, îi va fi dat în gând a tălcui pe româneşte acea baladă, pe care o primise şi o cântau de mai 'nainte fraţii lui din Serbia. Insă, ca un dibaci iniţiator al poporului românesc, guzlarul de decindea a căutat să împământească cu temei la noi cântecul său cel străin, moştenit şi la el de aiurea. A cercetat care este în Ţara Românească clădirea cea mai de frunte, cea mai cu vază. I s'a răspuns: „Care să fie alta decât mânăstirea dela Argeş?" — A vrut să ştie care e Domnul cel mai vestit prin vechimea sa. I s'a întâmpinat: „De bună seamă e Negru-Vodă cel dela descălicătoare"! — A mai întrebat încă şi cine a fost meşterul cel mai lăudat al mânăstirilor de aci. I s'a zis, după svonul încă proaspăt al gloatei: „Altul nu poate fi decât domnescul vătaf de zidărie Meşterul Manea sau Manole, cel ce a lucrat la Argeş, la Cozia, la Bistriţa, la Hurez, pretutindeni unde a fost mânăstire mare de durat şi de întărit". — Şi astfel, printr'o localizare confuză şi îndrăzneaţă, dar plăcută poporului, s'a înjghebat legenda românească a bisericii dela Argeş, împestriţată cu de-alde Negru-Vodă şi de-alde Meşterul Manole.

Intr'adevăr, când căutăm bine, datina acestei legende este una şi aceeaş cu o podului dela Arta în Grecia, cu a cetăţii Scodra din Albania, cu a zidurilor Semendriei de pe ţărmul sârbesc al Dunării. Pretutindeni, în aceste locuri, e vorba de o femeie pe care au zidit-o meşterii în perete, spre a-l face să fie mai trainic, spre a-i da vieaţa unui suflet omenesc; dar nicăeri, afară din România, nu apare în această tradiţiune, — aş putea zice ca şi cosmopolită, — numele unui meşter special, şi mai ales acela al lui Manole.

Acest nume este deci, fără tăgadă, al vestitului meşter român pe care poporul nostru a fost îmbiat, într'o epocă de prosperare naţională, cum a fost aceea de sub Şerban Cantacuzino şi de sub Constantin Brâncoveanul, a-l serba şi a-l cânta cu laudă, ca făptuitorul nemijlocit al preînoirei atâtor vechi şi mândre aşezăminte, al înălţării atâtor noui, mari şi bogate lăcaşuri. Pe acel vrednic şi iscusit bărbat, poporul îl văzuse, mari de ani, preumblân-

du-şi din loc în loc, pe văi şi pe şesuri, ceata lui muncitoare de calfe de zidari, breasla sau isnaful de meşteri dibaci şi silitori, al căror vătaf era dânsul, Manea, dânsul, Meşterul Manole, fiu al poporului, dânsul care, în ochii semenilor săi, numai el ştia să facă şi să prefacă.

Mănăstire 'naltă
Cum n'a mai fost altă !

Iată, paremi-se, cum s'a întâmplat ca numai spusele poporului să ne fi păstrat acest nume. Numai el avea trecere la treptele de jos ale naţiunii, unde basmele, poveştile, cântecele şi snoavele au ţinut loc pururea de hrisoave domneşti şi de pisanii ctitoriceşti.

Deci abia ne mai vine acum să ne întrebăm pentruce Şerban-Vodă Cantacuzino, în inscripţiunea săpată din porunca lui, pe o lespede din faţa bisericii dela Argeş, nu a pomenit câtuşi de puţin numele meşterului Manole ? Intr'însa ni se spune numai că, la 1681, Domnitorul a trimis acolo ca ispravnic, spre a drege şi a întări stricăciunea, împreună cu *meşteri*, pe boiarinul domniei sale *Dona Pepano*. Cine va mai fi şi acesta, al cărui nume îl dovedeşte neapărat că era strein ? Nici un alt document al timpului nu-l menţionează ; dar şi mai puţin încă s'a îndurat geloasa mândrie a poporului românesc să ni-l păstreze, măcar şi alături cu al meşterilor pământeni.

Apoi, încă, tot pe faţada bisericii dela Argeş, citim, scobit în litere mari, numele lui *Grigore Cornescu*, şi ştim, după zisele diacului za divan [1]) Neculai Mustea, cronicarul moldovean, că, pe la 1672, acest Cornescu, a fost „un nemeş din ţinutul Hotinului, foarte meşter de scrisoare şi de săpături la piatră, şi de zidit şi la alte lucruri", care tot pe timpul acela „au făcut chipul cetăţii Cameniţei de ceară, şi starea locului din afară şi din lăuntru cu toate tocmelile ei, minunat lucru, şi o au trimes la Impărăţie, şi mai mult aceasta au clătit pre Turci a veni la cetatea Cameniţa" [2]).

Rememorăm aceste fapte numai spre a dovedi că, în epoca aceea, ţările române nu erau lipsite de artişti şi de meşteri isteţi. Dar, de sigur, după lucrările ce ne-au rămas din mâna meşterului Manea, vătaful zidăriei, trebue

---

1) De divan.
2) *Letopiseţele Moldovei*, edit. lui M. Kogălniceanu, tom. III, pag. 11—12. (Od.).

să mărturisim că el, în concepţiunile sale artistice, a stat cu mult prejos de arhitectul şi de sculptorii cari au înălţat şi au ornamentat, pe timpul lui Neagoe Basarab, biserica dela Argeş.

Din puţin şi iute ne şi putem domiri. N'avem decât s'aruncăm în treacăt ochii asupra acelor câteva lespezi şi rotocoale de piatră vânătă de Săcueni, pe cari meşterii din vremea lui Şerban Cantacuzino, le-au cioplit întocmai la fel cu cele pregătite, tot de dânşii, pentru bisericile dela Cozia, dela Bistriţa, dela Hurez, ba şi dela Cotroceni, dela Mogoşoaia şi dela Colţea. Indată o să ne coprindă mare ciudă cum de au îndrăznit ei să alătureze acele grosolane schimonosituri şi să le aşeze dearândul, la locuri de lipsă, printre finele şi graţioasele alesături sculptate pe piatră sură de Albeşti, cu vreo sută şasezeci de ani mai înainte. Artiştii lui Neagoe Basarab scormoneau, ferecau, făţuiau şi scliviseau subţire cu dălţiţa ; pietrarii lui Manole croiau, retezau, ciopârţiau şi făuriau gros din ciocan.

Totuşi, — o mai repetăm, — poporul la noi şi-a făcut mari iluziuni asupra meşterului său favorit ; printr'un salt puternic al închipuirii sale, el a avântat totdeodată pe iubitul său meşter Manole în negurile timpilor legendari şi l-a înălţat pe acele culmi ideale ale perfecţiunii artistice, cari caracterizează la noi numai epoca extraordinară a lui Neagoe Basarab şi a lui Ştefan cel Mare.

Manole cel oacheş şi bărbos dela Hurez, îmbrăcat cu anteriu roşu, încins cu brâu gălbui, purtând pe umeri dulamă verde şi ţinând, într'o mână dreptarul zidarilor sau toiagul de cinste al măimăriei, iar în cealaltă păpuşa de sfoară pentru măsurătoare, acel vătaf Manea n'a fost câtuşi de puţin, ca artist, de statura uriaşă ce-i atribue legenda. Crezând că drege ceeace aripa sdrobitoare a timpului şi urgiile încă şi mai prăpăstioase ale oamenilor, stricase la gingaşul monument al lui Neagoe, el n'a făcut altceva decât a-l altera şi mai tare, decât a-l ciunti, a-l păta, a-l ştirbi şi a-l scrânti în multe părţi ale sale. Dregerile lui Manole au fost mai mult pocituri.

De altmintrelea, urmaşii lui din epoce şi mai apropiate au înteţit din ce în ce mai mult această risipă a decoraţiunii armonice, care făcea fala şi podoaba bisericii dela Argeş. Fiecare pe rând a contribuit la scălâmbarea treptată a capului de operă primitiv.

Acum câţiva ani această nenorocită sistemă de *meremet* era p'aci să-i dea lovitura cea de moarte.

A voit însă buna soartă a României ca Măria Sa Carol I-iu, iubitor şi cunoscător de tot ce este adevărat, nobil şi frumos, să se urce pe tronul, ilustrat odinioară chiar şi în domeniul artelor, de luminatul şi virtuosul Voevod al ţării, Neagoe Basarab, şi să pue în fine stavilă acelor nedemne degradări, aduse mereu de neştiutori la opera principelui nostru artist din al XVI-lea secol.

Măria Ta, — aşa Te-a ajutat şi întru aceasta soarta şi buna chibzuinţă ! — Măria Ta ai avut chiar şi mâna mai norocoasă decât predecesorii cei cu aceleaşi gânduri luminoase. Hotărînd a face ca în ţara Măriei Tale să se înţepenească şi să se despăinjineze zidurile, vai ! de mult timp dăunate şi sortite ale bisericii dela Argeş, Măria Ta ai nimerit să dibuieşti un geniu ocrotitor şi ai sprijinit cu mare bunătate pe un artist de talent, cari amândoi au în sine mai mult temei şi decât o misterioasă stafie muruită, şi decât un nepriceput meşter Manole. Neagra stafie s'a luminat azi prin ştiinţa raţionată a echilibrului construcţiunii şi s'a nălucit prin cercetări erudite în artele arhaice. Meşterul modern a aşternut, peste sterpele şi nedibacele ticluiri ale vătafului de zidari Mauea, un strat neted, solid şi elegant, care ne strămută acum deadreptul într'o mândră regiune artistică a trecutului nostru. Aceea înfloria pe timpul când Neagoe Voevod Basarabul, găsind la Curtea de Argeş, — precum zice însăşi inscripţiunea dictată de dânsul, — „o veche biserică a Maicii Domnului, dărâmată şi neîntărită, a hotărît, prin darul lui Dumnezeu, să zidească acolo din temelii alta nouă, să o înalţe, să o întărească şi să o dăruiască cu tot soiul de avuţii şi de odoare".

Tot astfel ai făcut şi faci Măria Ta !

Deaceea, când mai dăunăzi ne-am aflat în faţa capului d'operă reînviat sub Domnia Măriei Tale, noi toţi câţi suntem azi aicea, am lăudat într'o glăsuire faptele şi am bine-cuvântat numele Măriei Tale ; căci prin îndemnu-ţi, Strălucite Doamne, prin voinţa-ţi generoasă şi stăruitoare renasc astăzi în România şi vitejia strămoşească şi bunul trai al poporului, şi cultura inteligentă şi mângâioasă a ştiinţelor şi a artelor.

Să trăieşti Măria Ta pentru gloria şi mărirea patriei Române, pentru măreaţa desvoltare în sânul ei a tot ce este bine şi frumos.

Cu astfel de simţiminte am închinat noi de departe în

sănătatea Măriei Tale, la ospăţul cordial şi sărbătoresc întru care ne-a întrunit mai dăunăzi P. S. S. Părintele Episcopul şi bunii orăşeni ai Curţii de Argeş.

Asemeni şi acuma, dar cu pornirile şi mai fierbinţi ale unor inime înălţate prin prezenţa Măriei Tale printre noi, vom striga: Să trăieşti Măria Ta, Protector luminat al Academiei Române şi Reînoitorule a tuturor înaltelor culturi în sânul României.

Bucureşti, 5 Iulie 1879.

ARTELE IN ROMANIA ŞI PERIODUL PREISTORIC

Conferinţă rostită în Ateneul Român, la 17 Dec. 1872 *)

Domnilor,

Puţina deprindere ce am de a vorbi în public, şi mai ales înaintea unui public aşa de numeros şi care, cu drept cuvânt, cere ca toate câte i se spun depe această tribună a luminilor să fie tot aşa de limpede şi lămurit rostite, ca şi sănătos cugetate, acea lipsă, zic, de deprindere în arta retoricească mă sileşte să vă cer voie a urmări cu ochii pe notele mele şirul ideilor ce prin binevoitoarea d-voastră prezenţă m'aţi autorizat astăzi a vă expune. Şi dacă fac aşa, cauza — trebue să v'o mărturisesc — este numai temerea ce am ca nu cumva, prin desghinurile neînstrunate

*) Autorul îşi propusese a face o serie de patru conferinţe sub titlul de: *Răpede ochire asupra producţiunilor artistice din trecut în ţara noastră, şi asupra instinctului artistic al poporului român.* Din acest număr, numai prima a fost rostită şi publicată sub numirea de: *Consideraţiuni generale asupra artei în ţară la noi.— Artele în periodul preistoric.*— A doua conferinţă care trata: *Despre artele în România în epoca romană şi în timpii Barbarilor.— Consideraţiuni asupra tesaurului de la Petroasa*, a fost ţinută în ziua de 18 ianuarie, 1873, dar nu s'a publicat. Cele două care trebuiau să urmeze, erau să aibă drept subiecte: *Arta bizantină în România, sau arta naţională română.— Consideraţiuni asupra bisericii episcopale dela Curtea de Argeş*, şi *Instinctul estetic al poporului român.— Ornanentaţiunile poporane de stil românesc.* (Od.).

ale unei cuvântări rău măiestrite, să nu pot nici eu cumpăta cu o dreaptă balanță însemnătatea cugetărilor și observațiunilor ce voiesc a desvolta aci, nici d-voastră să nu mai puteți cuprinde cu gândul întregimea scopului ce-mi propun ; mai ales când vin a vă vorbi despre o materie așa nouă, așa puțin studiată, așa îndoioasă — vor zice mulți — ca apariţiunea mai multor serii de producțiuni artistice în România pe timpii furtunoși ai trecutului ei, ca existența unui adânc simț artistic, unui puternic instinct estetic, ce caracteriză, printre alte popoare ale Europei întregi, pe poporul nostru românesc.

Imi este teamă, în adevăr, ca pășind cu d-voastră într'un câmp de investigațiuni atât de puțin explorat, să nu mă expun, prin lipsa de o formă bine țărmurită a ideilor, de a risipi dinainte-vă, în vorbe neroditoare, atâtea cugetări, atâtea iscodiri, atâtea cercetări, atâtea observațiuni și comparări, ce în timp de douăzeci de ani aproape le-am cules cu osteneli, dar cu dor și cu plăcere ; le-am plămădit cu ce brumă de știință am putut și eu să adun din studii și din călătorii, spre a netezi oarecum drumul celor ce vor descrie într'o zi, cu mână sigură și măiastră, originile artei în istoria și în obiceiurile zilnice ale poporului nastru românesc.

Aș dori, domnilor, ca și cel căruia nu i-a venit niciodată gândul cum că s'ar fi ivit și în trecutul nostru cel mult tulburat manifestațiuni estetice cari, în felurite ramure ale artelor, constitue până la oarecare punct un adevărat *stil românesc* ; ca acela care n'a băgat niciodată de seamă cu cât poporul nostru, și mai ales acel câmpenesc, se deosebește din celelalte națiuni vecine sau depărtate printr'o înfățișare armonică specială, prin oarecare semne eminamente artistice, tipărite în portul și uzurile sale ; ca acela chiar, zic, să iasă de aici cu întemeiată convicțiune că și în domeniul *frumosului* Românii pot fi, mai mult decât ei înșiși cred, mândri de trecutul și de prezentul lor !

Această convicțiune, domnilor, această credință eu am dobândit-o nu sub forma nelămurită de iluziuni prezumțioase, de aspirațiuni himerice ale unui patriotism exagerat, ci ea a ajuns a se depune și a se întemeia în mintea mea astfel precum o materie organică, supusă la un proces de formațiune, își părăsește cu încetul natura sa fluidă și informă, spre a se concentra, pe ici pe colea, în cristaluri cu unghiuri solide și corect precizate. Eu am dobândit-o după ce, — purtat prin aplecări firești, — am dat o atențiune coutinuă tuturor rămășițelor trecutului

nostru, tuturor descoperirilor ce s'au putut face, sau în rărunchii pământului, sau în bolțile umede și împăienjenite ale vechilor noastre mânăstiri.

Am colindat mult, și totdeauna cu o vie plăcere, unghiurile țării unde timpii trecuți au lăsat tipărită vreo urmă a lor mai mult sau mai puțin distinctă; am stat cercetând și cugetând, și dinaintea miilor de movile risipite pe câmpiile noastre, și dinaintea păreților surpați sau înegriți de secoli ai cetăților străbune și ai anticelor biserici; n'am disprețuit nici hârburile de oale vechi, de cari lopata muncitorului se ciocnește sub brazdă, nici odăjdiile roase de molii în scrinele din proscomidie, nici vechile bucoavne părăsite de mai toți literații țării, nici chiar așchiile de cremene, pe care astăzi noua știință a arheologiei preistorice le așterne, cu oarecare trufie, pe pragul templelor înălțate în onoarea artelor și a măiestriilor omenești.

Și în toate aceste cercetări, domnilor, în aceste studii cari adesea m'au depărtat mult din sânul patriei, sau prin citirea rezultatelor ce știința arheologiei aducea prin alte țări, sau prin călătorii în care voiam să mă încredințez cu ochii despre aspectul și formele producțiunilor artistice depe aiurea, în totdeauna ideia ce mă frământa fără preget, dorința de a descoperi și de a prețui ce rol a ocupat și ocupă neamul românesc în rândul popoarelor cari au contribuit să dea forme plastice simțului moral al frumosului, neîncetat, zic, țelul acesta a stat în fața mea.

Dar cum puteam oare să-l pierz din vedere, când pe tot momentul noui descoperiri, noui manifestări ale artei naționale veniau să-l întărească în mintea mea, să-i dea o formă mai determinată și mai atrăgătoare, și să deștepte în mine o nesecată plăcere de a pătruude mai adânc în acea misterioasă regiune, unde producțiunile geniului artistic al națiunii române îmi încântau neîncetat simțurile, când ca o tămâie sfințită izvorîtă din cădelnițele de argint cu formele magistrale ale vechilor noastre biserici; când ca un profum proaspăt și înviitor, ieșit din miile de flori ce acoper câmpia românească, și cari prin farmecul artistic al țărancelor românce se reflectă cu o nouă grație pe vestmintele tradiționale ale poporațiunii noastre sătene.

Astfel dar — și iertați-mă dacă v'am făcut aci oarecum, confidențele mele, și de iubitor din fire al frumosului și al belelor-arte, și de pasionat cercetător al tuturor dati-

nelor bătrânești, și în fine de Român, mereu muncit de o îngrijită gelozie patriotică și doritor de a afla în sânul patriei și al națiunii noastre toate darurile naturii, toate nobilele instincte, toate măiestrețele îndemnuri, într'un cuvânt toate perfecțiunile, — astfel dar, s'a format cu încetul în mine niște convicțiuni din ce în ce mai întemeiate, și adică : pe deoparte, că există, în stare latentă, un instinct artistic propriu poporului român, și mai desvoltat la dânsul decât la cea mai mare parte din națiunile culte moderne ; pe de alta, că chiar din puținele mouumente ce păstrăm dela străbunii noștri putem distinge în acele producțiuni ale trecutului niște caractere cari constitue un stil artistic românesc, stil ce, în unele epoce mai fericite, dar din nenorocire prea scurte, ale istoriei noastre, s'a învederat în opere cu cari ne putem încă și acum mândri.

Aceste două faze ale convicțiunii mele, întru ceeace privește artele în istoria și în uzanțele poporului român, acești doi articoli de credință ai esteticii românești, din care unul se referă la *arheologie*, iar celălalt se poate numi *etnologic*, aceste ambe rezultate ale observațiunilor și ale cercetărilor ce am putut face prin înfundăturile întunecate ale trecutului și pe luminoasele câmpii și plaiuri ale țării noastre ; aceste două grupe de cugetări, de observațiuni și de descoperiri, dați-mi voie, domnilor, a le schița într'o serie de convorbiri, în cari voi căuta a supune la cunoștința și la prețuirea dv. faptele pe cari ele se întemiează.

Temerea de a vă obosi luptându-se în mine cu dorința de a vă prezenta un tabel cât se poate mai complet și mai bine ordonat al producțiunilor esteticii românești, mi-am permis a lua hotărîrea de a împărți subiectul meu în patru secțiuni, cari, deși lănțuite între dânsele prin rândul timpilor și prin uniformitatea materiei, vor face subiectul a patru osebite conferințe. Intr'însele sper să reușesc a rezuma mai toate câte mi-am propus a spune, când am cutezat a înscrie titlul conferinții mele pe programa primitivă a Ateneului. Dar luând pana în mână, m'am încredințat iute că, orișcât aș voi să mă restrâng în faptele cele mai principale, oricât aș trece cu repeziciune asupra fazelor artistice cari s'au manifestat la locuitorii României, tot n'aș izbuti, în timpul mărginit ce pot reclama dela bunăvoința dv. în astă seară, ca să spun, cu oarecare folos pentru scopul prozelitic ce mă preocupă,

câte nesecate izvoare de plăsmuiri ale frumosului oferă celui ce le caută şi vechiturile aşa puţiu cunoscute ale ţării noastre, şi imaginaţiunea în veci fecundă a unicului şi marelui nostru artist, a poporului român.

Nu pot avea pretenţioasa speranţă de a vă însinua, numai prin ale mele cuvinte, aceleaşi credinţe ce eu am câştigat prin lungi studii şi investigaţiuni. Voi fi însă destul de fericit, dacă voi reuşi a atrage atenţiunea mai multora din dv. asupra unor materii nu fără importanţă pentru ţară, dar cari până acum pot zice că au fost cu totul trecute cu vederea.

Iu sdruncinările şi în luptele noastre politice, în febrila şi nu în totdeauna bine cumpătata noastră dorinţă de a ajunge în pripă pe popoarele înaintate în toate ramurile culturii, iar pe de altă parte în lenevirea şi în nepăsarea noastră, pe care trebue, între noi, să le mărturisim, — am uitat cu toţii sau mai toţi, că o naţiune nu este adevărat mare şi civilizată numai când are instituţiuni politice foarte liberale, şi mijloace de comunicaţiune din cele mai practice, şi izvoare active de o bogată producţiune industrială, şi chiar spirite dedate celor mai adânci speculaţiuni ştiinţifice, pe când îi lipseşte cultul *frumosului*, al acelui ideal de perfecţiune care face să bată sângele în inimă, care exaltă cu nobleţe mintea şi răspândeşte un farmec învietor peste toată vieaţa omenească.

Elenii, acea naţiune de filozofi şi de artişti, rezumaseră toate aspiraţiunile omului în cele două cuvinte : „τὸ καλὸν κ'αγαθὸν," *Frumosul şi Binele!* Şi în adevăr, ce poate dori mai mult omul decât a trăi într'o lume unde totul ar fi *bine*, unde totul ar fi *frumos?* Şi ce putem cere mai mult chiar şi noi Românii ?... Ne-am mulţumi ca la noi în ţară să meargă toate *bine ;* ca la noi să fie tot *frumos*.

Nu este treaba mea aci să cercetez cel dintâi punct al problemii ; mă mărginesc în al doilea ; şi de frică, chiar în acest punct, să nu găsesc toate aşa de frumoase pe cât le-am dori, îmi veţi permite, domnilor, să vă spun numai ce mi s'a părut mai frumos în rămăşiţele trecutului nostru şi ce ştie încă frumos să lucreze la noi poporul.

Cei cari nu şi-au dat niciodată bine seama de înrâurirea binefăcătoare ce are simţimântul frumosului asupra unei societăţi, nu vor şti să preţuiască de câtă necesitate poate fi desvoltarea acestui simţimânt la o naţiune ce aspiră a se bucura de toate bunurile civilizaţiunii. Aceia sunt *detractorii*, sau cel puţin *nepăsătorii* artelor, oameni cărora

le lipseşte una din cele mai sublime şi mai fecunde însuşiri ale firii omeneşti : puterea imaginaţiunii şi palpitul inimii !

Vorbind aci în lauda artelor, şi din această tribună pe care artele o susţin deopotrivă cu ştiinţele şi cu literele, putem zice despre acei oameni, împreună cu poetul italian :

„Non ragioniam di lor, ma guarda e passa !"

Sunt însă pretutindeni, dar mai ales la noi, şi oameni cari iubesc artele, cari le mânuesc chiar cu amoare şi cu talent, cari ştiu bine că ele sunt o pârghie moralizatoare a omenirii, cari doresc şi lucrează a răspândi gustul lor în societatea noastră, dar pentru cari simţimântul estetic este un ce fără patrie, o facultate colectivă, eclectică, cosmopolită, un ce în felul politicii comunarde şi umanitare a adepţilor *Internaţionalei.*

Ei zic că *frumosul* este pretutindeni *frumos*, că *arta* este pretutindeni *artă*, şi, cu aceste principii, le pare cu totul indiferent de-a introduce în sânul unei naţiuni gustul artelor astfel precum le pricepe şi le execută un alt popor, fără chiar de a se îngriji dacă uzurile, dacă tradiţiunile acelei naţiuni n'ar prezenta ele înşele caractere mai apropiate de instinctul ei firesc, mai conforme cu gusturile ei, mai originale în fondul lor, într'un cuvânt, mai *naţionale.*

Pentru aceia aş dori să găsesc, în descrierea obiectelor de artă ce au picat până la noi din mantia sfâşiată a trecutului, în amintirea priveliştilor de o frumuseţe plastică, când măreaţă, când gingaşă, ce prezintă şi natura şi poporul României ; aş dori să găsesc accente convingătoare, ca să le dovedesc că nici o artă nu poate să prezinte mai multă ademenire ochilor româneşti, că nici o producţiune estetică nu va face să bată mai cu mândrie inima Românului, decât acelea cari se vor inspira din norocitele instincte ale poporului, din cele mai glorioase tradiţiuni străbuneşti.

Acelea singure, primind forma lor în creieri şi sub mâna unor oameni de geniu sau chiar unor talente de frunte, înlesnite apoi şi prin practicele mai îndemânatice ale ştiinţii moderne, acelea singure vor putea să constituie acea dorită artă, cu adevărat naţională. Aş zice dar artiştilor noştri : „Studiaţi rămăşiţele, oricât ar fi de mărunte, ale producţiunii artistice din trecut, şi faceţi dintr'însele sorgintea unei arte măreţe şi avute, precum pârâul ce picură printre stâncile dela munte devine Dunăre în lun-

ca cea răsleaţă a şesului ; — nu pierdeţi nici o ocaziune de-a vă folosi de elementele artistice ce vă prezintă monumentele româneşti rămase din vechime ; dar prefaceţi-le, desvoltaţi-le, dacă ştiţi şi puteţi, schimbaţi bolovanul în stâncă, şi bobul de ghindă în stejar frumos !“ Le-aş zice încă : „Contemplaţi adesea şi vă pătrundeţi simţurile de natura aşa variată a tărâmului românesc, de conturele maiestoase ale munţilor, de orizontul nemărginit al câmpiilor ; aşterneţi pe a voastră paletă toate scara de culori ce soarele revarsă, când pe verdeaţa, când pe holdele daurite, când pe alba zăpadă, ce învăluesc pe rând solul României ; reproduceţi şi formele plastice, şi coloritul armonios ce vă prezintă poporul, în timpurile, în pozele, în portul şi în uneltele lui ! Lucraţi dar ca din vechile monumente să iasă, precum fluturul din crisalidă, monumente mai măreţe, dar cu acelaş caracter de originalitate locală ; faceţi ca gloria naţiunii să răsară, sub aspectul ei veridic, din pensula şi din ciocanul vostru ; întipăriţi în operele voastre toată maiestatea şi tot farmecul ce ochiul Românului vede şi ce inima-i simte dinaintea scenelor priveliştii naturii şi dinaintea scenelor poporane ; spicuiţi cu o pietoasă îngrijire rămăşiţele artei străbune ; culegeţi cu ardoare impresiuni vii din tot ce poartă, sub o formă estetică, o înfăţişare adevărat românească; traduceţi în opere nimerite acele studii laborioase şi acele îmbietoare întipăriri ; deşteptaţi cu o puternică suflare de vieaţă, aprindeţi vâlvoare din scânteia artistică ce a licurit odinioară şi care acum încă arde la noi înfundat, în adâncul geniului poporan. Studiaţi, lucraţi, produceţi, fără de a pierde un minut din vedere nici simţimântul *frumosului*, nici conştiinţa *patriei ;* şi atunci veţi fi avut nemuritoarea glorie de a desvolta nobilele instincte ce stau latente în poporul român, şi care uneori, în trecut, s'au destăinuit prin producţiuni demne de admiraţiune !“

Din parte-mi, în neştiinţa şi în neputinţa mea de a crea pe desfătătorul câmp al artelor, mă mărginesc, domnilor, într'un rol mai modest ; acela de a urmări în trecut rămăşiţele artei străbune şi de a înregistra rezultatele cercetărilor mele, cari pot fi de vreun folos pentru arta viitoare.

Aceste sarcine ce mi-am impus mai presus de toate, ca o datorie către ţara pe care cu toţii o onorăm şi o iubim, aceste sarcine mă îndeamnă şi acum, domnilor, a încerca să schiţez dinaintea dv. faptele ce am putut culege. Mă voi sili, spre a vi le putea prezenta într'un mod mai clar

şi spre a vă înlesni mijlocul de a preţui înşi-vă importanţa cugetului ce m'a mânat de a le grupa într'o ordine care să desfăşure gradat şirul, adesea întunecat şi uneori cu totul întrerupt, al istoriei artei în România.

Mă voi grăbi însă a trece la expunerea faptelor, cu atât mai mult că consideraţiunile generale asupra importanţei artelor trecutului, pe cari aveam a le desvolta, m'au dus fără de voie a vă vorbi, mai mult poate decât trebuia, despre viitorul artelor în România. Dar de vreme ce am atins acest subiect, — deşi cam în treacăt, — însă voi afirma că numai astfel înţeleg eu viitorul artelor în România, astfel îl doresc, numai astfel crez că ar putea o norocită predispoziţiune instinctivă a poporului nostru să devină o adevărată glorie a patriei !

Nu-mi faceţi dar, vă rog, o vină de a fi căutat să descoper depe zarea amurgită a trecutului, din ceaţa brumoasă a prezentului, o falnică lumină pentru viitorul artelor române !

Dela acest splendid orizont, îmi întorc acum iute privirile spre întunericul celui mai afundat trecut, şi voi căuta, prin gradaţiuni cronologice, a reveni cu dv. împreună până la pragul epocii contimporane.

Dar spre a putea urmări cu oarecare folos, progresele sau scăderile ce se ivesc în producţunile artistice ale locuitorilor ţării noastre din vechime şi până acum, trebue mai întâi de toate să căutăm a stabili o ordine a timpilor, o clasificaţiune, precât se va putea de sumară, a epocelor istoriei noastre. Ca să judecaţi însă, domnilor, greutăţile ce prezintă azi la noi clasificarea unei părţi considerabile a antichităţilor ce sunt semănate pe tărâmul şi sub pământul României, trebue să vă aduc şi aci aminte că istoria politică, cu începere dela originile ei în Europa şi până în mijlocul mediului ev, abia aruncă asupra ţărilor din josul Dunării nişte slabe licăriri adesea precurmate, astfel încât ea lasă timpurilor întunecate un câmp foarte întins, ale cărui ultime margini ajung, pentru ţara noastră, până la al XII-lea secol al erei creştine. Intr'adevăr, pe de o parte puţinele ştiinţe ce ne-au lăsat scriitorii eleni şi latini despre vechii locuitori ai luncii nordice a Dunării de jos, pe cari şi ei abia i-au văzut şi i-au cunoscut la soroace rare şi scurte ; pe de altă parte, învălmăşeala ce a domnit în aceste părţi dealungul acelui period de zece secoli, cât ţările noastre au fost pe rând năpădite de toate hoardele barbare ce veniau, veniau mereu din Asia,

aceste doua cauze fac de ne îndoim la tot pasul, când este vorba de a hotărî un leat, o dată cel puţin probabilă, pentru cele mai multe obiecte antice cari răsar la lumină de sub acest pământ călcat de atâtea popoare felurite.

Intr'o ţară ca a noastră, care în nenumărate rânduri pare a ieşi din barbarie, spre a fi cufundată iarăşi într'însa cu câţiva ani mai în urmă, prin o nouă năvălire de neamuri mai cu totul sălbatice, trebue să mărturisim că nu este lucru uşor de a grupa, de pre epoce şi de pre naţionalităţi, rămăşiţele ce se ivesc la ochii arheologului din întâmplare şi mai adesea fără de nici o indicaţiune precisă.

In acest dedal, noi avem însă câteva puncte luminoase, şi negreşit că nu vom lipsi de a trage folos din indicaţiunile pozitive ce se deduc din ele, spre a deosebi, printre antichităţile ţării noastre, pe acelea cari poartă caracterele unei naţiuni cunoscute, unei epoce determinate dintre acele cari trebue să provină dela popoare despre cari istoria n'a vorbit niciodată sau pe care abia le-a menţionat într'un mod cu totul vag.

Acele puncte luminoase, pe cari le putem numi şi *menghinele* arheologiei româneşti, sunt: pe deoparte, rămăşiţele numeroase ce au lăsat pe tărâmul nostru legiunile şi coloniile romane, cari au stabilit aci cultura latină, îndată după quasibarbaria Dacilor şi Geţilor, la al II-lea secol după Hristos ; sunt încă monumentele religioase şi civile, edificate de naţiunea creştină a Românilor, cu începere din epoca în care ea a izbutit să recâştige şi să supună unor Domni pământeni porţiunea patriei care rămăsese deşartă de cotropitorii barbari şi în care, depe la al XII-lea secol, se întemeiaseră staturile româneşti.

Aceste două puncte ale istoriei noastre fiind determinate mai mult sau mai puţin într'un mod cronologic, adică aşezarea Romanilor în Dacia în al II-lea secol, şi *descălicătoarea,* precum zic cronicile domniilor româneşti, cam pe la al XIII-lea, a fost lucru firesc de a împărţi monumentele noastre arheologice, precum şi analele politice, în patru grupuri, corespunzătoare, nu fără de oarecare siguranţă, cu perioadele istorice.

Cel dintâi din aceste perioade, cel mai puţin sigur, cel mai necunoscut şi cel mai puţin cercetat până acum, s'ar începe deodată cu ivirea fiinţii omeneşti pe poalele Carpaţilor ; el s'ar prelungi prin nenumărate secole de întunecime, în care popoare străvechi, ridicate din Asia, se

vor fi prefirat cu încetul către Apus ; el s'ar sfârşi la epoca memorabilă, când puternicul neam al Dacilor fu nevoit să facă aici loc şi să-şi înfrângă tăria dinaintea armelor romane, învingătoare sub ordinile lui Traian. Acest period, pe care-l putem cu adevărat chema *preistoric* şi nu numai *dacic*, şi care, în nemărginita sa întindere, a trebuit să prezinte faze multe şi felurite, stă încă cufundat într'un adânc întuneric.

Al doilea este periodul *roman*, care se deschide cu al II-lea secol al erii creştine ; el a depus pe tărâmul României, urme numeroase, al căror caracter nu lasă nici o îndoială despre gradul de cultură, relativ înălţat, ce colonii romani aduseră în ţara noastră. Monumente, care aparţin grupei distinctive a acestui period, par a se fi înălţat pe mai multe puncte ale Daciei, cu mult în urma părăsirii acestei provincii de către guvernul imperial al Romei ; ceeace dovedeşte stăruinţa colonilor latini pe ţărmul stâng al Dunării, chiar, în timpul cotropirilor barbare.

Al treilea period ne dă iarăşi înapoi depe calea civilizaţiunii şi ne cufundă într'o adâncă învălmăşeală ; îl numim periodul *barbar*, şi făcându-l să înceapă deodată cu ivirea Goţilor în Dacia, la 274 după Christos, el ne înfăţişează, în curs de aproape o mie de ani, o clătire neîncetată de neamuri inculte, îmbrâncindu-se pe acest nenorocit pământ ce-l disputau pe toată ziua colonilor romani cari se împământeniseră aci. Puţinele spuse ce găsim în istorie despre feluriţii Barbari, nu ne sunt de ajuns spre a putea statornici caracterele tuturor rămăşiţelor plastice ce au putut lăsa, pe solul nostru, popoare precum erau Vizigoţii, Hunii, Gepizii, Avarii, Bulgarii, Slavonii, Ungurii, Pacinaţii, Iazigii, Cumanii şi câţi alţii.

In fine, dela întemeerea staturilor române încoace, adică depe la finitul secolului al XII-lea, noi începem a socoti un al patrulea period pe care-l putem numi curat *românesc*, şi ale cărui monumente, cu atât mai rare, cu cât sunt mai vechi, au un caracter foarte bine lămurit. Ele prin urmare constitue o grupă de arheologie adevărat *naţională*, care, împreună cu aceea a periodului roman, sunt singurele mai mult sau mai puţin explorate până în ziua de astăzi.

Ca să ajungem dar a determina limitele şi caracterul artei curat româneşti, ca să putem descrie, mai cu înlesnire şi mai cu folos, producţiunile geniului estetic al Românilor, în timpii când naţiunea noastră ajunsese a-şi

căpăta un cuget, o ființă, o limbă ale sale proprii, se cade, credem, să aruncăm mai întâi o repede privire asupra rămășițelor de monumente ce ni s'au păstrat sau în ruinele existente, sau în povestirile scriitorilor celor mai vechi, din cele trei perioade anterioare. Astfel vom putea așeza arheologia națională pe o bază mai solidă, și nu știm dacă într'o zi, când noui descoperiri, când noui cercetări vor fi elucidat mai bine regiunile antice ale istoriei și ale artei din țara noastră, nu știm dacă atunci nu vom da peste unele urme cari vor lega geniul clasic al antichității greco-romane și fantezia aspră a barbarilor, cu spiritul care a domnit și domnește încă în estetica poporului nostru.

Negreșit că mult-puținul ce au lucrat Românii în domeniul artelor n'a fost numai invențiuni ale lor. Această pretențiune n'o pot avea nici popoarele cele mai puternic creatoare. Destul este ca împrumuturilor făcute dela streini și dela vecini, să știe un popor a le da un caracter de originalitate, care să le distingă de operele eterogene, cu mai mult sau mai puțin farmec.

„*Je prends mon bien où je le trouve*“, a zis cu veselie pătrunzătorul geniu al lui Molière, și acest principiu de individualism comunist este o mare și spornică lege a naturii.

Acest dar de fecundă însușire, eu sunt încredințat că Românii l-au avut, și mă voi sili a o dovedi.

Pentru aceasta însă să cercetăm acum, precât se va putea, ce a fost arta la popoarele, multe și felurite, cari au ocupat țara noastră pe când ea încă nu era a Românilor.

Au fost multe, au fost felurite acele popoare ce s'au cutreerat pe aci, în primitivele trei perioade ale istoriei noastre. Au fost atât de multe, încât nici numele tuturor nu-l cunoaștem și nici l-a cunoscut vreodată cineva. Au fost felurite, căci chiar din puținele fărâmituri ale trecutului care s'au pripășit la noi, până în vremea de acum, înțelegem că multe neamuri au depus prinoasele închipuirii și măiestriei lor pe acest pământ adesea și mereu preînoit.

Fiece popor, din câte au venit pe rând aci, și-a adus cu sine mult puțina sa cultură. Dar oare toate avut-au ele o cultură artistică? Lăsat-au ele urme de producțiuni estetice?

Cei mai mulți ar răspunde îndată: Nu!

Eu însă nu cutez a mă hotărî aşa lesne într'acest caz, pentru negativ.

Daţi-mi voie să mă explic.

Sunt două chipuri de a privi şi de a studia artele.

Unii, plutind într'o atmosferă psihologică, cred că arta e numai reprezentaţiunea plastică a frumosului. Ceeace nu este cu totul conform, zic ei, unui ideal estetic convenţional, nu se mai poate numi *artă*. Intr'un cuvânt, ceeace nu ne place nouă oameni culţi, ceeace trece peste hotarele în cari noi am îngrădit ideia frumosului, aceea nu mai este artă. Iată punctul de vedere ce-l vom găsi mai pretutindeni, la artiştii cari înşişi practică o artă.

Oamenii însă cari îşi poartă cugetările pe un orizont mai întins, aceia cari studiază spiritul omenesc în toate fazele activităţii lui, recunosc în tot geniul omenirii, luându-l din gradul cel mai înjosit al sălbăticiei şi până în culmea celei mai înaintate culturi, o trebuinţă providenţială, un instinct firesc de a produce, cu mai multă sau mai puţină măiestrie, obiecte cari nu sunt cu totul de o necesitate practică, cari nu pot servi la un uz indispensabil pentru existenţa omului, obiecte cari sunt inventate de imaginaţiune, numai şi numai pentru satisfacerea unei idei de ordine morală. Cum oare vom chema acele producţiuni fie ele oricât de monstruoase, în ochii noştri? Cum vom chema instinctul ce poartă pe om a da o realitate plastică tuturor elucubraţiunilor închipuirii sale? Oare numai acelea ce sunt conforme regulelor esteticii noastre contemporane şi locale se vor putea numi *obiecte de artă?* Ce nume să dăm atunci celor cari nouă ni se par astăzi urîte, şi cari negreşit erau capete de opere artistice în ochii celor ce le-au executat?

Limbile moderne n'au găsit un termen generic special spre a denumi toate acele întrupări ale închipuirii omeneşti, toate acele superfetaţiuni plastice, care nu sunt după gustul modern. Arheologii se văd dar siliţi a le chema şi pe dânsele *obiecte de artă;* şi ei fac bine, căci şi acelea purced din acelaş instinct al spiritului omenesc. *Dolmenele* şi *menhirile*, acei colosali bolovani de piatră grămădiţi de Celţi în codrii Armoricei, au aceeaşi sorginte psihologică cu Partenonul lui Ictinus şi al lui Fidias; ciolanele de animale sgâriate, în timpii preistorici, cu figurile de urşi şi de cerbi, ce s'au găsit îngropate sub straturi adânci în cavernele Dordoniei, sunt şi ele fraţi de cruce cu Apolonul din Belvedere şi cu Moise al lui Michel Angelo.

Ce să mai zic? Sălbaticul din insulele Viti ce-şi măsgăleşte şi-şi tatuează corpul cu colori pestriţe, o face şi el dintr'un cuget analog cu acela care a îndemnat pe Rafael să zugrăvească nemuritoarea sa frescă a *Şcoalei din Atena.*

In toate aceste lucrări, grosolane sau sublime, aceeaş intenţiune, acelaş spirit domneşte: dorinţa de a face un ce care să dea o înaltă ideie despre măiestria omenească.

Insă fiece epocă, fiece popor chiar, se pricepe într'alt fel a pune în lucrare acea nobilă dorinţă. De acolo provin gradurile în perfecţiunea artelor; de acolo provine ceeace numim *stilurile.*

Este un fapt netăgăduit că fiecare seminţie omenească — am putea chiar zice, fiecare ramură a seminţiilor, fiecare popor distinct, — are în geniul său un mod special de a concepe şi de a produce frumosul plastic.

Acea originalitate a simţului estetic se vădeşte în producţiunile unui popor, de la unealta casnică până la cel mai monumental edificiu.

Există dar o caracteristică a popoarelor sub raportul artistic.

Aceea, bine explorată, bine studiată, bine explicată, poate fi cel mai puternic auxiliar al ştiinţii etnografice, precum chiar şi al istoriei.

Pentru timpul despre care analele scrise nu ne-au lăsat nici o trădanie, pentru popoarele cari au pierit cu limba lor, singure monumentele existente încă pe pământ pot să ne desvăluie şi să ne afirme şi tendinţa ingeniului lor şi treapta lor de măiestrie.

Cât este însă de greu a face asemenea distincţiuni în haosul lumii primitive!

Negreşit că în timpul a miilor de secoli cari au precedat în omenire arta de a păstra prin grai sau prin scris memoria faptelor, multe popoare, deosebite prin origină, deosebite prin limbă, deosebite prin uzuri, şi-au succedat unul altuia pe faţa pământului. Ele au lăsat mai puţin, în straturile de pământ pe care ele călcau, dovezi pipăite de ingeniozitatea lor şi de dibăcia lor manuală.

Astăzi, ştiinţa arheologică cearcă să afle un fir, spre a da de căpătâiul acelui labirint; dar ea abia cutează până acum, cu ajutorul antropologiei, să facă, printre rămăşiţele preistorice, distincţiuni de seminţii de neamuri; ea mai mult se mărgineşte deocamdată a clasifica producţiunile primitive ale omenirii într'o ordine crono-

logică, depe natura materiilor care au venit succesiv la cunoştinţa şi la întrebuinţarea omului.

Astfel ea socoteşte, — după o epocă embrionară, în care omul, sălbatic încă, s'a servit numai cu tulpine de copaci şi cu bolovani de stâncă — un period în care el s'a învăţat să cioplească prin ciocnituri piatra şi osul, şi-apoi iar, prin frecături, să le lustruiască.

După aceea, el a scos din pământ arama ; a dibuit prin depărtări cositorul, şi topindu-le împreună, a nimerit bronzul, un metal care cu înlesnire primeşte forme mlădioase, păstrând şi o tărie durabilă.

Epoca, zisă de bronz, domnilor, are fără tăgăduială o însemnătate mare din punctul de vedere artistic ; ea ne prezintă, în toate productele ei, forme şovăite de o graţie originală, suprafeţe oable, mlădiate cu dungi şi ornate cu săpături uşoare arme delicate ce abia le pot mânui palme foarte mici, podoabe trupeşti formate din mari spirale elastice, într'un cuvânt, o colectivitate de obiecte, tot aceleaşi din *falesele* Bretaniei până în *turbariile* Livoniei, din fundul Scandinaviei până sub Carpaţii Bastarnici, obiecte care destăinuesc până la evidenţă răspândirea peste mai toată Europa a unei seminţii înzestrate cu înalte facultăţi estetice şi cu un mare geniu de expansiune.

Oamenii din epoca de bronz se înfrânseră, în timpi mai apropiaţi de noi, dinaintea seminţiilor mai aspre care aduceau cu sine fierul....

Dar aci suntem pe limitele timpilor istorici. Să ne întoarcem iar înapoi, ca să aruncăm o ochire asupra patriei noastre, pe vremea când clocotiau în lume poporaţiunile, mai mult sau mai puţin sălbatice, ale epocii de piatră, şi cele mai debile şi mai industrioase ale epocei de bronz.

Pe cât cineva ar voi să-şi poarte atenţiunea asupra diverselor timpuri când poporaţiunea continentului nostru european s'a simţit expusă la clătiri mai mult sau mai puţin violente, prin năvălirea în mijlocul ei a nouă contingente etnice, va băga neapărat de seamă cum că, la ieşirea lor din Asia, toate popoarele cele mari care au avut misiunea providenţială de a crea sau de a reînoi civilizaţiunea Europei, au trebuit într'un mod fatal să intre într'această nouă ţară a făgăduinţii printr'o poartă comună. Aceste Propilee ale Europei au fost, — cutez a o spune, — întinsele şi avutele câmpii ce stau dealungul ţăr

mului stâng al Dunării, aproape de vărsătura ei în mare; a fost ţara noastră.

Privind acum din punctul de vedere istoric înfăţişarea acestei părticele a Europei răsăritene, ar crede cineva că Dunărea, principala arteră fluvială a Apusului, îndată ce intră într'acea regiune, închipueşte, cu ajutorul celor două şire de munţi, Balcanii şi Carpaţii, care dela graniţa României încolo apucă direcţiuni divergente, închipueşte, zic, un fel de mare pâlnie căscată, care părea a se deschide fireşte dinaintea anticilor căutători de pământuri.

Latele pustii ale Sciţiei, cu orizonturile lor îndoielnice, cu goliciunea lor neospătoasă, parcă vin să se înfundeze în acea bogată ţarină, unde naturii — ca şi cum ea ar fi voit să iniţieze într'însa pe om despre toate avuţiile răspândite în continentul răsăritean, — unde naturii i-a plăcut a înconjura o câmpie roditoare şi scăldată de mii de râuri, cu o şiră de munţi măreţi, pe care cresc codrii vârtoşi şi în care stau ascunse comorile mineralogice cele mai variate.

Pe timpii marilor băjenii ale seminţiilor omeneşti, cârduri de popoare, pribegite din Asia, sau că urmaseră dealungul râurilor scitice şi pe ţărmurile mării interioare în care ele se revarsă sau că umblaseră pe sub poala orientală a munţilor ce înconjură acele pustii, a trebuit neapărat să izbucnească într'această vale.

Calea însemnată de natură îi ducea nestrămutat în acea pâlnie, de nnde li se deschideau apoi trecătorile spre Miază-zi şi spre Apus.

Deaceea, îndată ce sosiau în acest punct de întâlnire comun, noroadele cari aveau odată să cotropească Europa se opriau în valea Dunării-de-jos şi stau la îndoială, până când, îmbrâncite de alte hoarde năvălitoare, ele apucau care decindea Istrului şi dincolo de Balcani, către frumoasele ţări ale mării Meridionale, care în susul Dunării, pe unde li se însemna drumul părţilor apusene.

Aşa dar, cât de departe ar voi istoricul să se urce pe scara vârstelor, el este sigur de a întâlni, la un moment oarecare al existenţei lor, pe fiecare din marele familii de popoare europene — chema-s'ar ele Pelasgi şi Liguri, Celţi şi Gaeli, Sciţi şi Geţi, Goţi şi Germani, Sarmaţi şi Slavoni, şi chiar neamuri altaice ca Ungurii şi Turcii, — istoricul este sigur, zic, de a le întâlni ocupând, cu o statornicie mai mult sau mai puţin dăinuitoare, malul stâng al Dunării de jos. Afară de locuitorii aborigeni ai Europei, — dacă asemenea oameni au fost vreodată, — şi de

câteva ramuri aşezate în înfundăturile ei septentrionale, se poate, cred, afirma că toate popoarele, câte au cuprins în trecut şi câte locuesc astăzi faţa Europei, toate, intrând într'însa, au păşit acest prag comun.

Dar oare lăsat-au ele toate vreo urmă de-a lor pe aici ? Anticarul şi antropologul găsesc ei cumva să spicuiască pe aci dovezi de acelea netăgăduite, care vin să sprijine atât de puternic spusele şi bănuielile istoriei ?

Iată întrebări ce se pot cu drept cuvânt face exploratorilor României şi a căror deslegare, într'uu mod afirmativ, ar sluji spre a descurca foarte tare antichităţile primitive ale continentului nostru european.

Feluritele seminţii care s'au grămădit într'acest cuprins mărginit, spre a se revărsa apoi la diferite epoce peste ţările occidentului, s'ar arăta aici în faţă una cu alta, purtând fiecare însuşiri distinctive, depe cari ele s'ar putea grupa şi coordona cu mai multă înlesnire decât se poate face prin ţările unde ele se răspândiră mai târziu.

Ar fi fără îndoială un frumos rezultat când am găsi astfel, întruuite în aceeaş ţară, în patria noastră, urmele celor mai multe din anticile seminţii care au ocupat Europa, şi ar fi negreşit meritul mare al acelora care, în mijlocul atâtor rămăşiţe felurite, ar putea să statornicească o ordine, o clasificaţiune, întemeiată şi pe deosebiri etnografice şi pe urmarea cronologică a timpilor.

Trebue însă să mărturisim, cu toată umilinţa, că noi, Românii, suntem încă departe de a fi atins acest scop înălţat : abia dacă până acum s'au făcut la noi oarecari dibuiri destul de puţin fericite în domeniul epocelor preistorice.

Pentru ca să putem reuşi a avea rezultate solide, pe care să se întemeieze cu siguranţă ştiinţa, ar trebui ca cercetările arheologice ce facem în ţară să proceadă după un sistem bine raţionat, în care să fie prevăzute de mai înainte toate faptele ce experienţa a înregistrat prin alte ţări, pentru ca astfel să avem în veci în vedere punctele de comparaţiune şi să putem constata totdeodată şi analogia rezultatelor dobândite aci, cu acelea obţinute aiurea, şi elementele adevărat nouă ce se vor ivi pe solul nostru.

Este o ţară unde cultul arheologiei a intrat în uzurile poporane. Acea ţară e Danemarca. Acolo, oricând un ţăran a răsturnat cu fierul plugului o oală veche, un ciocan de piatră sau o custură de bronz, el o duce cu mândrie la muzeul din Copenhaga, unde descoperirea lui e aşezată cu onoare în dulapuri, alături cu numele dă-

ruitorului. Orice Danez aspiră la fericirea de a vedea productul aflărilor sale arheologice înavuţind tezaurele artistice şi istorice ale ţării.

Ştiţi că aceasta este un nobil mod de a-şi iubi patria. El dovedeşte că o naţiune care ştie aşa de mult să-şi respecte datinele părinteşti nu voieşte şi nu poate să moară! Suflarea trecutului e încă atât de vivace în inima ei, încât o va conduce mereu cu aripile destinse către viitor!

Aş dori să putem şi noi să deşteptăm un astfel de simţimânt în poporul nostru; aş dori să facem ca religiunea trecutului să se manifeste la dânsul printr'o preocupaţiune constantă despre ceeace au fost străbunii noştri.

Cel care pune preţ în onoarea părinţilor săi, nu va scăpăta niciodată!

Dar dorinţele mele, trebue s'o mărturisesc, nu se traduc totdeauna în fapte, şi mai adesea, în visurile mele de fală naţională, trebue să mă mulţumesc cu slabul contingent ce puterile-mi mărginite îmi permit să dau realizării lor. Aşa spre exemplu, ca să cercăm a aduna elemente de statistică arheologică şi să dobândim până la oarecare punct mijloace de a clasifica, cel puţin *grosso-modo*, monumentele antice din ţara noastră, am redactat acum vreo doi ani un fel de *izvod* în limba poporană, un *chestionar arheologic*, care prin intermediul oficial al ministerului de instrucţiune publică, dirijat pe atunci de instruitul şi activul nostru coleg d-l Esarcu, s'a împărţit pe la învăţătorii comunelor urbane şi rurale din ţară.

Au răspuns mulţi din învăţători la întrebările ce li se făceau în privinţa vechilor monumente locale, şi răspunsurile multora sunt pline de interes.

Dacă prin stăruinţa autorităţii s'ar fi continuat această instrucţiune arheologică a ţării, rezultatele până astăzi sunt încredinţat că ar fi fost foarte însemnate.

Dar nu totdeauna instrucţiunea domneşte în Instrucţiune la noi, nici cultura la Culte şi nu totdeauna autorităţile ştiu să preţuiască ideile de ştiinţă şi foloasele intelectuale ale naţiunii.

Astfel însă, precum stăm astăzi cu cunoştinţele noastre arheologice, asupra epocii preistorice din România, noi avem numai a constata deocamdată ca aparţinând probabilmente acelei epoce: movile multe, mari şi mărunte, risipite pe câmpia românească; — ulcele şi hârburi de formă şi de materie grosolană; — câteva custure de cremene şi mai multe ciocane de piatră tare, adunate în aceşti doi trei din urmă ani, de câţiva colectori, mai cu seamă de

Bolliac ; apoi câteva cuvinte şi câteva sculpturi descriind şi reprezentând, în operele autorilor şi artiştilor grecolatini, unele obiecte de artă industrială şi sumptuarie ale predecesorilor imediaţi ai Romanilor, adică ale naţiunii dacice ; şi în fine, un câmp nemărginit, deschis imaginaţiunii pentru a-şi închipui cum oamenii primitivi s'au pitit în peşterele Carpaţilor şi în colibe de lemn, aşezate pe taraci în mijlocul lacurilor, spre a se feri de fiarele sălbatice, de elefanţi flocoşi, de maamuţi, de urşii speluncilor, de cerbii gigantici, de zimbrii uriaşi, cari pustiau codrii seculari din lunca răslăţată a Dunării şi cari bolbosiau în bălţile-i revărsate.

Mărginindu-ne însă în cercul mai restrâns al obiectelor existente, vom recunoaşte — precum a făcut tot aci mai deunăzi şi Bolliac, — că seria de unelte de piatră ce s'a adunat la noi, în puţin timp, şi mai ales toporaşele, ciocanele şi dălţile multiforme de pietre dure, de serpentină, de diorit, de ofit şi chiar de iesm, prezintă o varietate de forme şi o perfecţiune de lucrare, cari ne fac a socoti pe locuitorii ţării noastre din epoca de piatră cu totul aşa de înaintaţi ca şi contemporanii lor din ţările unde arheologia preistorică a dat până acum cele mai splendide ale ei prinoase.

Cât despre oamenii epocii de bronz, trebue să vă mărturisesc că n'am avut încă plăcerea de a mă întâlni în ţară la noi, cu unelte de ale lor, aşa de gingaşe, aşa de frumos mlădiate. Ştim că chiar dincolo de Carpaţi, în Ardeal, s'au descoperit agrafe de ale lor, întortochiate ca nişte melci uriaşi şi brăţări elastice cari se răsuciau dealungul braţelor şi al pulpelor, ştim că Ungaria, vecina noastră, e una din ţările cele mai bogate în arme şi unelte din epoca de bronz.

Dar pe coasta meridională a Carpaţilor — trebue s'o constat, — sau că delicaţii oameni ai acestei epoci n'au străbătut de loc, sau că urmele lor stau ascunse sub pământul nostru, cu mai multă gelozie decât ale altor populaţiuni antice din România.

Nu trebue însă să disperăm. Ţara noastră e aşa plină de movile de toate formele şi de toate dimensiunile, pe care noi încă nu le-am explorat, încât se poate foarte bine ca multe din ele să cuprindă comori ascunse din epoca de bronz.

In acele movile se vor găsi negreşit multe alte lucruri preţioase pentru arheologie, pe care noi acum nici că le bănuim. Movilele sunt, fără îndoială, arhive tăcute care

păstrează în negrul lor pământ, documente istorice ale țării noastre din timpii pe când istoria nu se scria cu condeiul.

Cercetarea lor este una din datoriile cele mai însemnate cele mai curioase, dar totdeodată și din cele mai anevoioase ale arheologilor români. Lăsând la o parte greutățile curat materiale, — căci trebue să asude muncitori mulți cu sapa și cu lopata, și salaori cu roaba, ca să despice una din cele mai mărunte movile, — apoi cu câtă răbdare trebue ațintită atențiunea, spre a nu se trece cu vederea nici una din dispozițiunile interioare ale cuprinsului, spre a se înregistra cu scrupulozitate și cu inteligență până și așternuturile de pământuri felurite, de bolovani, de nisip, de humă, de cărbuni, de pietriș, de cenușă, cari întocmesc o mare parte din acele edificii rudimentare dar masive, unicele monumente poate ale multor secoli străvechi!

Nu în preumblări de câteva ore, cu oameni adunați în pripă de vătășelul satului, prin ademenirea bacșișului și a cinzecei de rachiu, nu în zorul unei văratice călătorii de plăcere, se studiază o movilă, astfel încât rezultatele dobândite să poată fi de folos științii, să poată servi de bază neîndoioasă la comparațiuni etnologice și la teorii de istorie primordială.

Mărturisesc că eu unul n'am putut până acum să cercetez interiorul nici uneia din numeroasele movile ale țării și nu vă voi putea dar spune dacă ele trebue despicate deadreptul ori pieziș, în perghel sau în răscruce. Atâta știu numai că am auzit depe la arheologi, cari au făcut și fac încă explorări însemnate în movilele din Crimeia și Rusia meridională — așa de asemănate cu ale noastre — cum că conținutul pământului ce constitue movila este adesea neînsemnător, de vreme ce mai în totdeauna acel pământ a fost grămădit la un loc ca să acopere un obiect oarecare, clădire sau simplu sicriu mortuar, așezate pe suprafața sau dedesubtul solului. Aceasta ne este confirmat și de autorii antici cari au vorbit despre uzul foarte vechi al movilelor, întrebuințate ca monumente comemorative ce se ridicau deasupra cadavrului unui șef de popoare, unui erou, sau chiar totalității luptătorilor căzuți într'o bătălie.

Când vede însă cineva mulțimea de movile, cari stau grămădite pe largi întinderi în unele părți, — și printre ele, și țara noastră, — nu-i vine a crede că sub fiecare dintr'însele are să fie câte un mort, și că popoarele vechimii și-au făcut o petrecere de a presăra răposați, ast-

fel încât să împestriţeze o ţară întreagă cu mormintele lor. Apoi iar unele din acele clădiri de pământ, făcute de mâna oamenilor, au proporţiuni atât de uriaşe, încât nu s'ar putea crede că, pentru a acoperi ţărâna unui singur om, ar fi lucrat mii de oameni în mii de zile.

Asemenea îndoieli ne conduc a crede că nu toate movilele câte le vedem pe câmpi şi pe dealuri, sunt morminte omeneşti şi nu tuturor se aplică cu justeţă apelaţiunea de *movilă*, care este un termen slavon, spre a însemna un *mormânt*.

Poate chiar că cele care mai cu drept cuvânt ar purta acest nume sunt movilele acelea care la noi se chiamă *gorgane*, iar în Rusia *kurgany*.

Gorgane sunt multe prin România, şi de câte ori vreun căutător de comori, călăuzit de flăcările ce ies noaptea depe faţa unui gorgan, s'a ispitit a face o groapă cât de puţin adâncă într'însul, el a dat neapărat peste oseminte de om. Pământul din care ele sunt compuse este plămădit cu cadavre.

Gorganele sunt dar adevărate osuare, unde zac generaţiuni antice care, trecând la vecie, au păstrat până azi tăinuite, şi numele şi epoca vieţuirii lor.

Când veţi ieşi din această sală, aruncaţi-vă ochii la dreapta, şi în întunericul nopţii, veţi zări printre crăcile despuiate ale arborilor din Cişmegiu, turnul bisericii Sf. Ilie. Temeliile acelui templu enorial al mahalalei *Gorganul* se afundă în băierile unei movile, unui antic *gorgan*, care a dat numele său împrejmuirii. Se vede că străvechii locuitori ai mocirlelor depe malul Dâmboviţii, sălbaticii cari rătăciau acum câteva mii de ani, printre stuful mlaştinei Cişmegiului, şi-au înălţat această necropolă, cu mângâietoarea speranţă că ea va şti să deştepte în noi o cuvioasă amintire.

Nu uitaţi dar, doamnele mele, — căci d-voastră aveţi inima miloasă, — de câte ori veţi purta paşii sub umbra răcoroasă a aleelor din Cişmegiu, de a saluta cu un „*Dumnezeu să-l ierte!*“ pe răposaţii preistorici ai gorganului dela Sf. Ilie!

Această pietoasă datorie împlinită, să ne reîntoarcem iarăşi privirile către acele mii de movile semănate prin câmpiile neţărmurite, prin bărăganele pustii ale luncii dunărene. Vedeţi colo un şir de moviliţe gemene, care aşezate câte două, din distanţă în distanţă, se prelungesc de pe malul Dunării până dincolo de bălţile Ialpuhului? In toate direcţiunile ele îşi întind ramure, alcătuite de alte

movile, care mai mari, care mai mici, presărate peste tot întinsul ţării !

Ce oare sunt acelea ? Sunt ele hotare înălţate între moşiile mai multor neamuri ? Sau, mai bine, sunt ele semnele ce călăuziau hoardele barbare în cutreeratul pustiilor ?

Ici şi colea, pe câte un mal înălţat deasupra unui râu ce şerpueşte pe o matcă lată, răsare câte o movilă uriaşă ce domină toată împrejmuirea.

Ca sfincşii de granit în pustiile nisipoase ale Africei, aşa îşi ridică capetele lor pleşuve acei fruntaşi ai movilelor, profilând dealungul secolilor conturul lor gârbovit, peste lunce şi peste şesuri !

Şi ele conţin o enigmă în sânul lor. Şi ele cer o deslegare, care neapărat va vărsa lumină asupra vieţii omenirii ! Incercaţi-vă dar isteţimea minţii, arheologilor români ! Deslegaţi enigma, moderni Edipi ai acestor noi sfincşi !

Eu unul mă dau în lături, căci am spaimă de a înfrunta cu uşurinţă necunoscutul, cu atât mai mult că nu mă pot încă lăuda că am găsit iarba fiarelor !

Şi cu toate acestea însă, ţin minte că acum vreo zece ani, călătorind prin Moldova şi mergând dela Ruginoasa la Paşcani, drumul meu mă duse deasupra unei coaste foarte înalte, pe a cărei culme sosind, mă aflai la poalele unei mari movile, de unde ochii mei zăriră deodată o privelişte măreaţă, ce mi-a rămas adânc întipărită în minte. Sub priporul acelei răpezi coaste ce desfăşura albia Siretului, care îşi rostogolia apele sale volburoase pe un nisip aurit, lunca era înveselită, cât puntea cuprinde ochiul, cu dumbrave, şi prin acea întinsă pajişte smălţuită cu toate nuanţele unei bogate vegetaţiuni, râul îşi răsleţia suprafaţa sa alburie, spumegând şi prăvălind fără încetare undele sale adânci şi pripite.

Malul opus era foarte depărtat ; abia se zăria sub linia orizontului râpa surpată care îngrădia de cealaltă parte lunca. La o asemenea vedere stătui câtva timp înmărmurit dinaintea acelui maiestos tabel al naturii.

Impresiuni ca acestea am încercat adesea în călătoriile mele prin ţară, şi suvenirea lor nu este cel mai slab legământ ce strânge inima mea de patrie !

Dar revenind din acel farmec şi cugetând la trebuinţa şi la posibilitatea practică de a-mi urma calea, mi se păru un lucru cu neputinţă ca să mă expun a trece deacurmezişul acea luncă intrând deadreptul în apele umflate şi

arţăgoase ale Siretului. Drept în faţa mea nu era drum, nu era vad, nu era trecătoare.

Plimbându-mi însă ochii pe depărtata linie care însemna pe cer coasta opusă, zării cu mult în susul apei, departe, foarte departe, o altă movilă, întocmai ca aceea lângă care mă aflam. Ea domina malul dimpotrivă, precum aceastălaltă încununa coasta de dincoace. Atunci, urmând cu ochii linia care se întindea prin luncă între aceste două movile, văzui că pe acolo trecea drumul, străbătând apele Siretului, prin locuri unde ele erau lat răsfirate deasupra unui prundiş solid.

Movilele erau dar semnele căii, semne aşezate acolo de mii de ani şi pe care natura le-a respectat, păstrând acelaş curs apelor din luncă. Ele au fost şi sunt încă — precum şi multe altele de aceeaş specie, — stâlpi militari ai drumurilor şi ai vadurilor ; printre dânsele au trecut sutimile de popoare care au străbătut din adânca vechime şi până acum ţara noastră.

Vă întreb, oare, după astfel de servicii făcute omenirii, în timp de atâtea secole nu merită şi ele titlul de *monumente ?*

Mai mult decât atâta ! Cei cari le-au înălţat şi cari, dacă s'ar fi gândit numai la îndeplinirea trebuinţelor zilnice ale mărginitei lor vieţi, n'ar fi ostenit atâta spre a ridica movile, ci s'ar fi mulţumit a pune, drept semne, simple prăjini sau momâi — oamenii aceia, zic, clăditorii movilelor, au avut negreşit în cugetul lor de a face, pentru minunarea posterităţii, lucrări măreţe, adevărate obiecte de artă.

Intru aceste lucrări însă au ştiut şi au putut ei să concentre cea mai întinsă concepţiune a esteticii lor. Să nu nesocotim astăzi nici operele lor, nici mai ales ideia ce i-a îndemnat a le executa. Dacă odinioară n'ar fi păşit omenirea pe treapta unde s'au aflat dânşii, ea n'ar fi astăzi la culmea de unde noi îi privim.

Am putea preţui şi mai bine înaintările progresive ale artei la popoarele primitive, aruncând o privire asupra unei serii de monumente străvechi, mult mai lesne de fabricat şi de un uz casnic mult mai neapărat decât gorganele mormântale şi movilele militare. Numeroasele descoperiri întâmplătoare şi câteva săpături de amatori ce s'au făcut pe la noi, au scos foarte des la lumină obiecte de lut, oale, vase şi mai adesea hârburi. Unele din acestea poartă în formele, în pasta, în coloritul, iar mai ales în ornamentele şi legendele lor, caractere netăgăduite ale

industriei romane. Dar altele sunt cu mult mai grosolan lucrate decât olăria ce au lăsat Romanii prin ţările unde ei s'au aşezat: acelea au forme cu totul streine, ba chiar şi desemne gravate pe ele, cari nu se găsesc pe vase romane. Acelea sunt negreşit olării ale popoarelor barbare, care au precedat aci pe legionarii şi pe colonii Romei. A se clasifica după neamuri şi epoce, este până acum un lucru foarte temerar. Eu nu cutez a intra pe o astfel de cale, unde mă tem că voi fi silit să am recurs la imaginaţiunea mea mai adesea, decât la cunoştinţe pozitive. Va veni însă timpul când clasificarea va fi posibilă şi suntem în drept de a aştepta dela dânsa rezultate de cea mai mare însemnătate pentru etnologia antică a ţării noastre. Dar trebue mai întâi să explorăm mult, să studiem cu atenţiune condiţiunile şi natura descoperirilor, să le comparăm cu obiectele analoage aflate prin alte ţări.

Deocamdată mă voi mărgini a face menţiune numai despre două descoperiri care mie unuia mi s'au părut că oferă, printre toate, un caracter de originalitate marcantă.

Sunt vreo doi ani, depe îndemnul lui Bolliac, junele D. Butculescu a făcut câteva săpături într'o localitate depe malul Ialomiţei, numită Piscul-Crăsanii; proprietate a lui Lehliu. Dumnealui a adus de acolo mai multe vase de lut negru, ale căror forme şi ornamentaţiuni nu le-am mai văzut la alte olării antice din ţări celtice, ca Bretania şi Irlanda. Mai toate vasele dela Piscul-Crăsani sunt reduse în cioburi; cu toate acestea se recunosc pe dânsele buze tari resfrânte, pântece de oale cu forme unghiulare, înalte scaune conice, mânere subţiri şi foarte încovoiate, găurele dese ca de ciur ornamente cu linii în zig-zag, în fine toată caracteristica unei arte ce n'are nimic banal, nimic imitat depe formele cu care ne-au obişnuit popoarele, cu ale căror uzuri plastice suntem mai de mult familiarizaţi.

Olăria dela Piscul-Crăsani merită dar o băgare de seamă specială printre cele ce am văzut până acum ca provenind din ţara noastră, şi ar fi bine ca, prin noui exploraţiuni, să se înzestreze şi Muzeul nostru naţional cu o câtime de acele curioase hârburi, cel puţin egală cu aceea ce posedă Bolliac.

Nu mai puţin importante sunt vasele, tot ale lui Bolliac, despre care ne-a spus aci mai deunăzi că le-ar fi găsit într'o necropolă antică din preajma Zimnicei. Printre dânsele este o urmă de lut gros, cenuşiu, de o dimensiune mare, aproape un metru înălţime, care înfăţişează pe partea superioară a pântecelor ei un ornament de şase ori

repeţit ; între două brâuri de steluţe, adânc tipărite în el, se deosebesc şase călăreţi de o înfăţişare stranie, stampaţi cu un relief destul de uşor. Toţi sunt identici în formă ; calul are corpul prelung şi rotunjit la extremităţi, iar capul mic. Călăreţul, foarte mărunt în proporţiune cu animalul, este de o structură cu totul rudimentară şi pare a nu purta nici un vestmânt.

Acest ornament este fără îndoială un ce care merită toată atenţiunea. Se pare, văzându-l şi luând în seamă stilul lucrării şi provenienţa obiectului, că din cea mai adâncă vechime ţărmurenii Mării Negre, cari au fost totdeauna vestiţi prin caii lor, au adoptat ca ornament favorit al vaselor, reprezentaţiunea de scene de călărie. Astfel, sunt vreo câţiva ani, la 1862, s'a descoperit în Rusia meridională, în movila zisă Certamlâc-Kurgan, lângă orăşelul Nicopol, mai multe obiecte antice de mare preţ, printre care şi un vas magistral de orfăurărie elenă, pe ale cărui pântece se văd reprezentaţi cu o perfecţiune rară Sciţi ocupaţi a prinde cu arcanul şi a împiedica cu chiostecci picioarele dinainte ale unor căluşei sălbatici.

Arta greacă a dat acestor scene o graţie naturală, pe care nu o putem cere dela meşterii antici din România : voim numai să constatăm că o idee analogă a inspirat pe argintarul elen care va fi lucrat vasul dela Certamlâk-Kurgan după cererea vreunui rege scit, şi pe olarul barbar dela Zimnicea.

Călăreţul care face ornamentul principal al vasului lui Bolliac, — ba şi steluţa de lângă dânsul, — nu ne sunt cu totul necunoscute. In mai multe rânduri şi mai ales, după cum ne încredinţează tot Bolliac, acum vreo câţiva ani, pe malul stâng al Oltului, s'au descoperit monete de argint în forma staterilor macedonici, pe al căror revers se vede, în mai mic, un călăreţ şi o stea ce se asemănă foarte tare cu acele de pe vasul de lut.

Insă — să ne grăbim a o spune — aceste semne nu sunt exclusiv particulare popoarelor barbare din Dacia ; s'au găsit în Panonia monete cu acelaş tip ; ba chiar monetele galice din Franţa şi cele celtiberice din Spania ne prezintă o figură de călăreţ tot aşa de grosolan lucrată.

Oare acelaş popor a preumblat acest tip monetar din Răsăritul până în Apusul Europei ? Şi dacă ar fi aşa, care este acel popor ?

Unii îşi închipuesc că Dacii au fost o seminţie celtică.

Alţii ne amintesc că vechii Gali au făcut în mai multe rânduri incursiuni prin Orient ; ei, poate, au lăsat nu-

mele lor orașului Galați, și fără tăgăduială l-au dat provinciei Galatia din Asia-Mică.

Monetele de care vorbim aci nu sunt în stare de a rezolvi singure cestiunea ; deaceea ne mărginim a constata acel tip al călărețului în arta plastică a anticilor locuitori ai României și alături cu dânsul ne simțim datori a menționa și unele monete de argint ce se găsesc în țară la noi și pe care se văd imitate. cu foarte puțină dibăcie, tipurile ce figurează pe staterii macedonici, ba chiar și inscripțiunile depe dânșii. Insă, ca unii ce se vede că nu știau ce scriu, imitatorii sau *calpuzanii* dela noi au scris pe monetele lor numai primele litere ale numelui lui Filip Macedonicul și, obosiți de a imita caracterele până la sfârșitul cuvântului, s'au mulțumit a înlocui literele următoare prin simple linii.

Dacă am voi să cercetăm cine au fost acei calpuzani, cari aci la noi au contrafăcut într'un mod așa grosolan frumoasa monetă macedonică, ar trebui să recunoaștem că națiunea depe malul stâng al Dunării care a stat în contact cu Macedonii, au fost Geții.

Va să zică, după toată probabilitatea, noi posedăm moneta Geților, și prin aceasta cunoaștem, după tipurile ce sunt imprimate de acei bani, gradul în care ajunsese la dânșii cultura artelor plastice.

După toată aparența, acei Geți cari băteau monetă de argint, nu aparțineau generațiilor din epoca de piatră, nici chiar poate din aceea a bronzului.

Cu greu ar veni dar să le atribuim lor uneltele de serpentină și mai puțin încă așchiile de cremene, care s'au găsit în țară la noi ; și ar fi, credem, a face o adevărată confuziune de a prelungi până în timpii la care am ajuns industriile primitive practicate de omenire, pe când ea încă nu cunoștea metalurile.

Acestea am putea-o face cu atât mai puțin, cu cât aflăm, tot în țările noastre, mai înainte chiar de Geți, două popoare despre ale căror aplecări și mod de viețuire ni s'au păstrat curioase tradițiuni.

Agatirșii, cari locuiau în câmpiile dela poalele Carpaților, erau oameni desfătați în trăiau o vieață moleșită, zugrăvindu-și o parte din trup cu vii colori și acoperind restul cu vestminte aurite, cu pietre nestemate.

Siginii, vecinii lor, — în cari unii autori au avut comica ideie de a vedea pe străbunii Țiganilor de astăzi, — Siginii, zic, își petreceau vieața crescând herghelii de cai

şi mânându-i atât bărbaţii cât şi femeile din căruţele lor, cu care străbăteau ţara în toate părţile.

Nici rătăcitorii Sigini (băgaţi bine de seamă că nu este aci vorba de Ţiganii de şatră), nici luxoşii Agatirşi nu par a fi popoare de acelea care stau să lustruească cremenea spre a o face custure, ori să se mândrească cu modeste podoabe de bronz.

Când un popor s'a deprins a preface aurul şi pietrele scumpe în obiecte de lux, când a învăţat a face căruţe, el fără îndoială a dobândit o cultură mai presus de aceea a timpilor curat preistorici. Arta, la dânsul, a ajuns la un grad mai înalt şi, cu toate că până azi nici un monument existent nu ne poate da o idee exactă despre artele Siginilor, şi mai ales ale Agatirşilor, noi ne socotim în drept de a induce din puţinele spuse ale scriitorilor vechi, că aceste popoare se puteau asemui în cultura lor artistică cu popoarele cele mai înaintate ale Sciţiei, iar mai cu seamă cu urmaşii şi cu vecinii lor, cu Dacii.

Putem oare zice, când ajungem a vorbi despre arta Dacilor, că ei se aflau încă în epoca de piatră, sau să ne închipuim că ei nu cunoşteau decât bronzul, la momentul când îi vedem în faţa Romanilor?

Asemenea alegaţiuni nu pot aduce decât confuziune în puţinele cunoştinţe ce avem despre artă la acel popor, care închide periodul preistoric al analelor arheologiei noastre.

Am fi ştiut mult despre starea de cultură a Dacilor. dacă atâtea cărţi câte s'au scris în vechime despre dânşii ni s'ar fi păstrat. Dar soarta, care pare c'ar fi voit să ne recuze orice altă origine decât pogorîrea noastră din neamul roman, ne-a redus la foarte puţine cunoştinţe despre acel popor din Carpaţi, care îngrijase tare pe împăraţii Romei.

Câteva scurte pasagii în puţini autori vechi şi basoreliefurile columnei Traiane, iată la ce se reduc azi documentele istorice, ale limbii, ale artelor la Daci.

Ştim însă că ei iubeau cultura şi căutau prin toate mijloacele a se folosi de dânsa. Când Decebal, regele Dacilor, învinse armata împăratului Domiţian, el impuse ca condiţiuni de pace răspunderea unui tribut în bani şi trimiterea în Dacia a mai multor meşteri romani, cari să instruiască pe locuitori în artele războiului şi ale păcii.

Deaceea poate când, cu câţiva ani în urmă, Traian veni în Dacia să răzbune onoarea armelor romane, el găsi pe Daci preparaţi pentru o rezistenţă puternică, apăraţi în

cetăţi de piatră şi în metereze de pământ încinse în ţarcuri de pari, bine muniţi cu maşine de război construite depe modul roman ; astfel ni se arată ţara şi armata Dacilor pe mai multe din scenele ce întocmesc spirala de sculptură a columnei Traiane.

Insă, pe lângă clădirile de piatră cubică, pe lângă colonadele şi frontoanele de stil roman ce decorează unele cetăţi dacice, ni se arată, tot pe columnă, şi unele construcţiuni de un caracter mai local.

Pe la începutul primului război dacic, vedem o scenă în care ostaşii romani dau foc cu torţele la nişte colibe făcute de scânduri şi aşezate pe nişte taraci înalţi care es din apă. Ai zice că vezi pe columnă pichete de ale grănicerilor români din insulele Dunării.

Apoi într'alte locuri, clădiri izolate stau împrejmuite cu uluce formate de blăni retezate pieziş la vârf. Cine din noi n'a văzut asemenea împrejmuiri la curţile locuinţelor muntene de peste Olt ?

Sunt încă pe columnă şi ziduri de cetăţi dace, care se recunosc a fi clădite cu pământ bătut, amestecat cu paie şi nuiele, şi aşezat între doi păreţi de scânduri ; se văd şi oameni aducând cu coşurile pământul spre a umple acel pärete.

Mi s'a întâmplat şi mie a vedea rămăşiţe de ale unor asemeni cetăţi ; la dânsele palisadele de lemn au pierit negreşit, mistuite de incendiu, iar pământul bătut dintre ele s'a întărit, s'a pârjolit şi a format o massă compactă, roşcată pe care abia a putut-o măcina până astăzi acţiunea distructoare a timpului.

Eram cu Bolliac acum vreo trei ani, când, punând să sape în jurul unei vechi cetăţi ce domină valea Prahovei între Pucheni şi Tinosu, am dat peste asemenea ziduri şi ne-am mirat de dăinuirea unor clădiri ce par a fi fost atât de fragile.

Nu mai puţin durabile însă se par a fi fost şi unele uzuri, a căror origină antică arta singură ne-a păstrat-o. Când vedem pe columnă vestmintele ce poartă Dacii : cămaşa lor cu mânece, strânsă la mijloc şi crestată la poale de ambele părţi : iţarii şi opincile ce le acoperă picioarele ; gluga lăţoasă sau sarica, atârnată de umeri ; chica pletoasă a luptătorilor, şi mai cu seamă *ţurca* ce acopere capetele şefilor, ale *Zarabilor*, precum îi numeşte Iornandes, nu ne putem opri de a recunoaşte într'însele chiar portul muntenilor noştri.

Vălurile ce împobobesc capul femeilor dace sunt încă maramele sătencelor noastre.

Vom avea ocaziunea altă dată, sper, de a vorbi mai pe larg de costumul național al Românilor și de originile lui. Deocamdată ne mărginim a pune în comparațiune portul Mocanilor, și mai ales al Moților din valea Hațegului, cu îmbrăcămintea vechilor Daci.

Dacii, după toată probabilitatea, au fost mai cu seamă un popor de munte ; din stâncile și de pe plaiurile Ardealului ei își întindeau domnia peste țara Mureșului, peste Oltenia, peste ținuturile Timișului și mai departe. Pe șesurile despre Răsărit ședeau Geții, pe cari ei îi supusese domniei lor.

La munte dar, și mai ales în jurul acelei Sarmisegetuse, pe care Columna Traiană o reprezenta printr'o vastă împrejmuire de piatră cubică, în lăuntrul căreia stau grămădite multe și înalte edificii, la munte a rămas tradițiunea portului dacic mai stăruitoare ; și aceasta, nu numai în forma îmbrăcămintelor, dar cu toată probabilitatea și în culoarea lor. Dacii n'au purtat haine poleite și tatovagii pestrițe ca Agatirșii, predecesorii lor ; hainele erau la dânșii de lână albă, de cânepă albă, și tot astfel sunt și acum ale muntenilor români. •

Nu vreau să anticipez asupra subiectului unei viitoare convorbiri, cu atât mai mult că timpul este înaintat ; dar nu mă pot opri de a vă atrage băgarea de seamă chiar aci, unde a fost vorba de albele straie ale Dacilor, asupra unui caracter distinctiv al portului românesc.

Poporul la noi se îmbracă în alb, atât vara cât și iarna ; albul la dânsul e coloare predomnitoare ; și băgați de seamă că nici un alt popor european nu are această predilecțiune pentru *coloarea candoarei*, cum zicea, acum câțiva ani, un mare poet al României.

Dar să grăbim.

Armele ce poartă Dacii pe columna Traiană ne arată învederat că ei nu se luptau nici cu topoare de piatră, nici cu paloșe de bronz. Pietrele de praștie le mânuesc numai auxiliarii germani ai legiunilor. Dacul ține mai adesea în mână un mare cuțit în forma unei secere puțin încovoiate, pe care cu nedrept cuvânt unii autori au semuit-o cuțitoaei cu cârlig a lui Chronos, obiect de uz casnic ce se numia ἅρπη la Eleni. Cuțitul Dacilor seamănă mai mult, la tăiș și la mâner, cu *hangerul* persian, cu *kinjalul* Cerkezilor.

Dar luxul cel mare al Dacilor se arată în scuturile

ovale ce poartă ei la braţul stâng. Pe acele scuturi, ornamentele sunt atât de variate, cât şi graţioase, şi acest lux al pavezelor dacice a dat ocaziune unui învăţat francez d-lui de Lasteyrie ca să emită, în Academia Inscripţiunilor şi Belelor-litere din Paris, opiniunea că acele arme defensive ale Dacilor, care în aşa mare câtime au împodobit triumful lui Traian în Roma, erau nişte bogate obiecte de artă, îmbrăcate cu aur, decorate cu ornamente sculpturale şi cu pietre scumpe.

Dela această ipoteză, vom trece la un fapt atestat de scriitorii antici, adică la sumptuositatea ce Dacii depuneau în flamurele sau praporele lor de răsboi, în acei *dragones*, pe care şi Romanii, din cauza aspectului lor măreţ şi îngrozitor, îi adoptară pentru armată, îndată după războaiele dacice. *Dragonii* erau lungi prăjine, deasupra cărora sta fâlfâind un balaur, cu capul de bronz aurit şi cu trupul mobil de o stofă purpurie. Când în mişcările ordiilor vântul umfla acei balauri, ei păreau ca un stol de smei fantastici, ameninţând fioros pe duşmanii din faţa lor.

Dacii, în fine, preţuiau şi luxul uneltelor casnice ; ei aveau bogate vase de argint şi de aur ; pe Columna Traiană se vede cum Romanii încărcau căruţe şi desage cu asemeni despuieri, luate depe la Daci : şi Dione Casiu, istoricul lui Traian, ne povesteşte cum Decebal, desperat de a vedea capitala şi ţara lui cotropite toate de Romani, mai înainte de a se ucide cu propria sa mână, puse să abată apele râului Sargeţia, şi prin Romanii robiţi, pe care apoi îi ucise, îngropă în albia râului şi acoperi cu bolovani de pietre, toate comorile lui, compuse din obiecte de aur, de argint şi din multe nestimate. Se vede că mai târziu un prizonier dac destăinui lui Traian secretul, şi avuţiile lui Decebal fură duse în Roma, unde serviră la edificarea măreţei columne, a arcului de triumf şi a forului divului împărat.

Insă, printre odoarele luate dela Daci erau mai ales două vase de argint şi un corn de zimbru împodobit cu pietre scumpe. Se zice că Traian le luă cu sine, şi mergând mai târziu în Siria, le depuse cu propria sa mână în templul lui Jupiter Casiu, din cetatea Seleuciei.

Negreşit că vor fi fost preţioase obiecte ale artei indigene, acele vase şi acel corn al unei fiare din codrii României, pe care gloriosul împărat le alese dintr'atâtea avuţii, ca să le închine zeului ce-l ocrotise în uriaşele sale lupte cu Dacii. Impreună cu cornul răpit din comorile lui

Decebal, pieriră şi puterile şi artele acelui mândru popor. Geloşi până la sălbăticie de libertăţile şi de bunurile lor, Dacii, simţindu-se înfrânţi, deteră înşişi foc la cetăţile şi la colibele lor, prăvăliră în prăpastie vitele ce-i hrăniau. şi-şi căutară scăparea, care sorbind din cupa de otravă, care părăsind ţara lor subjugată.

Astfel se stinse în România trufaşa naţiune a Dacilor, cufundând pieirea ei şi monumentele ce ea putuse înălţa.

De aci înainte soarele Romei răsare pe malul stâng al Dunării !

FUMURI ARHEOLOGICE SCORNITE DIN LULELE PREISTORICE, DE UN OM CARE NU FUMEAZĂ

Ştim deocamdată atât de puţin asupra vechilor locui tori ai ţării noastre, am dobândit încă, prin a noastră proprie lucrare, aşa de puţine cunoştinţe despre antichităţile naţionale, ne-am câştigat până acum aşa puţină credinţă în cercurile ştiinţifice ale lumii civilizate, încât, zău, nu s'ar prea cădea să ne mâncăm de îndată acea brumă de credinţă, cum zice Românul, prin emiterea unor ipoteze de o natură mai mult sau mai puţin fantastică, care nu pot să provoace decât un zâmbet ironic pe buzele adevăraţilor oameni de ştiinţă.

Această cugetare a fost din nou deşteptată în mine mai deunăzi citind în *Trompeta Carpaţilor* din 4/16 Fevruarie (No. 1045, anul IX) încă un articol, sub rubrica ; *Arheologia,* subscris de d-l Cezar Bolliac. Intr'însul e vorba de *Uzul fumatului din timpii preistorici,* şi eruditul preşedinte al comitetului nostru arheologic ne spune că Pomponiu Mela, acel geograf spaniol ce scria latineşte cu 60 ori 70 de ani înaintea concuistei Daciei de către Traian, „atribuie *numai* Tracilor celor vechi usul fumatului" ; apoi adaogă că : „Dacii ale căror obiceiuri urmează să fi fost mai aceleaşi, cu ale vechilor Traci, *nu mai este îndoială* că fumau, că fumau din lulea prin vreun fel de ţeve subţiri care n'au putut să reziste până la noi" ; în fine ne arată că d-lui a gasit insuşi pana acum, „printre vase şi cioburi de vase preistorice", în trei localităţi diferite la Vădastra din Romanaţi, la Hunia de

lângă Calafat, şi la Piscu-Crăsani de pe Ialomiţă, trei lulele de lut negru, care sunt leite poleite „lulele româneşti !“

Incă o frumoasă descoperire arheologică, şi când uu om ca d-l Bolliac o întemeiază pe carte latinească, pasă de nu te minuna !

La noi lumea nu se prea ocupă de arheologie, şi prin urmare poate cu înlesnire să crează în erudiţiunea oricui. De ce însă noi, dacă în adevăr ne taie capul şi dacă ne interesăm la starea de cultură a compatrioţilor noştri, — de ce să ne facem o glumă din mijloacele ce avem pentru a-i instrui ? De ce să nu tratăm ştiinţa cu seriozitatea ce i se cade şi să n'o prezentăm precât ne dă mâna, sub aspectul ei cel adevărat şi respectabil, atât publicului român, care poate avea o naivă încredere în noi, cât şi străinilor cari ne judecă cu mai multă justeţă, dar şi cu mai puţină îngăduială ?

Eu crez că aceste idei ar trebui să călăuzească pe toţi aceia cari, cu pana sau cu limba, vor să contribue la lăţirea cunoştinţelor de orice natură printre poporul român, sau să răspândească prin străinătate noţiuni ştiinţifice despre patria noastră.

Cu această învăţătură aş vrea doară să se aleagă binevoitorul cititor, din paginele ce-i stau dinainte.

Restul e numai fum !

Să căutăm dar, pe urmele d-lui Bolliac, a aduna fumul din antichitate, şi să ne întrebăm şi noi dacă cu adevăr el a ieşit din lulelele preistorice.

Cu vreo cinci sute de ani mai înainte de Pomponiu Mela, părintele istoriei, adică elenul Erodot, auzise că Masageţii, un popor care locuia dincolo de marea Caspică, pe malurile râului Arax, râu mai mare chiar decât Dunărea, că „Masageţii descoperise un copac ale cărui fructe ei le aruncau pe jăratic, stând cu grămada adunaţi împrejurul focului şi din fumul ce se înălţa, şi pe care-l miroseau, ei se îmbătau, precum grecii din vin ; şi cu cât mai mult aruncau de acele fructe pe foc, cu atât mai mult se îmbătau, până în „sfârşit se sculau şi se puneau pe cântece şi pe jocuri [1])“.

1. *Herodoti* lib. I, § 22 : „"Αλλα δὲ σφι ἐξευρῆσθαι δένδρεα καρποὺς τοιούσδε τινὰς φέροντα, τοὺς ἐπείτε ἂν ἐς τὠυτὸ συνέλθωσι κατὰ ἴλας καὶ πῦρ ἀνακαύσωνται κύκλῳ περιιζομένους ἐπιβάλλειν ἐπὶ τὸ πῦρ, ὀσφραινομένους δὲ καταγιζομένου τοῦ καρποῦ τοῦ ἐπιβαλλομένου μεθύσκεσθαι τῇ ὀδμῇ κατά περ Ἕλληνας τῷ οἴνῳ, πλεῦνος δὲ ἐπιβαλλομένου τοῦ καρποῦ μᾶλλον μεθύσκεσθαι, ἐς ὃ ἐς ὄρχησιν τε ἀνίστασθαι καὶ ἐς ἀοιδὴν ἀπικνέεσθαι.“

Alt undeva, tot Erodot mai zice că Sciţii, intrând sub nişte acoperişuri de pâslă, pun sămânţă de cânepă pe pietre roşite în foc ; şi când acea sămânţă începe a arde, ea răspândeşte un fum mai tare decât aburul băilor din Grecia ; şi Sciţii, ameţiţi de acea abureală, se pun pe urlete. Aceasta le servă lor de baie [1]).

Aci poate, precum observă d-l G. Rawlinson, traducătorul englez al lui Erodot [2]), scriitorul elen a confundat două uzuri distincte ale Sciţilor : adică, pe deoparte băile de abur pe care le întrebuinţează încă şi azi Ruşii, producând abureala prin turnare de apă pe pietre roşite în foc, iar pe de altă parte, afumarea cu fructul unei plante, pe care văzurăm mai sus că Masageţii o aruncau pe foc spre a se îmbăta din fumul ei, cântând şi jucând în beţia lor.

Acea plantă ar fi dar chiar cânepa κάνναβις,, ce creşte. şi de sineşi şi semănată, în Sciţia ; care se aduce cu inul, dar e mult mai presus decât dânsul prin grosimea şi înălţimea ei, şi din care Tracii îşi făceau veşminte întocmai ca cele de in [3]).

Este de crezut că Pomponiu Mela, autorul predilect al d-lui Bolliac, împrumutase ştiinţa sa dela Erodot, când ne spune că „locuitorii Traciei nu cunoşteau uzul vinului, ci că, mâncând ei se aşezau împrejurul focului, aruncau pe jăratec nişte seminţe şi prin mirosul lor deşteptau într'înşii o veselie analogă cu a beţiei [4]).

Din acelaş uz pare a proveni şi numele de Καπνοβάτο

---

1) Idem. lib. IV, §. 75 : Ταύτης ὦν οἱ Σκύθαι τῆς καννάβιος τὸ σκέρμα ἐπεὰν λάβωσι, ὑποδύνουσι ὑποδύνουσι ὁπὸ τοὺς πίτους, καὶ ἔπειτευ ἐπιβάλλονσι τὸ σπέρμα ἐπὶ τόυς διαφαυὲας λίθους τῷ πυρί τὸ δὲ θ·μσῆτοι ἐπιβαρλο ιεε, παὶ ἀτμίδα παρέΧεται τοσαύτην ὥστε Ἑλληνικὴ οὐδεηία ἄν μ ν πνριη ἀποκρατήυειε. Οἱ δὲ Σκύθαι ἀλάμενοι τῇ πσρίη ὠρύονται. Τοῦτό αωι ἀντὶ λοώτροῦ ἐστί.

2) History of Herodotus. A new english version by *George Rawlinson*, New edition, vol. III, p. 55, note 6.

3) *Herodoti* lib. IV, §. 74 : „Ἔστι δε σφι κάνναβις φσομένη αῇ Χώρῃ πλὴν ταΧύτητσς καὶ μεγάδεος τῶ λίνψ ἐμφερεστάτη ταύρῃ δὲ πολλῷ ὑπερφέρες ἡ καννυβις. Αὔτη καὶ αὐτομκτη καὶ σπειρομένη φύεται, καὶ ἐξ αὐτηι Θρήϊκες μὲν καὶ εἵματα τοιεῦνται υοῖσι λινέοισι ὑμοιότατα.."

4) *Pomponii Melae* de situ Orbis lib. II, cap. 2 : „Vini usus quibusdam ignotus est : epulantibus tamen ubi super ignes, quos circumsident, quædam semina ingesta sunt, similis ebritati hilaritas ex nidore contingit."

(derivat din καπνός, *fum)* pe care Strabon [1]), într'un pasagiu cam încurcat, îl dă locuitorilor Mesiei, de-a dreapta Dunării.

Şi Plutarc, sau poate un altul ce a luat numele lui Plutarc spre a scrie un mic tratat despre *„Numirile râurilor şi munţilor şi despre cele ce se găsesc într'însele“*, vorbind de râul Ebru al Traciei (Mariţa de astăzi), arată că „în acel râu, se naşte plantă asemănată cu şovârful [2]), ὀριγάνῳ παόρμοιος, ale cărei căpătâie Tracii le culeg spre a le arunca în foc, după ce sunt sătui de mâncare, şi absorbind prin dese aspiraţiuni fumul sau mirosul, care se ridică dintr'însele, se îmbată şi pică într'un somn adânc [3])“.

Pliniu cel bătrân schimbă şi soiul plantei şi scopul fumigaţiunilor scitice, când ne spune, urmând întru aceasta unui medic grec numit Apolodor, că Barbarii, spre a-şi scădea volumul splinei şi a se face astfel din zi în zi mai sprinteni şi mai vârtoşi, aspiră pe gură fum de săbiuţă [4]), (cypirus est gladiolus, ut diximus, radice bulbosa...) şi nu es din casă, până a nu fi făcut în fiecare zi o asemenea abureală [5]).

Dacă barbarii lui Apolodor sunt tot aceia cu Masageţii şi Sciţii lui Erodot, cu Cabnomaţii mesi ai lui Strabon, cu Tracii lui Pomponiu Mela şi ai falşului Plutarc, apoi trebue să recunoaştem cá toate popoarele Sciţiei au practi-

---

1) *Strabonis* Geographicarum lib. VII, cap 3, §. III : „Λέγει δὲ τοὺς Μυσοὺς ὁ Ποσειδώνιος καὶ ἡμψύΧον ἀπέ'εσ·αι κ.κτ'εὐσέβειαν, διά δὲ τοῦτο καὶ δρεμμάτων μέλιτι δὲ Χρῆσται και γάλακτι καὶ τυρῷ ζῶντας καδ'ήσυυίαν διά δὲ τοῦτο καλεῖσδαι δευεεβεῖς τε καὶ καπνοβάτας.“

§ IV : „Τὸ δὲ δὴ καὶ δεοσεβεῖς νονίζ ιν καὶ καπνοβάτας τοὺς ἐρήμους γυναικῶν σφόδρα εναντ οῦται ταῖς κοιναῖς ὑπολήψεσιν.“

2) *Doctor A. Fătu* în Enumeraţiunea specielor de plante cultivate în grădina botanica din Iaşi până la anul 1870, p. 42, (extras din *Revista Ştiinţifică).*

3) *Plutarchi* fragmenta et spuria, edit. Fr. Dubner. Paris, 1855, p. 82: „Περὶ ποταμῶν καὶ ὀρῶν ἐπωνυμίας καὶ τῶν ἐν α ιτοῖς εὑρισκομενιων.“ § III. 3 : „Γεννᾶτοι δὲ ἐν αὐτῷ (τῷ προειρημένῳ ποταμῷ Εβρῳ) βοτάνη παδόμιοσ ὀδιγάνῳ, ἧς τά ἄκρα δρεψάμενοι Ορᾶκες ἐπιτιδεασι περὶ μετά τὲν λόρον τῆς δημητριακῆς τδοφῆς, καὶ τὴν ἀναφερομένηε ἀνκδυμίασιν δεΧόμενοι ταῖς ἀναπνοιαῖς, καροῦνται καὶ εἲς βαθὸν ὕπνον καταφέρονται.“

4) *Doctor A. Fătu*, loc. citat, pag. 51.

5) *C. Plinî Secundi* naturalis historiae lib. XXI, § 69 : „Quon ad cypiron attinet, Apollodorum quidem sequar qui negabat bibendum :. . . . mirumque tradit, barbaros suffitum hujus herbæ excipientes ore, lienes consumere et non egredi die omni, nisi ab hoc suffitu : vegetiores enim firmioresque sic etiam in dies fieri“.

cat fumigațiuni de diferite specii, cu scopul, unele de-a se înveseli după masă, spre a cânta și a juca ; altele spre a adormi ; altele, spre a-și întreține sănătatea. In primul caz, ei sorbeau fum de cânipă, în al doilea abur de șovârf, în ultimul în fine se afumau cu pârleală de săbiuță.

Dar toți scriitorii vechi cari ne-au păstrat tradițiunea acestui uz, ne afirmă totodată că Barbarii aruncau de-a dreptul pe foc plantele afumătoare și le absorbiau mirosul, stând în preajma focului. Nicăeri dar nu e vorbă de pipe și de lulele.

Prin urmare chiar de-am voi, spre a face plăcere d-lui Bolliac, să recunoaștem că și Dacii fumau ca Tracii lui Pomponiu Mela, apoi tot n'am avea de unde scoate, că „ei fumau din lulea".

Abia dacă răsfoind prin rețetele medicale ale bătrânului Pliniu, găsim că : „fumul rădăcinei uscate de podbeală sau de limba-vecinei [1], — bechion quæ et tussilago dicitur, — fiind aspirat printr'o *trestie* și înghițit, vindică, după cum se crede, tusea învechită [2]).

N'ar fi oare, vă întreb, cam multă cutezare de a preface trestia, *arundo*, răpcigoșilor lui Pliniu, într'o „lulea cu țeava subțire", care, în puterea unei imaginațiuni arheologico-caloiatrico-poetice, am închipui că Traian, blândul Traian, osândise pe sărmanii Daci, ofticați de neîmpăcatele lui prigoniri ?

Numai astfel s'ar putea însă explica pentru care cuvânt Dacii, despre cari, — cum ne încredințează d. Bolliac — „nu mai este îndoială că fumau, că fumau din lulea prin vre-un fel de țevi subțiri care n'au putut să reziste până la noi", cum Dacii nu ni se prezintă toți cu luleaua în gură, pe columna din forul lui Traian.

Fiindcă însă se vede că arhitectul Apolodor a uitat să ne păstreze, în baso-reliefurile sale, acel *netăgăduit* instrument întrebuințat de Daci pentru fumat, cerem voie d-lui Bolliac a descrie aci, în câteva cuvinte, lulele ce d-lui a descoperit la Vădastra, la Hunia, și la Piscu-Crăsani, numai și numai spre a îndeplini o așa regretabilă lacună a arheologiei dacice.

---

1) *Doctor A. Fătu*, loc citat p. 30.

2) *C. Pliniț Secundi* lib. XXVI, §. 16 : — „Hujus (bechion et alio nomine chamæleucen) aridæ cum radice fumus per arundinem haustus et devoratus, veterem sanare dicitur tussim". La cartea XXIV, §. 5, tot Pliniu spune despre această plantă că i se arde rădăcina pe cărbuni de ciparos și, la cazuri de tuse învechită, se aspiră fumul printr'o pâlnie (per infurnibulum).

Din două lulele care sunt întregi în colecţiunea de vase preistorice a d-lui Bolliac, una are forma foarte comună a lulelelor ardeleneşti, cu buză teşită în partea despre ţeavă şi cu trupul tăiat în opt laturi pe dinafară ; alta are coada adusă melc şi un ornament în zigzag săpat în jurul gurei. Amândouă sunt de lut negru.

Cât despre „obiectele preistorice de pământ, în forme rotunde şi mai lătăreţe, seci înlăuntru, ne având decât o singură gaură deasupra", şi pe care d. Bolliac le crede a fi umflate prin suflare" şi a răspunde cu narghileaua portativă a Perşilor, mărturisim că, nu numai ele nu concordă întru nimic cu practicele afumătoare atribuite Tracilor de către autorii antici, dar încă nu prezintă nici una din condiţiunile materiale care să înlesnească orice fel de fumat. Abia dacă ar putea servi ca un fel de candele, de făptură cu totul primitivă.

Inchipuiască-şi cineva două scoici de lut ars lipite una de alta pe muchi şi având deasupra unuia din ţesturi, o mică găurice care pune cavitatea teşită a obiectului în comunicaţiune cu aerul exterior. Stau de mă întreb cum a avut răbdare d. Bolliac să vâre prin acea mică găurice şi tutun şi iască aprinsă ? Eu bănuiesc că Dacii, — oricât de mult le-ar fi plăcut luleaua, — ba chiar şi d. Bolliac, s'ar fi lipsit de fumat de-ar fi fost siliţi tot mereu să umple şi să aprinză o astfel de narghilea, stând apoi cu gura căscată deasupra ei ca să aspire ibrişimul de fum ce poate ieşi pe acea microscopică găurice.

Ierte-ne dar autorul articolului despre *Uzul fumatului din timpii preistorici*, a-i mărturisi că descoperirea sa de *narghilele preistorice* ne-a adus fără voie aminte o scenă glumeaţă dintr'o veselă comedie jucată la teatrul *Palais-Royal* din Paris [1]), în care un arheolog pasionat din provincie, Preşedinte al Academiei din Etampes, descopere şi el, în gunoiul din poiană, un mâner de vas.... casnic, pe care-l botează de lacrimatoriu... al decadenţei, întrebuinţat de Romani în momente... de intime expansiuni.

In privinţa lulelelor preistorice însă au apucat alţi arheologi înaintea Preşedintelui Comitetului nostru arheologic, descoperind în mai multe părţi ale Europei apusene, pipe amestecate printre obiecte antice.

La 1786, în Burwein, lângă Contres din cantonul Grisonilor din Elveţia, s'au descoperit două hârdăiaşe de bronz

1) *La Grammaire*, comédie-vaudeville par M. M. *E. Labiche* et *A. Jolly*, 1866.

care conţineau brăţări de aur, fibule sau chiotori în spirale, monete Masaliote, un vas de argint şi nişte *mici pipe* pe care le-au crezut pe atunci a fi instrumente de ale augurilor romani, deşi cele mai multe din obiectele deacolo par a fi fost de formă barbară [1]). Tot în Elveţia s'au găsit adesea asemenea pipe : una de pământ la Morges ; alta de fier la Augst ; una tot de fer la Develier printre ruine romane ; încă una de fer s'a descoperit la 1854 sub trunchiul unui vechi stejar din pădurea dela Faoug, lângă Avenches ; tot aci, în vechia cetate Avenches, la patrusprezece picioare adâncime, împreună cu olărie purtând inscripţiuni latine, s'a găsit şi o pipă de lut, de o formă cu totul originală, de vreme ce închipuieşte o mână cu mânicuţă încreţită, ţinând un pahar conic.

Incă şi în ruinele romane dela Lausana şi în cele dela Saint-Prex, între Rolle şi Morges, s'a aflat câte o pipă de fer ; iar d. baron de Bonstetten, care raportă toate aceste fapte şi dă chiar desemnele acelor pipe, nu se poate opri de-a începe descrierea lor prin aceste cuvinte : „Risum teneatis ! Iată încă pipe [2])“. Printre arheologii elveţiani renumitul Troyon, ne mai putându-se îndoi de antichitatea acelor obiecte descoperite printre rămăşiţe ale timpilor vechi, a emis opiniunea că ele ar fi jucării de copii.

In Germania, şi mai ales în movilele din districtele Freesen şi Osnabrück, din Hanovra, se găsesc, împreună cu oale, cu topoare şi cu cuţite de silex, nişte mici pipe de lut, tăiate pieziş la gură şi pe care oamenii locului le cred a fi fost pipele de fumat ale unor genii sau uriaşi numiţi *Aulk*, cari au fost îngropaţi în acele movile, ce poartă şi ele numele de *Aulkeen-Grœber* [3]).

Un învăţat german, d. Chr. Keferrstein [4]), cearcă să explice întrebuinţarea acestor pipe, arătând că Celţii din Irlanda au fost, din epocele cele mai străvechi, în raport

---

1) *Roede und Tscharner*. Der Kanton Graubünden.

2) *De Bonstetten*. Recueil d'antiquités suisses, avec planches lithographiées. Berne 1855, planche XIV şi Supplément. Lausanne, 1867. planche XI.

3) *Wœchter*, Statistik der heidnischen Denckmale în Hannover, Hanno versches Magazin, 1841, p. 675—685.

4) *Chr. Keferstein*, Ansichten über die Keltischen Alterthümer, die Kelten überhaupt und besonders in Teutschland, Halle, 1846, Vol. 1, p. 148.

cu America, neîndoioasa patrie a tutunului şi a pipei [1]).

In adevăr printre antichităţile dezgropate în Irlanda şi Scoţia, ba chiar şi în Englitera, s'au arătat adesea pipe mici, cărora poporul irlandez le dă numele de *Danes pipes* (pipe danese), iar cel scoţez, de *Celtic* şi de *Elfin pipes*, adică pipe ale Celţilor şi ale geniilor Elfi.

D. Collingwood Bruce [2]), în scrierea sa *The roman Wall*, arată că a găsit pipe de lut pentru fumat în mai multe staţiuni romane din Anglia şi chiar lângă zidul roman din Londra, în vecinătate cu Turnul *(The Tower)*; iar d. Daniel Wilson, descriitorul antichităţilor scoţeze [3]), nemorând despre numeroasele pipe ce s'au aflat la North-Berwich şi în Irlanda, crede că uzul fumatului exista la popoarele celte mai înainte de-a se fi adus tutunul din America, şi că el se practica poate cu cânipă şi alte plante.

In Franţa însă arheologii s'au arătat mai cu rezervă în privinţa pipelor ce ei au descoperit pe ici şi colea, şi abatele Cochet, neobositul explorator al antichităţilor Normandiei, nu cutează a da o provenință anterioară secolului al XVII, pipelor de lut însemnate cu litere şi cu flori, uneori chiar cu flori de crin, ce el a găsit într'un cimitir roman dela Dieppe [4]).

Cu toate acestea, d. Louardre din Abbeville crede antice pe cele găsite la o mare adâncime, în localitatea zisă *la Portelette*; d. Muret din Paris păstrează în colecţiunea sa de antichităţi, o pipă de fer, care are o gaură pătrată pe laturea sa; iar în minunatul Muzeu de antichităţi etrusce adunat de Campana şi cumpărat, în mare parte, de împăratul Napoleon III, spre a înavuţi cu dânsul colecţiunile arheologice ale Luvrului, era şi o lulea de bronz, care se recomanda mai mult prin frumoasa ei patină (cocleală) verde, decât prin forma sa. Nu pot încredinţa dacă ea şi-a aflat un loc în gravele şi artisticele vitrine ale Luvrului.

---

1) Despre originea americană a plantei tutunului, *nicotiana tabacum*, şi despre uzul străvechi al pipei de fumat la popoarele noului continent, se poate consulta mai ales scrierea lui *Tiedemann* Histoire du tabac; — studiul lui *Fairholt*, Tobaco an its Association, în publicaţiunea *Notes and Queries*, 1 Series, Vol. II şi VII; — *Wilson*, Prehistorical man, Vol. II; *E. Stevens*, Flint Chips, p. 315 şi altele.

2) *Collingwood Bruce*, The roman Wall, in 8, 2 edit.

3) *Daniel Wilson*, Prehistoric annals of Scotland, 2 edit. London, 1863 Vol. II, p. 503.

4) *L'abbé Cochet*, La Normandie souterraine. 8 édit. Paris 1855, p. 76.

Iată, pare-ni-se, starea în care se află azi chestiunea arheologică a fumatului popoarelor antice din Europa:

Pentru partea orientală, începând dela Ebrul Traciei, până la Araxul Masagetic, atestate numeroase ale scriitorilor antici, eleni şi romani, cum că popoarele barbare din acele locuri se îmbătau, se veseleau şi se întăreau, absorbind deadreptul, fără pipe nici lulele, fumul îndesat al unor plante, mai mult sau mai puţin cunoscute, precum cânipa, şovarf şi săbioară, pe care le aruncau pe foc;

Prin ţările apusane, din contra, în insulele Britanice, în nordul Germaniei şi al Franţei poate, în Elveţia, descoperiri numeroase, printre ruinele romane şi prin morminte de natură înduioasă, a unor mici pipe, şi de lut şi de fer, care pe alocurea poartă şi nume legendare; dar nicăieri, pe aci, dovezi scrise sau reprezentaţiuni plastice care să amintească despre uzul fumatului prin pipe, în antichitate, la popoarele celtice şi teutone.

Iuliu Cezar n'a aflat pe Gali şi pe Bretoni fumând; Tacit nu auzise că pe atunci Germanii să fi stat cu pipa atârnată de buză.

Permită-ne dar şi d. Bolliac a crede că nici Traian n'ar fi păţit atâtea nevoi spre a înfrânge pe Daci, dacă i-ar fi găsit scărpinându-se în cap cu luleaua în gură sau trăgând cu tabiet din narghilea.

Stim că d-lui ne poate zice: „De ce să nu fie pipele mele antice, dacă arheologii elveţiani, cei germani şi cei englezi, au recunoscut toţi că pipele găsite prin patriile lor, sunt de o netăgăduită antichitate?".

Vom răspunde la acestea, cu trei cuvinte latineşti care, deşi nu sunt spuse de Pomponiu Mela, dar conţin un adevăr pe care tot omul, şi mai ales arheologul, trebuie să-l rumege de şapte ori înainte de a emite o opiniune excentrică; aceste cuvinte sunt: *Errare humanum est!* Omul se poate înşela!

Nu este cu neputinţă ca micele instrumente în forma de pipă să fi servit Celţilor, Germanilor, ba chiar şi Romanilor, la un alt uz decât fumatul, la o întrebuinţare pe care nu o cunoaştem, precum nu cunoaştem întrebuinţarea multor instrumente casnice, şi multor mici monumente ce se descoper adesea sub pământ.

Poate iar ca multe din pipele, crezute antice, să se fi strecurat acum de curând, în mod întâmplător, prin tărâmuri vechi.

Şi în adevăr stau de mă mir cum se face ca pipele, presumpte antice, ce s'au găsit în Franţa şi în ţările vecine,

în Irlanda şi în Elveţia, să aibă întocmai forma subţire şi uşoară a acelui *brûle-guele* de pământ, din care fumează bluzarul şi studentul francez ; cum se face ca cele provenite din Germania să fie cu pântecele borcănate ca pipa neamţului ; în formele, în ornamentele şi în dimensiunile lor, o analogie, ba chiar o identitate cu lulelele zise *româneşti* ?"

Ce atâta persistenţă în formele plastice locale ale unei unelte aşa de înduioase ?

Pentru ce oare, când moda nestatornică, când gusturile variabile ale popoarelor şi ale epocelor au schimbat şi au prefăcut toate ale omului, şi îmbrăcăminte, şi vase, şi mobile, ba chiar şi clădiri, pentru ce pipele singure să rămână nestrămutate în disgraţioasa lor originalitate ?

De-ar fi cu adevăr aşa, apoi am avea aci un fenomen al spiritului omenesc care trebuie notificat poeţilor celor însetaţi de antiteze ; pipa ne-ar arăta statornicia îndărătnică a formei, întrupată în obiectul care produce materia cea mai nestatornică, fumul cel în veci schimbător, cel neţărmurit în momentanele-i prefaceri !

Pe calea deschisă de d. Bolliac nu se poate opri nici spiritul nostru, aşa de prozaic, a nu încerca un dezghin prin regiunile poetice ale fanteziei ; dar Pegazul nostru, nefiind deocamdată nici măcar ameţit cu fumul plantei îmbătătoare a Masageţilor, spre a şti să necheze şi să salte, Pegazul ne trânteşte pe jos, şi ne deşteptăm cu mirare în acea întindere, care dela Hunia, vecină Mehedinţilor merge prin Vădastra Romanaţilor până la Piscu-Crăsanii de pe Ialomiţa, întindere în care d. Bolliac vede în timpii preistorici, „o identitate de obiceiuri, învederată prin formele vaselor, ale silexelor şi ale celorlalte obiecte de lut, de os şi de piatră".

Am auzit zicându-se că de câte ori pe un negru sau arap, îl răpesc din Africa centrală, spre a-l aduce printre Europeni, printre oameni albi, acel biet negru multă vreme nu poate să deosebească figura unui alb din figura celorlalţi ; i se pare că toţi albii au unul şi acelaş chip ; trăsurile figurilor au o înfăţişare atât de neasemuită cu ceea ce din copilărie, ochiul lui a fost deprins a vedea, încât pentru mult timp toţi albii i se par identici în formele lor fizice.

Tot astfel trebue să păţească şi arheologul, când întâmplarea sau norocul lui l-a adus a face, în timp scurt şi fără cercetări pregătitoare, descoperiri numeroase într'un câmp de antichităţi, până atunci lui necunoscute.

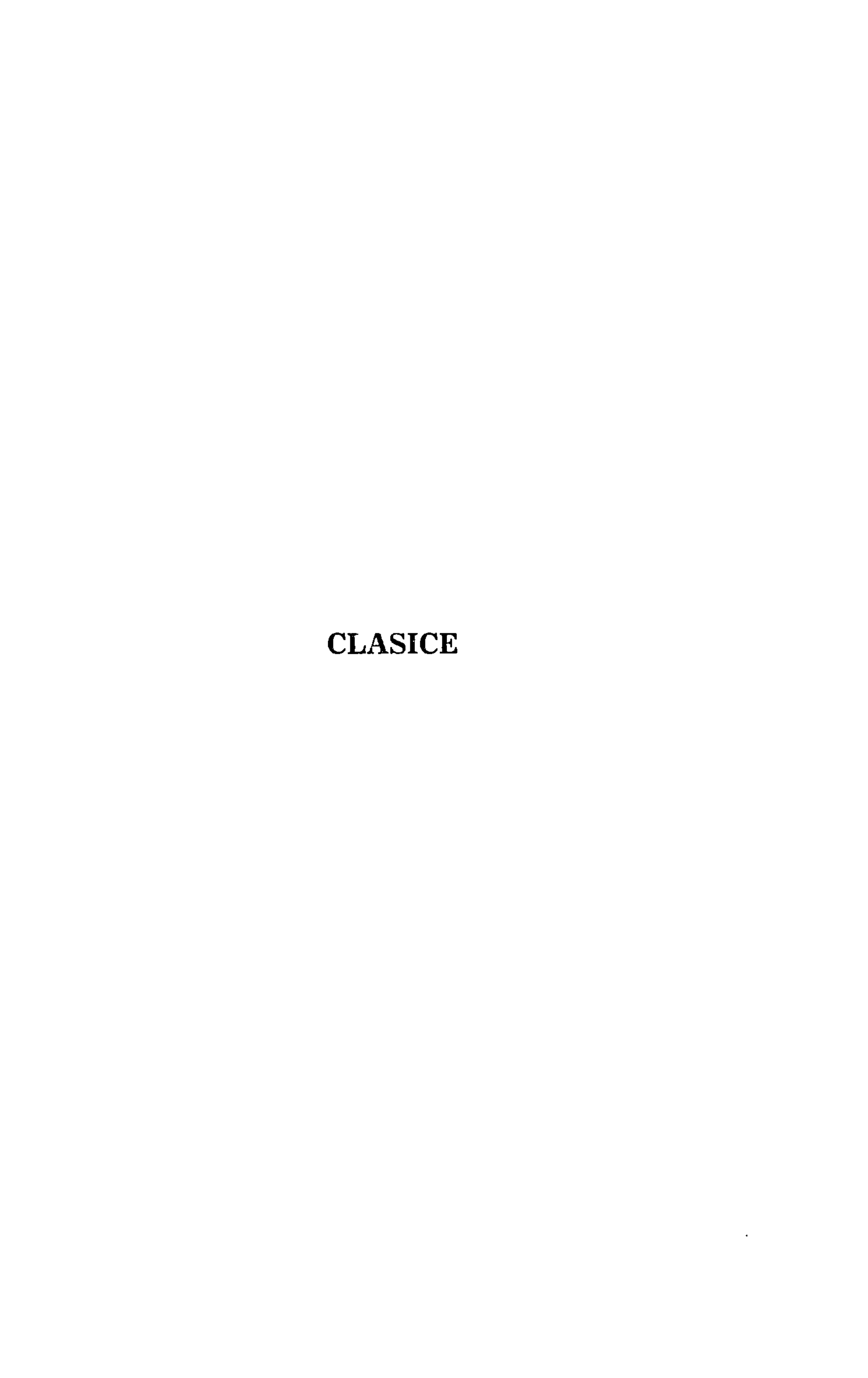
Ochiul nedeprins a deosebi diferențele ce există în formele și în ornamentele, care adesea, — și mai ales pentru timpii foarte depărtați, — caracteriză singure producțiunile feluritelor epoce și popoare, vede uniformitate, ba chiar identitate, în obiecte ce n'au alt raport între ele, decât analogia materiei și poate o asemuire în destinațiunea lor.

Teamă-mi e că așa pățește și d. Bolliac, când confundă diversele specii de vase barbare, ce d-lui a avut imensul merit de a descoperi în acești din urmă ani, în mai multe localități ale țării.

Dacă, pe lângă acea prețioasă ardoare ce d-lui depune în dezgroparea și adunarea antichităților patriei, ar fi avut și timpul de a consulta scrierile ce, prin alte țări. au tratat materii analoage ; dacă ochiul dumnealui ar voi să se deprinză cu prețuirea caracterelor plastice ale obiectelor descoperite și ale ornamentelor ce le decoră, negreșit că acea negură ce-l face a vedea identitate între vase ca cele dela Piscu-Crăsanii și cele dela Vădastra, spre exemplu, ar peri și pentru d-lui, și arheologia noastră preistorică sau barbară ar păși cu urme mai repezi spre o clasificare rațională, care ne-ar conduce la domirirea mai multor punturi îndoioase ale etnologiei antice a României.

Fie-ne dar permis, la sfârșitul acestor neprecugetate rânduri pe care le-am scris limpezi de orice amărăciune, fie-ne, zicem permis a ruga pe autorul articolului despre *Uzul fumatului în timpii preistorici,* ca de vreme ce d-lui a întreprins, cu o așa lăudabilă și fericită stăruință, dezgroparea de sub pământ a antichităților noastre barbare, și dacă în adevăr dorește ca pana d-sale să fie tot atât de folositoare arheologiei naționale ca și săpăturile ce d-lui execută, atunci să binevoiască a urmări cu tot pozitivismul și cu toată răbdarea ce ele reclamă, asemenea pământești lucrări, și să se ferească de a se avânta așa des prin regiunile închipuirii, purtat bunăoară de fumurile arheologice ce pot ieși din lulele preistorice.

Acest articol a fost tras într'un foarte mic număr de broșure în 8o, cu o copertă pe care erau reprezentate în desemn, mai multe obiecte, — pipe antice, de care s'a vorbit aci.

CLASICE

SATIRA LATINĂ

Studiu istoric, critic și literar

I.

Printre deosebitele feluri de compuneri literare, satira și comedia sunt cele care mai cu deosebire dau pe față slăbiciunile unei națiuni sau unei epoci; rolul lor este de-a lua în râs relele năravuri ale omenirei și, arătându-le publicului sub o formă atrăgătoare și iscusită, să le biciuiască râzând, și astfel să le îndrepteze pe cât se poate. In Franța, în secolul lui Ludovic al XIV-lea, Molière și Boileau au luat asupră-le, unul prin comedie, iar celalt prin satiră, aceste vesele dar nu puțin primejdioase îndatoriri și amândoi le-au îndeplinit cu spiritul cel mai pătrunzător și cel mai fin, cu cea mai glorioasă perfecțiune. Incă și mica noastră literatură, chiar dela început a simțit cât de folositor este de a îmboldi părțile șovăinde ale societății noastre cu ghimpii comediei și ai satirei, și cu toate că străinătatea ne-a răpit pe satiricul ce de demult ar fi putut să ne aducă glorie, pe Antioch Cantemir, însă chiar fără de a-l avea în frunte, literatori, români, oameni de spirit și de gust, au făcut încercări spre a ne pune pe o cale bună. Acum va numai să pășim înainte, cătând a perfecționa din ce în ce mai mult ceeace s'a făcut până în ziua de azi.

Satira însă, astfel cum o vedem în scrierile lui Boileau, lui Antioch Cantemir și despre care avem acum și în limba românească câteva probe destul de recomandabile, adică acea critică în versuri a năravurilor, scrisă cu un stil ușor, adesea familiar, și urzicând pe cei demni de râs și de reprobațiune, spre a ține parte virtuții și bunului gust, felul acela de compunere are o origine foarte veche, pe care dorim a o cerceta în acest articol.

Ea a trecut în literaturile moderne, dela Romani, care au fost adevărații ei inventori. Intr'adevăr Quintilian [1], vorbind despre deosebitele feluri din care se alcătuiește literatura latină, mai toată imitată după cea elenă, ne zice curat că satira este cu totul romană, *„satira tota nostra est“*. Cu toate acestea, în vechime, ca și în timpii moderni, mulți critici s'au înșelat crezând că chiar și satira a fost luată dela Greci. O astfel de amăgire provine dintr'o asemănare adevărat minunată, dar însă cu totul întâmplătoare, a cuvântului latin *satira* sa mai bine *satura*, cu numele unui fel de comedie greacă cu totul deosebită, ce se chiamă *dramă satirică*, δρᾶμα σατυρικὸν sau numai σατυρά.

Iată pe scurt ce era această dramă [2], după câte putem afla din cărțile vechilor și mai ales din *Arta poetică* a lui Orațiu [3]: în Atena, la marele reprezentațiuni teatrale ce se dau de două ori pe an, în vremea sărbătorilor lui Bacchus, numite *Dionysiace*, se juca pe fiește zi trei tragedii și o mică comedie în care persoanele erau alese printre semizeii și printre eroii mitologici, iar chorul era totdeauna compus de *Satyri*, tovarăși ai lui Bacchus. Aceste bucăți teatrale, care erau întotdeauna foarte vesele, jucându-se la sfârșitul reprezentațiunii, mai descrețeau frunțile înorate de groaznicele catastrofe ce se petrecuse mai înainte, tot pe aceiași scenă. Acesta era rolul dramei satyrice. Lexicograful Suidas ne spune că poporul, supărat de-a nu mai vedea, ca în vechime, împrejurul altarului zeesc, nici pe Dionysiu împodobit cu viță, nici pe burtosul și șovăindul Sylen, nici pe comicii și rânjiții Satyri, ci de a tot vedea, în locul acestui chor glumeț și zgomotos, jalnice și înfiorătoare întâmplări, s'apucă să strige : „Apoi aci nu-i nimic pentru Dionysiu ! Οὐδὲν πρὸς Διόνυσον !“ Atunci un cetățean din Fliunta, anume Pratinas, pe la vreo 500 înainte de Christos, închipui de a pune pe scenă faptele comice ale eroilor, dându-le drept chor o ceată de Satyri, care cântau strofele lor lirice pe muzica săltăreață a modului frigian și dănțuiau gesticulând desfrănatul lor joc sicilian numit *Sicinnis*. Chœrilos și Frynicos pășiră pe urmele lui, și chiar marele Eschil însoți uriașele sale tri-

1) *Institutio oratoria*, lib. X, cap. 1.

2) Asupra dramei satyrice la Greci vezi mai ales Barthelemy, *Voy. d'Anacharsis*, ch. 69 ; Welcker, *Nachtrag zu der Schrift über die Aeschylische Trilogie*, p. 185 ; Patin, *Etudes sur les tragiques grecs*, vol. III. p. 422 ; Got. Hermann, *De dramate comicosatyrico*. Opuscul. I, p. 44, etc.

3) Vers. 220 și următoare.

logii tragice cu câte o dramă satyrică, unde înfăţişa sau pe Prometeu aducând într'o trestie focul cerului de care îşi pârleau degetele Satyrii, sau pe Circea prefăcând în râmători pe nenorociţii tovarăşi ai lui Odiseu, sau alte subiecte comice de felul acesta. Nici Sofoclu nu rămase mai înapoi, căci se făcuse, cum am spus, obicei de-a se reprezenta, împreună cu trei tragedii, o dramă satyrică. Aceste patru bucăţi teatrale, jucate în aceiaşi zi, constituiau *tetralogia* consacrată a sărbătorilor dionysiace. Din multele drame satyrice ale scriitorilor greci, abia ne-au rămas câteva fragmente neînsemnătoare[1]) şi o dramă întreagă, adică *Cyclopul* lui Euripid, unde putem vedea cum face iscusitul Odiseu de pârleşte ochiul uriaşului Siciliei, după ce mai întâi l-a îmbătat cu vin.

Această bucată ne poate de o probă exactă de ce era drama satirică la Eleni şi, lăsând la o parte atât frumuseţile lirice cât şi expresiunile puţin cuviincioase ce se pot afla într'însa, nu găsim în ea, când o comparăm cu satirile lui Oraţiu şi lui Juvenal, *altă asemănare cu ele decât numai* o *tendinţă comică dintr'*o *parte ca şi din cealaltă*. Cu toate acestea, am mai spus-o, critici vechi şi moderni s'au amăgit şi, din asemuirea numirilor, au tras încheere că şi lucrurile ieşeau dintr'acelaş izvor. Printre cei noi, vom numi pe cel mai vestit, pe filologul francez Casaubon ; dintre cei vechi, vom transcrie aici ceva din gramaticul Diomede, carele trăia prin secolul al IV-lea sau al V-lea după Christos. Vorbind despre satiră, el zice aşa : „Satira este numită *satura*, sau *satira*, după *Satyrii*, fiindcă, într'acest fel de poezie, se zic lucruri de râs şi ruşinoase, precum Satyrii au obicei a zice şi a face...". Dar el îndată ajunge la provenienţa cea mai de crezut a cuvântului latin, şi urmează : „sau de la *satura lanx*, care e o tavă purtând felurită pârgă, ce se pune pe altar în sărbătorile zeiţei Ceres...". Insfârşit tot el cere ajutor dela un derivat spre a explica chiar rădăcina cuvântului şi zice : „sau de la grămada şi (ca să zicem şi noi ca latinul) dela *săturarea* lucrurilor ce se află într'însa"[2]).

Aşa dar vedem că, la Latini, vorba *satira* vine dela vechiul cuvânt *satura*, ce însemna orice fel de amestecătură.

---

1) Fragmenta Græcorum Satyrographorum, edit. Friebel et Larsow Berlin, 1837.

2) Casaubon, *De satyrica Græcorum poesi et Romanorum satyra*, Paris, 1605, şi Halle 1774. — Diomedis bil. III. p. edit. *Gramatic, latin.* edit. Putsch.

In limba preoţească, tava pe care se puneau cele dintâi roduri ale pământului, spre a le aduce drept odor zeiţei Ceres, purta numele de *satura lanx:* vedem într'adevăr că acest obicei era foarte vechi în Italia, ca şi în Palestina. Anticele popoare italice jertfeau zeilor toate cele întâi născute dobitoace ale anului, şi au fost chiar timpuri, când mari urgii apăsau peste ele, de au sacrificat chiar şi toţi pruncii născuţi într'o primăvară. Aceia se chiamă la dânşii *Ver sacrum*, adică *Primăvara Sfântă* [1]. Mai târziu şi în vremi mai ferice, zeii se mulţumeau cu o *satura lanx*, adică o tavă încărcată cu de toate.

Lesne se înţelege că vorba *saturitas* a ieşit de aci şi noi încă şi azi zicem : „Sunt *sătul* şi m'am *săturat*", fără de a ne fi atins vreodată de tava sânţită a Ceresei. In sfârşit, spre a avea o prenumerare exactă şi deplină a deosebitelor înţelesuri ale vorbei *satura*, în limba latină, vom traduce din gramaticul Festu cuvintele următoare : „*Satura* este şi un fel de bucate gătite cu deosebite merinde, şi o lege alcătuită de mai multe legi şi un fel de poezie unde se vorbeşte de mai multe lucruri" [2]. Aşa dar *satura* era la Latini un termen general care însemna tot felul de amestecături şi se întrebuinţa atât în graiul preoţilor şi al legiuitorilor, cât şi într'al bucătarilor şi al literaţilor.

La Greci, nu avea deloc acelaş înţeles zicerea Σάτυρος care însemna drama satyrică. Această numire venea negreşit din natura chorului ce figura în acele bucăţi glumeţe, şi care chor era compus din zeităţile sălbatice şi sglobii, tovarăşi ai lui Bacchus, personificând oare cum toate aplecările rele şi necuviincioase ale firii omeneşti. Chorul de Satyri dase numele său acestui fel de comedie, în care aflarea lui era de neapărată trebuinţă, precum multe tragedii greceşti erau denumite dupe natura chorului ce lua parte într'însele, spre exemplu : *Rugătoarele* 'Ικέτιδες, lui Eschil, *Trachiniele*, Τραχίνιαι lui Sofoclu, *Bachantele*, Βάκχαι lui Euripid şi multe altele. Iar pe acei Satyri, semizei închipuiţi de Greci cu copita de ţap şi cu corniţa de frunte, nu trebue de loc să-i asemuim cu Faunii, acei dintâi poeţi al Laţiului şi cântăreţi de versuri latine [3], acele blânde zeităţi câmpene care ocroteau, în

---

1) Vezi Niebuhr, *Roemische Geschicte ;* Michelet, *Histoire Romaine ;* Micali, *Storia degli antichi popoli italiani.*

2) Festus, citat în gramaticul Paul Diaconul.

3) Ennius, într'un fragment din cartea a VI-lea a *Analelor.*

Italia, lucrările câmpului, pe care Virgil le cheamă întru ajutor la începutul Georgicelor sale :

> Et vos agrestum presentia Numina, Fauni
> Ferte simul Fauni pedem, Dryadesque puellae
> Munera vestra cano [1]),

şi cărora Oraţiu se făgădueşte a le jertfi un ied, dacă vor binevoi a priveghia păşunele şi turmele sale [2]).

Satyrii Grecilor n'au astfel de atribuţiuni ; plini de viclenie şi de isteciune, ei caută neîncetat prilejul de a-şi mulţumi uricioasele lor aplecări, cu paguba muritorilor. Furtişagul, beţia, lăcomia, desfrânarea sunt jocuri pentru ei ; fricoşi la primejdie, lăudăroşi când sunt la sigur, dar în veci trândavi şi răsipiţi, astfel ni-i arată vechia literatură satyrică a Grecilor şi, dacă n'ar fi avut vioiciunea spiritului şi oarecare graţie în strâmbările lor, care să răscumpere puţin atâtea rele porniri, atunci i-am putea privi ca pe nişte idoli asemănaţi cu diavolii iadului creştinesc. Cu toate acestea, artele şi literele Elenilor i-a învăluit în oarecare poezie ; ici, îi vezi, înferbântaţi de vin, urmărind sgomotul şi bogatul cortegiu al lui Bacchus şi făcând să răsure crotalele [3]) şi tamburele, îi auzi cum iubesc ţărâna, jucând desfrânata lor Sicinnis ; colo, îi zăreşti strecurându-se pe furiş într'o dumbravă ca s'apuce fără veste vre-o Nimfă a pădurilor adormită.

Multe scene de acestea, rămase până la noi pe păreţii zugrăviţi ai Pompei, ne îndeamnă foarte mult a da crezământ scoliastului lui Teocrit, la idila sa a IV, când voeşte să derive cuvântul „Σάτυρος ἀπο τῆς σάθης“ [4]).

Putem dar încheia, mai înainte de toate că asemuirea cuvintelor *Satura* şi Σάτυρος e cu totul întâmplătoare şi că aceste două zicori nu derivă de loc din aceiaşi rădăcină. Ne vom încredinţa însă şi mai bine de originalitatea satirei latine, cercetând urmele ei în istoria literară a Romei.

---

1) Lib. I v. 16.
2) Ode, lib. III. 18.
3) Un fel de castaniete pe care le plesneau în palme.
4) Lăsăm curioşilor grija de a cerceta în Lexice însemnarea cuvântului σάθη şi de a constata, în picturile lubrice ale muzeului secret din Neapole, dacă derivaţiunea ce o dăm aici nu se înfăţişează ca cea mai probabilă.

II.

Titu Liviu [1]) ne spune că la anul 391 dela clădirea Romei, consuli fiind C. Sulpiciu Peticu şi C. Luciniu Stolo, se aduseră din Etruria nişte histrioni cari, prin jocurile lor, trebuiau să îmblânzească mânia zeilor şi să alunge din Roma groaznica peire ce apăsa pe cetate. Aceasta era o credinţă în mult-cuvioasa Etrurie, de unde veneau în Roma augurii, acei preoţi cari citeau viitorul în fulgerile cerului şi în sborul paserilor. Histrionii aceia întocmiră ale lor jocuri fără de a cânta şi fără chiar de a face ceva schime care să vădească înfăţişarea teatrală a vreunui fapt ; ci numai dănţuiau din picioare şi făceau întorsături acrobatice ; iar gura le era mută. Tinerii romani, găsind aceste jocuri pe placul lor, se apucară a le imita ; dar ei mai adăogiră pe lângă danţ, ca un chip de mică acţiune teatrală, şi un fel de dialog în versuri *fescenine* [2]), adică o întreschimbare de glume mai mult sau mai puţin grosolane şi necuviincioase, care făceau să râdă pe publicul de atunci, încă necultivat. Dar acesta nu fu cel din urmă pas al geniului dramatic la Latini ; în loc de astfel de jocuri neorânduite şi nemăestrite, se ivi un soi de mică comedie, pe care o jucară cetăţenii din Roma, luând titlul de *histrioni*, după zicerea etruscă însemnând pe actori, şi care fu numită *Satira*, negreşit fiindcă într'însa era vorba de tot felul de lucruri, dar mai cu seamă, so cotesc, ceva critici şi urzicări la adresa oamenilor însemnaţi din acea vreme [3]).

Ceeace mă face a presupune aceasta, e tocmai gustul ce a avut în totdeauna poporul roman de a lua în râs pe bărbaţii săi cei mai vestiţi, gust care se vădeşte mai ales în obiceiul strămoşesc ce ierta pe ostaşi să cânte, urmând carul de triumf al izbânditorului, versuri comice în care

---

1) Lib. VII, cap. 2.

2) Niebuhr, în *Istoria Romană*, trage această numire dela oraşul *Fescennia*, aşezat în Etruria unde s'ar fi inventat aceste versuri pline de murdării.

3) Asupra Satirei latine vadă cineva : Casaubon, cartea sus numită : Bæhr, *Geschichte der lateinischen Literatur ;* Ruperti *de Satira Romanorum*, în edit. lui Juvenal din 1801, etc., etc.

nu-i cruța nici cea mai mică vină. Astfel soldații lui Cezar strigau, intrând pe ulițele Romei cu gloriosul lor general în cap :

Urbani, servate uxores, mœchum calvum adducimus !

adică : „Cetățeni, păziți-vă nevestele; căci aducem pe berbantul cel pleșuv !“ [1]).

Incă o dovadă de spiritul de critică al plebeilor împotriva celor mai mari ai lor, este acest vestit vers al poetului Neviu :

Fato Metelli Romæ fiunt consules,

adică „numai întâmplarea, și nu meritul, a făcut pe Metelii să fie consuli în Roma“, la care Metelii răspunseră cu fapta și cu vorba :

Malum dabunt Metelli Nævio poetæ.

sau „Rău va păți poetul Neviu dela Metelli“. Și'ntr'adevăr bietul poet plebeu, scăpând din fundul bolților Tuliane, își sfârși vieața pe țărmurile pribegiei [2]).

Deci, fie-ne iertat a crede că, precum au făcut soldații triumfătorilor și poetul Nevie, asemenea făceau și autorii sau actorii acelor satire teatrale despre care am vorbit. Acele mici comedii, care n'aveau altă scenă decât cetatea Romei, nici altă îmbrăcăminte decât haina romană, se schimbară foarte puțin când, sub înrâurirea literelor elinești, se iviră comediile lui Plaut, Terențiu și Ceciliu, lucrate după tiparul grecesc. Ele se păstrară încă multă vreme într'o treaptă mai josnică, sub numele de *Fabulœ tabernariœ* adică *comedii de cârciumă.*

Junimea patriciană se lepedă de aceste jocuri poporane și ea împrumută dela națiunea oscă, comedia numită *Atellana*, în care personagiile își aveau rolul și caracterul, ba și chiar costumul lor, cunoscute de mai înainte. și în care așa dar nu rămânea de inventat decât numai intriga.

Astfel de comedii, născute în mica cetate Atella din ținutul Campaniei, și jucate câtva timp la Roma în limba

1) Bernstein, *Versus ludicri in Romanorum Cœsares priores*, p. 10.
2) Clussman, *Cn. Nœvii vita et carminum religiœ*, p. 16.

oscă, iar pe urmă în cea latină [2]), pot fi privite ca vechiul trunchiu din care au ieşit comediile poporane ce se joacă încă şi azi în Italia, mai ales la Roma pe piaţa Navona, sub nume de *Comedie dell'Arte*, şi ale căror persoane sunt neschimbate. *Pulcinella*, *Brighella*, *Pantaleone*, *Arlechino* sunt adevăraţi strănepoţi ai lui *Maccus*, *Bacco*, *Dossenus*, *Manducus din atellanele latine* [1]). Ca modernul *Pulcinella*, asemeni vechiul *Maccus*, poartă o cocoaşă în spate şi alta în piept, şi un nas mare şi cocârjat ; deosebirea e că unul era îmbrăcat cu togă, iar cellalt cu peptar pestriţ şi crestat, ca gentilomii şi cavalerii din timpului Renaşterii.

Insă aceste măşti sau personagii pocite şi ridicule ale Italienilor n'aveau negreşit nimic a face cu persoanele dramei satyrice elineşti, care erau alese printre semizeii şi eroii poemelor ciclice, arătate sub o faţă glumeaţă ; astfel, nici o rudenie nu putea să fie între uu Ercul lacom, un Odiseu viclean, un Polifem beat, cu un Maccus de două ori ghebos, cu un Manducus cu gura căscată până la urechi şi cu dinţii rânjiţi, cu un nătărău, ca Bucco cel din orăşelul Atella. Mai ales că punctul de căpetenie al dramei satyrice, adică corul de Satyri lipsea cu totul în Atellane, şi, dacă ne vom sui chiar până la origină, lesne ne vom încredinţa că comedia oscă, acea petrecere întâmplătoare a junilor patriei şi a oamenilor fără treabă, nu putea să aibă nici o legătură din naştere cu drama satyrică, jucată solemn în sărbătorile dionysiace şi cerută cu tot dinadinsul de poporul atenian care se plângea că au uitat pe Bacchus în folosul tragediei.

Izbutirăm până aci, cred, a arăta că atât vechia *satiră* teatrală a Romanilor, cât şi *atellana* de origină oscă, s'au născut chiar în Italia şi n'au fost turnate după tipar grecesc. Dar acest punct capital este cu atât mai lesne de întemeiat, cu cât, pe vremile despre care vorbirăm până acum, înrâurirea Elenilor nu se simţia încă în Laţiu ; Roma era încă mânată numai de însuşi geniul său, sau cel puţin n'aveau alţi ctitori decât naţiunile ce o împrejmuiau pe pământul Italiei, adică pe Etrusci şi pe Osci.

---

1) Munck. *De fabulis Atellanis ;* Schober, *Ueber die Atellanische Schauspiele der Roemer*. L. Pomponius şi Novius fură cei mai vestiţi scriitori de Atellane la Romani.

2) W. A. Schlegel, *Geschichte der dramatische Literatur*.

III.

Cu toate acestea, greutatea nu va fi mai mare spre a dovedi că, chiar în epocile când toate celelalte feluri de compuneri literare, poema epică, tragedia, poezia lirică, erau sub asuprirea literelor elineşti, că chiar şi atuncea zic, satira ştiu să-şi păstreze o mare originalitate în deosebitele căi pe care ea le apucă. Dar mai înainte de a expune pe scurt această istorie, trebue să ne aducem aminte că *satira*, la Latini, este o zicere colectivă care poate însemna totdeodată mai multe feluri, şi că fiecare autor avea voie a numi într'astfel amestecătura de scrieri felurite ce el compusese. Poetul Enniu, părintele poeţilor latini, şi după dânsul tragicul Pacuviu, deteră acest titlu la deosebite mici scrieri în versuri iambice, în care se vede că ei dezbăteau despre filozofie, despre morală şi în sfârşit despre politică ; se poate ca ei să fi amestecat într'aceste dezbateri, ceva lovituri cu ascuţiş împotriva relelor năravuri ale societăţii şi împotriva unor persoane cu nume rău în Roma ; însă nimic nu se poate hotărî despre acestea şi ne vom mulţumi transcriind aci mărturia lui Diomede : „Satira este acum la Romani o poemă defăimătoare şi lucrată în chipul vechei comedii, spre a îndrepta relele ; astfel au scris-o Luciliu, Oraţiu şi Persiu. Dar odinioară o poemă compusă de felurite poezii, se numea *satira :* astfel au scris Pacuviu şi Enniu".

Deci, iată încă două feluri de satiră la Romani : deoparte, numai o adunare de scrieri felurite în versuri. şi acest fel a perit cu cei doi scriitori însemnaţi de Diomede ; iar cealaltă parte, o poemă cu formă determinată, cu un caracter particular şi cu mari nume ca s'o facă pentru totdeauna strălucită. Dar cui suntem oare datori o astfel de invenţiune ? Să întrebăm pe Quintilian, carele ne va răspunde astfel : „Satira e cu totul a noastră ; într'însa Luciliu mai întâi a dobândit laude însemnate". Iar Pliniu cel bătrân se întinde şi mai departe zicând : „Poezia satirică a fost aflată mai întâi de Luciliu" [1]).

Intr'adevăr Luciliu întemeie felul curat literar ce poartă acest nume şi care, dela cei vechi, trecu la moderni în mânile lui Regnier, lui Boileau şi altora.

---

1) In prefaţa *Istoriei Naturale*.

Luciliu, născut din clasa patricilor cu 148 de ani înainte de Christos, la Sussa, în ţara Aruncilor, şi mort la Neapoli în 103, liber fiind prin înalta sa poziţiune de a cenzura şi oamenii şi faptele, şi de a ofili mârşevia, plin încă de cucernicie pentru vechile virtuţi ale Romei, vărsă fără preget al său geniu ferbinte şi puternic într'o mulţime de lungi bucăţi exametre, unde biciuia şi dărîma tot ce i se părea vrednic de cârteală şi de dojană în religia, în politica, în instituţiunile şi în năravurile ţării sale. Dar pe lângă acastă cenzură a relelor, el da mărețe şi sănătoase învăţături. Dacă, pe de o parte, cu versul său aspru dar vârtos, ruşina sgârcenia şi desfrânarea, de cealaltă, el făcea o neasemuită laudă a virtuţii smerite şi solide :

Virtutea, Albine, e de-a şti să preţuim după adevăratul lor preţ, treburile în care ne amestecăm şi în mijlocul cărora trăim ; virtutea e pentru om de a cunoaşte ceea ce este în sineşi fieşce lucru ; virtutea pentru om e de a deosebi ce e drept, folositor, ceea ce e onest, care lucruri sunt bune, care sunt rele, ceea ce e netrebuincios, ruşinos, necinstit ; virtutea e de a pune o margine şi un sfârşit dorinţii de a dobândi ; virtutea e de-a cântări cu balanţă dreaptă preţul avuţiilor ; virtutea e de a face onoarea cuvenită la ceea ce este onest, de a fi protivnicul şi vrăjmaşul relelor năravuri şi răilor oameni, de a fi, din contră, apărătorul bunelor năravuri şi al oamenilor buni ; de a mări pe aceştia, de a le voi binele, de a trăi prieten cu dânşii ; de a se socoti mai întâi la binele patriei, pe urmă la al părinţilor, şi tocmai într'al treilea rând la sfârşit, la al nostru" [1]).

Cel ce urmă lui Luciliu, Varron din Atace, nu prea lăsa urme despre talentul său satiric. Quintilian ne zice că el n'a avut mult merit. Dar după dânsul veni ilustrul Oraţiu, scriitor plin de spirit şi de graţie ; el apucă în mâna sa măiastră, armele lui Luciliu, îndreptă şi alungă ceea ce era prea aspru şi prea gloduros în limba şi în exametrul părintelui satirei şi, luându-şi şi el asupra de a critica relele generale ale societăţei, ştiu să pună, în locul amărăciunei şi mâniei lui Luciliu, o ironie glumeaţă şi delicată. Cu o minte veselă, cu o formă modestă dar isteaţă, cu o limbă mlădioasă şi dulce, el glumi asupra poeţilor fără talent, asupra bădăranilor boeriţi, asupra paraziţilor nesăturaţi, asupra răsipitorilor şi asupra sgâciţilor ; dar

---

1) Lucilii *Saturarum reliquiæ*, et Gerlach. Fragm. p. 79 ; Ch. Labitte. *Les Satires de Lucile.*

foarte rar se ridică satira lui până la o puternică răscoală în contra mârşăviei şi a desfrânării. E şi adevărat că el trăia într'o vreme când multe trebuiau cruţate ; el însuşi nu prea era un om care să voiască a-şi jertfi liniştea pentru orice preţ ; era numai un poet plin de gust şi de vioiciune. Când citeşte cineva satirile lui, i se pare că aude o conversaţiune plină de graţii şi de spirit. Ele ne-au rămas ca un ecou din acele ospeţe ale lui Mecena, unde cântau şi râdeau, lungiţi în triclinile bogatei ville de pe Escuilin [1]), Virgil, Oraţiu, Varru şi amicii lor.

Mult mai silite şi mai puţin curgătoare sunt cele şease satire lăsate de Persiu ; dorinţa acestui autor de a intra mereu în dezbateri filosofice şi gustul său pentru stilul strâns, fac ca ale sale scrieri să fie un şir de enigme pe care criticii îşi pun toată iscusinţa spre a le descurca.

Insă satira nu se cufundă cu Persiu în întuneric ; un nou Luciliu o aştepta, sub puternica pană a lui Juvenal. Cât de mare ar fi fost gloria acestui poet de n'ar fi uneori pătată ! Cât foc e într'însul ! Ce bogăţie în imaginaţiune ! Ce putere în expresiuni ! Dar epoca de degradare în care el a trăit s'a resfrânt asupra acestui frumos geniu. Infuriat de desfrânările şi de ticăloşiile ce vedea împrejuru-i, cu un cinism înverşunat, el se apucă a le descrie, blestemându-le. Limba lui înveninată, înfruntând orice desgust, spuse curat cele mai scârboase adevăruri şi, aprinzându-se în acea beţie de desfrânări, ea se prostitui în tabelurile cele mai respingătoare. Astfel sunt scrise satirele lui Juvenal, împreunare minunată de descrieri ruşinoase şi de nobile inspiraţiuni.

Aşa, purtată din mâni în mâni de trei mari geniuri, Luciliu, Oraţiu şi Juvenal, satira poate să dea drept rezumare a scopului şi a îndatoririlor sale, aceste versuri ale poetului din urmă :

Quidquid agunt homines, votum, timor, ira, voluptas,
Gaudia, discursus nostri est farrago libelli.

„Orice mişcă pe oameni, urări, temeri, mânie, dorinţe, bucurii, strădări vor fi materii amestecate în cărticica noastră“. Şi spre a explica mai pe larg această definiţiune, zicem că satira ajunsese a fi, în Roma, un fel de poezie al cărui scop era de-a trece sub cenzură defectele comune ale societăţii, culegând ici şi colea exemple personale, şi

1) Satir. I. 8.

de a prezenta totdeodată învăţăturile unei morale tari şi sănătoase. Acest fel de poezie s'a născut chiar în Roma; într'însa nu se iveşte nici un semn de imitaţiune de-a dreptul dela Greci; însă dacă ar voi cineva să-l semuiască negreşit cu ceva din literatura elenă, atunci ar putea găsi, în cele după urmă, că *Iambele* şi *Syllii* au oarecare analogie cu critica relelor, şi *Gnomele* cu învăţăturile de morală, cari amândouă întrunite compun genul satiric latin.

Insă *syllii* [1]) lui Timon din Fliunta, filosof sceptic carele trăia pela 279 înainte de Christos, precum şi *iambele* lui Archiloch [2]), poet liric din Paros, între 714 şi 679, nu aveau acel caracter de generalitate al satirelor romane. Acesta din urmă, cu versu-i iute şi arţăgos, cu limba-i muşcătoare şi înveninată, îşi vărsă fără cumpăt veninul asupra nenorocitului Licamb, care nu voia să-l ia de ginere. Celalt, deşi se servi cu versul exametru şi întrebuinţă, în două-trei cărţi ale sale, forma dialogului, care se găseşte câte odată şi în satira Latinilor, însă criticele lui se atingeau numai şi numai de filosofi, atât răposaţi, cât şi vieţuitori, şi de ale lor sisteme, pe care le lua în râs.

Aşa dar nu putem zice că Luciliu, Oraţiu şi Juvenal au luat drept model nici pe Timon, nici pe Archiloch; mai puţin încă putem zice că ei s'au adăpat în *gnomele* Grecilor. Intr'adevăr aceste versuri, culese sub numele celor şapte înţelepţi ai Greciei [3]), sub al lui Solon, lui Teognis şi altora, sunt nişte scurte maxime şi învăţături de morală, de politică, de economie, precum se găsesc pe ici pe colea în satirele Latinilor; dar ele mai adesea sunt scrise într'unul sau două versuri şi le lipseşte cu totul acel cadru care dă satirei romane, caracterul său de originalitate.

Deci să nu mai căutăm în zadar imitaţiune acolo unde totul e original roman, şi să primim numai că satiricii latini au putut negreşit să se folosească de unele idei, de unele expresiuni glumeţe şi iscusite, pe care le culesese în scriitorii eleni şi pe care au nimerit la urmă a le întrupa în compunerile lor.

---

1) Wœlke, *De Græcorum Sylliis; Paul, Disputatio de Sylliis.*

2) Liebel, *Archilochi reliquae;* K. Ot. Müller, *Geschichte der griechischen Literatur,* I.

3) Orelli, *Opuscula Graecorum sententiosa et moralia.*

IV.

Pe de altă parte, de vom arunca cătarea asupra fragmentelor rămase din adunarea de satire ale lui Terenţiu Varro [2], născut la anul 216 înainte de Christos, nu trebue să ne amăgească titlul lor, care poartă numele filosofului Menip. Invăţatul amic al lui Cicerone compusese, în ceasurile-i de răgaz când întrerupea adâncile şi serioasele sale studii. o mulţime de bucăţele despărţite, în proză şi în versuri de deosebite măsuri, în care el critica mai cu seamă feluritele sisteme ale şcoalelor filosofice, astfel precum făcuse mai înainte filosoful cinic şi σπουδογέλοιον (iubitor de râs) Menip, discipol al lui Diogen. Deci, între scrierile lui Varro şi ale lui Menip nu era decât o asemănare de subiect, iar nu de formă. *Satirele Menipee*, de şi purtau un nume pe jumătate grecesc, deşi erau pline de cuvinte elineşti şi negreşit de o mulţime de nume proprii de ale filosofilor greci, cu toate acestea ele erau numai o adunătură de felurite lucrări, precum fusese sati rele lui Enniu şi ale lui Pacuviu. Tot atâta deosebire va fi fost între scrierile lui Menip şi satirele lui Varron, cât între acestea şi *La Satyre Ménippée* a Francezilor, scrisă de Rapin, Passerat şi alţii, în timpul războaelor de religiune din secolul al XVI-lea, împotriva Ligii catolice.

Dela Varron încoace, — afară numai dacă vom număra şi pe împăratul Iulian, autorul unei poeme greceşti, numită Μισοπώγων, satiră în contra bărbii cetăţenilor din Antiochia, — nu mai avem cunoştinţă, multă vreme, despre nici un autor care să fi scris satire de felul acesta. Insă la moartea împăratului Claudiu, filosoful Seneca, părtaş lesnicios şi linguşitor slugarnic al crimei săvârşite de Agripina, prenoi vechia satiră şi compuse, în versuri şi în proză, o povestire glumeaţă şi batjocoritoare a morţii şi a apoteozei nenorocitului împărat. *Apokolokyntosea* pare a fi una din urmele cele mai târzii ale satirii romane sub vechea ei formă. Trebue însă să mărturisim că, dela Enniu până la Varron, se făcuse mari schimbări într'acel fel de compuneri ; negreşit că dela Varron până la Seneca, schimbările nu fură mai puţin însemnate. In-

---

2) Oehler, *Terenti Varronis Saturorum Menippearum reliquiae.* — Ch. Labitte, *Varron et ses Ménippées.*

sfârşit, în epocele ce urmară, închipuirile capriţioase înmulţiră în tot chipul aceste lucrări de fantezie. ce nu erau strâmtorate de nicio lege, de nicio regulă ; printre cele mai de însemnate vom numi scrierea *Satyricon* a lui Petroniu, care ne descrie vieaţa unui sibarit din vremile imperiului şi pe care, mai mult titlul decât cuprinderea, ne face a o prenumăra printre scrierile satirice.

Aşa dar, afară de satira în versuri exametre, inaugurată de Luciliu, Romanii avură totdeauna o satiră lipsită de regule şi născută, ca şi cealaltă, în societatea romană. Nu trebue dar să tăgăduim cuvântul lui Quintilian, „*Satira tota nostra est*". El avea drept a-l zice şi mândria cu care îl rosteşte, se vede că o câştigase chiar în analele literare ale Romei. Acolo putea să se încredinţeze că satira s'a născut şi s'a desvoltat în cetatea nemuritoare. Precum am văzut, ea trecu prin trei feţe deosebite ; mai întâi fu o mică comedie poporană ; la urmă, o scriere unde se amestecau tot felul de spuse mai mult sau mai puţin glumeţe ; însfârşit o poezie cu regule statornice. cu forme măestrite, cu măreţe îndatoriri.

Sub aceastã din urmă înfăţişare, a trecut ea în literaturile moderne ; mai toate naţiunile civilizate ale Europei au cultivat, cu mai mult sau mai puţin succes, această ramură a poeziei. La noi, Românii, avem bune începuturi şi speranţe de a merge mai departe. Nepoţii învaţă lesne meseria străbunilor !

Paris, 1853.

GLOSAR

A

ABORIGEN: originar din acea țară ; populația primitivă a unei țări.
ACCEDARE: consimțire.
ADVON: tinda dinlăuntrul bisericii.
AGĂ: demnitar însărcinat cu conducerea poliției.
AGAPI: agapă, ospăț.
AGAMEMNON: căpetenia Grecilor în războiul cu Troia.
À JOUR: străvăzător, cu găurele.
ALEGAȚIUNE: afirmație cu scop de a întări ceva.
ALTIȚĂ: umerii unei ii (cămăși) cusuți cu flori .
AMAHTIE: iubire.
AMARNIC: strașnic, grozav, trist.
AMOARE: iubire.
ANAHRONISTIC : lucru sau faptă care nu se potrivește cu timpul ori locul unde se află.
ANALE: povestirea întâmplărilor an cu an, fără a le cerne prin critică ; titlul unor publicații periodice anuale.
ANALOGIE asemănare între mai multe lucruri diferite.
ANTAGONISM: opoziție de idei.
ANTERIU: haină lungă până la glesne.
ANTROPOLOGIE: istoria naturală a omului.
APEDUCT: canal pentru conducerea apei.
APLECARE: preferință.
APREȚUIT: apreciat.
APRIAT: deslușit, lămurit.
APRIG : iute, înfocat.
ARABESC : desenuri sau sculpturi de formă capricioasă, în care sunt amestecate frunze, ramuri, poame, etc.
ARHEOLOG: cel care se ocupă cu studierea artelor și a monumentelor vechi.
ARHEOLOGIE: știința artelor și monumentelor vechi.
ARDUITATE: râvnă, înfocare.
ARHONTE: titulatură nobiliară pusă înaintea numelui boieriei, în epoca fanarioților.
ARZMAHZAR: petiție adresată Porții în numele unei provincii.
ARZOHAL: cerere, petiție, jalbă.
ASSEMBLÉE: Adunare.
ASTRUCARE: acoperire.
ATHOS: munte în Grecia, celebru prin marele număr de mănăstiri ce au fost clădite acolo.
AUTOGRAF: scris de mâna autorului.
AUTOHTON: vezi aborigen.

B

BACANTĂ: preoteasă a zeului Bachus.
BALSAM: miros parfumat, aromat.
BALUSTRU: stâlpișor de piatră sculptat, mai umflat în partea de mijloc, care așezându-se mai mulți unul lângă altul se alcătuește balustrada.

BAZILICA: la Romani, edificiu în care se făceau judecați, azi biserică.
BECER: bucătar domnesc.
BECIU: Viena.
BELACOASĂ: țesătură de bumbac.
BIET: sărman.
BIZARERIE: ciudățenie.
BIVUAC: tabără, locul unde staționează o armată.
BLAGOSLOVENIE: binecuvântare.
BLONDĂ: dantelă subțire de mătase.
BOBÂRLAN: specie de rață cu pene negre și cioc ascuțit, care se scufundă mereu în apă.
BOLCULĂ: boltă circulară, turn.
BRĂCINAR: curea de strâns pantalonii.
BRÂNĂ: bârnă, grindă groasă.
BRANCIOG: șes pietros.
BRISCUȚĂ: trăsurică.
BRIZEIDĂ: tânără preoteasă din orașul Lyrenes, autoarea supărării dintre Ahile și Agamemnon.
A BUCIUMA: a suna din bucuim, a vesti.
BUMB: nasture.

C

CAIMACAN: locțiitor de Domn.
CALPUZAN: falsificator de bani.
CÂMPEANCĂ: femee de țară.
CĂNĂVĂȚ: țesătură de lână vărgată.
CAPELĂ: bisericuță.
CAPUKEHAIA: agent diplomatic al Domnitorilor noștri, la Constantinopole.
CARÂTĂ: caretă, cupeu, trăsură elegantă.
CÂRD: grup, ceată, mulțime.
CARTE: scrisoare.
CASTĂ: clasă socială.
CASTRIET: locuitor al unui castru (cetate).
CĂTARE: privire.
CĂTA(A) ; a trebui.
CAȚIE: vas în care se pune tămâie pentru cădelnițat, cădelniță.
CĂTUȘE: închizătoare.
CAVITATE: gaură, scobitură.
CHINOVAR: mineral roșu întrebuințat în vechime ca cerneală ori tuș.
CHINOVIE: mânăstire în care călugării trăiesc în comun, spre deosebire de lavră.
CHIOSTEC : șiret gros care se cosea ori se atârna la hainele bărbaților.
CHAMOIS : ghems ; piele de culoare galben-deschis ; capră neagră.
CIUBUC: nervuri trase pe pereți de către zidari.
CHIVERNISITOR: administrator.
A PUNE LA CIOCHINĂ : a da uitării.
CINZEACĂ: măsură de capacitate egală cu cincizeci de dramuri
CIUDESME: ciudățenie.
CLĂCAȘ: țăran așezat pe o moșie domnească, boierească sau mânăstirească și care dădea proprietarului plată pentru pământul pe care-l lucra.
CLINĂ: înclinațiune.
A CLĂTI: a mișca din loc, a determina.
COBILIȚĂ: lemn încovoiat, purtat pe umeri, de care se atârnă coșuri sau doniți.
COCON: fiu de Domn sau de boier
CODANĂ : fată tânără care poartă încă părul împletit în coade.
COMIS: boier însărcinat cu îngrijirea grajdurilor domnești.
COMUNARD: partizan al marei revoluții franceze.
CONCHISTĂ: cucerire.
CONCHIS: concluzie.
CONSECINȚĂ: consecvență, urmarea ce o poate avea un lucru sau fapt.
CONSOLĂ: bucată de arhitectură

ce sprijină un căprior sau balcon.
CONTEXTURĂ: țesătură, legătura părților unei opere.
CONVULSIUNE: contractarea involuntară a mușchilor; mișcarea violentă.
CONTOȘ: manta lungă și îmblă-
CONTURN: contur; linia care mărginește un obiect.
CORNALINĂ: piatră prețioasă de un roșu închis și cam străvezie.
CORIFEU: reprezentant; fruntaș.
CORVIN MATEI: rege al Ungariei, de origine român. A fondat universitatea din Buda. (n. 1443 † 1490).
COSTELIV: slab tare de i se văd coastele.
CRETINȚĂ: catrință; șorț de lână întrebuințat în loc de rochie.
CRISALIDĂ: omidă închisă în gogoașe.
CTITOR: fondator, întemeetor.
CUHNIE: bucătărie.
CUMPĂT: măsură.
CUSTURĂ: cuțit fără plăsele.
CUSUR: motiv; pretext.

D

DAJDE: dare; contribuție.
DAURIT: aurit.
DECINDEA: de cealaltă parte a râului.
DEDAL: labirint.
DEJOUR: de serviciu; de rând.
DEMOCRATIC: popular.
A DENEGA: a nega; a refuza; a tăgădui.
DESGHEBATĂ: sensul contrar al lui închegat.
DESGHIN: săritura calului.
DESTRUCTOR: distrugător; dărâmător.
DESVĂNUȚ: desculț.
DETRACTOR: defăimător; clevetitor.
DESPOTISM: tiranic.
DIACRITIC: accent care se pune pe vocala unui cuvânt spre a-l deosebi de altele scrise la fel, dar cu înțeles diferit .
DIALECTICĂ: arta de a raționa metodic.
DIAMĂNȚEL: diamant mic.
A DIBUI: a nimeri; a găsi după multă căutare.
DIFICULTOS: anevoios; greu.
DIJIMUIT: din care s'a luat darea.
DILIGENȚA: sârguință; silință.
DIORIT: rocă alcătuită aproape numai din feldspat și amfibolit.
DIKEOFILAX: demnitar al Patriarhiei ecumenice.
DISCOLOR: decolorat; șters.
DISTICHIE: reunire de două versuri (un hexametru și un pentametru) care conțin un sens complet .
DISPENSATOR: împărțitor; distribuitor.
DOCT: învățat.
DOLMEN: pietroi lat, așezat pe altele două.
A DOMIRI: a pricepe; a înțelege.
DRAGOMAN: tălmaci; interpret atașat pe lângă o legație sau ambasadă.
DREPTAR: colțar; unealtă a dulgherului.
A DURA: a clădi; a zidi; a înălța.
DVORNIC: curtean.

E

ECHITABIL: drept; just.
ECLECTIC: filosoful care alege din fiecare sistem filosofic ce i se pare mai bun.
ECUITATE: justiție naturală.
ELUCUBRAȚIE: lucrare îndelungată și stăruitoare.
EDIFICAT: clădit; lămurit.
EGUMEN: stareț de mânăstire.
EMPIRIE: experiență.

EMULAŢIE: stimulare; sentiment care îndeamnă a egala sau întrece în bine pe cineva .
ENIGMĂ: lucru greu de priceput; ghicitoare;
ENORIE: cartierul ai cărui locuitori sunt supuşi în cele spirituale, conducerii unui preot.
EPISOD: incident ce se raportă la un eveniment important.
EPITROP: tutore; custode; îngrijitor.
EPIHERIMĂ: argument.
ETEREE: eterică; cerească; sublimă.
ETNOLOGIE: ştiinţa raselor umane din punct de vedere biologic şi social.
EXIGENŢĂ: cerinţă; pretenţie; trebuinţă.
EXPIAŢIUNE: ispăşire.
EXPLORAT: studiat; cercetat.
EXPURGAT: curăţit; tămăduit; desvinovăţit; îndreptat.

F

FALEZĂ : ţărm abrupt al mării.
FĂGAŞ: galerie; şanţ.
FALBALA: făşie largă de stofă plisată ce împodobeşte de jur împrejur, partea de jos a rochiei.
FALSAR: falsificator.
FANTASMĂ: fantomă.
FANTAZIE: imaginaţie capricioasă.
FĂŢĂRIE: făţărnicie; ipocrizie.
FEBRIL: excesiv; înfrigurat; neastâmpărat.
FENICE : finic; palmier; curmal.
FERECA(A) : a garnisi cu fir; a închega, a lega în fer.
FEUDAL: cel ce stăpânea un domeniu, în evul mediu; care face parte dintr'un feud.
FRENEZIE: delir; patimă nebună.
FRIZĂ: (termen arhit.) partea dintre arhitravă şi cornişe, împodobită cu basoreliefuri.

G

GABINET: cabinet; birou.
GÂDE: călău.
GĂITAN: şnur din împletitură de fire de mătase, aur sau argint.
GĂTEALĂ: pregătire; podoabă.
GAZRET: bogăţie de provizii.
GEALAT: călău.
GHIORDIE: haină lungă purtată de jupânese, în timpul iernii.
GIAR: caşmir; şal de India.
GIGANTIC: uriaş.
GLAF: săpătură cu dalta, făcută dealungul sau de jur împrejurul unei coloane.
GLOATĂ: ceată; mulţime.
GRĂMĂTIC: scriitor; secretar.
GUGIUMAN: căciulă de samur cu fundul roşu.
GUZLAR: cântăreţ popular; trubadur.

H

HANGER: pumnal încovoiat.
A HĂRĂZI: a dărui; a destina.
HÂRB: ciob mare; spărtură de vas.
HARŞĂ: pătură mai fină ce se pune pe şeaua calului.
HATAIA: stofă scumpă de mătase.
HATTIHUMAIUM: ordin emanat dela Sultan, prevăzut cu apostila acestuia.
A HERETISI: a felicita.
HOR: cor.
HORĂ: partea bisericii unde stă corul; absida.
HRISOV: act domnesc; document prevăzut cu iscălitura domnitorului sau cu sigiliul acestuia.
HUSAR: cavalerist ungur.
HUNIAD IOAN: voevod al Transilvaniei. A câştigat mai multe bătălii împotriva Turcilor. (n. 1400 † 1456). Fiul acestuia, Matei Corvin, a fost rege al Ungariei.

I

IASP: piatră opacă și tare asemănătoare agatului.
IBRIȘIM: subțire; fin; puținătate.
ICHTYOLOGYC: pescăresc.
ICONOCLAST: eretic din secta celor ce nu admiteau icoane în biserică
ICONOSTAS: peretele împodobit cu icoane care separă altarul de restul bisericii.
IEDEC: cel de paradă; odor păstrat din vechime.
IEZM: vezi iasp.
IMBĂIERAT: legat cu băieri.
A IMBIA: a îndemna; a pofti; a invita.
IMBROHAR: cel ce îngrijea de grajdurile Sultanului.
IMPIEGAT: slujbaș; funcționar.
IMPILAT: împovărat; apăsat.
INCREȚ: încrețitură.
INDĂTINAT: după datină; după obicei.
A INCHIPUI: a inventa; a scorni.
INFAMANT: rușinos; dezonorat.
INEPT: lipsit de aptitudini.
INIMAT: animat.
INVOLT: des; stufos.
IOBAG: șerb (în Ardeal).
IPOLIPSIS: considerație; vază.
IPSILOTATE: înălțime (titlu de reverență).
IPOTETIC: îndoielnic.
ISNAF: corporație deosebită având în frunte un vătaf sau staroste.
A IZBUCNI: a năvăli.
A IZMENI: a schimba, a se alinta, a se schimonosi.

J

JUPAN: boier.
JUPÂNEASĂ: soție de boier.
JUPÂNIȚĂ: fiică de boier.
JURUIRE: făgăduială.

L

LASTRA: atlaz; stofă de lână.
A LĂSTARI: a se naște.
LAVRĂ: mânăstire mare unde fiecare călugăr își are chilia sa, toate însă deprinzând de egumenat.
LAZARET: trecătoare.
LEAT: dată precisă; an.
LEGAT: dar făcut prin testament
LEȘESC: polonez.
LETOPISEȚ: cronică veche; vezi anale.
LIBOV: iubire; dragoste.
LIPAN: Tătar din Lituania, stabilit în ținutul Hotinului. Turcii îi utilizau drept curieri, de aici sensul de ștafetă.
LIPSCAN: negustor de manufactură.
A LICURI: a licări; a lumina slab.
LOAGĂR: lagăr, tabără.
LOGOFĂT: înfățiul dintre boieri; președintele Divanului domnesc.
LUCOARE: lucire.

M

MAGHERNIȚĂ: căscioară de scânduri.
MANSUP: funcțiune înaltă boierească, în epoca fanariotă.
MARAMĂ: fâșie lungă de pânza din bumbac ori borangic, împodobită pe margini cu flori colorate.
MATCĂ: stup bătrân ce servește la propagarea altora.
MARȘANDĂ: negustoreasă; vânzătoare.
MARI DE ANI: mulțime de ani.
MAZILIT: îndepărtat din domnie ori din slujbă.
MEANDRĂ: sinuozitate; înconjur; ocol.
MEHTUP: scrisoare.
MELISĂ: plantă aromată, cu flori albastre sau albe.

MENGHINEA: unealtă de care se servesc ferarii pentru înțepenirea obiectelor pe care vor să le lucreze.
MENHIR: bolovan mare de piatră, înălțat în formă de coloană.
MEREMET: reparație.
METOC: mânăstire mică dependentă de o alta mai mare, din țară sau din străinătate.
METEREZ: redută ; întăritură militară.
MEZIRE: mijlocire.
MIGMĂ ENCAUSTICĂ: tehnică picturală în uz la antici, la care adaptau culori vii în ceară topită, care se încălzeau în momentul în care trebuiau să fie întrebuințate, câteodată ceara se amesteca și cu ulei.
MINEIU: cartea cuprinzând slujba bisericească pe timp de o lună.
MINTEAN : pieptar cu sau fără mâneci.
MISTIC: tainic.
MISTRIE: unealta cu care zidarii toarnă tencuiala pe zid și-o bruftuesc.
MITĂ: șperț ; bani dați cu scop de a corupe pe cineva.
MITIC: imaginar.
MLĂDIITĂ: încovoiată ; îndoită.
MONAH: călugăr.
MORFEU: zeul somnului, al viselor și al nopții.
MOȘNEAN: proprietar mic de pământ, clasa cea mai de seamă a populației rurale.
MUNIT : fortificat ; întărit.
A MUNCI: a chinui.
MURUIT: tencuit.

N

NĂLUCĂ: vedenie ; fantomă ; stafie.
NASTAVNIC : institutor, perceptor, pedagog.
NEAOȘ: curat ; pământean ; adevărat.
NECROPOLĂ: cimitir din timpuri antice.
NEMEȘ: nobil ungur.
NESCĂPĂTAT: necăzut în mizerie.
NESMINTIT: neschimbat.
NEVOIOS: cu anevoie ; cu greu.
NIMB: cerc sau truinghiu de lumină cu care pictorii înconjoară capul divinităților.
NIZAM: soldat turc din armata regulată.

O

OACHEȘ: negricios.
OBÂRȘIE: origine.
OBROC: baniță.
ODIN: zeu scandinav.
OGIVĂ: arcadă formată din două arcuri ce se încrucișează formând la vârf un unghi ascuțit.
OGIVAL: în formă de ogivă.
OFIT: rocă...
OHAVNIC: inalienabil, perpetuu.
OPIS: condică ; registru în care se înscriu diferite acte.
ORFĂURĂRIE: obiect de metal.
OSUAR: clădire, monument ori subterană în care sunt depuse osemintele morților.
OTNOȘENIE: raport oficial.

P

PACEA: blană din picioare de samur.
PALISADĂ: îngrăditură ; ulucă ; zaplaz .
PĂMÂNTEAN: cel născut în acea țară.
PENEGIRIC: discurs funebru.
PARABOLIC : curbat în forma parabolei geometrice.
PARAPET: partea de sus a unei redute.
PÂRGĂ: fruct aproape sau abia copt.
PAS: supărare ; necaz.
PASĂ: încearcă de... ; poftim de ; caută de... ;

PECINGINE: ecsemă; erupţiune de băşicuţe.
PELASGI: popor primitiv din Grecia şi Italia .
PEREGRINAGIU: pelerinaj; călătorie ce se face cu evlavie într'un loc sfânt.
PERGHEL: circomferenţă.
PERNICIOS: periculos.
PEZEVENCHI: mijlocitor neonest.
PELINCĂ: scutec.
PETRECANIE: moarte; sfârşitul vieţii.
PECETIA GOSPOD: pecetia domnească.
PENEL: pensulă.
PEŞCHIR: şervet; prosop.
PICHET: mic grup de soldaţi într'un loc fix.
PIEZ: piezis; oblic; înclinat.
PIETOS: plin de pietate; plin de evlavie.
PILOTĂ: plapomă de fulgi.
PILASTRU: coloană patrată, mai adesea intrată aproape în întregime în zid.
PISANIE: inscripţie.
A PITI: a ascunde.
A PLĂMĂDI: a urzi; a frământa; a plăsmui.
PLEŞUV: chel.
A PLIROFORISI: a lua informaţii; a se lămuri.
PODBEALĂ: plantă mică cu flori galbene, a cărei rădăcină posedă proprietăţi sudorifice.
POGON : unitate de măsură egală cu 5012,08 m. p.
POLIHROM: multicolor.
POSAC: ursuz.
PORUMB: porumbel.
POVOLNIC: liber.
PRAPUR: steag militar.
PREDILECT: preferat.
PREFIRA (A SE) : a se strecura; a ezita; a zăbovi.
PREPUS: bănuială; presupunere.
PRII(A) : a-i merge bine.
PRIKAZANIE : vătămare; stricăciune.
PRINOS; omagiu; ofrandă,
PRIPIT: grăbit.
PRIPOR: povârniş; coastă repede.
PRODIGALITATE: cheltuială mare.
PROLIXITATE: fără şir; prea lung; deslânat.
PROFUM: parfum.
PRESTOL: sfânta masă pe care sfinţeşte preotul împărtăşania.
PROSCOMIDIE: masă scobită în peretele din spre miazănoapte a altarului, pe care sunt pregătite sfintele daruri.
PROPENSIUNE: înclinare; pornire.
PROZELIT: partizan, adept nou la părerile cuiva.
PROZODIE: totalitatea regulilor relative la compoziţia versurilor greco-latine.
PROVENCE: regiune în sudul Franţei.
PROVLIMĂ: pricină; cauză; mo tiv.

R

RĂMASURI: rămăşiţe; resturi.
RĂRUNCHI: adâncuri.
RÂS: animal carnivor cu ochi foarte ageri (Lynx).
RĂSCRUCE: întretăiere de drumuri.
RASPICĂ : recipisă, chitanţă.
RĂSTRIŞTE: nenorocire; necaz mare.
RĂŢEA : reţea; ţesătură cu ochiuri din fire de mătase ori alt fel de fire.
RĂZBI(A) : a învinge; a pătrunde.
RĂSPUNDERE: îndatorire.
RECLAMA: cerinţă; rugăminte.
REFLECTIV: care are proprietatea de a se reflecta.
REPRIMA(A) : a potoli; a înnăbuşi; a suprima.
REPRESIUNE: acţiunea de reprimare,

A REPURTA: a se purta (duce) înapoi; a se întoarce.
RIGOARE: rigurozitate; stricteţe.
ROBIN: rubin; piatră preţioasă de culoare roşie.
ROSETĂ: ornament în formă de roză.
ROVINE: loc smârcos; mlăştinos.

S

SĂBIUŢĂ: plantă bulboasă, cu frunzele în formă de sabie.
SACRO-SANCTĂ: foarte sfântă.
SĂLAŞ: aşezare.
SALBĂ: şireag de mărgele, monezi ori pietre preţioase.
SAMFIR: safir; piatră preţioasă de coloare albastră.
SAMUR: specie de jder din Siberia cu blană foarte fină.
SANDAL: stofă de mătase.
SĂRĂDITĂ: împodobită.
SARICĂ: manta lungă şi lăţoasă, ţesută din fire groase de lână, purtată de ciobani.
SAŢ: poftă; îndestulare.
SBENGHI: pată mică rotundă.
A SE SBICI: a se usca.
SCĂLÂMBARE: strâmtoare; sucire.
SCALPET: cuţit întrebuinţat la disecat.
SCATULCĂ: lădiţă de pus clondirile.
SCELERAT: criminal; perfid.
SCUTITOR: apărător.
A SCLIVISI: a lustrui prin frecare, metale ori alte materii.
SEIZ: rândaş la grajd.
SERHAT: fortăreaţă turcească la graniţă.
SEVDA: cinstire.
SEVAI: stofă albă de mătase şi fir.
SFIAŢĂ: sfioasă.
SGRIPŢOR: pajură.
SHESIS: relaţii; raport; legătură.
A SIGUREPSI: a asigura.
SIMBRIAT: plătit.
ŞIPOT: uluc; jghiab;
SFETA-GORA: vezi Athos.
SLOATĂ: ploaie amestecată cu zăpadă.
SLOBOZENIE: libertate.
SLEIT: secat.
SMARAND: smaragd; piatră preţioasă de coloare verde.
SMĂRCINARE: măcinare.
SMEAD: oacheş; ars sau înnegrit de soare.
SMINTI DIN LOC(A): a mişca din loc.
SOPORIFIC: dătător de somn.
SORGINTE: obârşie; izvor.
SOROC: termen.
ŞOVÂRF: plantă de nutreţ din familia gramineelor.
SOI: specie; fel.
ŞOVĂIT: întortochiat.
SPĂTAR: boier însărcinat să poarte spada domnitorului; conducătorul oştirii muntene.
SPONCI: cataramă; copcă.
STÂNJEN: unitate de măsură variind între 1,97 m. şi 2,23 m.
STATER: monetă de argint, la vechii Greci, valorând patru drahme.
STOLNIC: boier însărcinat cu îngrijirea mesei domnitorului.
STIHAR: vestmânt preoţesc, ca o tunică lungă.
STRADARE: strădanie; osteneală.
STRANIU: ciudat; neobicinuit.
STYX: unul din râurile Infernului.
SUBSECVENTE: următor.
A SUDUI: a înjura.
SUMPTUOZITATE: măreţie; lux.
SUPERFETAŢIE: prea mare abundenţă.
SUSUR: şoaptă; murmurul apei.
STRATEG: cunoscător al artei militare; conducător de oşti.

T

TABEL: tablou.
TABIET: deprindere regulată şi comodă.
TABIE : redută.
TAHT : reşedinţă ; capitală.
TALHAS: raportul Vizirului către Sultan pentru numirea sau mazilirea unui domnitor.
TÂMPLĂ: despărţitura dintre altar şi restul bisericii.
TARAC: stâlp ce sprijină coastele prispelor.
ŢĂRMUREAN: locuitor dela ţărm.
TAS: capac.
A TATOVA: a tatua ; a-şi împodobi corpul cu diferite figuri colorate făcute cu acul.
TELEGAR: cal sprinten.
TERGIMANLÂC : traducere, (tergiman = interpret).
TEŞIT: retezat ; oblic ; turtit.
ŢIMIN: monedă veche turcească servind pentru salbă.
TIPSIE: farfurie.
TIRALIORI: soldaţi resfiraţi cu destinaţia de a hârţui pe duşman.
ŢIRIPLIC: bumbăcel.
TOC DE UŞE: suportul uşii.
ŢOCMEALĂ: orânduire.
TOCMI(A) : a întocmi; a orândui.
ŢOPOGRAFICĂ (hartă): care reprezintă conformaţiunea unui teren cu accidentele ce oferă suprafaţa sa.
TRAPEZARE: trapezărie ; sufragerie.
TRUPEŞ: impunător.
TULPAN: un fel de mătase.
TURBĂ: cărbune de pământ uşor şi afânat, rezultat din putrezirea plantelor din regiunile mlăştinoase .
TURBĂRIE: locul de unde se scoate turbă.
ŢURCĂ: căciulă mare şi lăţoasă.

U

URNĂ: vas de o formă deosebită, destinat păstrării cenuşii morţilor.
UZURĂ : uz ; obicei.

V

VĂL: maramă ; broboadă.
VÂLNICEA: fotă încărcată cu alesuri.
VÂLVOARE: flacără ce se agită.
VARGĂ: dungă ; linie.
VÂRTEALĂ: învârtitură.
VATRĂ: locul unui cuptor unde arde focul.
VĂTAF: şef ; conducător ; mai mare peste...
VENETIC: străin pripăşit undeva.
VERIDIC: conform adevărului ; adevărat, de crezut.
VISTIERNIC: ministrul de finanţe.
VOLBUROS: care se rostogoleşte repede.
VORNIC: boier însărcinat cu administrarea Moldovei de Nord sau Sud.
VOSGLEŞENIE: frază cântată de preot, cu glas tare, la sfârşitul unei rugăciuni.
VOTRU: peţitor.
VOLNIC: liber.

Z

ZABLĂU: ţol de cânepă.
ZĂBUN: haină lungă, fără mâneci, încheiată la spate.
A ZĂDĂRI: a întărîta.
ZAHEREA: proviziile ce se trimeteau odinioară, obligatoriu, la Constantinopole.
ZARIF-ZARIFIOR: elegant ; frumos ; plăcut.
ZA-ZALE: verigă de lanţ ; ochi de lanţ ; cămaşe din împletitură metalică.
ZĂGAZ: haină femeiască.
ZAVISTIE: intrigă ; invidie.
ZMALT: smalţ.

TABLA DE MATERIE:

ÎN ACEEAȘI COLECȚIE

I. L. CARAGIALE
IOAN CREANGĂ
GR. ALEXANDRESCU
P. ISPIRESCU
N. BĂLCESCU
AL. ODOBESCU
V. ALECSANDRI
M. KOGĂLNICEANU
M. EMINESCU
VĂCĂREȘTII
D. BOLINTINEANU
C. NEGRUZZI
N. FILIMON

ȘI ALȚII